

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**ÜÇ TALAKLA İLGİLİ HADİSLERİN
RİVAYET TEKNİĞİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ**

Hasan Hüseyin GÜLLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2016

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**ÜÇ TALAKLA İLGİLİ HADİSLERİN
RİVAYET TEKNİĞİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ**

Hasan Hüseyin GÜLLER

Danışman: Prof. Dr. Muhammet YILMAZ

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Hayri KAPLAN

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Recep TUZCU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2016

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne;

Bu çalışma, jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Muhammet YILMAZ (Danışman)

Üye : Doç. Dr. Hayri KAPLAN

Üye : Doç. Dr. Recep TUZCU

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.

..... / / 2016

Prof. Dr. Yıldırım Beyazıt ÖNAL

Enstitü Müdürü

NOT: Bu tezde kullanılan ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

ETİK BEYANI

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

Bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. 30 / 05 / 2016

İMZA

Hasan Hüseyin GÜLLER

ÖZET

ÜÇ TALAKLA İLGİLİ HADİSLERİN RİVAYET TEKNİĞİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Hasan Hüseyin GÜLLER

Yüksek Lisans Tezi, Hadis Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Muhammet YILMAZ

Mayıs 2016, 166 sayfa

Bu araştırma, İslam Aile Hukuku içerisinde oldukça önemli bir yere sahip olan ve gerek Hz. Peygamber (sav) döneminde gerekse sonraki dönemlerde fakihleri oldukça meşgul eden üç talak konusu ve bu konu etrafında ortaya çıkan görüşlerin kendilerine dayanak kabul ettikleri hadislerin rivayet tekniği açısından incelenmesi amacıyla yapılmıştır.

Konuyla ilgili olarak İslam dininin ilk temel kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'de tafsilatlı bir hükme ulaşamayan İslam alimleri, ikinci kaynak olan sünnet ve hadise yönelmişler ve bu alanda ulaştıkları kaynaklardan hüküm istinbat etmeye çalışmışlardır. Ancak ne var ki; konu ile ilgili olarak ulaşılan rivayetler bazen lafız ve mana olarak farklılık arz etmiş, bazen aynı rivayet, farklı görüş sahiplerince mesnet kabul edilmiş, bazen de bu rivayetlerin sıhhati noktasında gerekli titizlik gösterilmeden kullanılması cihetine gidilmiştir.

İşte bu noktada, fakihlerin üzerine hüküm bina ettikleri bu rivayetlerin incelenmesi büyük önem arz etmektedir. Biz de bu araştırmamızda, üç talak konusunda ortaya çıkan görüşlerin kendilerine delil kabul ettikleri hadislerin rivayet tekniği açısından incelemesini ve tahririni yaparak bu rivayetlerin sıhhatini ve delalet ettikleri manaları ortaya çıkarmaya çalışacağız.

Anahtar kelimeler: Talak, üç talak, hadis, rivayet tekniği, tahric.

ABSTRACT

THE EVALUATION OF HADITHS WHICH ARE RELATED WITH THREE TALAQS IN TERMS OF NARRATION TECHNIQUE

Hasan Hüseyin GÜLLER

Master Thesis, Department of Basic Islamic Sciences

Supervisor: Prof. Dr. Muhammet YILMAZ

June 2016, 166 pages

This study has been prepared for the aim of hadiths that are related with three talaqs and opinions comes out concernig this topic in terms of narration technique. This subject has very important role in Islamic family law which has been struggled muslim jurists/faqih both durig the Prophed Muhammad and after him.

The muslim scholars whom have not reach clear evidence from the Holy Quran about three talaqs have head twords to hadiths which is second source of Islamic jurisprudence and have generated rules from it. Hence, the narrations which has been reaced related/concerning the topic shows disparity literally and meaning. Sometimes same narration has been used as sourece by whom has different opinions and sometimes this narrations has been used without any attention in terms of authenticity.

In this point, studying the narrations which jurists have based on rules has a great importance. In our study, we are going to exemine the hadiths which are the scholars has generated rules from it about three talaqs and these hadiths are being exemined in terms of hadith narration technique and we are going to come out it's meanig and thrutfulness.

Key words: Talaq, three talaqs, hadith, narration technique, tahrec.

ÖNSÖZ

Toplumun en küçük yapıtaşı olarak tanımlanan ailenin oluşumu kadar devamı da büyük önem arz etmektedir. İslam dini, aile hayatının devamını öngörmekle birlikte, birbiriyle anlaşılamayan eşlerin, daha büyük sıkıntılara maruz kalmasını önlemek ve anlaşabilecekleri yeni kişilerle yeni aileler oluşturabilmesine imkân tanımak amacıyla boşanmayı bir çıkış yolu olarak göstermiş ve bunu üç defa ile sınırlandırmıştır.

Boşanma konusunda Kur'an; kadının temizlik döneminde ve kendisiyle münasebette bulunulmadan boşanmasını ve arkasından da iddet beklenmesini irşad etmiş, iddet süresi içinde kocaya yeniden dönme hakkı tanımıştır. Kur'an'ın irşad ettiği yöntem bu olmakla birlikte, uygulamada bu yöntemin ruhuna aykırı olarak arızî bir durum ortaya çıkmış ve erkeğe verilen üç talak hakkının bir defada ve tek çırpıda kullanılması durumu gündeme gelmiştir. Ortaya çıkan bu durum karşısında İslam hukukçuları eskiden beri devam edegelen bir münakaşa içerisine girmişler ve bu konuda üç farklı gruba ayrılmışlardır.

Birincisi: Aralarında dört mezhep imamın da bulunduğu cumhur ulema ile ashap ve tabiinin büyük çoğunluğu, bir defada söylenen üç talakın üç talak olarak gerçekleşeceğini söylemişlerdir. Bu görüş sahipleri, zifafa girilen ve girilmeyen kadın arasında fark görmemişler ve mutlak olarak üç talak gerçekleşeceğini ifade etmişlerdir. İbn Abbas'ın talebelerinden bir grup ise Zifafa girilen kadınla girilmeyen kadın arasında fark gözetilir diyerek zifafa girilen kadında üç talak geçerli olacağını, zifaf yapılmamış ise bir talak sayılacağını söylemişlerdir.

İkincisi: Bununla bir ric'î talak meydana gelir görüşüdür. İbn Abbas'ın sabit olan görüşünün bu şekilde olduğu rivayet edilmiş, ayrıca Tavus, İkrime, İbn Teymiye ve İbnü'l-Kayyim el-Cevzî de bu görüşü tercih etmişlerdir.

Üçüncüsü: Böyle bir uygulama Kur'an ve sünnetin irşadına uygun olmayan bid'at ve haram bir uygulama olduğu için geçersizdir ve reddedilir görüşüdür. Bunlar Peygamberimizin (sav) "Kim üzerinde emrimiz bulunmayan bir ameli yaparsa o merduddur (reddolunmuştur)" hadisini delil gösterirler. Bunu Ebû Muhammed b. Hazm nakleder.

Yukarıda belirtildiği şekliyle üç farklı görüşün ortaya çıktığı üç talak konusunda, bu görüş sahiplerinin kendilerine huccet ve delil kabul ettikleri rivayetlerin incelenmesi büyük önem arz etmektedir. Zira hukukçular, bu deliller üzerinde farklı metot ve istidlal anlayışı sergilemişler, bir kısmı, delil kabul ettikleri rivayetlerin sadece lugavi ve zahiri yönlerini ele alırken, bir kısmı bu rivayetlerde İslam'ın ruhuna hitap eden ve bu ruha uygun düşen yönünü ele almışlar, bazen de bu delillerin sıhhatini yeterince ortaya koymadan ya da bunu çok fazla dikkate almadan kendi görüşlerini desteklemek amacıyla kullanma cihetine gitmişlerdir.

Biz bu araştırmamızda öncelikle üç talak konusunda ortaya çıkan görüşlerin şekillenmesinde etkili olan ve üzerine hüküm bina edilen rivayetleri tespit etmeye, ardından bu rivayetleri, rivayet tekniği açısından inceleyip tahririni yaparak rivayetlerin sıhhat derecesini ortaya koymaya ve son olarak da bu rivayetlerin delalet ve huccet yönünü ele alarak, delil olarak kullanılması noktasında ne kadar isabetli bir tercih olabileceğini irdelemeye çalıştık.

Ülkemizde ve İslam aleminde boşanma sayılarının her geçen gün daha da arttığı göz önüne alındığında, dini duyguların zayıflaması, maddenin ön plana çıkması ya da cahillik gibi sebeplerle bir defada söylenen üç talakla ilgili olarak verilecek hüküm ve bu hükmün istinbat edildiği delillerin tahkik ve tashihi büyük önem arz etmektedir. Bir defada söylenen üç talakla ilgili merfû hadislerin rivayet tekniği açısından incelenmesi ve tahriri çalışmasının İslam aile yapısına ve bu alanda yapılacak yeni araştırmalara katkı sağlamasını diliyorum.

Yaptığım bu çalışma sürecinde beni destekleyen ve araştırmamın sonuçlanmasında büyük katkıları bulunan danışman hocam Prof. Dr. Muhammet YILMAZ'a, süreç boyunca görüşlerini aldığım Prof. Dr. Ali Osman ATEŞ ve Doç. Dr. Bekir TATLI'ya, İslam Aile Hukuku alanında özel çalışmaları bulunan ve bu çalışmanın fıkhi ayağında bana rehberlik eden Prof. Dr. Ahmet YAMAN ve Hasan KÜK hocalarıma ve çalışma süresince yanımda olan ve desteklerini esirgemeyen aileme ve tüm sevdiklerime teşekkür ederim.

Hasan Hüseyin GÜLLER

Adana/2016

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER.....	viii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	x
TABLolar LİSTESİ	xi
ŞEKİLLER LİSTESİ	xii
EKLER LİSTESİ.....	xiii

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1. Tezin Konusu ve Amacı.....	1
1.2. Tezin Yöntemi.....	2
1.3. Tezin Kaynakları.....	3

BÖLÜM II

TALAK

2.1. Talak Kavramı.....	5
2.1.1. Tarif ve Mahiyeti	5
2.1.2. Meşruiyeti	6
2.1.3. Hükümü.....	8
2.1.4. Hikmeti	11
2.2. Cahiliye Döneminde Talak Uygulamaları	15
2.3. Hz. Peygamber Döneminde Talak Uygulamaları	26
2.4. Talak Çeşitleri.....	36
2.4.1. Sonuç İtibariyle Talak Çeşitleri.....	37
2.4.1.1. Ric'î Talak.....	37
2.4.1.2. Bâin Talak	39

2.4.1.2.1. Beynûnet-i Suğra	41
2.4.1.2.2. Beynûnet-i Kübra	42
2.4.2. Kullanım Şekli ve Serdediliş İtibariyle Talak Çeşitleri	44
2.4.2.1. Sünnî Talak	44
2.4.2.2. Bid'î Talak	45
2.4.2.2.1. Hayız Halinde Boşama	46
2.4.2.2.2. Cinsi Münasebette Bulunduğu Temizlik Süresi İçerisinde Boşama	49
2.4.2.2.3. Bir Temizlik Süresi İçinde Birden Fazla Boşama.....	50

BÖLÜM III

ÜÇ TALAKLA İLGİLİ HADİSLER

3.1. Sehl b. Sa'd veya Uveymir Hadisi	56
3.2. Fatıma bint Kays Hadisi.....	59
3.3. Rifâa el-Kurazî veya Temime Hadisi.....	66
3.4. Hz. Aişe Hadisi	71
3.5. İbn Ömer Hadisi.....	75
3.6. Ubade b. Samit Hadisi	82
3.7. Mahmud b. Lebîd Hadisi	85
3.8. Hz. Ali Hadisi	88
3.9. Muaz b. Cebel Hadisi.....	92
3.10. Rukane Hadisi	96

BÖLÜM IV

SONUÇ

4.1. Sonuç.....	104
KAYNAKÇA	108
EKLER	116
ÖZGEÇMİŞ	166

KISALTMALAR LİSTESİ

(ra)	: Radıyallâhü anhü.
(sav)	: Sallallâhü aleyhi ve selem.
b.	: İbn
bint.	: Bint
Bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİB.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
DİBY.	: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları
h.	: Hicri
Haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
m.	: Miladî
MÜİFY	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları
No.	: Numara
ö.	: Ölüm Tarihi
s.	: Sayfa
Tahk.	: Tahkik eden
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TDVY	: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
Terc.	: Tercüme eden
ts.	: Tarihsiz
yy.	: Yer yok

TABLÖLÄR LİSTESİ

Tablo 1. Sehl b. Sa'd veya Uveymir hadisi isnad zinciri tablosu	57
Tablo 2. Fatıma Bint Kays hadisi isnad zinciri tablosu	60
Tablo 3. Rifâa el-Kurazî veya Temime hadisi isnad zinciri tablosu	67
Tablo 4. Hz. Aişe hadisi isnad zinciri tablosu.....	72
Tablo 5. İbn Ömer hadisi isnad zinciri tablosu	76
Tablo 6. İbn Ömer hadisi'nin Nafi' tarikiyle isnad zinciri tablosu	78
Tablo 7. Ubade b. Samit hadisi isnad zinciri tablosu	83
Tablo 8. Mahmud b. Lebîd hadisi isnad zinciri tablosu	86
Tablo 9. Hz. Ali hadisi isnad zinciri tablosu	89
Tablo 10. Muaz b. Cebel hadisi isnad zinciri tablosu	92
Tablo 11. Rukane Hadisi rivayet zinciri tablosu	97

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Talak çeşitleri	37
Şekil 2. Sehl b. Sa'd veya Uveymir hadisi isnad şeması	59
Şekil 3. Fatıma Bint Kays hadisi isnad şeması	66
Şekil 4. Rifâa el-Kurazî veya Temime hadisi isnad şeması	71
Şekil 5. Hz. Aişe hadisi isnad şeması	75
Şekil 6. İbn Ömer hadisi'nin Nafi' tarikiyle isnad şeması	79
Şekil 7. İbn Ömer hadisi isnad şeması.....	82
Şekil 8. Ubade b. Samit hadisi isnad şeması	85
Şekil 9. Mahmud b. Lebîd hadisi isnad şeması	88
Şekil 10. Hz. Ali hadisi isnad şeması	91
Şekil 11. Muaz b. Cebel hadisi isnad şeması.....	96
Şekil 12. Rukane hadisi isnad şeması	103

EKLER LİSTESİ

EK 1. Sehl b. Sa'd veya Uveymir hadisinin diğer kaynaklarda geçen metinleri	116
EK 2. Fatıma bint Kays hadisinin diğer kaynaklarda geçen metinleri	118
EK 3. Rifâa el-Kurazî veya Temime hadisinin diğer kaynaklarda geçen metinleri.....	120
EK 4. Hz. Aîşe hadisinin diğer kaynaklarda geçen metinleri	122
EK 5. İbn Ömer hadisinin diğer kaynaklarda geçen metinleri	123
EK 6. Ubade b. Samit hadisinin diğer kaynaklarda geçen metinleri.....	125
EK 7. Muaz b. Cebel hadisinin diğer kaynaklarda geçen metinleri	126
EK 8. Rukane hadisinin diğer kaynaklarda geçen metinleri	127
EK 9. Rivayetlerde ismi geçen raviler.....	128

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1. Tezin Konusu ve Amacı

İslam dini, ferдин doğumundan ölümüne kadar hayatının her anını ve her safhasını kaplayan ve düzenleyen bir nizamdır. Onun getirdiği bu kurallar, ferдин gerek dünya gerekse ahiret saadetini temin etmeye yöneliktir. Bu bağlamda evlilik ve aile hayatına yönelik düzenlemeler de İslam Hukukunun sınırları içerisinde yer almıştır.

İnsanoğlu neslini devam ettirmek için evlenir ve çoğalır. Evlilik müessesesi, neslin devamı için kurulan bir yuva olmasının yanı sıra, bir ömür boyu devam edecek olan hayat arkadaşlığı müessesesidir. Bu kurumun sağlam bir temel üzerine kurulması ve öylece devam etmesi ise ancak eşlerin karşılıklı sevgi, saygı ve anlayış içinde olmalarıyla mümkündür.

Ne var ki kurulan bütün aile yuvalarının mutlu ve huzurlu bir şekilde devamı mümkün olamamaktadır. Aile yuvasında eşlerin birbiriyle anlaşamaması, farklı görüş ve düşüncelerde ısrar etmeleri, aralarındaki aşk, sevgi ve muhabbet bağlarını koparmakta, böyle durumlarda aile yuvasının devamı ise, daha kötü sonuçlara sebebiyet verebilmektedir. İşte bu durumlarda evliliğin sona erdirilmesi eşler için bir rahmet kapısı olarak telakki edilmiştir.

Biz bu çalışmamızda, boşama işleminde Kur'an'ın irşad ettiği şekle muhalif olarak ortaya çıkan bir defa söylenen üç talak konusunu ve bu konu etrafında şekillenen fık'hî görüşlerin kendilerine dayanak kabul ettikleri hadisleri incelemeye çalışacağız. Çalışmada öncelikle talak kavramının tanımı, mahiyeti, hikmet ve meşruiyeti konuları işlenecek, ana hatlarıyla talak çeşitleri ve uygulamaları hakkında bilgi verilecektir. Bununla birlikte cahiliye devrindeki talak uygulama şekilleri ile İslam'ın bu uygulamaya dair yeni hükümlerinin neler olduğu konusu ve Hz. Muhammed'in (sav) talak konusuna genel bakışı hakkında bilgi verilecektir. Ardından gerek Hz. Muhammed (sav) döneminde ve gerekse sonraki dönemlerde karşılaşılan üç talak uygulaması ve bu uygulamaya dair merfû rivayetler ele alınarak bunların rivayet tekniği açısından incelemesi ve tahriri yapılacaktır. Son olarak bu rivayetlerin delalet ve huccet yönü ele alınarak delil olarak kullanılması noktasında ne kadar isabetli bir tercih olduğu konusu tartışılacaktır.

Bu çalışmanın temel amacı; bir defada söylenen üç talak konusunda ortaya çıkan

fikhî görüşlerin, kendi görüşlerine dayanak kabul ettikleri hadisleri tespit etmek ve bu hadisleri rivayet tekniği açısından inceleyerek rivayetlerin sıhhat derecesini ortaya koymaktır.

1.2. Tezin Yöntemi

Araştırmamız, belirlediğimiz konuyla alakalı verileri toplama, bu verileri analiz etme ve sonuçları yorumlama yöntemiyle yapılacak, veri toplama işlemi ise yazılı kaynaklarda tarama yapmak suretiyle gerçekleştirilecektir.

Bu bağlamda; çalışmamızın ilk bölümünde öncelikle talak kavramının tanımı, mahiyeti, hikmet ve meşruiyeti konuları işlenecek, akabinde Cahiliyye Dönemi ve Asr-ı Saadette karşılaşılan talak uygulamaları hakkında genel bilgiler verilecektir. Sunulan bu ön bilgilerin ardından talak konusu İslam'ın getirdiği esaslar çerçevesinde ele alınacak, sonuç ve serdediliş itibarıyla talak çeşitleri ve uygulamaları hakkında ana hatlarıyla bilgi verilecektir.

Çalışmamızın ikinci bölümünde, öncelikle üç talakla ilgili olarak rivayet edilen merfû hadislerin¹ tespiti yapılacak, bu hadislerle ait isnad tabloları oluşturulacak ve akabinden de bu hadisler hem sened hem de metin yönünden tenkitçi bir yöntemle incelemeye tabi tutulacaktır. Son olarak elde edilen sonuçlar sentezlenecek ve incelenen rivayetin sıhhati ve delil olma yeterliliği konusunda bir hükme ulaşılmaya çalışılacaktır.

Bu bağlamda Kütüb-i Sitte başta olmak üzere temel hadis kaynakları taranacak, bu kaynaklarda yeterli veri bulunması durumunda diğer kaynaklardaki veriler araştırmaya dahil edilmeyecektir. Kütüb-i Sitte üzerinde yapılan tarama sonucunda yeterli veri bulunamaması ya da bulunanların araştırma için yeterli görülmemesi durumunda diğer kaynaklardaki rivayetler de araştırmaya dahil edilecektir. Bu rivayetler, bulunduğu kaynaklara göre kronolojik bir sistemle ele alınacak ve en önceki rivayetin sened ve metinleri Arapça ve Türkçe olarak verilecektir.

Daha sonra incelenen rivayetin yer aldığı diğer kaynakları ve bu kaynaklardaki

¹ Merfû hadisten kastımız, rivayet edilen hadisin bizzat Allah Rasûlüne kadar ulaştığı rivayetlerdir. Bu bağlamda fikhî kitaplarında çokça karşılaştığımız “Allah Rasûlü ve Hz. Ebû Bekir dönemlerinde ve Hz. Ömer’in hilafetinin ilk iki yılında üç talak tek sayılırdı. Ancak Hz. Ömer ‘insanlar sabır ve teenni ile hareket etmeleri gereken bir konuda acele ediyorlar. Acaba bunu onların aleyhine geçerli saysak mı’ dedi ve saydı” (Müslim, Talak, 2, (Hadis no: 15) hadisi ve bu manaya gelen diğer varyantları çalışmaya dahil edilmemiştir. Bu hadisle birlikte sahabe ve tabiin görüşlerinin yer aldığı diğer rivayetler belki başka müstakil bir çalışmada ele alınarak incelenebilir.

ravileri gösteren hadis isnad zinciri tablosu oluşturulacak akabinde de bu rivayetlerin sened ve metin yönüyle tahlili, tenkidi ve ulaşılan sonuçların sentezi yapılacaktır. Bu kapsamda rivayetlerde ismi geçen ravilerden sika olanlar hakkında detaylı açıklama yapılmayacak, adalet ve zabt yönünden sorunlu olan ravilerin bu durumları değerlendirme bölümünde zikredilecektir. Son olarak rivayete ait isnad şeması sunulurken o rivayete ait araştırma tamamlanacaktır.

İncelenen rivayetin yer aldığı diğer kaynakları ve bu kaynaklardaki ravileri göstermesi amacıyla oluşturulan hadis isnad zinciri tablosunda yer alan rivayetlerin sened ve metinleri ise inceleme bölümünde çok fazla yer kaplamaması amacıyla çalışma sonunda oluşturulan “ekler” bölümüne dahil edilecek ve tablo altında ilgili ek numarasına yönlendirme yapılacaktır. Bu sayede ele alınan ana rivayetle diğer rivayetler arasında sened ve metin yönüyle kıyas yapma imkanı sağlanacaktır.

Yapacağımız çalışmada yer verilen diğer bir husus da, rivayetlerde ismi geçen raviler hakkındaki kapsamlı araştırmadır. Bu araştırma neticesinde ulaşacağımız bilgiler de alfabetik sırayla çalışma sonundaki “ekler” bölümüne dahil edilecektir.

İnceleme ve değerlendirme esnasında, ele alınan hadisin lafız ve mana yönüyle farklı varyantlarının olması ya da bu hadisteki mücmel ifadeleri tahsis edip açıklayan başkaca rivayetlerin bulunması durumunda bu rivayetlere atıfta bulunulacak ve kendisine atıfta bulunulan rivayetlerin metinleri dipnot kısmında kaynak belirtilerek zikredilecektir. Dipnotların numaralandırılmasında her sayfada yeniden başlatılması yöntemi seçilecektir. Ayrıca dipnotlar içerisinde atıf yapılan kaynaklara ait yer bildirimlerinin sonunda, okuyuculara kolaylık sunmak maksadıyla “Şamile” isimli programdaki numaralandırma sistemi esas alınarak hadis numarası ve madde numarası, “hadis no:” ve “md.” işaretleri ile verilecektir.²

1.3. Tezin Kaynakları

Çalışma esnasında konunun fikhî yönünün bulunması sebebiyle fıkıh ve fıkıh usulü kaynaklarından sıkça faydalanılacak, Kütüb-i Sitte başta olmak üzere temel hadis kaynakları taranarak konuyla ilgili rivayetler tespit edilecektir. Rivayetlerin incelenmesi ve tahrirci esnasında, literatürde yer alan teknik terim ve ifadeler için hadis usulü alanında yazılmış eserler ile Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisine müracaat

² Bu numaralandırmalar bazen matbu kaynaklara mutabık olurken bazen de farklılık gösterebilmektedir.

edilecek, özellikle ravilere ait bilgilere ulaşmak için de Hz. Peygamber ve ashabının hayat tarzına dair telif edilmiş siyer, tarih, tabakât ve biyografi türü eserlerden istifade edilecektir.

BÖLÜM II

TALAK

2.1. Talak Kavramı

2.1.1. Tarif ve Mahiyeti

Arapça'da “bağ ve esaretten kurtulmak, eşinden ayrılmak, serbest kalmak” anlamındaki “طلق” (Ta-le-ka) fiilinden türemiş olan talak kelimesi, tef’îl babından kullanıldığı zaman “salıvermek, bağını çözmek, bırakmak, eşini boşamak” manalarına gelir. İslam hukuk literatüründe bu kelime, “kocanın, karısı ile arasındaki nikâh bağını belli lafızlarla kaldırması, onu boşaması” manasında anlaşılmış,³ Mevsîlî, bu bağın manevi bir bağ olduğuna dikkat çekmiştir.⁴ Ömer Nasuhi Bilmen’in; “Akd-i nikahı, lafz-ı mahsus ile fi’l-hâl veya fi’l-meâl ref’ ve izale etmektir”⁵ şeklindeki tariflerle birlikte birçok Arapça tarifte geçen “fi’l-hâl” kelimesi ile bâin talak, “fi’l-meâl” kelimesi ile de ric’î talak kastedilmektedir.⁶ “Belli lafızlar” dan kastedilen ise, boşama gayesi için kullanılan lafızlardır. Bu lafızlar bazen sarîh lafızlar olabileceği gibi boşama manasına delaletin ancak niyetle anlaşılabileceği kinevî lafızlar da olabilir.⁷

İslam hukukunda evliliği sona erdiren iki yol daha vardır ki onlar da fesih ve tefrîktir. Bunlar, her ne kadar talak gibi evliliğin sona ermesini sağlasa da sistem ve pratik itibarıyla aralarında fark vardır. Talakta kocanın karısını sarîh veya kinaye nev’inden sözler kullanmak suretiyle boşaması söz konusudur. Bu boşanma işinde yetki kocaya aittir ve işlem bizzat koca tarafından gerçekleştirilir. Sonucunda da kocanın talak haklarından bir tanesi eksilmiş olur.

³ Zebîdî, Seyyid Muhammed Murtezâ el-Huseynî, *Tâcû'l-Arûs min Cevahiri'l-Kamus*, et-Türasü'l-Arabî, Kuveyt, 1385/1965, XXVI/93-95; Meydânî, Abdülğani, *el-Lübâb fî Şerhi'l-Kitâb*, Dersaadet, İstanbul ts., III/37. Arapça olarak: “رفع قيد النكاح في الحال أو المال بلفظ مخصوص” şeklinde tarif edilmiştir.

⁴ Mevsîlî, Abdullah b. Mahmud b. Mevdûd, *el-İhtiyar li Ta'lîli'l-Muhtâr*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut ts., III/121.

⁵ Bilmen, Ömer Nasûhî, *Hukuki İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, İstanbul, 1985, II/175,

⁶ İbn Âbidîn, Muhammed Emin, *Hâşiyetu İbn Âbidîn (Reddû'l-Muhtar ale'd-Dürri'l-Muhtar)*, Dâru Alemlî'l-Kütüb, Riyad 1423/2003, IV/426.

⁷ Abdulhamid, Muhammed Muhyiddin, *el-Ahvalü's-Şahsiyye fi's-Şeriatî'l-İslâmiyye*, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut 1424/2003, s.250.

Fesih ve tefrikte ise koca böyle bir yetkiye sahip olmayıp evlilik hâkim tarafından sona erdirilir ve her iki işlemde de yetki hâkimin elindedir.⁸ Şöyle ki fesih; akit zamanında var olan veya sonradan meydana gelen bir eksiklik ya da bozukluk sebebiyle evlilik akdini bozmaktan ibaret olup, bu işlem neticesinde ayrılık meydana gelse de erkeğin talak hakkında eksilme olmamaktadır.⁹ Tefrik ise; fıkıh kitaplarında “kazâî boşanma” olarak geçmekte olup, hâkim kararıyla evliliğe son verilmesi anlamına gelmektedir. Hanefî ve Mâlikîler’e göre tefrik kararıyla hâkim koca adına boşama işlemi yapmış sayıldığından bu bir bâin talak kabul edilir ve kocanın talak haklarından birisi eksilmiş olur. Şâfiî’ye ve Ahmed b. Hanbel’e göre ise kadının isteğiyle gerçekleştiği için bu ayrılık talâk sayılmayıp fesih kabul edilir.¹⁰

2.1.2. Meşruiyeti

İslam Hukuku’nda talak yani boşama caiz olup meşruiyeti Kur’an, sünnet, icma ve akılla sabittir.

Kur’an’dan Deliller:

Kur’an-ı Kerimden şu ayet-i kerimeler talakın meşruiyetine delil olarak zikredilebilir:

“Ey peygamber! Kadınları boşamak istediğinizde onları iddetlerini dikkate alarak (temizlik halinde ve kendilerine dokunmadan) boşayın ve iddeti sayın. Rabbiniz olan Allah'a karşı gelmekten sakının. Apaçık bir hayasızlık yapmaları dışında onları (bekleme süresince) evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmasınlar. Bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa, şüphesiz kendine zulmetmiş olur. Bilemezsin, olur ki Allah, sonra yeni bir durum ortaya çıkarır.”¹¹

“(Dönüş yapılabilecek) boşama iki defadır. Sonrası, ya iyilikle geçinmek, ya da

⁸ Takdir ve tahkike muhtaç olan durumlarda fesih hakimın hükmüne bağlıdır. Mehir eksikliği, karının İslam’a girmemekte ısrarı, bülûğ çağı muhayyerliği vs. konularda hakimın hükmü olmadan fesih gerçekleşmez. Takdir ve tahkike muhtaç bulunmayan, herkesin bildiği bozukluklarda ise hakimın hükmüne muhtaç olmadan derhal feshi gerektirir. İrtidat, hürmet-i müsahere, yakın akrabalık ve nikaha mani durumlar buna örnektir. Bkz. Karaman, Hayrettin, *Mukayeseli İslam Hukuku*, Nesil Yayınları, İstanbul 1996, I/349.

⁹ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I/349.

¹⁰ Acar, H. İbrahim, “Tefrik”, *DİA*, XL/279-280.

¹¹ Talak, 65/1.

güzellikle bırakmaktır...”¹²

Sünnetten Deliller:

Sünnetten ise şu hadisleri delil gösterebiliriz.

Hiz. Ömer’in (ra) şöyle dediğı rivayet edilmektedir: “Allah Rasülü (sav) eşı Hafsa’yı boşadı, sonra ona ric’at etti (döndü).”¹³

Rasülullah (sav) zamanında Abdullah b. Ömer (ra) hanımını hayızlı iken boşamış, babası Hiz. Ömer de (ra) bu durumu Rasülullah’a (sav) sormuştu. Rasülullah (sav) da ona şöyle dedi: “Ona emret, hanımına dönsün. Kadın temizleninceye kadar yanında tutsun. Sonra tekrar hayız olup temizleninceye kadar beklesin. Kadın temizlenince boşamak isterse, temastan önce boşasın. İşte bu, aziz ve celil olan Allah'ın (boşama hususunda) emir buyurduğu iddettir.”¹⁴

Ayrıca Peygamber efendimizin (sav) bir hadis-i şeriflerinde “Allah katında en sevimsiz helal, boşanmadır.”¹⁵ dediğı rivayet edilmektedir.

İcma:

Erkeğın hanımını boşama yetkisine sahip oluşunun diğeri bir kaynağı icmadır. Birinci asırdan beri bu ümmetin alimleri erkeğın hanımını boşamasının caiz olduğu hususunda görüş birliğine varmışlardır. Hiz. Peygamber (sav) sonrasındaki dönemlerde, hanımını boşayan erkeklerin bu eylemleri karşısında, hiçbir İslam aliminin, erkeğın hanımını boşama yetkisine itirazı söz konusu olmamıştır.¹⁶

Akıl:

Evlilikten maksat; Allah-ü Teâlâ'nın karı ve koca arasında yaratmış olduğu meyl

¹² Bakara, 2/229.

¹³ Ebû Dâvûd, Süleyman b. eş-Eş'ab el-Ezdî es-Sicistânî, *Sünen*, Tahk. Şuayb el-Arnâvud, Daru'r-Risale'ti'l-Alemiyye, Beyrut 1430/2009, Talak, 36-38, (Hadis no: 2283); İbn Mace, *Sünen*, Dâru İhyâü'l-Kütübi'l-Arabiyye, ts., Talak, 1, (Hadis no:2016).

¹⁴ Buharî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil (ö. 256); *Sahihu'l-Buharî*, Dâru Tavkı'n-Necât, Beyrut 1422, *Sahih*, Talak, 1, (Hadis no:5251).

¹⁵ Ebû Dâvûd, Talak, 4, (Hadis no: 2177, 2178); İbn Mace, Talak, 1, (Hadis no: 2018); Hakim, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah en-Nisabûrî (ö. 405), *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*, Dâru'l-Marife, Beyrut, ts., II/192. Hakim, Müslim'in şartlarına göre bu hadisin sahih olduğunu beyan etmiştir. Elbânî ise hadisin bütün rivayetleriyle zayıf olduğunu beyan etmiş ve “والمشهور فيه المرسل” diyerek hadisin mursal olduğunu beyan etmiştir. Bkz. Elbânî, Muhammed Nasıruddin, *İrvâü'l-Ğalil*, el-Mektebü'l-İslamî, 1. Baskı, Beyrut, 1399/1979, VII/106-108.

¹⁶ Abdulhamid, *el-Ahvalü's-Şahsiyye*, s.253.

ve muhabbet nimetine şükredip, şefkat ve merhamet duyguları ile birbirlerini tamamlamak, tatmin etmek ve güzel nesil yetiştirmektir. Bunun için de karşılıklı sadakat ve itimadın, saygı ve sevginin bulunması ve devam etmesi zaruridir.

Her ne kadar arzu edilen şey bu olsa da bazen eşler arasında küçük ya da büyük anlaşmazlıklar ve geçimsizlikler çıkabilir. Eşler arasında sevgi ve saygı azalır, sadakat ve itimat bağları çözülür. Aile hayatı endişeli bir duruma gelir, beraber yaşamaları imkânsızlaşır ya da meşakkatli bir hal alır. Hatta bu durum bazen öylesine ilerler ki aradaki sorunlar eşler arasında nefret uyandırır veya beraber yaşamayı zarar verici hale getirir. Onları bu sıkıntıdan kurtaracak ve selâmete çıkaracak hukukî bir imkân aranır. İşte bu hâl, meydana gelen huzursuzluğun giderilmesi için evliliğe son verecek bir boşanmanın meşru kılınmasını gerektirir.

Bu sebeple İslâm dini, prensip olarak evliliğin çözülmesini hoş karşılamamakla birlikte, zaruret zamanında son çare olarak boşanmayı mubah kılmıştır. Allah-ü Teâlâ, evlilik hayatı çekilmez bir hâl aldığıında, müminlere yolların en güzeline girmelerini, meşru bir boşama yapmalarını emretmektedir. Çünkü bu durumda karı ve kocayı zorla birbirine bağlı tutmak imkânı yoktur.

Erkek, evlendiği eşine mehir ve nafaka olarak yüklü harcamada bulunmaktadır. Ayrıca yuvasının mutluluğunu sağlamak yolunda, türlü zorluklara katlanmaktadır. Bütün bunlarla birlikte, aileyi kurma ve yönetme hakkı tanınan erkeğe, tahammülün bittiği anda ve aile hayatındaki sorumluluklarını daha fazla üstlenemeyecek şartlara gelindiğinde bu hakları bırakma yetkisini vermek adil bir yargı anlayışı olsa gerektir. Erkeğe verilen bu yetkiye karşılık kadın tamamen mahrum bırakılmış değildir. Böyle bir durumda kocasından boşanmak isteyen kadın, bu talebini kocasına iletme ve kendisini boşamasını isteme hakkına sahiptir. Kocanın bunu kabul etmemesi durumunda ise bu hakkını mahkeme yoluyla kullanması mümkündür.

Zikredilen bu naklî ve aklî deliller, İslam Hukukunda talakın meşruiyetine delalet etmektedir.

2.1.3. Hükmü

Sözlükte “iyileştirmek amacıyla menetmek, düzeltmek; karar vermek” manalarında mastar ve “ilim, derin anlayış; siyasî hâkimiyet, karar ve yargı” anlamlarında isim¹⁷ olarak yer alan hüküm; fıkıh usulünde “şariin mükelleflerin fiillerine

¹⁷ Üzüm, İlyas, “Hüküm”, *DİA*, XVIII/464.

ilişkin hitabı"¹⁸ olarak tanımlanır. Diğer bir ifadeyle hüküm; “mükelleflerin fiillerine bağlanan şer’î vasıftır.”¹⁹ Teklifi hüküm olarak da isimlendirilen bu vasıflar beş tane olup kısaca şu şekilde sınıflandırılmıştır: Şârî tarafından bir şeyin yapılmasındaki istek kesin ise “vacip”, kesin değil ise “mendûb”, yapılmaması konusundaki istek kesin ise “haram”, kesin değilse “mekruh”, yapılıp yapılmaması konusunda serbestlik (tahyir) ifade edilmişse bu da “mubah” olarak isimlendirilmiştir.²⁰

“Ey peygamber! Kadınları boşamak istediğinizde onları iddetlerini dikkate alarak (temizlik halinde ve kendilerine dokunmadan) boşayın ve iddeti sayın...”²¹ ve “(Dönüş yapılabilir) boşama iki defadır. Sonrası, ya iyilikle geçinmek, ya da güzellikle bırakmaktır...”²² ayet-i kerimeleri ile talakın meşruiyeti bölümünde zikrettiğimiz hadis-i şerifler, talakın mubah ve caiz oluşunun kesin delillerindendir. Ancak bu cevazın dayanağı ihtiyaç ve zarurettir. Böyle bir durum olmadan yapılan boşamanın yasak oluşu; “Allah katında en sevimsiz helal, boşanmadır”²³ hadisi ile sabittir.

Boşamanın umumi hükmü bu olmakla beraber, boşama şekli ve sebebiyle alakalı bazı durumlar onu cevaz sınırından farza kadar çıkarmakta, bazıları ise memnu' sahası içerisinde harama kadar indirmektedir. Şöyle ki;

İleride sünnî (sünnete uygun olan) ve bid’î (sünnete uygun olmayan) boşamalar bahsinde göreceğimiz bid’î boşamalar haramdır. Bir kadını hayızlı iken ya da temizlik süresi içerisinde kendisiyle birleşme yaptıktan sonra boşamak bu cümledendir. Bu talak, Allah’ın “Ey peygamber! Kadınları boşamak istediğinizde onları iddetlerini dikkate alarak (temizlik halinde ve kendilerine dokunmadan) boşayın ve iddeti sayın.”²⁴ emrine ve daha önce zikrettiğimiz Abdullah b. Ömer hadisine²⁵ muhalif olması sebebiyle bid’î

¹⁸ Ebû Zehra, Muhammed, *İslam Hukuk Metodolojisi (Fıkıh Usulü)*, Çeviren: Abdulkadir Şener, Fecr Yayınevi, Ankara 1997, s.37.

¹⁹ Şa’bân, Zekiyyüddin, *İslam Hukuk İlminin Esasları (Usûlü’l-Fıkıh)*, TDVY/45, Ankara 1996, s.226.

²⁰ Zuhaylî, Vehbe, *Fıkıh Usulü*, Çeviren: Ahmet EFE, Risale Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2014, s.132-133.

²¹ Talak, 65/1.

²² Bakara, 2/229.

²³ Ebû Dâvûd, Talak, 4, (Hadis no: 2177, 2178); İbn Mace, Talak, 1, (Hadis no: 2018); Hakim, *el-Müstedrek*, II/214, (Hadis no: 2794).

²⁴ Talak, 65/1.

²⁵ Buharî, Talak, 1, (Hadis no: 5251).

talak olarak isimlendirilir. Bu tür boşama alimlerin ittifakı ile haram kabul edilmiştir.²⁶

Herhangi bir sebep olmaksızın bir eşin boşanması mekruhtur. Zira Allah Rasülü (sav) “Allah katında en sevimsiz helal, boşanmadır”²⁷ buyurmak suretiyle bunun hoş karşılanmadığını beyan etmiştir. Hatta bazı alimler bunun haram olduğunu söylemişlerdir. Çünkü onlara göre böyle bir boşamada hem kendisi hem de eşi için zarar vardır. Her hangi bir ihtiyaç yokken böyle bir boşama yapılması ikisi arasında var olan maslahatın yok edilmesidir ki bu da haramdır. Bu tıpkı bir malın itlaf edilmesi gibidir. Oysaki Allah Rasülü (sav) “Zarar vermek yoktur, zarara zararla mukabele etmek de yoktur” buyurmuşlardır.²⁸

İffetinden şüphe duyulan veya dindar olmayan bir eşi boşamak mendûbdur. Geçimsizlik halinde boşama da bu hüküm içinde yer alır.²⁹

Eşler arasında geçimsizlik artar, aralarındaki muhalefet çoğalırsa ve hakemler eşlerin arasını düzeltemez ve bu sebeple ayrılmaları gerektiğine karar verirlerse bu durumda boşamak farzdır. Yine koca, îlâ³⁰ yapar da müddet içerisinde eşine dönmeyecek olursa, bu süre dolduktan sonra boşaması da fazdır.³¹

Bazı fakihlere göre; iffetsiz olduğu bilinen, bu durumu şüphe duyulmayacak şekilde kesinleşen ve tevbe etmeyip bu ahlaksızlığa devam eden bir eşin boşanması da bu hüküm içerisinde yer almaktadır. Bunlar, “Zina eden erkek ancak zina eden veya Allah'a ortak koşan bir kadınla evlenir. Zina eden bir kadınla da ancak zina eden veya Allah'a ortak koşan bir erkek evlenir. Bu müminlere haram kılınmıştır.”³² ayetini

²⁶ Kuleysî, Ali Ahmed, *Ahkamü'l-Üsra fi Ş-Şeriatü'l-İslamiyye*, Mektebetü'l-Ceylü'l-Cedid, 2. Baskı, San'a 1414/1993, II/13; Şevkânî, Muhammed b. Ali, *Neylû'l-Evtar min esrari Münteka'l-Ahbar*, Daru İbni'l-Kayyim ve Daru İbn Affân, Riyad 1426/2005, VIII/156-166.

²⁷ Ebû Dâvûd, Talak, 4, (Hadis no: 2177,2178); İbn Mace, Talak, 1, (Hadis no: 2018); Hakim, *el-Müstedrek*, II/214, (Hadis no:2794),

²⁸ İbn Kudâme, Ebû Muhammed b. Abdullah, *el-Muğnî*, Daru Alemlü'l-Kütüb, 3. Baskı, Riyad 1417/1997, X/323-324.

²⁹ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I/351.

³⁰ **Îlâ**; kişinin zaman belirtmeden veya dört ayı aşan bir zaman belirterek karısıyla cinsî münâsebette bulunmayacağına dair yemin etmesidir. Geniş açıklama ileride gelecektir. Bkz. Cahiliye Döneminde Talak Uygulamaları.

³¹ Kuleysî, *Ahkamü'l-Üsra*, II/13; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I/351.

³² Nur, 24/3.

kendilerine delil göstermişler ve tevbe etmediği sürece bu evliliğin haram olduğunu beyan etmişlerdir. Bazı sahabe ve tabiin alimleri ile Ahmed b. Hanbel, İbn Teymiye ve İbnü'l-Kayyim bu görüştedir. Hanefî, Şâfiî, Hanbelî ve Zeydîlerin de içinde bulunduğu fakihlerin çoğunluğuna göre ise zina eden bir kadını nikahlamak mekruh olmakla birlikte caizdir. Çünkü Allah, Nisâ suresi 23 ve 24'üncü ayet-i kerimede kendisiyle evlenilmesi haram olan kadınları sayarken, zina eden kadınları burada zikretmemiş ve ayetin devamında da “...وَأُحِلَّ لَكُمْ مَّا وَرَاءَ ذَٰلِكُمْ...” “Bunların dışındakiler (ile evlenmeniz) size helal kılındı”³³ buyurmuştur.³⁴

2.1.4. Hikmeti

Hiç şüphe yoktur ki İslam dininde evlilik ferdi olmaktan çok toplumsal bir müessesedir. Toplumun kuvveti ailenin kuvveti ile doğru orantılıdır. Ailelerin kuvveti ise eşler arasındaki sevgi, saygı ve anlaşmaya bağlıdır. İslam dini muvakkat (belli bir süreyle sınırlanan) evliliği caiz görmemiş, eşlerin bir ömür boyu beraber olmak üzere yaptıkları evliliği meşru görmüştür.

Ancak bazı ailelerde, yapılan bu evlilik bir ömür boyu sürememekte, bu evliliğin mutlu bir şekilde devamını engelleyen bir takım sorunlar çıkabilmektedir. Eşlerin huylarının uymaması, kültür farkı ya da değişik sebeplerle eşler arasında birtakım anlaşmazlıklar ve geçimsizlikler çıkabilmektedir. Bu anlaşmazlıklar çoğu zaman gerek eşlerin bizzat kendisi tarafından gerekse arabulucu salih insanlar ya da hakemler tarafından büyümeden çözüme kavuşturulurken bazen de ertelenmesi veya çözülememesi gibi sebeplerle aile ortamındaki sevgi, saygı, huzur ve mutluluğun azalmasına ve hatta daha da ileri giderek eşlerin birbirinden nefret etmesine, ortak hayatın çekilmez bir hale gelmesine ve beraberliğin zarar verici boyutlara ulaşmasına da sebebiyet verebilmektedir.

Yine eşlerden birisinin tahammülü mümkün olmayan bir hastalığa yakalanması, tedavisi bulunmayan bir kısırlık, cinsi münasebete mani birtakım durumların (hastalıkların) olması gibi eşler arasındaki sevgi ve muhabbeti yok edip kin ve nefret doğuracak hallerin ortaya çıkması da mümkündür.

İşte talak; eşler arasındaki anlaşmazlıkların ve geçimsizliklerin çoğalması ve bu durumun gerek eşler gerekse hakemler tarafından bir çözüme kavuşturulamaması

³³ Nisa, 4/24.

³⁴ Kuleysî, *Ahkamü'l-Üsra*, I/245-246.

durumunda nihai bir çözüm olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü bu durumdaki bir insanın karşısına üç seçenek çıkmaktadır.

1- Aralarındaki nefrete, geçimsizliğe ve anlaşmazlığa rağmen evliliğe devam etmek ve ısrarcı olmak: Böyle bir durum sağlıklı bir çözüm olmadığı gibi gerek eşlerin gerekse çocukların saadet ve istikbali için daha büyük sorunlar ortaya çıkaracaktır. Aynı ortamda birbirine yabancı gibi davranan aile fertleri arasında esen soğuk rüzgârlar, eşler arasındaki sevgiyi, saygıyı, sıcaklığı, huzuru ve mutluluğu yok edecek, hayatı daha da çekilmez bir hale getirecek, *dünyadaki cennet* olarak nitelenen aile nimetinin adeta bir cehennem haline gelmesine sebebiyet verecektir.

2- Aralarındaki nefret, geçimsizlik ve anlaşmazlığa tahammül etmemek –ve güya çocukları annesiz/babasız bırakmamak- adına evliliği hukuken devam ettirdiği halde ayrı yaşamak: Böyle bir uygulama başlangıçta bir çözüm olarak gözükse de ilerleyen zamanlarda birçok ahlaki ve içtimai sorunu beraberinde getirecek, eşleri uygun olmayan davranışlara sevk edebilecektir.

3- Aslında bir nimet ve saadet vesilesi olduğu halde artık çekilmez bir yük haline gelen evlilik bağıını çözerek boşanmak: İşte İslam Hukukunun şer ve kötü hallerden kurtulmak adına sevmeyerek kabul ettiği nihai çözüm yolu budur. Böylece talak, aralarındaki geçimsizlik ve anlaşmazlık sebebiyle çıkmaza giren aileler için nihai bir çıkış kapısı olur ve eşlere, daha iyi anlaşabilecekleri insanlarla yeni aile yuvası kurma fırsatı sunar.³⁵

Burada dikkatten kaçmaması gereken bir nokta varır ki o da; Müslüman'ın, kendisine zor durumdan kurtulması yolunda bahşedilen caiz ve bir rahmet olarak verilen talakı, bir anlık sinirlenme veya azgın bir istekten dolayı düşünmeden ve aceleyle kullanmak suretiyle kendisi için haram ve gazap hale getirmemesi gerektiğidir. Haklı bile olsa, talaka son çare olarak başvurulmalı, Allah'ın nefretini kazanmamalıdır. Zira peygamberimiz “Allah katında en sevimsiz helal, boşanmadır”³⁶ buyurmaktadır. Öyleyse mümin, İslam'ın adab ve esaslarını çiğnemen ve günah işlemekten evlilik hayatını devam ettirmeye çalışmalıdır. Eğer aile içinde niza vuku bulacak olursa, İslam dini bu

³⁵ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I/351.

³⁶ Ebû Dâvûd, Talak, 4, (Hadis no: 2177, 2178); İbn Mace, Talak, 1, (Hadis no: 2018); Hakim, *el-Müstedrek*, II/192. Hakim, Müslim'in şartlarına göre bu hadisin sahih olduğunu beyan etmiştir. Elbânî ise hadisin bütün rivayetleriyle zayıf olduğunu beyan etmiş ve “والمشهور فيه المرسل” diyerek hadisin mursal olduğunu beyan etmiştir. Bkz. Elbânî, Muhammed Nasıruddin, *İrvâü'l-Ğalil*, el-Mektebü'l-İslamî, 1. Baskı, Beyrut, 1399/1979, VII/106-108.

nizayı halletmek için, sevgiye dayanan birtakım usuller koymuştur. Bu usuller; nasihat etmek, öğüt vermek, yatağını ayırmak ve dargın gibi durmak, hafifçe vurmak ve bütün bunlara rağmen karı-koca kendileri aralarındaki anlaşmazlığı giderip ıslah etmekten aciz kalırlarsa, mahkeme tarafından iki hakem gönderilmesi gibi yollardır. Bütün bu usullerin dayanağı ise şu ayet-i kerimelerdir.

“Erkekler, kadınların koruyup kollayıcılarıdır. Çünkü Allah insanların kimini kiminden üstün kılmıştır. Bir de erkekler kendi mallarından harcamakta (ve ailenin geçimini sağlamakta)dırlar. İyi kadınlar, itaatkârdırlar. Allah'ın (kendilerini) koruması sayesinde onlar da “gayb”ı korurlar. (Evlilik yükümlülüklerini reddederek) başkaldırdıklarını gördüğünüz kadınlara öğüt verin, onları yataklarında yalnız bırakın. (Bunlar fayda vermez de mecbur kalırsanız) onları (hafifçe) dövün. Eğer itaat ederlerse artık onların aleyhine başka bir yol aramayın. Şüphesiz Allah çok yücedir, çok büyüktür. Eğer karı-kocanın arasının açılmasından endişe ederseniz, erkeğin ailesinden bir hakem, kadının ailesinden bir hakem gönderin. İki taraf (arayı) düzeltmek isterlerse, Allah da onları uzlaştırır. Şüphesiz, Allah hakkıyla bilendir, hakkıyla haberdardır.”³⁷

Bu hususta zikredilmesi gereken diğer bir nokta da talak hakkının erkeğe verilmiş olmasıdır. Bu yetkinin kocaya verildiğine dair Kur'an-ı Kerim'de açık bir ifade bulunmasa da boşanmadan bahseden ayetlerde bu işlemin kocaya isnad edildiği açık bir şekilde görülmektedir. “Eğer erkek karısını (üçüncü defa) boşarsa, kadın, onun dışında bir başka kocayla nikâhlanmadıkça ona helal olmaz. (Bu koca da) onu boşadığı takdirde onlar (kadın ile ilk kocası) Allah'ın koyduğu ölçüleri gözetebileceklerine inanıyorlarsa tekrar birbirlerine dönüp evlenmelerinde bir günah yoktur. İşte bunlar Allah'ın, anlayan bir toplum için açıkladığı ölçüleridir.”³⁸; “Kadınları boşadığınız ve onlar da bekleme sürelerini bitirdikleri zaman, ya onları iyilikle tutun yahut iyilikle bırakın...”³⁹; “Kadınları boşadığınız ve onlar da bekleme sürelerini bitirdikleri zaman kendi aralarında aklın ve dinin gereklerine uygun olarak güzellikle anlaştıkları takdirde, eşleriyle (yeniden) evlenmelerine engel olmayın...”⁴⁰; “Ey peygamber! Kadınları boşamak istediğinizde onları iddetlerini dikkate alarak (temizlik halinde ve kendilerine

³⁷ Nisa, 4/34-35.

³⁸ Bakara, 2/230.

³⁹ Bakara, 2/231.

⁴⁰ Bakara, 2/232.

dokunmadan) boşayın ve iddeti sayın...”⁴¹ Bu ayetlerde zikredilen “Kadınları boşarsanız, kadınları boşadığınızda, kadınları boşamak istediğinizde” gibi ifadeler, boşama yetkisini ve işlemi kocaya izafe etmektedir. Şayet boşama yetkisi kısmen veya tamamen kadına verilmiş olsaydı Kur’an bunu beyan ederdi.

Bununla birlikte İslam hukukunun ikinci temel kaynağı olan hadislerde de boşama yetkisinin kocaya verildiği anlaşılmaktadır. Bununla ilgili hadislerin bazıları şunlardır:

“Boşama hakkı erkeklere, iddet beklemek ise kadınlara aittir.”⁴²

Hiz. Ömer’in (ra) şöyle dediği rivayet edilmektedir: “Allah Rasûlü (sav) eşi Hafsa’yı boşadı, sonra ona geri döndü.”⁴³

Rasûlullah (sav) zamanında Abdullah b. Ömer (ra) hanımını hayızlı iken boşamış, babası Hiz. Ömer de (ra) bu durumu Rasûlullah’a (sav) sormuştu. Rasûlullah (sav) da ona şöyle dedi: “Ona emret, hanımına dönsün. Kadın temizleninceye kadar yanında tutsun. Sonra tekrar hayız olup temizleninceye kadar beklesin. Kadın temizlenince boşamak isterse, temastan önce boşasın. İşte bu, aziz ve celil olan Allah’ın (boşama hususunda) emir buyurduğu iddetir.”⁴⁴

İslam hukukunda boşama yetkisinin erkeğe verilmesinin bir takım hikmetleri vardır. Bunu başlıca sebep ve hikmeti, evlilik hayatını muhafaza etmek, iyi düşünülmeden ve alelacele verilecek bir kararla evlilik müessesine son verilmesinin ciddi neticelerini önlemektir. Şöyle ki; ailenin kurulması anında mehri veren, ev dâhil⁴⁵ hanımının nafakasını temin eden ve evliliğin sona ermesi halinde bir takım maddi sorumlulukları bulunan taraf erkek olduğu için, genellikle neticeyi o daha iyi takdir eder ve büyük zararlara yol açacak keyfi tasarruflardan daha uzak bulunur. Çünkü erkek,

⁴¹ Talak, 65/1.

⁴² Mâlik b. Enes, *Muvatta*, Tahkik: Muhammed Mustafa el-A’zamî, 1. Baskı, Müessesetü Ziyad b. Sultan, Abu Dabi 1425/2004, Talak, 25, IV/869, (Hadis no: 2163).

⁴³ Ebû Dâvûd, Talak, 36, II/285, (Hadis no: 2283); İbn Mace, Talak, 1, (Hadis no: 2016).

⁴⁴ Buharî, Talak, 1, (Hadis no: 5251).

⁴⁵ Nafaka müştemilatından olan mesken, kadının kocası üzerindeki şer’î haklarından biri olup, koca bu hakkı hanımına kendi rızası ile sunmak durumundadır. Kendi rızası ile bu hakkı sağlamadığı takdirde, kadının mahkeme yoluyla hakkına kavuşma imkânı vardır. Geniş bilgi için bkz. Görgülü, Hasan Ali, “İslam Hukukunda Kadının Mesken Hakkı”, *S.D.Ü. İlahiyat Fak. Dergisi*, 1994, Sayı: 1, s. 121-139.

gerek boşanma akabinde eski eşine karşı yerine getirmesi gereken bir takım mali külfet ve sorumlulukları gerekse yeni bir yuva kurma için yapacağı harcamaları düşünecek ve basit nedenlerle eşini boşama teşebbüsünde bulunmayacaktır. Boşama yetkisini erkekten alıp, -boşanma durumunda kocasına karşı yerine getirmesi gereken her hangi bir mali mükellefiyeti bulunmayan- kadına vermek, erkeğin bu fedakârlıkları mukabilinde kazandığı hakların anlamsızca imha edilmesi demek olacaktır.

Olayın diğer bir yönü ise kadın ve erkek arasındaki fizyolojik ve psikolojik farklardır. Bu yönüyle erkeklerin duygusallıklarını frenleyebilme ve muhakeme gücü daha fazla iken kadınlar erkeklerden daha hissî, heyecanlı ve duygusaldırlar. Bunun bir sonucu olarak kızgın ve öfkeli oldukları zaman erkek bir olayın neticelerini daha iyi takdir edebilirken, kadın genellikle neticeye önem vermeden aceleci davranabilecek ve kendisine boşama yetkisi verilmesi durumunda bu yetkiyi daha çabuk ve sık kullanarak belki de aile hayatının yıkılmasına değmeyecek kadar basit bir sebepten dolayı evlilik hayatını sona erdirebilecektir. Bu sebeplerle boşama yetkisinin erkeğe verilmesi, evlilik hayatını muhafaza etmek, iyi düşünülmeden ve alelacele verilecek bir kararla evlilik müessesine son verilmesinin ciddi neticelerini önlemek açısından daha uygundur.

Sonra kadın talak hakkının erkeğin elinde olduğunu bilerek evliliği kabul etmiştir. Erkek razı olursa, nikâh akdi sırasında kadın bu hakkın kendisine ait olduğunu şart koşabilir. Ayrıca erkek tarafından kendisine bir zarar gelmesi durumunda, mehrin bir kısmını kocasına vermek suretiyle -ileride temas edeceğimiz- hul' hakkını kullanarak evliliğin sonlandırılmasını talep etme hakkı da vardır. Aynı şekilde tiksindiren bir hastalık, kötü muamele, kocanın kaybolması, kocanın hapsedilmesi veya nafaka temin edememesi gibi bir sebeple, mahkeme yoluyla nikâh akdini feshettirme yetkisi de mevcuttur.

Bütün bu zikrettiğimiz durumlardan dolayı, talak hakkının erkeğe verilmesi daha uygundur.

2.2. Cahiliye Döneminde Talak Uygulamaları

İslami dönemde ortaya çıkmış bir terim olan cahiliye, gerek Kur'an-ı Kerim'de gerekse hadislerde Arapların İslam'dan önceki inanç, tutum ve davranışlarını İslami devirdekenden ayırt etmek için kullanılmıştır.⁴⁶ Medenî ve yerleşik milletlere nispeten farklı karakter ve davranışları olduğu veya tevhid inancından uzak oldukları yahut da

⁴⁶ Fayda, Mustafa, "Cahiliye", *DİA*, VII/17.

ilim ve irfan ile alâkaları bulunmadığı için İslâm'dan önceki Araplara “cahiliye devri Arapları” denilmiştir. Daha çok bedevîlik, kabilecilik ve gezginciliğin hâkim olduğu cahiliye dönemi Arap toplumunun umumi bir hükümetleri olmadığı gibi teşrî' ve kazâ mercii de yoktu. Aralarında anlaşmazlık çıktığı zaman kabile başkanı veya kâhine başvurulur, bunlar âdet ve ananeye göre hükmederlerdi. Fakat hükmün icrası için muayyen bir usul de mevcut değildi.

İşte bu dönemde, diğer hukuk alanlarında olduğu gibi boşanma konusunda da gerek erkek gerekse kadın açısından hak ve sorumlulukları ortaya koyan bir kanun veya nizam bulunmamaktaydı. Bu dönemde evliliği tek taraflı olarak sona erdirmeye hakkı yalnızca kocaya ait olmakla birlikte bu hakkın bazen kadına verildiğine dair rivayetler de bulunmakta, ancak bu durumun kocanın boşama hürriyetine mani olmadığı görülmektedir. Nitekim Hz. Peygamber'in dedesi Abdulluttalib'in babası Haşim, bir seferinde Medine'de birkaç gün geçirmiş ve ev sahibinin genç bir dul olan kızı Selma bint Amr çok hoşuna gitmişti. Selma boşama hakkının kendisine ait olduğunu şart koşarak Haşim'le evlenmişti. Cahiliye döneminde şeref ve mevki sahibi olan kadınların nikâhlanırken boşama hakkının kendilerinde olmasını şart koştukları ve kocaları ile geçinememe durumunda bu hakkı kullandıkları ve bu kapsamda; Fatima bint Harşeb el-Enmariye, Ümmü Harice Amra bint Sa'd b. Abdullah, Mariye bint Caid b. Dabra, Âtike bint Mürre b. Hilal, es-Siva bintü'l-A'yes gibi kadınların, boşama hakkı ellerinde olmak üzere nikâhlananlardan oldukları zikredilmektedir.⁴⁷

Arap kabileleri arasında oldukça yaygın olan boşamanın, bu hakkı elinde bulunduran erkeğin keyfiyetine bağlı olduğunu ve bu konuda erkeği talak adeti konusunda sınırlayan her hangi bir kuralın olmadığını görüyoruz. Gerçi bazı kaynaklarda talakın üç olduğunu kabul eden kimselerin varlığından bahsedilmekte, bu hususun Hz. İbrahim'den kalma bir sünnet olduğu ve üç talakla hanımını boşayan ilk kimsenin de Hz. İsmail olduğu kaydedilmekte⁴⁸ ise de cahiliye devrinde Araplar bu hususa çok fazla riayet etmezlerdi. Onlar hanımlarını diledikleri sayıda boşar, bir süre sonra boşadıkları hanımlarına döner, akabinde yine boşar, bir süre sonra tekrar dönerlerdi. Bu işlem yüz defa veya daha fazla da olsa, boşamadan sonraki iddet içerisinde karısına döndüğü sürece kadın, erkeğin karısı olmaya devam ediyor ve erkeğin elindeki bu dönme (ric'at)

⁴⁷ Ateş, Ali Osman, *İslam'a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Adetleri*, Beyan Yayınları 216, İstanbul 1996, s.358-359.

⁴⁸ Ateş, *İslam'a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Adetleri*, s.359.

hakkı daima baki kalıyordu. Böylece erkekler, kadınlara özgürlük vermeyerek ve onları kendilerine eş de yapmayarak kadınlara eziyet ediyorlardı.⁴⁹ Bu durum İslam'ın öngördüğü devamlı ve mesut bir yuva kurmaya mani olduğu gibi kadın için de büyük bir zulümdü.

Bu uygulama İslam'ın ilk dönemlerinde de bir müddet devam etmişti. Nitekim rivayetlerde, Bakara suresinin 229'uncu Ayetinin nüzul sebebi olarak zikredilen şu olay da bunu göstermektedir. Allah Rasülü döneminde bir adam karısına kızarak: “seni hiçbir surette zevcem olarak kabul etmeyeceğim ve ebedi olarak da boşanamayacaksın” demişti. Kadın; “bu nasıl olur?” diye sorduğunda, adam; “seni boşayacağım ve iddetin bitmek üzereyken her seferinde sana geri döneceğim” demişti. Bunun üzerine kadın Hz. Aişe'ye gelerek olan biteni anlattı ve kocasını şikâyet etti. Hz. Aişe de durumu Allah Rasülüne bildirdiğinde; “(Dönüş yapılabilir) boşama iki defadır. Sonrası, ya iyilikle geçinmek, ya da güzellikle bırakmaktır...”⁵⁰ ayeti nazil olmuş ve erkeğin yeni bir mehre ihtiyaç duyulmadan dönüş yapabileceği talak sayısı beyan edilmiştir.⁵¹

Cahiliye döneminde talak konusunda dikkat çeken uygulamalardan biri de kadınların iddetlerine riayet edilmeden boşanmalarıdır. İddete riayet etmekten maksat, kadının temizlik halinde ve kendisiyle cinsel ilişkiye girilmeden yapılan boşamadır. Ancak cahiliye döneminde ve hatta İslam'ın ilk dönemlerinde bu kurala riayet edilmediği, kadınların iddetlerini gözetmeksizin boşandıkları görülmektedir. “Sana kadınların ay halini sorarlar. De ki: O bir ezadır (rahatsızlıktır). Ay halinde kadınlardan uzak durun. Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın...”⁵² ayetiyle bir sıkıntı ve eza hali olarak tarif edilen hayız döneminde, erkeğin eşine yaklaşması ve onunla münasebette bulunması haram kılınmıştır. İşte yaratılıştan kaynaklanan ve beklenmesi gereken bu dönemde ya da içerisinde cinsel ilişki olmuş temizlik döneminde kadını boşayıp salıvermek İslam'da hoş görülmemiş ve “Ey peygamber! Kadınları boşamak istediğinizde onları iddetlerini dikkate alarak (temizlik halinde ve kendilerine

⁴⁹ Acar, H. İbrahim, *İslam Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi*, Kültür Eğitim Vakfı Yayınevi, Erzurum 2000, s.10.

⁵⁰ Bakara, 2/229.

⁵¹ Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerir, *Camîu'l-Beyan an Te'vîl-i Âyi'l-Kur'ân*, Tahk. Dr. Abullah b. Abdu'l-Muhsin et-Türkî, Dâru Hicr li't-Tabaa ve'n-Neşr ve't-Tevzî ve'l-İ'lân, Birinci Baskı, Kahire 1422/2001, IV/125.

⁵² Bakara, 2/222.

dokunmadan) boşayın ve iddeti sayın. Rabbiniz olan Allah'a karşı gelmekten sakının...”⁵³ buyrulmak suretiyle, kadınların iddetlerine riayet edilerek boşanmaları emredilmiştir.

Cahiliye dönemindeki diğer bir âdete göre ise bir adam yakınından biri vefat ettiği zaman kalan eşinin veya çadırının üstüne elbisesini atıp, “kendisine varis olduğum gibi karısına da varis olacağım” diyerek dul kadını yanlarında alıkoyabiliyordu. Böyle dediği zaman o adam kadın üzerinde herkesten daha fazla hak sahibi olurdu. Dilerse kendisine yeni bir mehir vermeksizin onunla evlenir, dilerse başkasıyla evlendirerek mehrini alır ve kendisine bir şey vermez ve dilerse de ölen kocasından alacağı olan mehirden vazgeçirmek için adl yapar yani ne kendisi evlenir ne de başkasıyla evlenmesine müsaade ederdi. Şayet kadın kocasının ölümünden sonra hiç kimse abayı atmadan kendi akrabalarının yanına gidebilirse o takdirde kendisini kurtarabilirdi.⁵⁴ Dul kadının kocasının ailesi tarafından alıkonulması uygulaması, “Ey iman edenler! Kadınlara zorla mirasçı olmanız size helal değildir...”⁵⁵ ayeti ile İslam tarafından reddedilmiştir.⁵⁶

Cahiliye dönemindeki talak uygulamaları genelde bu şeklide olmakla beraber, adı talak olmasa da boşanmayla sonuçlanan diğer uygulamalar ise şunlardır:

a.Hul’ (الخلع):

Sözlükte “elbiseyi çıkarmak, Soyunmak; ayırmak” gibi anlamlara gelen hul’, fıkıhta kadının belli bir bedel vermesi karşılığında kocanın ayrılmaya razı olması üzerine evlilik bağından kurtulmasını ifade eder. Karşılıklı anlaşmayla gerçekleşmesi sebebiyle bu işleme *muhâlea* adı verilir.⁵⁷ Hul’ tabiri, İslam öncesi dönemlerde de hukukî münasebetlerin sona erdirilmesi manasına gelen bir tabir olarak kullanılmaktaydı.

Cahiliye döneminde kocalar, boşadıkları karılarını, verdikleri mehri geri almak için sıkıştırıyorlardı. Daha çok Mekke’de ve Kureyşliler arasında yaygın olan bu âdete göre bir erkek, şerefli bir aileye mensup bir kadını nikahlar, geçinemedikleri zaman, izni

⁵³ Talak, 65/1.

⁵⁴ Yazır, Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Akçağ Yayınları, Ankara ts., II/493.

⁵⁵ Nisa, 4/19.

⁵⁶ Ateş, *İslam'a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Adetleri*, s.358.

⁵⁷ Atar, Fahrettin, “Muhâlea”, *DİA*, XXX/399.

olmaksızın bir başkasıyla evlenmemesi şartıyla bırakırdı ve bu husus şahitler huzurunda yazılırdı. Kadına bir dünürü çıkarsa, kadın eski kocasına aldığı malı (mehri) geri verir, razı edebilirse evlenebilirdi. Aksi takdirde eski kocası kadına tazyikte bulunup onu sıkıştırırdı. İslâm dini, Kocanın karısını başka bir erkekle evlenmemesi için sıkıştırması (adl), ve ona verdiği mehri geri almak için baskı yapması uygulamalarını yasaklamıştır.⁵⁸ Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmuştur: “Ey iman edenler! Kadınlara zorla mirasçı olmanız size helal değildir. Açık bir hayasızlık yapmış olmaları dışında, kendilerine verdiklerinizin bir kısmını onlardan geri almak için onları sıkıştırmayın. Onlarla iyi geçinin. Eğer onlardan hoşlanmadıysanız olabilir ki, siz bir şeyden hoşlanmazsınız da Allah onda pek çok hayır yaratmış olur. Eğer bir eşin yerine başka bir eş almak isterseniz, öbürüne (mehir olarak) yüklerle mal vermiş olsanız dahi ondan hiçbir şeyi geri almayın. İftira ederek ve açık günaha girerek mi verdiğinizi geri alacaksınız? Hem siz eşlerinizle birleşmiş ve onlar da sizden sağlam bir söz almış iken, onu nasıl (geri) alırsınız?”⁵⁹

Cahiliye döneminde bu tür uygulamalara rastlanıldığı gibi, baskı olmaksızın taraflarca karşılıklı anlaşma cihetine gidilerek yapılan muhâlea uygulamalarına da rastlanılmaktadır. Mesela o dönemde Âmir b. ed-Darib'in, kızını, kardeşinin oğlu Âmir b. el-Hâris b. Ed-Darib ile evlendirdiği, kızın damadın yanına girince onu sevmediği ve babasına şikâyet ettiği, bunun üzerine Amir b. ed-Darib'in damadına; “Seni hem aileden hem de malından ayıramam. Kızımı, senin ona verdiğin mehir karşılığında senden hul' ettim.” diyerek onları ayırdığı rivayet edilmektedir. Rivayette bizzat “خلعتها” (hul' ettim) ibaresinin kullanıldığı bu olayın, Araplar arasında meydana gelen ilk hul' olduğu ifade edilmektedir.⁶⁰

İslam dini, Kocanın karısını başka bir erkekle evlenmemesi için sıkıştırması (adl), ve ona verdiği mehri geri almak için baskı yapması uygulamalarını yasaklamakla birlikte, geçerli bir sebebe bağlı olmak şartıyla ve zorlama olmaksızın tarafların karşılıklı anlaşma yoluna giderek ayrılmasını tasvip etmiştir. Esasen hul' ya da Muhâlea kelimeleri, kastettiğimiz bu mana ile Kur'an ve hadislerde zikredilmemektedir. Muhâlea'nın nasslardaki başlıca dayanağı; “...Eğer onlar Allah'ın belirlediği ölçüleri

⁵⁸ Ateş, *İslam'a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Adetleri*, s.361.

⁵⁹ Nisa, 4/19-20.

⁶⁰ İbn Hacer, Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî (ö. 852), *Fethu'l-Bâri Şerhu Sahihi'l-Buhârî*, Dâru'l-Marife, Beyrut 1379, IX/395.

gözetmeyecekler diye endişe ederseniz, o zaman kadının (boşanmak için) bedel vermesinde ikisine de günah yoktur...”⁶¹ mealindeki ayet ile konuya ilişkin olarak rivayet edilen bazı hadislerdir. Bu ayette geçen “fidye verme” anlamındaki “أَفْتَدَتْ” fiilinin öznesi kadın olmakla birlikte ifadenin bağlamını, ayetteki diğer unsurları, Rasûlullah’ın tatbikatını ve Kur'an ve Sünnetteki aile hukukuna ilişkin hükümlerin örgüsünü dikkate alan İslam âlimleri, muhâleanın kadının tek taraflı iradesiyle değil karşılıklı anlaşmayla gerçekleşen bir işlem olduğu sonucuna varmışlardır. Bunun manası; kadının kocasından aldığı mehri ona geri vermeyi kabul etmesi tek başına yeterli olmayıp, kocanın da bunu kabul etmesi ve neticede eşini boşamaya rıza göstermesi gerekmektedir.

Hız Peygamber döneminde meydana gelen ilk hul’ uygulamasının ise her ikisi de ensardan olan Sabit b. Kays ile eşi arasında gerçekleştiği rivayet edilmektedir. Buharî’nin İbn Abbas tarikiyle zikrettiği hadise göre Sabit b. Kays’ın karısı Hz. Peygamber’e gelerek; “Ey Allah’ın Rasûlü! Sabit’i ahlak ve din hususunda ayıplamıyorum ama İslam’da küfre düşmekten de korkuyorum” dedi. Allah Rasûlü ona; “onun sana verdiği bahçeyi ona geri verir misin?” diye sordu. O da “evet” dedi. Allah Rasûlü Sabit’e “bahçeni geri al ve onu bir talakla boş” buyurdu.”⁶²

Bir başka rivayette ise Habibe bint Sehl, Sabit b. Kays’ın nikâhı altında idi. Sabit kısa boylu çirkin bir adamdı. Habibe, “Ya Rasûlallah! Vallahi eğer Allah korkusu olmasaydı kocam Sabit yanıma girdiğinde onun yüzüne tükürürdüm” dedi. Bunun üzerine Rasûlullah kadına “Sabitin vaktiyle mehir olarak sana verdiği bostanı kendisine geri verir misin?” diye sorunca kadın “evet veririm” dedi. Bunun üzerine kadın bostanı Sabit’e geri verdi. Bundan sonra Rasûlullah Sabit ile Habibe’yi birbirinden ayırdı.⁶³

Aynı olayı Sehl b. Ebî Hasme tarikiyle rivayet eden Ahmed b. Hanbel, Sehl’in “Bu olay İslam’da meydana ilk hul’ olayı idi” dediğini rivayet etmektedir.⁶⁴

b.Îlâ (الإيلاء):

Sözlükte “yemin etmek” anlamına gelen îlâ kelimesi terim olarak kocanın yemin,

⁶¹ Bakara, 2/229.

⁶² Buharî, Talak, 12, (Hadis no: 5273).

⁶³ İbn Mace, Talak, 22, (Hadis no: 2057).

⁶⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, Tahk. Şuayb el-Arnâvud, Müessesetü'r-Risale, Birinci Baskı, Beyrut 1421/2001, XXVI/17-18, (Hadis no: 16095).

adak veya bir şarta bağlamak suretiyle eşiyle cinsel ilişkide bulunmayı kendisine yasaklamasını ifade eder.⁶⁵

İslam öncesi Araplar, bir yıl veya daha fazla bir süre hanımıyla cinsel ilişkide bulunmamaya yemin edip, müddetin bitiminden sonra yeminini yenileyerek onları boşamadıkları gibi ailevi ilişkide de bulunmayarak kadınlara eziyet ederlerdi. Cahiliye döneminde talak kabul edilen⁶⁶ ve kadın için kötü bir boşanma tarzı olan îlâ ile boşama derhal gerçekleşir,⁶⁷ kadın kocasına haram sayılır ancak ondan tam boşanmadığı ve îlânın sonuna kadar evlilik akdi devam ettiği için kadın yeni bir evlilik yapma imkânı bulamaz,⁶⁸ başka birisiyle de evlenemezdi. Bu süre içerisinde kadın, evli olduğu halde kocasından uzak yaşardı. Bu davranış, kadının çok sayıda çocuk dünyaya getirmesini önlemek, kadını sevmediği halde evinde bırakıp hizmetçi gibi çalıştırmak ve ona eziyet etmek gibi çeşitli nedenlerle yapılırdı.⁶⁹

“İslamiyet, eşler arasında meydana gelen anlaşmazlıkların cinsel açıdan diğerini terk boyutuna varması halinde, bu davranışın özellikle kadını mağdur etmemesi için belirli bir sınır getirmiştir. Eşlerin birlikte yaşayıp yaşamayacaklarına karar verebilmeleri amacıyla yeterli bir deneme süresi olan dört aylık bir zaman içinde dönüş olmaması, ayrılık konusunda bir kararlılığa işaret ettiğinden sürenin bitiminde evliliğe son verilerek eşin serbest bırakılması sağlanmıştır. Bu bakımdan îlânın çağdaş hukukta boşanma sebebi sayılan terkle yakın benzerliği vardır.

Îlânın meşruiyeti Kitap ve Sünnet’le sabittir. Kur’an-ı Kerim’de, ‘Eşlerine yaklaşmamağa yemin edenler için dört ay bekleme süresi vardır. Eğer dönerlerse şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. Eğer (yemin edenler yeminlerinden dönmeyip kadınlarını) boşamaya karar verirlerse (ayrılırlar). Biliniz ki, Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.’⁷⁰ Buyrulur. Hz. Aişe’den nakledilen. ‘Rasûlullah eşlerine îlâ yaptı ve kendisine helali haram kıldı. Arkasından da haramı helal

⁶⁵ Döndüren, Hamdi, “Îlâ”, *DİA*, XXII/61.

⁶⁶ Serahsî, Ebû Sehl Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed, *Mebhut*, Editör: Mustafa Cevat AKŞİT, Terc. Kurul, Gümüşev Yayıncılık, İstanbul 2008, VII/28.

⁶⁷ Ateş, *İslam’a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Adetleri*, s.363.

⁶⁸ Döndüren, Hamdi, “Îlâ”, *DİA*, XXII/61.

⁶⁹ Acar, *İslam Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi*, s.182-183.

⁷⁰ Bakara, 2/226-227.

yaptı ve yeminden dolayı kefarete verdi⁷¹ şeklindeki rivayet ve bu olayın ayrıntılarıyla ilgili hadisler ilanın meşruluğunun diğer delilleridir.”⁷² Allah Rasülü hakkında rivayet edilen îlâ olayında Hz. Peygamberin bir ay süre ile (29 gün) îlâ yaptığı bildirilmektedir.⁷³

Îlâ konusunda zikredilen ayet ve hadis, îlânın meşruiyetini ortaya koymakla birlikte, İslam alimleri arasında, bir yeminin îlâ sayılabilmesi için zikredilmesi gereken süre ile bu süre sonunda ortaya çıkacak sonuç hakkında ihtilaf bulunmaktadır. Şöyle ki; Hanefilerin de içinde bulunduğu bazı alimlere göre îlâ için gerekli süre ya en az dört ay olmalı ya da süre zikredilmeksizin mutlak bir ifade kullanılmalıdır. Dolayısıyla dört aydan daha az süreyle yapılan yeminler îlâ sayılmamakta ama koca bu süre içinde karısına dönerse yeminini bozduğu için kefarete ödemesi gerekmekte, süre dolduktan sonra dönerse yeminini bozmuş olmadığından herhangi bir şey gerekmemektedir. Hanefiler burada İbn Abbas’tan rivayet edilen “dört aydan az olan sürede îlâ yoktur” fetvasını esas almışlardır. Bu yüzden Hz. Peygamber’in îlâsının îlâ olmadığı, sadece bir ay süre ile kadınlardan uzaklaşmaya dair bir yemin olduğu ileri sürülmüştür. Hanefiler ayrıca îlâ için dört aylık bir sürenin zikredilmesini yeterli görürken, Şafi, Mâlikî ve Hanbelilere göre dört aylık süre yeterli sayılmamış, dört aydan daha fazla bir süre için yemin edilmesi şart koşulmuştur. Çünkü onlara göre kocayı dönüş yapmaya ve boşamaya zorlamak, ancak süre bittikten sonra olur. Süre dört ay olduğunda yemin bu sürenin tamamlanmasıyla biter. Bundan sonra onu zorlamak mümkün olmaz. Çünkü o, (süre dolduğu için) kefarete gerek olmaksızın hanımına yaklaşabilir. Fakat eşine yaklaşmamak için yemin ettiği süre dört aydan fazla olduğunda, sürenin bitiminden itibaren kocayı zorlamak mümkün olur.⁷⁴

Sürenin dolmasıyla birlikte nasıl bir hükmün terettüp edeceği konusuna gelince; İbn Ömer, İbn Abbas, İbn Mesud, Zeyd b. Sabit, Osman, Ebû’d-Derda, Ali ve Aişe (ra) gibi ashaptan bazı kimseler ile Ebû Hanife’ye göre dört aylık sürenin bitmesiyle birlikte îlâ genel amacına ulaşmış olur ve hâkime ihtiyaç duyulmaksızın kadın kocasından bir bâin talakla boşanmış kabul edilir. Dolayısıyla koca, süre dolduktan sonra karısına

⁷¹ Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa, *Sünen (el-Camiu's-Sahih)*, Tahk. Muhammed Fuad Abdülbâkî, Şeriketü Mektebe ve Matbaatü Mustafa el-Bâbi el-Halebî, İkinci Baskı, Mısır 1388/1968, Talak, 21, (Hadis no: 1201).

⁷² Döndüren, Hamdi, “Îlâ”, *DİA*, XXII/61.

⁷³ Buharî, Talak, 21, (Hadis no: 5289).

⁷⁴ Serahsî, *Mebhut*, VII/33.

dönme hakkını da kaybetmiş olur. Diğer üç mezhebin de içinde bulunduğu cumhur alimlere göre ise dört ay geçtikten sonra erkek ya hanımını boşar ya da ona geri döner. Bunlardan birisini yapmadığı takdirde kadın tefrik (kocasıyla arasının ayrılması) talebiyle mahkemeye başvurur. Hakim kocasına eşine dönmesini ya da onu boşamasını telkin eder. Bu durumda kocanın eşine dönmesi veya onu boşaması gerekir. Koca istenilen hususlardan birini tercih etmekten imtina ederse hakim aralarını ayırır. Koca, sürenin dolmasından sonra ister kendi ihtiyarı ile isterse de hâkimin telkini ile eşini boşadığında bir ric'î talak gerçekleştiği gibi, hâkimin ayırması durumunda da yine bir ric'î talak gerçekleşir. Buradaki görüş ayrılığının sebebi, ayette geçen “eğer dönerlerse” ifadesinin yorumundan kaynaklanmaktadır. Hanefiler bunu kocanın dört aylık süre içerisinde ve süre tamamlanmadan önce dönmesi şeklinde anlarken, diğerleri ise dört ay tamamlandıktan sonra dönmesi şeklinde anlamışlardır.⁷⁵

Sonuç olarak; cahiliye devrinde de var olan, derhal boşama meydana getiren, bir yıl veya daha uzun süreli olabilen ve genellikle kadınları askıda bırakmak suretiyle onlara eziyet etmek için uygulanan îlâ, İslam dini tarafından süresi dört ay ile sınırlandırılmak ve derhal boşanma hususu da dört ay sonrasına tecil edilmek suretiyle tashih edilerek kabul edilmiştir.

c.Zihâr (الظهار):

Sözlükte “sırt, arka, yüzey” gibi anlamları bulunan zahr kelimesiyle ilişkili olan zihâr terimi kocanın, kendisine haram kılmak maksadıyla karısını veya karısının baş, yüz, sırt gibi bütünü ifade eden bir bölümünü, evlenmesi dinen yasak olan yakın (mahrem) bir kadına benzetmesi demektir. Kelime bu anlamda fiil kalıbıyla Kur'an'da üç yerde (el-Ahzâb 33/4; el-Mücâdele 58/2-3), hadislerde ise pek çok yerde geçmektedir.⁷⁶

Zihâr İslam'dan önceki dönemde bir boşama çeşidiydi.⁷⁷ Cahiliye toplumunda erkekler eşlerine ya da eşlerinin akrabalarına kızdıkları zaman onları cezalandırmak için zihâr yapar, böylece tekrar bir araya gelemeyecek şekilde onlardan ayrılmış olurlardı. Bunu da “Sen bana annemin sırtı (zahrı) gibisin” cümlesiyle yaptıklarından, bu

⁷⁵ Acar, *İslam Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi*, s.184; Ayrıca Bkz. Ateş, *İslam'a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Adetleri*, s.363-364; Döndüren, Hamdi, “Îlâ”, *DİA*, XXII/61.

⁷⁶ Yaman, Ahmet, “Zihâr”, *DİA*, XLIV/387.

⁷⁷ Serahsî, *Mebhut*, VI/339.

uygulama zihâr adını almıştır. Kaynaklarda Arapların bu yöntemi kullanarak eşlerinden boşandıkları zikredilmekle birlikte, bu uygulamanın sanıldığı gibi çok yaygın olmadığı, hatta Mekke ve Necid civarlarında bilinmediği ifade edilmektedir. İslam literatüründe bu uygulamanın meşhur ve daha bilinir hale gelmesini sağlayan ve zihârla ilgili hükmü düzenleyen ayetlerin⁷⁸ nüzul sebebi olarak zikredilen olayın, Medine döneminin sonlarında meydana gelmiş olması ve bunun Müslümanların karşılaştıkları ilk zihâr oluşu⁷⁹ bu çirkin davranışın çok yaygın olmadığını göstermektedir.⁸⁰

İslam ilk olarak; “Allah, hiçbir adamın içine iki kalp koymamıştır. Kendilerine zihâr yaptığınız eşlerinizi de anneleriniz yapmamıştır. Yine evlatlıklarınızı da öz çocuklarınız (gibi) kılmamıştır. Bu sizin ağızlarınızla söylediğiniz (fakat gerçekliği olmayan) sözünüzdür. Allah ise gerçeği söyler ve doğru yola iletir.”⁸¹ mealindeki ayetle zihârın, kişinin kendi ağzıyla söylediği bir söz olduğunu ve kendisine zihar yapılan eşlerin asla anne sayılamayacağını beyan etmiştir. Daha sonra inen Mücadele Suresindeki ayetlerde ise, cahiliye döneminde talak manasına gelen ziharın hükmünü değiştirerek, nikah bağı kopmaksızın, keffâret ödeyinceye kadar cinsel ilişkiyi haramlığa dönüştürmüştür. Zihâr ile ilgili hükmü düzenleyen ayetin nüzul sebebi olarak ifade edilen olayı, Ubade b. Samit'in kardeşi olan Evs b. Samit'in karısı Havle (ya da Huveyle) bint Salebe şöyle anlatır: “Evs b. Samit bir gün yanıma girip bana bir şey söyledi. Sanki o, o gün biraz sıkıntılıydı. Ben de ona karşılık verdim (onun isteğini reddettim). O da kızıp: ‘Sen bana anamın sırtı gibi ol’ dedi. Sonra da çıkıp kavminin toplandığı yere gitti. Sonra tekrar bana dönüp, benden murad almak istedi. Ben de ondan kaçındım. Bunun üzerine bana sert davrandı. Ben de ona sert davrandım. Derken kadının zayıf erkeğe üstün geldiği şekilde ben de ona üstün geldim ve dedim ki: ‘Hayır, Huveyle’nin canı kudret elinde bulunan Allah’a yemin ederim ki Allah Teala benim ve senin hakkında hükmünü verinceye kadar bana yaklaşmayacaksın.’ Sonra karşılaştığım bu durumu şikâyet etmek üzere Rasûlullah’a (sav) geldim. Buyurdu ki: ‘O, senin hem kocan hem de amcanın oğludur. Allah’tan kork da ona güzel bir şekilde arkadaşlıkta bulun.’ Nihayet ben çok beklememiştik ki bu konuya dair Kur'an ayetleri indi. Nihayet

⁷⁸ Mücadele, 58/1-4.

⁷⁹ Beğavî, Ebû Muhammed el-Huseyn, *Mealimü't-Tenzil fî Tefsiri'l-Kur'ân (Tefsîru Beğavî)*, Daru Tayyibe li'n-Neşri ve't-Tevzî', Riyad 1412, VIII/49.

⁸⁰ Yaman, “Zihâr”, *DİA*, XLIV/387.

⁸¹ Ahzab, 33/4.

ayet keffaret kısmına gelince, Rasûlullah (sav) bana: ‘O kocana söyle de bir köle âzâd etsin’ buyurdu. Ben de: ‘Ey Allah'ın Rasûlü, vallahi onun yanında âzâd edeceği hiçbir köle yoktur’ dedim. Rasûlullah (sav): ‘O halde ardı ardına iki ay oruç tutmasını söyle’ buyurdu. Ben de dedim ki: ‘Ey Allah'ın Rasûlü, vallahi o, oruç tutmaya gücü yetmeyen yaşlı bir kimsedir.’ Rasûlullah (sav): ‘O halde altmış miskini yedirsın’ buyurdu. Ben de: ‘Ey Allah'ın Rasûlü, vallahi onun yanında yedireceği hiçbir şeyi yoktur’ dedim. Bunun üzerine Rasûlullah (sav) buyurdu ki: ‘öyleyse ona bir araklık⁸² hurma yardımında bulunalım.’ Ben de dedim ki: ‘O halde ben de başka bir arak ile yardımda bulunayım.’ Rasûlullah (sav) da: ‘Güzel söyledin. Haydi ona tasadduk et’ buyurdu.”⁸³

Rivayet edilen bu hadisede vahyedildiği bildirilen ve zihar ile ilgili hükmü düzenleyen Kur'an ayetleri ise şöyledir;

“Allah, kocası hakkında seninle tartışan ve Allah'a şikayette bulunan kadının sözünü işitmiştir. Allah, sizin sürdürdüğünüz konuşmayı (zaten) işitmekteydi. Şüphesiz Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.

İçinizden kadınlarına zihar yapanlar bilsinler ki, o kadınlar onların anaları değildir. Onların anaları ancak, kendilerini doğuran kadınlardır. Şüphesiz onlar (zihar yaparlarken) hoş karşılanmayan ve yalan bir söz söylüyorlar. Şüphesiz Allah çok affedicidir, çok bağışlayıcıdır.

Kadınlardan zihar yaparak ayrılıp sonra da söylediklerinden dönecek olanlar, onlarla temas etmeden önce, bir köle azat etmelidirler. İşte bu hüküm ile size öğüt veriliyor. Allah yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.

Kim (köle azat etme imkanı) bulamazsa, eşine dokunmadan önce ardarda iki ay oruç tutmalıdır. Kimin de buna gücü yetmezse altmış fakiri doyurmalıdır. Bunlar Allah'a ve Rasûlüne hakkıyla iman edesiniz diyedir. İşte bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Kafirler için elem dolu bir azap vardır.”⁸⁴

Böylece daha önce inen “... Allah kendilerine zihâr yaptığınız eşlerinizi anneleriniz kılmamıştır ...” ayetiyle (el-Ahzâb 33/4) başlayan süreç tamamlanmış oluyordu. Zihâra dair hükümlerin eksenini oluşturan bu ayetlerle söz konusu çirkin benzetmenin boşama sayılmayacağı ve ağır bir keffaret ödemek şartıyla karı-koca

⁸² **Arak:** Otuz sa'lık (yaklaşık doksan kg. ağırlığında) bir ölçü birimi.

⁸³ Taberânî, Süleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, Mektebetü İbn Teymiye, İkinci Baskı, Kahire 1404/1983, I/225.

⁸⁴ Mücadele, 58/1-4.

ilişkisinin devam edebileceği bildirilmiştir.⁸⁵

2.3. Hz. Peygamber Döneminde Talak Uygulamaları

Hz. Peygamber'in (sav) dünyaya geldiği dönemde Arabistan'da mevcut olan dinleri ve inançları araştırdığımızda karşımıza çeşitli din ve inanç sistemleri çıkmaktadır. Bunların başlıcaları: Hz. İbrahim'in (as) dininin kalıntıları devam ettiren Hanifler, yıldızlara tapan Sabîler, ateşe tapan Mecûsiler, Yahudilik, Hristiyanlık ve Putperestlikti. Putperestlik, bunların içerisinde Arap Yarımadasının her tarafına yayılmış, diğer bütün inançlardan daha fazla etkiye sahip ve daha çok yaygın olanıydı.

Farklı din ve inanç sistemlerinin hakim olduğu Arap Yarımadası dinî, iktisadî, içtimâî ve manevî açıdan dünyanın en bozuk çevresiydi. İşte Hz. Peygamber, Aile düzeninin kuruluşundaki bozukluktan tutun da, kabile taassubunun gözleri karartmasına kadar, sosyal bünyeyi bozan birçok unsurun bulunduğu, bütün kabileleri bir araya getirecek bir devlet şuurunun olmadığı ve ictimâî hayata yön verecek her hangi bir kanun ve nizamın bulunmadığı bir toplumda dünyaya gelmiş ve kırk yaşına geldiğinde de kendisine risalet görevi bahşedilmişti. Hz. Peygamber risaleti döneminde, içinde yaşadığı toplumda önceden beri süregelen bir takım olaylarla karşılaşılıyor, bu olaylar karşısında takınması gereken tavır da bazen kendisi belirliyor bazen de vahiy gönderilmek suretiyle kendisine yol gösteriliyordu.

İslam tebliğinin temel ilkelerinden olan tedricilik uyarınca hukuki ilişkiler alanındaki bozuk yapının ıslahı için önce inanç ve ahlak temellerinin hazırlanmasına ağırlık verilmiş, bu alanda toplu bir düzenleme yapma cihetine gidilmemiştir. Eskiye ait her şeyin sökülüp atılması amaçlanmadığından Rasûlullah'ın getirdikleriyle İslam öncesi döneme ait olanlar arasındaki ilişki hep ilga yönünde olmamış, İslam teşriinin ilkeleriyle çatışmayan ve toplumda köklü yer tutmuş kural ve kurumların önemli bir kısmına dokunulmamış veya bazı değişiklikler yapılarak korunmuştur.⁸⁶

Asr-ı Saadetin ilk evresi olan Mekke döneminde nazil olan ayetlerin muhteva ve özelliklerine baktığımız zaman bu ayetlerde öncelikle puta tapan Araplara Allah'ın birliğini aşılama hedefi gözetilmiş şirke, küfre ve putperestliğe karşı kesin bir tavır konulmuş ve bu çerçevede ölümden sonra ahirette diriliş ve hesap günü gibi itikat ve ahiretle ilgili iman esasları işlenmiştir. Medine döneminde ise hicretle birlikte teşekkül

⁸⁵ Yaman, "Zihâr", *DİA*, XLIV/387.

⁸⁶ Dönmez, İbrahim Kâfi, "Muhammed/B-İbadet Hayatı ve Hukuktaki Yeri", *DİA*, XXX/443.

eden İslam Devletinin ve Hz. Peygamber'in hem dînî hem de siyasî başkan oluşunun bir neticesi olarak ibadet, ahlak, muamelat, aile hayatı, yeni toplum kuralları ve günlük hayattaki yasaklar ve vazifeler gibi dünyalık işlerle ilgili hükümler tespit ve teşrî' olunmuştur.⁸⁷

Buraya kadar yaptığımız açıklamalar ışığında ortaya çıkan sonuç şudur ki; İslam Dini birçok alanda olduğu gibi aile hukuku alanında da cahiliye âdet ve hukukunu ele almış, bunlardan bir kısmını bazı kayıt ve şartlara bağlayarak bırakmış, bir kısmını da ilgâ etmiş, kaldırmıştır. Ancak bu ele alış ve aile hukuku alanındaki düzenlemeler Mekke döneminde değil Medine döneminde gerçekleşmiştir.

Araştırma yaparken başvurduğumuz kaynaklarda, Mekke döneminde gerçekleşen ve Hz. Peygambere intikal eden bir talak uygulamasının bulunup bulunmadığına dair her hangi bir rivayete rastlayamamış olmamız ve konuya ilişkin ayetlerin Medine döneminde nazil olması da buna işaret etmektedir.

Mesela Taberî, tefsirinde hem “الطلاق مرتان...” ifadesiyle dönüşü mümkün olan (ric'î) talak sayısını iki ile sınırlayan hem de muhâlea ile ilgili hükmü düzenleyen Bakara Suresi 229'uncu ayetini açıklarken, cahiliye insanların ve bu ayet nazil olmadan önce Müslümanların boşamalarında, onları tahdid eden bir sınırlamanın olmadığını ve Allah-ü Teala'nın bu ayetle talak sayısını sınırladığını ifade etmesi, nüzul sebebi olarak zikredilen ve bizim de bir önceki bölümde ifade ettiğimiz hadis metninde “فغضب رجل... من الأنصار” “ensardan bir adam...” ifadesinin kullanılması,⁸⁸ bu ayetin Medine döneminde nazil olduğunu göstermektedir.

Yine zihâr ile ilgili hükmü düzenleyen ayetlerin⁸⁹ nüzul sebebi olarak rivayet edilen olayın Medine döneminin sonlarında vuku bulması,⁹⁰ Hz. Peygamberin Mekke'de tek eşli iken, Medine döneminde çok eşli olması sebebiyle, Hz. Aişe'den nakledilen; “Rasûlullah eşlerine îlâ yaptı ve kendisine helali haram kıldı. Arkasından da haramı helal yaptı ve yeminden dolayı kefarete verdi”⁹¹ şeklindeki rivayeti de bu hükümlerin Medine döneminde getirildiğine işaret etmektedir. Ayrıca talak ile ilgili hükümlerden bahseden

⁸⁷ Çelikkaya, Hasan, *Ayetlerin İniş Sebepleri ve Sonuçları Üzerine Bir Araştırma*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1982, s.66-67.

⁸⁸ Taberî, , *Camîu'l-Beyan*, IV/125.

⁸⁹ Mücadele, 58/1-4.

⁹⁰ Yaman, “Zihâr”, *DİA*, XLIV/387.

⁹¹ Tirmizî, Talak, 21, (Hadis no: 1201).

ve aynı adı taşıyan Talak Suresi'nin, 226-237'nci ayetlerinde aile hukuku ve talak konularından bahseden Bakara Suresi'nin, yine aynı konulardan bahseden Nisâ Suresi ile 32 ve 33'üncü ayetlerde konuyu ele alan Nur Suresinin de Medine döneminde nazil olduğu bilinmektedir.

Bu durumda asrı saadetin ilk dönemlerindeki talak uygulamaları konusunda şu üç ihtimal ortaya çıkmaktadır.

1. Müslümanlar arasında talak olayının vuku bulmadığı ihtimali:

İlk bakışta, ictimai hayatın devam ettiği bir toplumda böyle bir ihtimalin varlığından bahsetmek biraz güç gibi görünse de o dönemde cereyan eden olaylar, Müslümanların içinde bulundukları sosyal ve ictimai ortam, baskı ve korkular ve hepsinden daha önemlisi Hz Peygambere tabi olan Müslümanların sayısının azlığı düşünüldüğünde, bu ihtimalin zayıf bir ihtimal olmadığı, tam aksine hiç de göz ardı edilemeyecek kadar kuvvetli bir ihtimal olduğu ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki;

Büyük İslam Tarihçilerinden el-Makdisî (ö.355), bi'setin 5'inci yılında (m.615) gerçekleşen birinci Habeşistan hicretine, Peygamberimizin damadı Osman b. Afvan'ın önderliğinde 11 erkek ve 4 kadın olmak üzere toplam 15 kişinin, bundan bir yıl sonra (m.616) gerçekleşen ikinci Habeşistan hicretine ise 83 kişinin katıldığını haber vermektedir.⁹²

İbn Hişam da (ö.218/833) *es-Sîretü'n-Nebeviyye* isimli eserinde İbn İshak'tan rivayetle, Hz. Ömer'in İslam'a girdiği günlerde Müslümanların sayısının kadın ve erkek olarak 40'a (kırk) yakın olduğu ve bu olayın Habeşistan'a gerçekleştirilen birinci hicretten sonra meydana geldiğini belirtmektedir.⁹³

Bi'setin 12'nci yılında Mekke'den Medine'ye gerçekleşen hicret olayında, kaç kişinin hicret ettiğine dair sahih bir bilgiye ulaşamasak da, Muhammed Hamidullah Makrızî'den naklen Mekke'den Medine'ye hicret eden 186 (muhacir) ailenin, aynı

⁹² Makdisî, el-Mutahir b. Tahir, *el-Bed'ü ve't-Tarih*, Mektebetü's-Sekafeti'd-Diniyye, yy., ts., IV/149-150. Kaynaklarda, Habeşistan'a yapılan hicretlerde, hicrete katılanların sayısı konusunda farklı rivayetler bulunmaktadır. Mesela Muhammed Hamidullah, Tarihçi Belâzûrî'den naklen; birinci Habeşistan hicretine 109, ikinci Habeşistan hicretine ise yaklaşık 130 kişinin katıldığını bildirmektedir. (Bkz. Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi*, Çeviren Salih TUĞ, İrfan Yayıncılık, Beşinci Baskı, İstanbul 1995, I/95 ve I/111.)

⁹³ İbn Hişam, Muhammed, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, Şeriketü ve Mektebetü ve Matbaatü Mustafa el-Babî, Mısır, 1375/1955, I/343.

sayıda Medineli Ensar'ın yanına yerleştirildiği bilgisini vermektedir.⁹⁴

İslam tarihinde yapılan ilk nüfus sayımı ile ilgili özel bir çalışma yapan M. Tayyib Okiç, çalışmasında özetle şu bilgilere yer verir: Buharî ve Müslim'in *Sahih*'lerinde, Nesâî ve İbn Mace'nin *Sünen*'lerinde ve Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde geçen rivayetlerde, Medine dönemindeyken Allah Rasülü ashabından Müslümanların sayısını yazarak kendisine getirmelerini istemiştir. Bu rivayetlerde zikredilen sayıların farklılığı dikkat çekmektedir. Buharî, rivayet ettiği hadiste Huzeyfe'nin "O'na 1.500 (binbeşyüz) kişi yazdık" dediğini nakletmiş, hemen akabinde de bu hadise iki farklı rivayeti derç ederek A'meş'in 500, Muaviye'nin de 600-700 arası tespitte bulundukları kaydını düşmüştür.⁹⁵ Müslim, İbn Mace ve Ahmed b. Hanbel'in rivayetlerinde ise bu sayı 500 olarak belirtilmiştir. Ayrıca bu sayımın ne zaman yapıldığı konusunda da bir kesinlik olmadığını ifade eden Okiç, bazı müelliflerin, Hz. Peygamber'in bu emri, Uhud Gazvesine çıkılacağında (3/625.), bazılarının hendek kazıldığı sıralarda (5/627.), bazılarının da Hudeybiye seferine gidilirken (6/628.) vermiş olabileceği yönündeki görüşlerini belirtmiş, Muhammed Hamidullah'ın ise bu emrin hicretin birinci yılında verildiği kanaatine sahip olduğunu nakletmiştir.⁹⁶

Bütün bu rivayetlerden çıkan sonuca göre, Mekke döneminde Müslümanların sayılarının oldukça az olması, bunlardan bir kısmının Habeşistan'a hicret ettikleri ve bunun akabinde sayılarının daha da azaldığı göz önüne alınırsa, bu az sayıdaki Müslümanlar arasında talak olayının gerçekleşmemiş olması kuvvetli bir ihtimal olarak gözükmemektedir.

2.Müslümanlar arasında talak olayı vuku bulduğu halde, Hz. Peygamber'e intikal etmediği ihtimali:

İslam'ın ilk yıllarında nazil olan ayetlerin daha çok tevhid inancını (Allah'ın birliği) aşlamak amacına yönelik olduğunu, bu sebeple de ağırlıklı olarak ölümden sonra ahirette diriliş ve hesap günü gibi itikat ve ahiretle ilgili iman esaslarını işlediğini daha önce söylemiştik.

Bu yıllarda sayıları oldukça az olan Müslümanların, toplumdan tecrit edilmesi,

⁹⁴ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, I/181.

⁹⁵ Buharî, Cihad, 181, (Hadis no:3060).

⁹⁶ Okiç, M. Tayyib, "İslamiyette İlk Nüfus Sayımı", *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara, 1958, sayı 9, s.11-20.

kendilerine baskı uygulanması, boykot ve işkence gibi çok daha ciddi sorunları vardı. Nazil olan Kur'an ayetleri, daha çok itikadi konularda olduğundan, toplum hayatını düzenleyecek yeni kurallar ve hükümler henüz teşri edilmemişti. İşte böyle bir dönemde İslam toplumu içerisinde talak olayı meydana gelmiş olsa bile, henüz ictimâî hayata dair kuralların tesis edilmediği bu ortamda vuku bulan talak uygulamaları, muhtemelen cahiliye döneminde de var olan ve devam eden örf ve adetler çerçevesinde cereyan etmiş ve bu durumlarda Rasûlullah'a müracaat etme gereği olabilir.

3. Müslümanlar arasında talak olayı vuku bulduğu ve Hz. Peygamber'e intikal ettiği halde, Hz. Peygamber'in her hangi bir hüküm vermemesi ihtimali:

Asrı Saadet döneminde bazen meydana gelen bir olay hakkında ayet nazil olduğu gibi bazen de ashabın, başlarına gelen olaylarda sık sık Allah Rasûlüne gelerek soru sordukları ve kendisinden bir hüküm bekledikleri kaynaklarda zikredilmektedir. Bir nevi itiraf niteliğinde olsa da Hz. Ömer'in oğlu Abdullah b. Ömer'in; "Biz Rasûlullah devrinde kadınlara söz söylemek ve dilediğimiz gibi davranmaktan, hakkımızda vahiy iner korkusuyla çekinirdik. O vefat edince istediğimiz gibi konuşup davranmaya başladık."⁹⁷ şeklindeki sözleri, Müslümanların İslam'ın özüne ve ruhuna uygun olmayan davranışlar sergilediklerinde, Allah-ü Teala'nın bazen konuyla ilgili vahiy gönderdiğini göstermektedir.

Ancak durum her zaman bu şeklide gerçekleşmemiştir. Bazı zamanlarda ashabın Allah Rasûlüne gelerek soru sordukları ve bir hüküm bekledikleri halde, Hz. Peygamberin kendilerine bazen -konuyla ilgili yeni bir vahiy/hüküm gelmemişse- geleneksel uygulamanın devamı yönünde görüş bildirdiği, bazen de hemen cevap vermeyip konu hakkında Allah'tan bir vahiy göndermesini beklediği bilinmektedir. Mesela zihâr bahsini açıklarken zikrettiğimiz olayın Ahmed b. Hanbel rivayetinde, Havle (veya Huveyle) bint Sa'lebe'nin, kocasını şikayet için Allah Rasûlüne geldiğinde, efendimizin kendisine konuyla ilgili henüz bir vahiy gelmediği için her hangi bir hüküm vermeyip geleneksel uygulamanın devamı yönünde görüş bildirdiği⁹⁸ ve bu konuda Allah'tan korkması şeklinde tavsiyede bulunduğu ve Havle'nin de "Allah'a yemin ederim ki Allah bu konuda bir ayet indirmediği buradan ayrılmayacağım" dediği, bunun üzerine Allah Rasûlü'nün vahiy geldiğinde büründüğü hal gibi bir hale büründüğü

⁹⁷ Buharî, Nikah, 81, (Hadis no: 5187).

⁹⁸ Yaman, "Zihâr", *DİA*, XLIV/388.

ve akabinde de Mücadele Suresi'nin 1-4 ayetlerinin nazil olduğu bildirilmektedir.⁹⁹

Yine İslam Tarihinde başta Hz. Peygamber ve eşi Hz. Aişe validemiz olmak üzere bütün Müslümanları derinden üzen İfk Hadisesi gibi önemli bir olayda, münafıkların iftirası ve tazyiki karşısında bunalan Allah Rasülü, durumu açıklığa kavuşturacak bir vahiy beklemiş ama buna çok ihtiyacı olduğu halde beklenen vahiy ancak bir ay gibi uzun bir süre sonra gelmiş¹⁰⁰ ve Hz. Aişe validemizi temize çıkaran Nur Suresi'nin 11-20'nci ayetleri nazil olmuştur.

Buraya kadar anlattığımız hususlar, Asrı Saadet'in ilk yılları olan Mekke döneminde, İslam toplumunda her hangi bir talak uygulamasının vaki olmadığı ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Buna karşılık, düşük bir ihtimal olmakla birlikte talak uygulaması gerçekleşmiş olsa bile bu uygulamaların, cahiliye döneminde de var olan ve devam eden örf ve adetlerin koyduğu esaslar çerçevesinde cereyan ettiği ve bu durumun Rasüallah'a intikal etmediği sonucu ortaya çıkmaktadır.

Medine dönemine gelince; mevcut kaynaklarda zikredilen talak ile ilgili rivayetlerin tamamı, bu dönemde gerçekleşen talak uygulamaları ile ilgilidir. Zaten Kur'an-ı Kerim'de talak ile ilgili hükümleri düzenleyen ayetler ve bu ayetlerin bulunduğu surelerin tamamı¹⁰¹ da Medine döneminde nazil olmuştur.

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi henüz ictimâî hayata dair kuralların tesis edilmediği ilk dönemlerde Müslümanlar, hakkında henüz yeni bir düzenlemenin yapılmadığı bir olay karşısında bazen Hz. Peygambere gitme ihtiyacı hissetmemişler ve bu olayları cahiliye döneminde de var olan ve devam eden örf ve adetlerin koyduğu esaslar çerçevesinde çözme cihetine gitmişlerdir. Ancak ilerleyen dönemlerde ictimâî hayata dair hükümleri düzenleyen ayetlerin nazil olmaya başlamasıyla durum tersine dönmüştür.

Tedrici bir metotla nazil olan Kur'an ayetlerinin diğer bir çok konuda olduğu gibi talak konusunda da ortaya koyduğu yeni hüküm ve düzenlemelerle karşılaşan Müslümanlar, başlarına gelen hemen her olay karşısında Hz. Peygambere müracaat ederek sorular sormaya ve kendileri hakkında hüküm vermesi talebinde bulunmaya

⁹⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XLV/300, (Hadis no: 27319).

¹⁰⁰ Akçay, Mustafa, "Vahiyde Fetret Problemi Üzerine Bir İnceleme", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2000, sayı 2, s. 79-88.

¹⁰¹ Talak ve aile hukuku ile hükümleri düzenleyen bazı ayetler: Bakara, 2/226-232, 234, 236-237, 241; Nisa, 4/20; Ahzab, 33/4, 28, 49; Talak, 65/1-7; Tahrir, 66/1-5.

başlamışlardır. Bu müracaatlar karşısında bazen Allah Rasülü konu hakkında daha önce nazil olan ayetler ışığında kendilerine hüküm vermiş, bazen de bu müracaatlar, akabinde nazil olacak ayetlerin nüzul sebebi olmuştur.

Medine döneminde gerçekleşen talak uygulamalarının büyük çoğunluğu, aslında cahiliye döneminden beri var olan uygulamalardır. İslamiyet'in gelmesiyle birlikte bu uygulamaların bir kısmı tamamen reddedilirken, bir kısmı da değişiklikler yapılarak korunmuştur.

Daha önce de zikrettiğimiz gibi İslam Dini'nin, adl (kendisi evliliğe devam etmediği gibi başkasıyla evlenmesine de müsaade etmemek) ve mehrin geri alınması için baskı yapılması uygulamalarını reddederek bunun yerine karşılıklı rızaya dayanan hul' ya da muhâlea uygulamasını caiz kılması, talak sayısına sınır getirmesi, iddete riayet edilmeden yapılan boşamaları nehyetmesi ve boşamalarda iddete riayet edilmesini emretmesi, îlâ süresini dört ay ile sınırlaması ve bir çeşit boşama kabul edilen zıhâr uygulamasındaki çirkin benzetmenin boşama sayılmayacağı ve ağır bir keffaret ödemek şartıyla karı-koca ilişkisinin devam edebileceği yönündeki düzenlemeleri buna örnek olarak zikredilebilir.

Hiz. Peygamber döneminde gerçekleşen talak uygulamaları arasında yukarıda zikrettiğimiz uygulamalar dışında bir uygulama daha vardır ki o da; cahiliye döneminde olmadığı halde İslam dininin ortaya koyduğu *liân* ya da *mülâne* uygulamasıdır.

Liân (اللعان):

Sözlükte la'n (اللعن) "kovmak, Allah'ın rahmetinden uzaklaştırmak" manasına gelir. Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadislerde kelime sözlük anlamında kullanılmıştır. Bu kökün türevlerinden olan liân ve mülâne de "karşılıklı lânetleşme" demektir. Fıkıh terimi olarak liân, karısının zina ettiğini veya doğan / doğacak çocuğun zina ürünü olduğunu iddia eden kocanın hâkim huzurunda bunu yeminle teyit etmesi, kadının da kocasının yalan söylediğine ve kendisinin masum olduğuna aynı tarzda yemin etmesidir.¹⁰²

Medine döneminde nazil olan ayet ve surelerde daha çok toplumun inşası, İslam kardeşliği, içtimaî ve fikhî konulara yer vermek suretiyle¹⁰³ ahlaklı bir toplum hedefleyen İslam dini, namus ve iffeti korumayı Müslüman erkek ve kadınların en önde

¹⁰² Aydın, Mehmet Akif, "Liân" *DİA*, XXVII/172.

¹⁰³ Birişik, Abdülhamit, "Sûre", *DİA*, XXXVII/538.

gelen vasıfları olarak saymış, toplum ahlâkını çürüten kötü huylardan biri olan zinayı ve zinaya giden yolları; “Zinaya yaklaşmayın. Çünkü o, son derece çirkin bir iştir ve çok kötü bir yoldur”¹⁰⁴ ayetiyle kesin bir dille yasaklamış ve bu fiil için bir takım hadler (cezalar) belirlemiştir.¹⁰⁵

İslam dini bir taraftan namus ve iffeti korumanın gerekliliğini öğütlerken diğer taraftan da kişilik hakları kapsamında iffet, şeref ve haysiyet dokunulmazlığına ayrı bir önem vermiş, iffetli kişilerin şeref ve haysiyetlerinin koruma altına alınması maksadıyla da bir takım hukukî ilkeler getirmiştir. Onlardan biri de zina fiilini işleyen birisi görüldüğünde, bu iddiayı ispat etmek için dört şahit istenmesidir. Kur'an-ı Kerim'de; “Kadınlarınızdan fuhuş (zina) yapanlara karşı içinizden dört şahit getirin. Eğer onlar şahitlik ederlerse, o kadınları ölüm alıp götürünceye veya Allah onlar hakkında bir yol açıncaya kadar kendilerini evlerde tutun (dışarı çıkarmayın)”¹⁰⁶ ayetiyle teşri' olunan bu hükmün temel gayesi, iffetli oldukları halde bu çirkin fiili işledikleri iddia edilerek iftiraya maruz kalan kişilerin şeref ve haysiyetlerinin korunmasını sağlamak olduğu gibi, böylesine çirkin bir fiilin ispat şartını zorlaştırmak suretiyle halk içinde şüyuuna mani olmak ve gizli kalmasını sağlamaktır. Bu ayette sadece zina isnadının ispatı için dört şahit getirilmesi ve bunların şahitliğiyle zina ettiği sabit olan kadınların ölünceye kadar evde hapsedilmesi emredilmekle yetinilmiş, dört şahit getirilmemesi durumunda ne yapılacağına dair bir açıklama yapılmamıştır.

Daha sonra nazıl olan Nur Suresi'nin dördüncü ayetinde ise; “Namuslu kadınlara zina isnat edip sonra da dört şahit getiremeyenlere seksen değnek vurun. Artık onların şahitliğini asla kabul etmeyin. İşte bunlar fâsık kimselerdir”¹⁰⁷ buyrulurken, namuslu kadınlara zina isnadında bulunan ve bu iddiasını dört şahitle ispat edemeyenler için kazf haddi¹⁰⁸ getirilmiştir.

Bu hüküm, bir kadını zina halinde gören ama bunu ispat etmek için dört şahit bulamayan bir kimsenin susması ve bu günahı açığa vurmaması, aksi halde kendisinin

¹⁰⁴ İsra, 17/32.

¹⁰⁵ Nur, 24/2-3.

¹⁰⁶ Nisa, 4/15.

¹⁰⁷ Nur, 24/4.

¹⁰⁸ **Kazf:** Sözlükte “herhangi bir şeyi atmak” anlamına gelen kazf, fıkhıta haddi gerektiren belirli suçlardan birinin adı olup “muhsan olan bir kimseye zina ithamında bulunmak veya nesebini reddetmek” şeklinde tanımlanır. Bkz. Aktan, Hamza, “Kazf” *DİA*, XXV/148.

zina iftirasıyla cezalandırılacağı manasına geliyordu. Bu durum, yabancı bir kadını bu halde gören birisi için katlanılabilir bir durum olarak görülse de, kendi eşini bu halde gören birisi için katlanması güç bir durum olarak telakki edilmiş, hatta kaynaklarda, bu ayetler nazil olduktan ashaptan bazılarının bu hükmü yadırgayarak Hz. Peygambere müracaat ettikleri bildirilmiştir. Bir defasında ashaptan Sa'd b. Ubâde (ra) Allah Rasûlüne gelerek; "Ey Allah'ın Rasûlü, ben zevcemle birlikte bir adam yakalasam, dört şahit getirinceye kadar ona dokunmayacak mıyım?" diye sordu. Allah Rasûlü: "Evet!" cevabını verince Sa'd: "Asla! Seni hakla gönderen Zât-ı Zülcelâl'e yemin ederim ki şahit aramadan önce kılıcımı indiririm" dedi. Bunun üzerine Allah Rasûlü: "Şu efendinizin söylediğine bakın! (Evet, biliyoruz ki) o kıskanç bir adamdır ama ben ondan da kıskancım, Allah da benden daha kıskançtır."¹⁰⁹ buyurdu.

Hz. Peygamber döneminde gerçekleşen bir başka olayda ise ashaptan Hilal b. Ümeyye, eşine zina isnadında bulunmuştu. Allah Rasûlü, dört şahit getirerek bunu ispat etmesini, aksi halde kendisine kazf haddi uygulanacağını söyledi. Hilal: "Ey Allah'ın Resulü; bizden birimiz karısını bir erkekle zina halinde görüyor, siz delil istiyorsunuz" deyince Allah Rasûlü, dört şahit getirerek bunu ispat etmesini, aksi halde kendisine kazf haddi uygulanacağını tekrar etti. Bunun üzerine Hilal: "Seni hak olarak gönderen Allah'a yemin ederim ki, ben doğru söylüyorum. Şuna inanıyorum ki, Allah, benim sırtımı bu dayaktan kurtaracak şeyi sana indirecektir" dedi ve akabinde de mülâane ayetleri ayeti nazil oldu.¹¹⁰ Bazı kaynaklarda, bu ayetlerin nüzul sebebi olarak başka bir olaydan daha bahsedilir. Bu olayda da Ashaptan Uveymir el-Aclanî'nin benzer bir iddiayla Hz. Peygambere müracaat ettiği ve akabinden de bu ayetlerin nazil olduğu bildirilmektedir.¹¹¹

Bahsi geçen hadislerden de anlaşılacağı üzere, mülâane ayetleri nazil olmadan önce bir kişi, eşine zina suçlamasında bulunur da bunu ispat edemezse, kendisine kazf haddi uygulanırdı. Mülâane ayetlerinin nazil olmasıyla birlikte bu hüküm eşler arasında kaldırılmış ve bu durumdaki kocanın liân yoluyla kazf, kadının da zina cezasından kurtulacağı hükmü getirilmiştir.¹¹² Bahsi geçen ayetler şöyledir:

"Eşlerine zina isnat edip de kendilerinden başka şahitleri olmayanlara gelince,

¹⁰⁹ Müslim, Lian, 8, (Hadis no: 16).

¹¹⁰ Buharî, Tefsiru'l-Kur'an, (Hadis no:4747).

¹¹¹ Müslim, Lian, 8, (Hadis no: 1).

¹¹² Serahsî, *Mebsut*, VII/59.

onların her birinin şahitliği; kendisinin doğru söyleyenlerden olduğuna dair, Allah adına dört defa yemin ederek şahitlik etmesi, beşinci defada da; eğer yalancılardan ise, Allah'ın lanetinin kendi üzerine olmasını ifade etmesiyle yerine gelir. Kocasının yalancılardan olduğuna dair Allah'ı dört defa şahit getirmesi (Allah adına yemin etmesi), beşinci defada da eğer kocası doğru söyleyenlerden ise Allah'ın gazabının kendi üzerine olmasını dilemesi, kadından cezayı kaldırır.”¹¹³

Bu ayetlere göre, karısı hakkında zina isnadında bulunan ancak bunu iddiasını dört şahit getirerek ispat edemeyen birisi kazf haddinden, kendisine zina edilen kadın da zina haddinden kurtulmak için mülâane yaparlar. Bu işlemin yapılabilmesi için, kadın ile erkek arasında geçerli bir evliliğin bulunması gerekir. Aksi halde mülâane yapma cihetine gidilmez ve erkek, ispat edemediği bir zina isnadının cezai sorumluluğunu üstlenmiş olur.¹¹⁴

Liân işlemine hâkim huzurunda önce koca başlar ve dört defa, “Allah'ı şahit tutarım ki ben zina isnadında doğru söylüyorum” der ve beşinci olarak da, “Eğer zina isnadında yalancı isem Allah'ın lâneti benim üzerime olsun” sözüyle yeminini tamamlar. Ardından kadın dört defa, “Allah'ı şahit tutarım ki kocam bana zina isnadında yalan söylemektedir” der ve beşinci olarak da, “Eğer doğru söylüyorsa Allah'ın gazabı benim üzerime olsun” sözüyle liânı tamamlar.¹¹⁵

Liân işleminin tamamlanmasından sonra Ebû Hanîfe'ye göre hâkim eşleri birbirinden ayırır, Hanbelîler de bu konuda aynı görüştedir. İmam Mâlik ve Züfer'e¹¹⁶ göre mülâaneden sonra böyle bir tefrik kararına gerek olmaksızın evlilik kendiliğinden sona erer. İmam Şâfiî ise bu sona eriş için sadece kocanın liân yapmasını yeterli görür. Ayrılığın kendiliğinden olacağını söyleyenlere göre bu bir fesih, hâkim hükmüyle olacağını söyleyenlere göre ise bâin talâktır.¹¹⁷

Ebû Hanife ve İmam Muhammed'e göre mülâane ederek birbirinden ayrılan eşler arasında bir bâin talak meydana gelir ve ebedi haramlık söz konusu değildir. İmam Ebû Yusuf ile İmam Şâfiî'ye göre ise mülâane yoluyla birbirinden ayrılan eşler arasında

¹¹³ Nur, 24/6-9.

¹¹⁴ Aktan, Hamza, “Kazf”, *DİA*, XXV/148.

¹¹⁵ Serahsî, *Mebhut*, VII/64-65; Aktan, Hamza, “Kazf”, *DİA*, XXV/148.

¹¹⁶ Serahsî, *Mebhut*, VII/65.

¹¹⁷ Aktan, Hamza, “Kazf”, *DİA*, XXV/148.

ebedi haramlık sabit olur ve bunların yeniden evlenmesi mümkün değildir. Bunlar, Allah Rasûlü'nün “Liân yapan karı-koca ebediyen bir araya gelemmez”¹¹⁸ sözünü kendilerine delil kabul etmişlerdir.¹¹⁹ Bunda, liân işleminden sonra eşlerin birbirlerine olan güven duygusunun ve karşılıklı saygının yok olmasının da payı vardır.¹²⁰

2.4. Talak Çeşitleri

İslam hukukunda talak çeşitleri denildiğinde, İslam Hukukçularının talak başlıca iki kategori altında taksime tabi tuttukları görülmüştür. Bunlardan birincisi sonuç itibarıyla ki talaktan sonra erkeğin ric'at hakkının bulunup bulunmadığı konusu incelenir. İkincisi ise, talakın kullanım şekli ile alakalı olup, Kur'an-ı Kerim'in irşadına ve sünnetteki tatbikata uygunluğu incelenir. Bunlardan birincisinde ric'î ve bâin talaktan bahsedilirken, ikincisinde sünnî ve bid'î talaktan bahsedilir.¹²¹

Yukarıda bahsi geçen taksimat noktasında hukukçuların genel manada ittifak ettikleri görülmekle beraber,¹²² bazı kitaplarda bu taksimatın biraz daha genişletilerek talakın, talak anındaki irade beyanı ve talakın gerçekleşme zamanı açısından da taksimata tabi tutulduğu gözlenmektedir.¹²³ Ancak biz konumuzun dışında olması sebebiyle bu geniş taksimatın ayrıntılarına girmeden ilk başta yaptığımız genel taksimat olan, sonuç ve kullanım şekli açısından talak çeşitlerini kısaca açıklayarak devam edeceğiz.

¹¹⁸ Ebû Dâvûd, Talak, 25, (Hadis no: 2250).

¹¹⁹ Serahsî, *Mebhut*, VII/66-67.

¹²⁰ Aktan, Hamza, “Kazf”, *DİA*, XXV/149.

¹²¹ Yaman, *İslam Aile Hukuku*, s.86-90; Acar, *İslam Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi*, s.66-122.

¹²² Hanefiler, talakın kullanım şekli açısından yapılan taksimata, Sünnî ve Bid'î talakın yanında üçüncü bir kısım olarak *Hasen* ya da *Ahsen Talak* çeşidini eklemişlerdir. Geniş bilgi için Bkz. Meydânî, *el-Lübâb*, III/37-38.

¹²³ Bu taksimat hakkında geniş bilgi için bkz. Kuleysî, *Ahkâmü'l-Üsra*, II/41-97.

Şekil 1. Talak çeşitleri

2.4.1. Sonuç İtibariyle Talak Çeşitleri

Sonuç itibariyle talak çeşitleri, iddet içerisinde kocanın hanımına dönme hakkının bulunup bulunmadığı açısından ric'î ve bâin olmak üzere ikiye ayrılır.

2.4.1.1. Ric'î Talak

Yeni bir evlilik akdine ve yeni bir mehir vermeye gerek olmaksızın, kocaya, tek taraflı iradesiyle, boşadığı eşine iddet süresi içerisinde dönme imkanı veren boşamaya ric'î boşama ismi verilmektedir.¹²⁴ Böyle bir talakın söz konusu olabilmesi için şu üç şartın bulunması gerekir.

Birincisi; boşadığı karısıyla daha önce fiilen karı-koca hayatı (zifaf) yaşanmış olmalı,

İkincisi; Hanefilere göre şiddet ve mübalağa ifade etmeyen sarih boşama sözleriyle boşamış olmalı,

Üçüncüsü; bu boşama, üçüncü ve son boşama olmamalıdır.¹²⁵

Bu şartlarla gerçekleşen boşama durumunda koca, iddet süresi içerisinde hanımının rızası olmasa bile yeni bir evlenme akdine ve yeni bir mehre gerek kalmadan

¹²⁴ Yaman, *İslam Aile Hukuku*, s.86; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I/358; Acar, *İslam Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi*, s.66.

¹²⁵ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I/359.

eşine dönebilir. Kur'an-ı Kerim'de geçen; “Boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç ay hali (hayız veya temizlik müddeti) beklerler. Eğer Allah'a ve ahiret gününe inanıyorlarsa, Allah'ın kendi rahimlerinde yarattığını gizlemeleri onlara helal olmaz. Kocaları bu süre içinde barışmak isterlerse, onları geri almağa daha çok hak sahibidirler...”¹²⁶ ayeti, bu dönüş hakkının kaynağını göstermektedir.

Koca bu hak ve iradesini, “sana döndüm” veya “eşime döndüm” gibi sözlerle beyan edebileceği gibi, cinsel ilişkiye girmek,¹²⁷ öpmek, şehvetle dokunmak ya da şehvet ve cinsellik içerikli diğer fiil ve davranışlarda bulunmak suretiyle de gösterebilir.¹²⁸

Ric'î talakla boşanan kadın, iddet süresince kocasının evinde veya onun gösterdiği bir evde kalır. Bunun bir takım faydaları söz konusudur. Bunlardan birisi de bir arada bulunmanın tekrar sevginin başlangıcına vesile olabileceği ve yeniden mutlu bir yuvanın oluşabileceği ihtimalidir.¹²⁹ İddet döneminde evlilik akdi bütün sonuçlarıyla devam eder. Yani eşler birbirlerine helaldir, mirasçı olabilir, boşama anına kadar vadeye bağlanmış (müeccel) mehir muacceliyet kazanmaz.¹³⁰ Ancak kocanın üç boşama hakkından birisi eksilmiş olur.¹³¹

Ayrıca bu dönemde evlilik akdi bütün sonuçlarıyla devam ettiği için kadın yeniden boşamaya mahaldir. Bunun anlamı; koca, ric'î talakla boşamış olduğu eşini, iddet süresi içerisindeyken yeniden boşayabilir. Bu durumda kocanın bir talak hakkı daha gitmiş olur.¹³²

İddet süresi içinde dönüş (ric'at) olmaz ve iddet sona ererse, talak bâin hale gelir ve dönüş (ric'at) hakkı da ortadan kalkmış olur.¹³³ Çünkü ric'at, iddete tabidir.¹³⁴ Bu

¹²⁶ Bakara, 2/228.

¹²⁷ Şâfîlilere göre ric'at ancak sözle gerçekleşir, cinsel ilişki ya da şehvet içerikli diğer fiil ve davranışlarla dönüş gerçekleşmez. Çünkü ona göre ric'at, cinsel ilişkinin helal olma nedenidir ve ric'at meydana gelmeden yapılan cinsel ilişki de haram kabul edilmiştir. Bkz. Serahsî, *Mebhut*, VI/34.

¹²⁸ Meydânî, *el-Lübâb*, III/54.

¹²⁹ Acar, *İslam Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi*, s.67.

¹³⁰ Yaman, *İslam Aile Hukuku*, s.87.

¹³¹ Abdulhamid, *el-Ahvalü's-Şahsiyye*, s.285.

¹³² Kuleysî, *Ahkâmü'l-Üsra*, II/104.

¹³³ Serahsî, *Mebhut*, VI/30.

durumda eşlerin yeniden bir araya gelmesi ancak; karşılıklı rıza, yeni bir nikah ve yeni bir mehir tespitiyle mümkün olabilir.

2.4.1.2. Bâin Talak

Evliliği kesin olarak sona erdiren, yeni bir nikah ve mehir tespiti olmadıkça normal aile hayatına dönme imkanı vermeyen boşamaya *bâin* talak denir.¹³⁵ Bir başka tabirle; iddet süresi içinde kocaya tek taraflı ric'at hakkı tanımayan boşamalar bâin talaktır. Böyle bir boşama da koca, eşinin rızasını alması yanında, yeni bir nikah ve mehir tespiti yapmadan eşine dönemez.

Fakihler, şu üç haldeki boşamanın bâin talak olduğu konusunda ittifak etmişlerdir:

a.Nikahtan sonra ama cinsel birleşmeden veya sahih halvetten¹³⁶ önce olursa bu bir bâin boşamadır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de; "Ey iman edenler! Mü'min kadınları nikahlayıp, sonra onlara dokunmadan (cinsel ilişkide bulunmadan) kendilerini boşadığınızda, onlar üzerinde sizin sayacağınız bir iddet hakkınız yoktur. Bu durumda onlara mut'a verin ve kendilerini güzel bir şekilde bırakın."¹³⁷ mealindeki ayet de buna işaret etmektedir.

b.Bir bedel almak suretiyle yani Hul' (ya da Muhâlea) yoluyla yapılan boşamalar bâin talak olarak kabul edilmiştir. Çünkü kadının, kendisini boşaması karşılığında verdiği fidyeye, onun kocasının kendisine yeniden dönüşünü engelleyecek şekilde kurtulmasını sağlamalıdır. Eğer kadın hem fidyeye ödesi ve buna karşılık koca boşamadan sonra yeniden ric'at hakkına sahip olsaydı, o zaman fidyeye vermenin bir anlamı kalmazdı.

c.Üçüncü talak hakkını kullanarak yapılan boşamalar da bâin talaktır. Ancak

¹³⁴ Abdulhamid, *el-Ahvalü's-Şahsiyye*, s.283.

¹³⁵ Yaman, *İslam Aile Hukuku*, s.87; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I/359; Acar, *İslam Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi*, s.69.

¹³⁶ Sözlükte "bir yerin boş olması, o yerde hiç kimsenin, hiçbir şeyin bulunmaması; yalnız kalma veya biriyle baş başa kalma" anlamlarına gelen halvet kelimesi dinî literatürde, aralarında nikâh bağı ve devamlı evlenme engeli bulunmayan bir erkekle kadının baş başa kalmasını, fıkıh terimi olarak sahih bir nikâhtan sonra karı kocanın, üçüncü bir kişinin izinsiz muttali olamayacağından emin bulundukları bir yerde cinsî birleşme olmaksızın baş başa kalmalarını ifade eder. Bkz. Çeker, Orhan, "Halvet", *DİA*, XV/384.

¹³⁷ Ahzab, 33/49.

burada dikkat edilmesi gereken bir nokta vardır ki bu şekilde gerçekleşen boşama, biraz sonra açıklayacağımız “beynûnet-i kübra” (büyük bâin) olur ve kadın başka bir erkekle evlenmedikçe eski kocasına helal olmaz. Bu hüküm; “Eğer erkek karısını (üçüncü defa) boşarsa, kadın, onun dışında bir başka kocayla nikahlanmadıkça ona helal olmaz. (Bu koca da) onu boşadığı takdirde onlar (kadın ile ilk kocası) Allah'ın koyduğu ölçüleri gözetebileceklerine inanıyorlarsa tekrar birbirlerine dönüp evlenmelerinde bir günah yoktur. İşte bunlar Allah'ın, anlayan bir toplum için açıkladığı ölçüleridir.”¹³⁸ mealindeki ayete dayanmaktadır.¹³⁹

Zikrettiğimiz bu üç maddeden başka Hanefilere göre, boşamaya niyet ederek kinevî sözlerle yapılan boşama ile şiddet ve mübalağa içeren lafızlarla yapılan boşamalar da bâin talak olarak değerlendirmiştir.¹⁴⁰ Hanefilere göre ayrıca îlâ ile yapılan boşama ve mahkeme yoluyla hakim tarafından yapılan boşamalar da bâin talak kapsamındadır.¹⁴¹

Şâfiî ve Hanbeliler ise sadece zifaktan önceki boşamayı, muhâlea yoluyla yapılan boşamayı ve üçüncü boşamayı bâin sayarken, Mâlikîler bunlara bir de tefvîdu't-talak¹⁴² yetkisini kullanarak boşanmayı eklemişlerdir.¹⁴³

Bâin talakla yapılan boşamanın neticesi olarak;

-Evlilik birliği hemen sona erer ve artık eşler birbirlerine yabancı hale gelirler. Kadının rızasına bağlı olarak yeni bir nikah ve mehir tespiti yapılmadıkça normal aile hayatına dönmek mümkün değildir.

-Kadına verilmesi vaat edilen müeccel mehir varsa bu mehir, bâin talakın gerçekleşmesi ile birlikte muaccel hale dönüşür ve derhal ödenmesi gerekir.

-Eğer kadın, nikahtan sonra kendisiyle cinsel ilişkiye girildikten sonra boşanmışsa, bu durumda kadının iddet beklemesi gerekir. Hanefî, Hanbelî ve Mâlikî mezheplerine göre kendisiyle sahih halvette bulunulan kadın da aynı hükümdedir.¹⁴⁴

¹³⁸ Bakara, 2/230.

¹³⁹ Kuleysî, *Ahkâmü'l-Üsra*, II/79-80.

¹⁴⁰ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I/359.

¹⁴¹ Kuleysî, *Ahkâmü'l-Üsra*, II/80-81.

¹⁴² Talâkta kocanın boşama yetkisini karısına veya bir başka kişiye devretmesine “tefvîzü't-talâk” denir. Bkz. Bakkaloğlu, Abdussamet, “Tefvîz” *DİA*, XL/310.

¹⁴³ Yaman, *İslam Aile Hukuku*, s.87.

¹⁴⁴ Kuleysî, *Ahkâmü'l-Üsra*, II/83.

Cinsel ilişkiden ya da sahih halvetten önce boşanan kadınların ise daha önce zikrettiğimiz Ahzâb Suresinin 49’uncu ayetine istinaden iddet beklemelerine gerek yoktur. Şâfiîlerle birlikte bazı fakihler, ayette geçen “مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ” “Kendilerine dokunmadan önce” kelimesini, cinsel birleşme olarak yorumladıklarından, halvet sebebiyle kadının iddet beklemesinin gerekmediğini söylemişlerdir.¹⁴⁵

-İddet süresi boyunca kadına ödenecek nafaka ve kadının bu süre içerisinde koca evinde oturabilmesi dışında karşılıklı haklar düşer.¹⁴⁶ Mirasçılık durumu da buna dâhildir. Bu şekilde meydana gelen bir boşama akabinde –iddet süresi içinde bile olsa- eşlerden birisinin vefat etmesi durumunda birbirlerine mirasçı olamazlar. Çünkü burada tevarüsün sebebi evliliğdir. Evlilik sona erdiğine göre mirasçılık da sona erer.¹⁴⁷

-Bâin talakla boşanan kadın, başka bir boşamaya mahal değildir. Bunun manası; eşini bâin talakla boşayan bir erkek, boşamadan sonra karısını ayrı bir kere daha boşayamaz. Hanefîler bu konuda cumhura muhalefet ederek, eğer kadın, kendisiyle cinsel birleşme yapıldıktan sonra boşanmışsa, bu durumda iddet devam ettiği sürece koca karısını tekrar boşayabilir demişlerdir.¹⁴⁸

-Kocanın sahip olduğu talak haklarından birisi eksilmiş olur. Eğer bu ilk boşama ise iki boşama hakkı kalmış, ikinci boşama ise bir boşama hakkı kalmış demektir.

-Başlangıçta ric’î talak olduğu halde, iddet süresi içerisinde ric’at hakkının kullanılmadığı ve ric’at edilmeden iddetin sona erdiği boşamalar da bâin talak haline gelir. Bu durumda koca ric’at hakkını kaybetmiş olur ve eşinin rıza göstermesi şartıyla yeni bir nikah ve mehir tespiti yapmadıkça normal evlilik hayatına dönmesi mümkün değildir.¹⁴⁹

2.4.1.2.1. Beynûnet-i Suğra

Bâin talak denildiği zaman asıl anlaşılması gereken budur. Boşanan eşlerin normal aile hayatına dönebilmesi için, eşlerin karşılıklı rızası yanında yeni bir nikâh ve

¹⁴⁵ Çeker, “Halvet”, *DİA*, XV/384.

¹⁴⁶ Yaman, *İslam Aile Hukuku*, s.87.

¹⁴⁷ Kuleysî, *Ahkâmü’l-Üsra*, II/83.

¹⁴⁸ Kuleysî, *Ahkâmü’l-Üsra*, II/84.

¹⁴⁹ Serahsî, *Mebhut*, VI/30.

mehir tespiti yapmanın yeterli olduğu bâin talak uygulamaları bu kısma girmektedir.¹⁵⁰

Bir önceki bölümde bâin talak çeşitlerini zikrederken bahsettiğimiz hususlardan “Üçüncü talak hakkını kullanarak yapılan boşamalar” hariç, diğer bâin boşamaların tamamı beynûnet-i suğrâ kapsamına girmektedir. Bu durumda eşler gerek iddet süresi içinde gerekse iddetten sonra istemeleri halinde, başka her hangi bir şeye ihtiyaç duymaksızın, yeni bir nikah ve mehir ile normal evlilik hayatına dönebilirler.

2.4.1.2.2. Beynûnet-i Kübra

Kocanın, boşadığı eşiyle normal evlilik hayatına devam edebilmesi için karısının başka bir erkekle sahih bir evlilik yapmasının şart koşulduğu boşamaya beynûnet-i kübrâ ismi verilmektedir.¹⁵¹ Bu boşamadan sonra kadın başka bir erkekle evlenir, onunla zifafa girer ve daha sonra bu eşinin kendisini boşaması veya ölmesi durumunda eşler karşılıklı olarak yeniden evlenmeye karar verirlerse, kadın iddetini tamamladıktan sonra yeni bir nikah ve mehir tespiti yapmak suretiyle evlilik hayatına dönebilirler.

Bu çeşit boşama tek bir yerde gerçekleşir ki o da, bir kocanın karısını ister ric’î olsun isterse bâin olsun, üçüncü defa boşadığı durumdur. Allah-ü Teâlâ Kur’an-Kerim’de; “(Dönüş yapılabilecek) boşama iki defadır. Sonrası, ya iyilikle geçinmek, ya da güzellikle bırakmaktır...”¹⁵² beyanıyla, gerek ric’î talak sonrasında -yeni bir nikah ve mehir tespitine gerek duymadan- gerekse bâin talak sonrasında -yeni bir nikah ve mehir tespiti yapmak suretiyle- normal evlilik hayatına devam edilebilen boşama sayısını iki ile sınırlamış, hemen arkasından da; “Eğer erkek karısını (üçüncü defa) boşarsa, kadın, onun dışında bir başka kocayla nikahlanmadıkça ona helal olmaz.”¹⁵³ buyurarak, üçüncü talakla boşanan bir kadının birinci kocasına helal olabilmesi için başka bir erkekle evlenmesini şart koşturmuştur.

İslam âlimleri burada, ikinci koca ile yapılacak evliliğin sahih bir evlilik olması hususunda ittifak etmişler¹⁵⁴ ve bu âlimlerin çoğunluğu, ayette yer alan “nikâh” kelimesinin mücerret nikâh akdini değil fiilî evliliği ifade ettiğini ve bu sebeple de

¹⁵⁰ Acar, *İslam Hukukunda*, s.70.

¹⁵¹ Kuleysî, *Ahkâmü'l-Üsra*, II/79; Acar, *İslam Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi*, s.71.

¹⁵² Bakara, 2/229.

¹⁵³ Bakara, 2/230.

¹⁵⁴ Serahsî, *Mebhut*, VI/13.

helâllik için cinsî münasebetin şart olduğunu söylemişlerdir. Ancak fukahâ-i seb‘adan¹⁵⁵ Saîd b. Müseyyeb, cinsî münasebetin bulunmadığı mücerret nikâh akdiyle helâllığın meydana geleceğini söylemiş, Bîşr b. Gıyâs el-Merîsî ile Şîa fakihleri de bu görüşü benimsemiştir.¹⁵⁶ Bunlar, nikahtan maksadın akit olduğunu, Kur’an’da sadece evlilik akdinin bulunmasının şart koşulduğunu ve Kur’an’a akıl ile ilave yapılamayacağını söylemişlerdir.¹⁵⁷ Saîd b. Müseyyeb’in daha sonra bu görüşünden rücû ettiği de nakledilmiştir.¹⁵⁸

Cumhur ise ayette geçen “nikâh” kelimesinin, mücerret nikâh akdini değil fiilî evliliği ifade ettiğini ve cinsel ilişki şartının meşhur haberlerle sabit olduğunu ifade ederek şu hadisleri delil olarak getirmişlerdir:

Rifâa el-Kurazî’nin karısı Hz. Peygamber’e gelmiş ve "Rifâa beni kesin olarak üç talakla boşadı. Ben de Abdurrahman b. Zübeyr ile evlendim. Ne var ki onun cinsel organı elbise saçağı gibi yumuşaktır (cinsî münasebet yapamıyor)" dedi. Hz. Peygamber (sav) tebessüm ederek; “Herhalde sen yeniden Rifâa’ya varmak istiyorsun, öyle mi? Hayır! Sen onun balcağızından o da senin balcağızından tatmadıkça olmaz” buyurmuştur.¹⁵⁹ Yine Rasûlullah, bir kadını sırf birinci kocasına helal hale getirebilmek için onunla evlilik yapılmasını; “Allah, hülle yapanla kendisi için hülle yapılan erkeğe lanet etsin”¹⁶⁰ buyurarak yasaklamış ve hülle yapan erkeği (ikinci kocayı) “kiralık teke” olarak nitelendirmiştir.¹⁶¹

¹⁵⁵ “**Fukahâ-i Seb‘a:** Sahâbe döneminden itibaren yetiştirdiği âlimlerle başlı başına bir mektep oluşturan ve İslâm hukuk metodolojisine “amel-i ehl-i Medîne” (Medinelilerin uygulaması) kavramının girmesine zemin hazırlayan, Medine’de tâbiîn dönemi fakihlerinden yedisi ayrı bir şöhret kazanmıştır. Bunlardan Urve b. Zübeyr b. Avvâm (ö. 93/712), Saîd b. Müseyyeb, Ubeydullah b. Abdullah, Hârice b. Zeyd, Süleyman b. Yesâr ve Kâsım b. Muhammed b. Ebû Bekir (ö. 107/ 725) üzerinde ittifak varsa da yedinci fakih için Ebû Bekir b. Abdurrahman, Ebû Seleme b. Abdurrahman b. Avf ve Sâlim b. Abdullah b. Ömer olmak üzere üç farklı isim zikredilmektedir.” Bkz. Kallek, Cengiz, “Fukahâ-i Seb‘a”, *DİA*, XIII/214.

¹⁵⁶ Köse, Saffet, “Hülle”. *DİA*, XVIII/476.

¹⁵⁷ Serahsî, *Mebsut*, VI/13.

¹⁵⁸ Köse, “Hülle”. *DİA*, XVIII/476.

¹⁵⁹ Buharî, Talak, 4, (Hadis no: 5260); Müslim, Nikah, 17, (Hadis no: 111).

¹⁶⁰ Ebû Dâvûd, Nikâh, 15, III/420, (Hadis no:2076); İbn Mâce, Nikâh, 33, (Hadis no: 1934).

¹⁶¹ İbn Mâce, , Nikâh, 33, (Hadis no: 1936).

2.4.2. Kullanım Şekli ve Serdediliş İtibariyle Talak Çeşitleri

Fıkıh eserlerinde kullanım ve serdediliş yönüyle Kur'an ve Sünnete uygun olup olmama açısından talak çeşitleri sünnî ve bid'î olmak üzere iki kısımda mütalaa edilmektedir.¹⁶² Hanefîler ise bu taksimatta sünnî talak çeşidi yerine ahsen talak ibaresini kullanmışlar ve bu ayrıma bir de sünnî talak altında hasen talak ibaresi eklemişlerdir.¹⁶³

2.4.2.1. Sünnî Talak

Kur'an-ı Kerim'in irşadına ve sünnetteki tatbikata uygun olan boşamalar sünnî talak olarak isimlendirilmiştir. Bu uygunluk ise talak uygulamasının niceliği ve boşama anında boşanan kadının durumu olmak üzere iki yönden değerlendirilmektedir.¹⁶⁴

Talak uygulamasının niceliği, talak sayısı; boşama anında boşanan kadının durumu ise onun hayızlı olup olmaması ve temizlik döneminde cinsel ilişkiye girilip girilmemesiyle alakalıdır.

Buna göre sünnî talak; Bir erkeğin karısını, kendisiyle cinsel ilişkiye girmedeği bir temizlik döneminde tek talakla boşaması ve iddetini tamamlayıncaya kadar beklemesi¹⁶⁵ şeklinde tarif edilmiştir. Allah-ü Teala Kur'an-ı Kerim'de; "Ey peygamber! Kadınları boşamak istediğinizde onları iddetlerini dikkate alarak (temizlik halinde ve kendilerine dokunmadan) boşayın ve iddeti sayın..."¹⁶⁶ buyurmaktadır. Ayette geçen "لِعِدَّتِهِنَّ" kelimesi ise meşhur İbn Ömer hadisinde, içerisinde cinsel ilişki gerçekleşmemiş temizlik dönemi olarak tarif edilmiştir. Rasûlullah (sav) zamanında Abdullah b. Ömer (ra) hanımını hayızlı iken boşamış, babası Hz. Ömer de (ra) bu durumu Rasûlullah'a (sav) sormuştu. Rasûlullah da (sav) ona şöyle dedi: "Ona emret, hanımına dönsün. Kadın temizleninceye kadar yanında tutsun. Sonra tekrar hayız olup temizleninceye kadar beklesin. Kadın temizlenince boşamak isterse, temastan önce boşasın. İşte bu, aziz ve

¹⁶² Kuleysî, *Ahkâmü'l-Üsra*, II/70; Yaman, *İslam Aile Hukuku*, s.88; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I/359-360; Acar, *İslam Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi*, s.72.

¹⁶³ Kuleysî, *Ahkâmü'l-Üsra*, II/71.

¹⁶⁴ Abdulhamid, *el-Ahvalü's-Şahsiyye*, s.290.

¹⁶⁵ Kuleysî, *Ahkâmü'l-Üsra*, II/70; Yaman, *İslam Aile Hukuku*, s.88; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I/359-360; Acar, *İslam Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi*, s.72.

¹⁶⁶ Talak, 65/1.

celil olan Allah'ın (boşama hususunda) emir buyurduğu iddettir."¹⁶⁷

Yukarıda yaptığımız tarif, fakihlerin üzerinde ittifak ettikleri tariftir. Ancak daha önce de ifade ettiğimiz gibi Hanefiler bu şekilde yapılan boşamayı “Ahsen talak” olarak isimlendirmişlerdir.¹⁶⁸ Onlar ayrıca “sünnî talak” altında bir de “hasen talak” tabiri kullanmışlar ve onu da “Kendisiyle zifafa girilmiş ve hayızdan kesilmemiş hür bir kadını, içerisinde cinsel ilişkinin olmadığı üç ayrı temizlik döneminin her birinde birer defa olmak üzere üç defa boşamaktır”¹⁶⁹ şeklinde tarif etmişlerdir. İmam Mâlik ise “bir tek talaktan (yani hanımını, içerisinde cinsel birleşme olmayan bir temizlik döneminde bir defa boşamaktan) başka mubah talak bilmem” diyerek bu tür boşamayı bid’î talak olarak vasıflandırmıştır.¹⁷⁰

2.4.2.2. Bid’î Talak

Yukarıda sayılan sünnî talak niteliklerini taşımayan boşamalar bid’î talaktır. Yani kadın, hayızlı iken veya içerisinde cinsel ilişkinin gerçekleştiği temizlik devresinde iken boşanırsa ya da bir temizlik devresi içinde birden fazla talak hakkı kullanılmışsa bid’î talak söz konusu olur.¹⁷¹

Fakihler arasında, hayızlı iken veya içerisinde cinsel münasebetin gerçekleştiği temizlik devresinde iken yapılan boşamanın bidat olduğu noktasında ihtilaf yoktur. Ancak bir temizlik döneminde birden fazla talak hakkının kullanılmasının bid’at olup olmadığı konusunda ihtilaf vardır. Hanefî ve Mâlikiler bunu bid’at kabul ederken, Şâfiîler¹⁷² ve bir rivayete göre Hanbelîler bunu bid’at görmemektedir.¹⁷³

İçerisinde dört mezhebin de bulunduğu fakihlerin çoğunluğuna göre bid’at olarak isimlendirilen boşamalar haram ve bu yola başvuran kişi de günahkâr kabul edilmiş

¹⁶⁷ Buharî, Talak, 1, (Hadis no: 5251).

¹⁶⁸ Serahsî, *Mebhut*, VI/4.

¹⁶⁹ Kuleysî, *Ahkâmü'l-Üsra*, II/71; Serahsî, *Mebhut*, VI/4; Acar, *İslam Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi*, s.72, 181 No’lu dipnot.

¹⁷⁰ Serahsî, *Mebhut*, VI/4.

¹⁷¹ Yaman, *İslam Aile Hukuku*, s.89; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I/360; Acar, *İslam Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi*, s.76; Abdulhamid, *el-Ahvalü’ş-Şahsiyye*, s.290.

¹⁷² Şâfiî, Muhammed b. İdris, *el-Ümm*, Daru'l-Marife, Beyrut, ts., V/180.

¹⁷³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, X/330; Kuleysî, *Ahkâmü'l-Üsra*, II/73.

olmakla birlikte hukuken geçerli sayılmıştır.¹⁷⁴ Tıpkı sünnî talakta olduğu gibi talakın hükümleri ve neticeleri devreye girer. Buna karşılık Şîâ'dan bir grup ve bazı Mutezile fakihleri ile İbn Hazm (ö.456/1064), İbn Teymiye (ö.728/1327), İbn Kayyim (ö.751/1350) ve Şevkânî (ö.1250/1834) gibi müctehidler, hayız halinde veya içerisinde cinsel birleşmenin gerçekleştiği temizlik döneminde yapılan boşamanın, Kitap ve Sünnet'in irşadına uymaması sebebiyle geçerli olmayacağını söylemişlerdir.¹⁷⁵ Aynı ihtilaf, bir temizlik döneminde yapılan birden fazla boşama hususunda da söz konusudur.

Şimdi her bir bahsi ana hatlarıyla ifade etmeye çalışalım.

2.4.2.2.1. Hayız Halinde Boşama

Hayızlı iken yapılan boşamanın bid'at olduğu noktasında ihtilaf yoktur. Kur'an-ı Kerim'de geçen; "Ey peygamber! Kadınları boşamak istediğinizde onları iddetlerini dikkate alarak (temizlik halinde ve kendilerine dokunmadan) boşayın ve iddeti sayın."¹⁷⁶ ayet-i kerimesi ile Allah Rasûlü'nün, karısını hayızlı iken boşayan Abdullah b. Ömer'e, karısına dönmesini emrettiği hadis¹⁷⁷ bunun delilidir.

Hayızlı iken yapılan boşamanın bid'at olduğu konusunda İslam alimleri ittifak etmiş olmakla beraber, bu boşamanın geçerli olup olmadığı ve boşadıktan sonra hanımına ric'at etmesinin hükmü konusunda ihtilaf vardır.

İbn Kudâme Muğnî'sinde şunları nakleder: "Bir kimse karısını hayızlı iken ya da kendisiyle münasebette bulunduktan sonra boşarsa günah işlemiş olur ama bütün ilim ehline göre talakı da vaki olur. İbn Münzir ve İbn Abdilberr, 'bid'at ve dalalet ehli olanlar dışında bu hükme muhalefet eden yoktur' demişlerdir. Ebû Nasr'ın İbn Uleyye'den rivayet ettiğine göre, 'Hişam b. Hakem ve Şia alimleri, bu talağın vaki olmayacağını söylemişler, çünkü Allah, iddetten önce boşama yapılmasını emretmiştir' demişlerdir."¹⁷⁸

Bunlara ilave olarak bazı Mutezile fakihleri ile İbn Hazm, İbn Teymiye, İbn

¹⁷⁴ Kuleysî, *Ahkâmü'l-Üsra*, II/74; Abdulhamid, *el-Ahvalü'sh-Şahsiyye*, s.290; Yaman, *İslam Aile Hukuku*, s.89.

¹⁷⁵ Yaman, *İslam Aile Hukuku*, s.89. Abdulhamid, *el-Ahvalü'sh-Şahsiyye*, s.293.

¹⁷⁶ Talak, 65/1.

¹⁷⁷ Buharî, Talak, 1, (Hadis no: 5251).

¹⁷⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, X/327.

Kayyım ve Şevkânî gibi müctehidler de, hayız halinde veya içerisinde cinsel birleşmenin gerçekleştiği temizlik döneminde yapılan boşamanın, Kitap ve Sünnet'in irşadına uymaması sebebiyle geçerli olmayacağını söylemişlerdir.¹⁷⁹

Talakın vaki olacağını söyleyen cumhurun delili, Allah Rasülü'nün, karısını hayızlı iken boşayan Abdullah b. Ömer'e, karısına dönmesini emrettiği hadistir.¹⁸⁰ Bu emir, hayız halinde yapılan boşamanın –sünnete uygun olmasa da- geçerli olduğunu göstermektedir. Zira dönme (ric'at), ancak boşamanın meydana gelmesi ile mümkündür. Boşama olmasaydı, ric'at etmesi istenmezdi ve ric'atin de bir manası olmazdı.¹⁸¹

İkinci bir delil ise Yunus b. Cübeyr'den rivayet edilen hadistir. O şöyle der; “İbn Ömer'e, karısını hayızlı iken boşayan adamın durumunu sordum. O da dedi ki: ‘İbn Ömer'i bilir misin? O hanımını hayızlı iken boşamıştı da Ömer de (ra) Allah Rasülü'ne bu durumu sormuştu. O'da karısına dönmesini emretmişti.’ ‘O halde bu boşama geçerli midir?’ dedim. İbn Ömer: ‘Niçin geçerli olmasın? İbn Ömer acizlik gösterip, ahmaklık etti diye boşama geçersiz mi olmalı?’ dedi.”¹⁸²

Fakihler, hayız halindeki boşamanın bid'at olmasını bir takım hikmetlerle açıklamışlar ve genel olarak şu iki hususun üzerinde durmuşlardır.

Birincisi; kadınların bu dönemlerinde yaşadıkları psikolojik ve fizyolojik değişikliklerin etkisiyle normal zamanlarda göstermeyecekleri bazı tutum ve davranışlarda bulunmaları muhtemeldir. Bu itibarla hayız döneminde vuku bulacak geçimsizliklerin etkisiyle kadınların boşanması tasvip edilmemiştir.¹⁸³ Ayrıca bu dönem, cinsel münasebetin haram olduğu ve erkeğin hanımına iştah duymadığı bir dönemdir.¹⁸⁴ Bu sebeple erkeğin hanımını, kendisine iştah ve ihtiyaç duymadığı bir dönemde boşaması, kadın için bir eziyettir.

İkincisi; boşanmış kadının iddeti, hayız görmesiyle başlar.¹⁸⁵ Dolayısıyla bir

¹⁷⁹ Yaman, *İslam Aile Hukuku*, s.89. Abdulhamid, *el-Ahvalü's-Şahsiyye*, s.293.

¹⁸⁰ Buharî, Talak, 1, (Hadis no: 5251).

¹⁸¹ Acar, *İslam Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi*, s.81.

¹⁸² Buharî, Talak, 1, (Hadis no: 5258); Müslim, Talak, 1, (Hadis no: 1).

¹⁸³ Acar, *İslam Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi*, s.78.

¹⁸⁴ Serahsî, *Mebhut*, VI/10.

¹⁸⁵ Hanefilere göre kuru' adet dönemi olarak tarif edilirken, Şâfiîler temizlik dönemini esas almıştır. Bu durumda Hanefilere göre iddet; kadının hayız görmesiyle başlar ve üçüncü hayızın bitmesine kadar devam eder. Şafilere göre ise; içinde bulunduğu temizlik döneminin bitmesiyle başlar ve üçüncü

kadın hayızlı iken boşanacak olursa, içinde bulunduğu hayız dönemi iddetten sayılmayacağından, iddet süresi uzayacaktır.¹⁸⁶ Bu da kadın için bir eziyettir.

Fakihlerin çoğunluğu zikrettiğimiz ikinci hikmete binaen, iddet süresinin uzama ihtimalinin olmadığı durumlarda hayızlı iken boşamayı bid'at saymamışlardır. Dolayısıyla; nikahtan sonra kendisiyle zifafa girilmemiş kadının, hamile kadının¹⁸⁷ ve yaşlılık veya küçüklük sebebiyle adet görmeyen kadınların boşanması bid'at sayılmamıştır.¹⁸⁸

Bu konudaki ikinci ihtilaf noktası ise; karısını hayızlı iken boşayan erkeğin, boşamadan sonra hanımına ric'at etmesi konusundadır. Yukarıda zikredilen İbn Ömer hadisinde Allah Rasülü ona hanımına ric'at etmesini emretmişti. İşte bu hadise dayanarak fakihler, bu kimsenin hanımına ric'at gerektiği hususunda ittifak etmekle beraber, bu ric'atin hükmünün vacip mi yoksa mendûb mu olduğu konusunda ihtilaf etmişlerdir.

İmam Mâlik, bir rivayete göre Ahmed b. Hanbel ve zahirilerden Dâvûd'a göre ric'at etmesi vaciptir. Çünkü buradaki emirden zahiren anlaşılan vücûb ifadesidir ve ric'at, nikahın devam etmesi durumunu sağlar. Nikahın devam etmesini sağlamak da, bu talakın haram olması sebebiyle vaciptir. Ayrıca ric'at, "فَأَمْسَاكَ بِمَعْرُوفٍ" (onları güzellikle tutun)¹⁸⁹ emri gereğince, tıpkı talaktan önce olduğu gibi kadının imsak edilmesi yani tutulmasıdır. Hatta İmam Mâlik ve Dâvûd ez-Zahiri, bu adam ric'at etmeye zorlanır derken, Mâlikiler, iddet devam ettikçe bu icbar da devam eder demişlerdir.¹⁹⁰

İmam Âzam, İmam Şâfiî, Sevrî, Evzaî, İbn Ebî Leylâ, bir rivayete göre Ahmed b. Hanbel ve Rey ashabına göre ric'at müstehaptır. Onlara göre bu durum, tıpkı temizlik döneminde kendisiyle münasebette bulunduktan sonra boşanan eşin durumu gibidir. Orada ric'at etmek vacip olmadığı gibi burada da vacip değildir. Çünkü Allah Rasülü'nün ric'at emri, istihbâb (nedb) manasındadır. Zira emrin en düşük miktarı da

adet dönemine girmesiyle sona erer. Geniş bilgi için Bkz. Serahsî, *Mebhut*, VI/19-25.

¹⁸⁶ Serahsî, *Mebhut*, VI/11; Acar, *İslam Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi*, s.79.

¹⁸⁷ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-Meâd*, Terc. Muzaffer Can, Cantaş Yayınları, İstanbul 1991, V/2206,2207.

¹⁸⁸ Serahsî, *Mebhut*, VI/11, 15, 17, 19.

¹⁸⁹ Bakara, 2/229.

¹⁹⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, X/329; Acar, *İslam Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi*, s.82.

istihbâbdır.¹⁹¹

Bu durumda koca karısına ric'at ederse, sünneti yerine getirmiş, haram boşamadan ve gûnahtan kurtulmuş olur. Ric'at etmeyecek olursa günah işlemiş olur. Her iki durumda da talak vaki olmuş demektir.

2.4.2.2.2. Cinsi Münasebette Bulunduğu Temizlik Süresi İçerisinde Boşama

Hayızlı iken yapılan boşamada olduğu gibi, cinsi münasebette bulunulan temizlik süresi içerisinde yapılan boşama da bid'attır ve haram kabul edilmiştir. Bunun delili de yine “Ey peygamber! Kadınları boşamak istediğinizde onları iddetlerini dikkate alarak (temizlik halinde ve kendilerine dokunmadan) boşayın ve iddeti sayın.”¹⁹² ayet-i kerimesi ile İbn Ömer'den rivayet edilen hadistir.

Bahsi geçen ayette zikredilen “فَطَلُّوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ” “onları iddetleri içinde boşayın” kısmını müfessirler, “içerisinde cinsel münasebetin bulunmadığı temizlik hali” olarak açıklamışlardır. Çünkü Hz. Peygamber İbn Ömer'e bu açıklamayı yapmıştır.¹⁹³ Bu hadiste ifade edildiğine göre Abdullah b. Ömer, Allah Rasülü (sav) döneminde karısını hayızlı iken boşamıştı. Ömer b. Hattab bu durumu Rasülüllah'a (sav) sordu, Allah Rasülü (sav) de; “Ona emret karısına dönsün. Ardından temizleninceye sonra hayız görüp tekrar temizleninceye kadar beklesin. Bu vakitten sonra dilerse onu kendisiyle münasebette bulunmadan boşar dilerse de tutar (boşamaz). Allah'ın, kadınların boşanmasıyla ilgili olarak emrettiği iddet işte budur” buyurdu.¹⁹⁴ Bu hadiste Allah Rasülü (sav) İbn Ömer'e, hanımını boşamak isterse temizlik süresi içindeyken ve kendisiyle cinsel münasebette bulunmadan boşamasını emretmiştir.

Bu şekilde (cinsel münasebetten sonra) yapılan boşama, dört mezheb imamının da içinde bulunduğu cumhura göre bid'at ve haram olmakla birlikte geçerli kabul

¹⁹¹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, X/328-329; Acar, *İslam Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi*, s.82.

¹⁹² Talak, 65/1.

¹⁹³ Suyutî, Celalüddin Abdurrahman ve Mahallî, Muhammed b. Ahmed, *Tefsîru'l-Celâleyn*, Salah Bilici Kitabevi, İstanbul, ts., II/224.

¹⁹⁴ Mâlik b. Enes, *Muvatta*, Talak, 21, (Hadis no: 2139/517); Buhârî, Talak, 1, (Hadis no: 5251); Ebû Dâvûd, Talak, 5, (Hadis no: 2179); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IX/221, (Hadis no: 5299); Müslim, Talak, 1, (Hadis no: 1); Darimî, *Sünen*, Talak, 1, (Hadis no: 2262); Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali, *Sünen (es-Sünenü's-Suğrâ)*, Beytül-Efkâr ed-Devliyye, yy., ts., Talak, 1, (Hadis no: 3390); İbn Mace, Talak, 2, (Hadis no: 2019).

edilmiştir. Buna mukabil, İmam Bâkır, Cafer Sadık, Şia ve Havâric, Hişam b. Hakem, İbn Hazm, İbn Teymiyye, İbnü'l-Kayyım el-Cevzî, mutezileden İbrahim b. İsmail b. Aliyye, Muhammed b. İbrahim el-Vezir, eş-Şevkânî gibi müctehidlerin yanı sıra muasır ve müteahhirîn ulemadan Muhammed Abduh, Ahmed Muhammed Şakir, M. Reşid Rıza ve Ebû Zehra gibi alimler, bu şekilde boşamanın Kur'an ve sünnete aykırı olması sebebiyle bid'at ve haram olduğundan geçersiz olacağını söylemişlerdir.¹⁹⁵

Fakihler, cinsel münasebette bulunduktan sonra boşamanın bid'at olmasını bir takım hikmetlerle açıklamışlardır.

Bunların başında hanıma duyulan iştah ve ihtiyaç zikredilmiştir. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır "... ilişki kadına duyulan arzunun var olduğuna delildir. Ondan sonra duyulan ilgisizlik de geçici bir gevşeklikten ibaret olacağı için yaratılıştan olan ilginin silinmiş olduğuna hükmetmek doğru olmaz" demiştir.¹⁹⁶ *Lübâb* sahibi Meydânî de "kadının temiz halini gözetmek ona duyulan ihtiyacın bir delilidir. Boşamanın kadına duyulan iştah ve ihtiyaç anında olması gerekir ki o da cinsel münasebetin bulunmadığı temizlik halidir"¹⁹⁷ demiştir. Bu durumda cinsel münasebetten sonra kadına duyulan iştahın azalması ve ona ihtiyacının kalmaması durumunda boşamak, kadını da -psikolojik yönden- olumsuz etkileyeceğinden haram kabul edilmiştir.

Bir diğer hikmet de iddet süresi ile alakalıdır. Sâbûnî, ilgili ayetin tefsirinde konuyla ilgili olarak şunları nakletmiştir: "Tefsirciler şöyle der: Kadının, hayız anında boşanması yasaklandı ki, iddet zamanı uzayıp da kadın zarar görmesin. Bir de hayız hali, kocayı nefret ettirici bir durumdur. Ona eşini çabuk boşattırır. Fakat kadının temiz olma hali bunun aksinedir. Bu temizlik anında cima etmemiş olması, bu birleşmeden gebelik meydana gelmemesi içindir. Bu durumda iddet, hayızdan çocuğu doğurmaya geçer ki bunda da kadına daha açık bir zarar vardır."¹⁹⁸

2.4.2.2.3. Bir Temizlik Süresi İçinde Birden Fazla Boşama

Sünnete uygun olmayan (bid'î) boşama şekillerinin üçüncüsü de bir defada ya da

¹⁹⁵ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I/361-362.

¹⁹⁶ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VII/373.

¹⁹⁷ Meydânî, *el-Lübâb*, III/38.

¹⁹⁸ Sâbûnî, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefâsîr*, Dâru'l-Kur'âni'l-Kerim, Beyrut, 1402/1971, III/398.

bir temizlik süresi içerisinde üç defa boşamaktır. Bizim araştırmamızın da asıl konusunu teşkil eden bu uygulamanın bid'at olup olmadığı yönünde ihtilaf vardır. Hanefi ve Mâlikiler bunu bid'at kabul ederken, Şâfiîler¹⁹⁹ ve bir rivayete göre Hanbelîler bunu bid'at görmemektedir.²⁰⁰

Bu konudaki ikinci ve asıl önemli ihtilaf noktası da bu şekilde yapılan bir boşamanın nasıl bir sonuç ortaya çıkaracağı konusudur. İslam hukukçuları; bir defada söylenen üç talak, tıpkı söylendiği şekliyle üç talak olarak mı kabul edilmeli yoksa tek mi sayılmalı yahut da böyle bir uygulama Kur'an ve sünnete uygun olmayan bidat bir davranış olduğu için merdûd mu (geçersiz ve hükümsüz) kabul edilmeli konusunda eskiden beri devam edegelen bir münakaşa içerisine girmişlerdir.

İçlerinde dört mezheb imamının da bulunduğu cumhura göre ister bir defada ('sen üç talakla boşsun' gibi), ister arka arkaya ('sen boşsun, sen boşsun, sen boşsun' gibi) isterse de bir temizlik süre içerisinde farklı zamanlarda ve mekanlarda birden fazla talakla yapılan boşamalar muteberdir ve üç talak olarak kabul edilir.²⁰¹ Sahabe ve tabiin fukahasından bir grubun da aynı görüşte olduğu nakledilir.²⁰²

Konuyla ilgili ikinci görüş, bu boşamanın bir ric'î talak olacağıdır. Bu görüşün sahiplerinin: sahabeden İbn Abbas, Zübeyr b. Avvam, Abdurrahman b. Avf, Hz. Ali, İbn Mes'ûd (bu iki zat ile İbn Abbas'ın aksi görüşte olduklarına dair de rivayet vardır), tabiinden İkrime ve Tâvûs, tebeu't-tabiinden Muhammed b. İshak, Hallas b. Amr, el-Hârisu'l-Ukelî, bundan sonraki nesilden Dâvûd b. Ali ez-Zahiri, bazı Mâlikî, Hanbeli ve Hanefî fakihler, Amr b. Dinar, Kurtubalılardan Bakî' b. Mahled, Muhammed b. Abdüsselam, Selefilere İbn Teymiyye, İbnü'l-Kayyim, Şevkânî, son dönem alimlerinden Ahmed Muhammed Şakir, Muhammed Abduh, M. Reşid Rıza, es-Sayis, Şeltut ve Muhammed Ebû Zehra oldukları bildirilmiştir.²⁰³ Muasır İslam Hukuku alimlerinden Hayrettin Karaman da bu görüşün tercih edilmesi gerektiğini söyleyerek aynı görüşte olduğunu beyan etmiştir.²⁰⁴

¹⁹⁹ Şâfiî, *el-Ümm*, V/180.

²⁰⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, X/330; Kuleysî, *Ahkâmü'l-Üsra*, II/71.

²⁰¹ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I/360

²⁰² Kuleysî, *Ahkâmü'l-Üsra*, II/85.

²⁰³ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I/362.

²⁰⁴ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I/363.

Aralarında İmamîler, Zahirîler, Hişam b. el-Hakem, İbn Aliyye²⁰⁵ ve İbn Hazm'ın da bulunduğu üçüncü grup ise Kur'an ve sünnete uygun olmayan bidat bir davranış olması sebebiyle bu uygulamanın merdûd (geçersiz) sayılması gerektiğini savunmuşlardır. Bunlar Peygamberimizin (sav) "Kim üzerinde emrimiz bulunmayan bir ameli yaparsa o merduddur"²⁰⁶ hadisini delil gösterirler.²⁰⁷

İslam hukukçularının vermiş oldukları fetvaların bu derecede farklı olmasının temelinde; istidlal anlayışı ve hüküm istinbat etmede takip edilen metotların farklı olması yatmaktadır. Üç talak konusunda, temel kaynak olan Kur'an-ı Kerim'de tafsilatlı bir hükme ulaşamayan İslam alimleri, ikinci kaynak olan sünnet ve hadise yönelmişler ve bu alanda ulaştıkları kaynaklardan hüküm istinbat etmeye çalışmışlardır. Ancak ne var ki; bazen konuyla ilgili olarak ulaşılan rivayetlerden hüküm istinbat etmede takip edilen metotlar farklılık arz ederken, bazen de rivayetlerin kendisi lafız ve mana yönünden farklılık arz etmiş ve sonuçta aynı rivayet, farklı görüş sahiplerince huccet kabul edilebilmiştir. Bazen de bu rivayetlerin sıhhati noktasında gerekli titizlik gösterilememiştir.

İşte bu noktada, fakihlerin üzerine hüküm bina ettikleri bu rivayetlerin incelenmesi büyük önem arz etmektedir. Şimdi onların bu fetvaları verirken kendilerinden hüküm istinbat ettikleri hadisler içerisinden merfû olanlarını, rivayet tekniği açısından inceleyerek bu hadislerin tahriçlerini yapalım.

²⁰⁵ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I/362.

²⁰⁶ Müslim, Akdiye, 8, (Hadis no: 17).

²⁰⁷ İbn Kayyım, *Zâdü'l-Meâd*, V/2228,2229.

BÖLÜM III

ÜÇ TALAKLA İLGİLİ HADİSLER

İslam Dini'ne göre aile kurumunun temel ilkesi devamlılık olmakla birlikte belirli şartlar muvacehesinde aile birlikteliğinin sonlandırılmasına izin verilmiştir. Esas itibariyle Kur'an-ı Kerim'de bu sonlandırma (boşanma) işleminin nasıl yapılacağına dair yöntem ve esaslar ana hatlarıyla bildirilmiş, tarafları mağdur etmeyecek bir takım tedbirler alınmıştır. Aile birlikteliğinin devamını esas alan İslam Dini, bu birlikteliğin bir anlık gaflet, sinir ya da cehalet sebebiyle bir çırpıda tamamen sonlandırılmasını hoş görmemiş, yapılan boşamanın ardından bir iddet süresi tayin ederek, kocaya bu süre içerisinde eşine yeniden dönme (ric'at) hakkı vermiş ve bu hakkı iki kereyle sınırlandırmıştır.

İlk ve ikinci boşama ardından iddet süresi içinde geri dönmek istendiğinde yeni bir mehir ve nikah akdine gerek duyulmamış, iddet süresi dolduktan sonra dönmek istendiğinde ise bunun ancak kadının rızası yanında yeni bir mehir ve nikah akdiyle beraber mümkün olabileceği belirtilmiştir. Boşama işleminin üçüncü kez meydana gelmesi durumunda ise eşlerin artık birbirlerine haram oldukları ve geri dönüşün normal şartlarda mümkün olamayacağı, ancak kadının başka bir erkekle evlenip zifafa girdikten sonra bu eşin ölmesi veya kadını boşaması durumunda yeniden evlenebilecekleri hükmü konulmuştur.²⁰⁸

²⁰⁸ Konuyla ilgili hükümlerin açıklandığı ayetler (Bakara/228-232) şu şekildedir.

وَالْمُطَلَّاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ أَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللَّهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ إِنْ كُنَّ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ
وَبُعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذَلِكَ إِنْ أَرَادُوا إِصْلَاحًا وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ وَاللَّهُ عَزِيزٌ
حَكِيمٌ (٢٢٨) الطَّلَاقُ مَرَّتَانٍ فَاِمْسَاكِ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيجٍ بِإِحْسَانٍ وَلَا يَحِلُّ لَكُمُ أَنْ تَأْخُذُوا مِمَّا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا إِلَّا أَنْ
يَخَافَا أَلَّا يُعْطِيَا حُدُودَ اللَّهِ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا يُعْطِيَا حُدُودَ اللَّهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَعْتَدُوهَا وَمَنْ يَتَعَدَّ
حُدُودَ اللَّهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ (٢٢٩) فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدِ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا
أَنْ يَتَرَاجَعَا إِنْ ظَنَّا أَنْ يُعْطِيَا حُدُودَ اللَّهِ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ يُبَيِّنُهَا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ (٢٣٠) وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَلَبُغْنَ أَجَلَهُنَّ
فَاِمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ سَرِّحُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا لِيَتَعْتَدُوا وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ وَلَا تَتَّخِذُوا آيَاتِ
اللَّهِ هُزُوًا وَادْكُرُوا أَنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ وَمَا أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنَ الْكِتَابِ وَالْحِكْمَةِ يَعِظُكُمْ بِهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ
عَلِيمٌ (٢٣١) وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَلَبُغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضِلُوهُنَّ أَنْ يَنْكِحْنَ أَزْوَاجَهُنَّ إِذَا تَرَاضَوْا بَيْنَهُمْ بِالْمَعْرُوفِ ذَلِكَ يُوعَظُ
بِهِ مَنْ كَانَ مِنْكُمْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَ أَرْكَى لَكُمْ وَأَطَهَرَ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ (٢٣٢)

“Boşanan kadınlar kendi başlarına (evlenmeksizin) üç âdet süresince beklerler. Allah’a ve âhiret

Kur'an'da boşama sayısı, iddet süresi ve ric'atle ilgili konuların yanında boşama işinin nasıl ve ne şekilde yapılması gerektiği de bildirilmiş ve bu düzenlemede boşamanın erkek açısından en zor olduğu dönem seçilerek hem aile birlikteliğinin korunması amaçlamış hem de kadının psiko-sosyal durumunu ve statüsü ön planda tutulmuştur. O dönem; kadının, kendisiyle cinsel münasebette bulunulmamış temizlik dönemi olarak belirlenmiştir.²⁰⁹

gününe iman ediyorlarsa, Allah'ın rahimlerinde yarattığını gizlemeleri onlara helâl olmaz. Eğer taraflar arayı düzeltmeyi istiyorlarsa kocaları, onları kendilerine geri çevirme hususunda başkalarından daha ziyade hak sahibidirler. Kadınların, mâkul ve meşrû ölçülerde ödevlerine denk hakları vardır; erkeklerin ise onların üzerinde bir dereceleri mevcuttur. Allah izzet ve hikmet sahibidir. (228) Boşama iki keredir. Her ikisinden sonra ya iyilikle evlilik içinde tutmak veya güzellikle serbest bırakmak gerekir. (Eşlerin) Allah'ın koyduğu kurallara uymamalarından korkmadığınız sürece onlara verdiğiniz mehirde hiçbir miktarı geri almanız sizin için helâl olmaz. Eğer Allah'ın kurallarına uymamalarından korkarsanız, kadının evlilikten kurtulmak için bir meblâğ vermesinde taraflara bir vebal yoktur. Bunlar Allah'ın koyduğu kurallardır, öyleyse onları çiğnemeyin. Her kim Allah'ın koyduğu kuralları çiğnerse işte onlar zalimlerin ta kendileridir. (229) İkinciden sonra koca eşini bir daha boşarsa, bundan sonra kadın, boşayandan başka bir koca ile evlenmedikçe ona helâl olmaz. İkinci koca da onu boşarsa, birinci kocası ile bu kadının, Allah'ın kurallarına riayet edeceklerini zannederlerse, tekrar evlilik hayatına dönmelerinde bir sakınca yoktur. Bunlar Allah'ın kurallarıdır, bilmek isteyenler için onları açıklamaktadır. (230) Kadınları boşadığınızda, onlar da bekleme sürelerini doldurduklarında ya onlarla yeniden evlenip iyilikle tutun ya da iyilikle serbest bırakın. Onları zarar vererek haklarını çiğnemek için nikâh altında tutmayın. Bunu yapan bilsin ki kendine kötülük etmiştir. Allah'ın âyetlerini sakın alaya almayın. Allah'ın size bahsettiği nimetleri, kitaptan ve hikmetten size öğüt vermek üzere gönderdiklerini dilinizden düşürmeyin. Allah'tan korkun ve bilin ki Allah her şeyi bilmektedir. (231) Kadınları boşadığınızda, onlar da bekleme sürelerini tamamladıklarında, aralarında mâkul ve meşrû ölçülerde rızalaştıkları takdirde boşayan kocalarıyla yeniden evlenmelerine engel olmayın. Bu söylenenler, içinizden Allah'a ve âhîret gününe iman edenlere verilen öğüttür. Bunlar sizin için en iyi iç ve dış temizliği sağlayan öğütlerdir. Tam manasıyla bilen Allah'tır, siz ise bilmezsiniz.” (232)

²⁰⁹ Konuyla ilgili hükümlerin açıklandığı ayetler Talak Suresi'nde şu şekilde zikredilmiştir.

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعَدَّتِهِنَّ وَأَحْصُوا الْعِدَّةَ وَاتَّقُوا اللَّهَ رَبَّكُمْ لَا تُخْرِجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ وَلَا يَخْرُجْنَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِغَاشِيَةٍ مُبَيَّنَةٍ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ لَا تَدْرِي لَعَلَّ اللَّهَ يُحْدِثُ بَعْدَ ذَلِكَ أَمْرًا (١) فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ فَارِقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَأَشْهُدُوا ذَوِي عَدْلٍ مِنْكُمْ وَأَقِيمُوا الشَّهَادَةَ لِلَّهِ ذَلِكَ يُوَظَّ بِهٍ مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا (٢)

“Ey peygamber! Kadınları boşayacağınız zaman iddetlerini gözeterek boşayın ve bekleme sürelerini iyice hesap edin. Rabbiniz Allah'a saygısızlıktan sakının. Apaçık bir hayâsızlık yapmış olmadıkça onları evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmasınlar. Bunlar Allah'ın koyduğu sınırlardır. Kim

Kur'an-ı Kerim, boşamayla ilgili genel hükümleri bu şekilde belirlemiş, boşama işleminin usul ve esaslarını açıklamış, konunun sistematik ve periyodik yönünü ortaya koymuştur. Buna göre boşamanın; içerisinde cinsel ilişkinin bulunmadığı temizlik döneminde gerçekleşmesi ve ardından iddet beklenmesi gerekir. İddet süresi içerisinde dönüş gerçekleşirse eşler evlilik hayatına devam edebilirler, gerçekleşmezse iddet süresinin bitişiyle ayrılık tamamen gerçekleşmiş olur. Kur'an'ın boşanma konusunda irşad buyurduğu uygulama şekli bu olmakla birlikte bu uygulamanın ruhuna aykırı olarak, erkeğe verilen boşama haklarının gündelik hayatta bir çırpıda kullanılması şeklinde ortaya çıkan arızî durum, İslam toplumunda tartışma konusu olmuş ve bu tartışma etrafında farklı görüşler ortaya çıkmıştır.

Konuyla ilgili olarak İslam Dini'nin temel kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'de tafsilatlı bir hükme ulaşamayan İslam hukukçuları, ikinci kaynak olan sünnet ve hadise yönelmişler ve bu alanda ulaştıkları rivayetlerden hüküm istinbat etmeye çalışmışlardır.

Fakihlerin üç talakla ilgili olarak vermiş oldukları fetvaların bu denli farklı olmasının temelinde; istidlal anlayışı ve hüküm istinbat etmede takip edilen metotların farklı olmasının yanında, huccet kabul edilen rivayetlerin sıhhatiyle ilgili sorunlar yatmaktadır. Neticede bir rivayet bazen, mezhebler arasındaki anlayış ve metot farklılığı sebebiyle farklı görüş sahiplerince huccet kabul edilebilirken, bazen de bu rivayetlerin sıhhati noktasında gerekli titizlik gösterilememiş, hatta bazı durumlarda olay, mezhep taassubunun da etkisiyle kendi görüşlerini destekleyecek hadis bulma çabasına dönüşmüş ve konu karşılıklı acımasız eleştirilere sahne olabilmıştır.

İşte biz bu bölümde öncelikle üç talakla ilgili olarak rivayet edilen merfû hadisleri²¹⁰ tespit ederek, bu hadislerle ait isnad tabloları oluşturacak ve akabinden de bu

Allah'ın koyduğu sınırları aşarsa aslında kendisine yazık etmiş olur. Bilemezsin ki; belki Allah bundan sonra yeni bir durum ortaya çıkarır. (1) Sürelerinin sonuna ulaştıklarında onları ya uygun biçimde tutun yahut onlardan uygun biçimde ayrılın; içinizden adaletli iki kişiyi şahit tutun ve şahitliği Allah için özenle yerine getirin. İşte Allah'a ve âhiret gününe inananlara öğütlenen budur. Kim Allah'a saygısızlıktan sakınırsa ona Allah kendisine bir çıkış yolu gösterir.” (2)

²¹⁰ Hadis usulünde, Hz. Peygamberden rivayet olunan hadislerle **merfû'** adı verilmiştir. Bkz. Koçyiğit, Talat, *Hadis Tarihi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları No.134, Ankara Üniversitesi Basımevi 1977.s.10; Ayrıca isnadı sahabede kalmakla birlikte, Hz. Peygamber dönemine izafe edilen rivayetlere Hükmen Merfû' denilmektedir. Bkz. Yılmaz, Muhammed, “Mevkûf Hadisler ve Hükmen Merfû' Kavramı”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 1, c.1, s.161-179, Adana, 2001, s.169.

hadisleri hem sened hem de metin yönünden inceleyerek rivayetlerin sıhhati konusunda bir hükme ulaşmaya çalışacağız.

3.1. Sehl b. Sa'd veya Uveymir Hadisi

Kaynaklarda, olayı anlatan ravinin adıyla “Sehl b. Sa'd Hadisi” ya da olayda adı geçen sahabinin adıyla “Uveymir Hadisi” olarak zikredilen rivayeti, mülâaneden (lânletleşme) bahsetmesi ve mülâane ayetlerinin²¹¹ nüzul sebepleri arasında zikredilmesi sebebiyle “Mülâane Hadisi” olarak zikredenler de olmuştur. Bu sebeple de hadisin kaynaklarda genellikle “talak” ya da “liân” konusu altında zikredildiğini görmekteyiz. Bazı hadis kitaplarında şahıs ismi zikretmeden ve muhtasar olarak farklı rivayetleri bulunsa da, o rivayetlerde genellikle mülâaneden bahseden kısmın anlatılması sebebiyle çalışmaya dahil edilmemiştir. Konuyla ilgili rivayet şu şekildedir.

مَالِكُ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ؛ أَنَّ سَهْلَ بْنَ سَعْدٍ السَّاعِدِيَّ، أَخْبَرَهُ أَنَّ عُيْمِرَ الْعَجْلَانِيَّ، جَاءَ إِلَى عَاصِمِ بْنِ عَدِيٍّ الْأَنْصَارِيِّ. فَقَالَ لَهُ: يَا عَاصِمُ، أَرَأَيْتَ رَجُلًا وَجَدَ مَعَ امْرَأَتِهِ رَجُلًا، أَيْقَنْتُهُ، فَتَقْتُلُونَهُ؟ أَمْ كَيْفَ يَفْعَلُ؟ سَلْ لِي، يَا عَاصِمُ، عَنْ ذَلِكَ رَسُولِ اللَّهِ، فَسَأَلَ عَاصِمُ رَسُولَ اللَّهِ عَنْ ذَلِكَ. فَكَرِهَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، الْمَسَائِلَ، وَغَابَهَا، حَتَّى كَبُرَ عَلَى عَاصِمٍ مَا سَمِعَ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ. فَلَمَّا رَجَعَ عَاصِمٌ إِلَى أَهْلِهِ، جَاءَهُ عُيْمِرُ، فَقَالَ: يَا عَاصِمُ، مَاذَا قَالَ لَكَ رَسُولُ اللَّهِ؟ فَقَالَ عَاصِمٌ، لِعُيْمِرٍ: لَمْ تَأْتِنِي بِخَيْرٍ. قَدْ كَرِهَ رَسُولُ اللَّهِ الْمَسْأَلَةَ الَّتِي سَأَلْتُهُ عَنْهَا فَقَالَ عُيْمِرُ: وَاللَّهِ، لَا أَنْتَهِيَ حَتَّى أَسْأَلَهُ عَنْهَا. فَأَقْبَلَ عُيْمِرُ، حَتَّى أَتَى رَسُولَ اللَّهِ، وَسَطَ النَّاسِ. فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَرَأَيْتَ رَجُلًا وَجَدَ مَعَ امْرَأَتِهِ رَجُلًا، أَيْقَنْتُهُ، فَتَقْتُلُونَهُ؟ أَمْ كَيْفَ يَفْعَلُ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «قَدْ أَنْزَلَ فِيكَ، وَفِي صَاحِبَتِكَ. فَادْهَبْ، فَأْتِ بِهَا». قَالَ سَهْلٌ: فَتَلَاَعْنَا، وَأَنَا مَعَ النَّاسِ، عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ. فَلَمَّا فَرَعَا مِنْ تَلَاَعْنِهِمَا. قَالَ عُيْمِرُ: كَذَبْتُ عَلَيْهَا، يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنْ أَمْسَكْتُهَا. فَطَلَقَهَا ثَلَاثًا قَبْلَ أَنْ يَأْمُرَهُ رَسُولُ اللَّهِ

Bizim burada merfû‘ hadisten kastımız, rivayet edilen hadisin bizzat Allah Rasûlüne kadar ulaştığı rivayetlerdir. Bu bağlamda fıkıh kitaplarında çokça karşılaştığımız ve hükmen merfû‘ sayılabilecek “Allah Rasûlü ve Hz. Ebû Bekir dönemlerinde ve Hz. Ömer’in hilafetinin ilk iki yılında üç talak tek sayılırdı. Ancak Hz. Ömer ‘insanlar sabır ve teenni ile hareket etmeleri gereken bir konuda acele ediyorlar. Acaba bunu onların aleyhine geçerli saysak mı’ dedi ve saydı” (Müslim, Talak, 2, hadis no: 15) hadisi ve bu manaya gelen diğer varyantları çalışmaya dahil edilmemiştir. Bu hadisle birlikte sahabe ve tabiin görüşlerinin yer aldığı diğer rivayetler başka müstakil bir çalışmada ele alınarak incelenebilir.

²¹¹ Nûr, 24/6-9.

صلى الله عليه وسلم. قَالَ مَالِكٌ: قَالَ ابْنُ شِهَابٍ: فَكَانَتْ تِلْكَ، بَعْدُ، سُنَّةَ الْمُتْلَاعَيْنِ.

Mâlik b. Enes İbn Şihâb'dan, o da Sehl bin Sa'd es-Sâidî'den naklediyor: "Uveymir el-Aclâni, Âsım b. Adiyy el-Ensarî'ye geldi ve ona: 'Ey Âsım! Bir kimse karısı ile beraber bir adam bulsa, kadının kocası o adamı öldürse, siz de onu kısas yaparak öldürür müsünüz? Yoksa bu kimse nasıl yapar, görüşün nedir? Ey Âsım! Bunu benim için Rasûlullah'a (sav) bir sor' dedi. Âsım bu meseleyi Rasûlullah'a (sav) sordu. Ancak Rasûlullah (sav) bu soruları kerih görüp ayıpladı. Hatta Rasûlullah'tan (sav) işittiği şeyler Âsım'a ağır geldi. Âsım ailesinin yanına döndüğünde Uveymir geldi ve: 'Ey Âsım! Rasûlullah (sav) sana ne söyledi?' dedi. Âsım: 'Sen hayır getirmezsin; Rasûlullah (sav) sorduğum soruları kerih gördü' dedi. Uveymir: 'Vallahi ben bunu Rasûlullah'a sorana kadar peşini bırakmayacağım' dedi. Uveymir dönüp Rasûlullah (sav) insanların ortasında iken onun yanına geldi ve 'Ya Rasûlallah! Bir kimse karısı ile beraber bir adam bulsa, kadının kocası o adamı öldürse, siz de onu öldürür müsünüz? Yoksa bu kimse nasıl yapar, görüşünüz nedir?' diye sordu. Rasûlullah (sav): 'Allah senin ve karının hakkında ayet indirdi, git ve o kadını getir' buyurdu. Sehl dedi ki: 'Ben, insanlarla beraber Rasûlullah'ın (sav) yanında idim ve o karı-koca birbirleriyle mülâne yaptılar (lanetleştiler). Lanetleştirmeleri bitince Uveymir: 'Ya Rasûlallah! Eğer bu kadını nikahımda tutarsam, ona yalan isnat etmiş olurum' dedi ve Rasûlullah (sav) ona emretmeden önce kadını üç talakla boşadı.' İbn Şihâb: 'Bu davranış (mülâaneden sonra karısını üç talakla boşamak) mülâne yapanlar için bir sünnet oldu' dedi."²¹²

Hadisi ayrıca, Ahmed b. Hanbel, Buharî, Müslim, Ebû Dâvûd ve Nesâî de zikretmiş²¹³, bunlara ait ravi isnad zinciri tablosu aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 1.

Sehl b. Sa'd veya Uveymir hadisi isnad zinciri tablosu

1	2	3	4	5	6
Sehl b. Sa'd es-Sâidî	Sehl b. Sa'd es-Sâidî	Sehl b. Sa'd es-Sâidî	Sehl b. Sa'd es-Sâidî	Sehl b. Sa'd es-Sâidî	Sehl b. Sa'd es-Sâidî
İbn Şihâb	İbn Şihâb	İbn Şihâb	İbn Şihâb	İbn Şihâb	İbn Şihâb
Mâlik b. Enes (ö.179)	Mâlik b. Enes	Mâlik b. Enes	Mâlik b. Enes	Mâlik b. Enes	Mâlik b. Enes

²¹² Mâlik b. Enes, *Muvatta*, Talak, 13, (Hadis no: 2092/515).

²¹³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXXVII/499-500, (Hadis no: 22851); Buharî, Talak, 4, (Hadis no: 5259, 5308); Müslim, Lian, 1, (Hadis no: 1); Ebû Dâvûd, Talak, 27, (Hadis no: 2245); Nesâî, Talak, 7, (Hadis no: 4584).

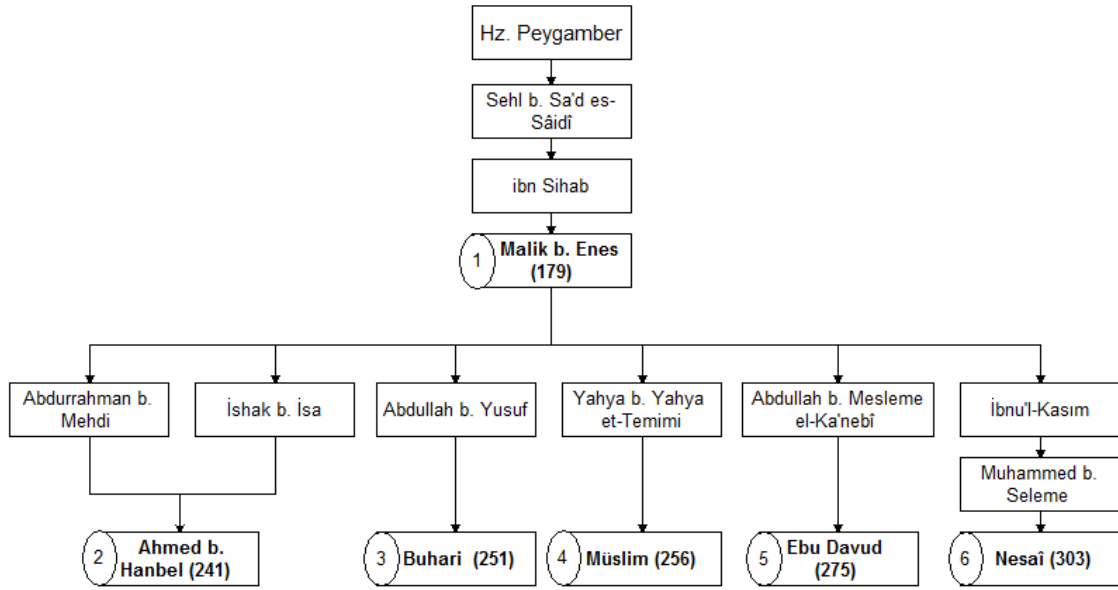
Abdurrahman b. Mehdi ve İshak b. İsa	Abdullah b. Yusuf	Yahyâ b. Yahyâ	Abdullah b. Mesleme el- Ka'nebî	İbnü'l-Kasım
Ahmed b. Hanbel (ö.241)	Buharî (ö.256)	Müslim (ö.261)	Ebû Dâvûd (ö.275)	Muhammed b. Seleme
<i>Muvatta</i> , Talak, 13, (Hadis no: 2092/515)	<i>Müsned</i> , XXXVII/499- 500, (Hadis no: 22851)	Talak, 4, (Hadis no: 5259, 5308)	Liân, 1, (Hadis no: 1)	Nesâî (ö.303) Talak, 7, (Hadis no: 4584)
Bu rivayetlere ait Arapça metinler için bkz. Ek 1				

Değerlendirme:

Sehl b. Sa'd hadisi, bir defada söylenen üç talakın, üç talak olarak gerçekleşeceğini öne sürenlerin delili olarak karşımıza çıkmaktadır. Şöyle ki; rivayette mülâane ayetlerinin nazil olmasından sonra Hz. Peygamber'in kendilerini çağırması ve ayetin hükmünü tatbik ederek mülâanede bulunmalarının ardından Uveymir'in karısını üç talakla boşadığı ifade edilmektedir. Bu görüşün sahipleri, "Uveymir karısını üç talakla boşadı ve Allah Rasülü de buna karşı çıkmadı. Eğer üç talak yasak ya da geçersiz olsaydı Allah Rasülü müdahale eder ve Uveymir'i uyarırdı. Uyarmadığına göre üç talakla boşama adeti, sahabe döneminde de var olan, bilinen, uygulanan ve geçerli olan bir boşama çeşidiydi" demişlerdir.

Hadis, Sehl b. Sa'd ve İbn Şihâb kanalıyla ilk olarak İmam Mâlik'in *Muvatta*'nda zikredilmiştir. Hadisin diğer rivayetleri de İmam Mâlik'te birleşmektedir. Ele aldığımız rivayetlerdeki metinlerin tamamı, büyük oranda aynı lafızlarla rivayet edilmiş ve rivayetlerde manayı bozacak ya da değiştirecek bir farklılığa rastlanmamıştır. Rivayetlerde dikkat çeken en büyük farklılık; Ahmed b. Hanbel ve Nesâî rivayetlerinde, hadisin sonunda İbn Şihâb'a ait olarak zikredilen "قَالَ ابْنُ شِهَابٍ: فَكَانَتْ تِلْكَ، بَعْدُ، سُنَّةَ الْمُتْلَاعَيْنِ" "İbn Şihâb: Bu davranış (mülâaneden sonra karısını üç talakla boşamak) mülâane yapanlar için bir sünnet oldu" kısmının zikredilmemiş olmasıdır.

Haklarında her hangi bir cerhe rastlayamadığımız ravilerin sika, senedinin muttasıl ve metnin de şâz ve illetten ârî olması sebebiyle hadisin sahih olduğunu söyleyebiliriz.

Şekil 2. Sehl b. Sa'd veya Uveymir hadisi isnad şeması

3.2. Fatıma bint Kays Hadisi

Aşağıda inceleyeceğimiz hadis; kocasının kendisini üç talakla boşamasının ardından nafaka ve mesken hakkı arayan Fatıma bint Kays'tan bahsetmesi sebebi ile bu isimle meşhur olmuştur. Kaynaklarda genel olarak ‘talak’ başlığı altında, boşanan kadınların nafaka ve mesken haklarının ele alındığı bölümlerde zikredilmiştir. Nesâî'nin hadisi *Sünen-i Süğra*'da muhtasar olarak zikretmesi ve hadisin geri kalan kısmını hazfetmesi de buna işaret etmektedir. Olayı anlatan rivayet şu şekildedir.

حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ أَبِي بَكْرٍ بْنِ أَبِي الْجَهْمِ قَالَ: سَمِعْتُ فَاطِمَةَ بِنْتَ قَيْسٍ تَقُولُ: أُرْسِلَ إِلَيَّ زَوْجِي أَبُو عَمْرٍو بْنُ حَفْصِ بْنِ الْمُغِيرَةِ عَيَّاشَ بْنَ أَبِي رَبِيعَةَ بَطْلَاقِي، وَأُرْسِلَ إِلَيَّ خَمْسَةَ أَصْعِ تَمْرٍ وَخَمْسَ أَصْعِ شَعِيرٍ، فَقُلْتُ: مَا لِي نَفَقَةٌ إِلَّا هَذَا؟ وَلَا أَعْتَدُ إِلَّا فِي بَيْنِكُمْ؟ قَالَ: لَا، فَشَدَدْتُ عَلَى ثِيَابِي، ثُمَّ أَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لَهُ فَقَالَ: "كَمْ طَلَّقَكَ؟"، قُلْتُ: ثَلَاثًا، قَالَ: "صَدَقَ لَيْسَ لَكَ نَفَقَةٌ، وَاعْتَدِي فِي بَيْتِ ابْنِ عَمِّكَ ابْنَ أُمِّ مَكْتُومٍ فَإِنَّهُ ضَرِيرُ الْبَصَرِ، تُلْقِينَ ثِيَابَكَ عَنْكَ، فَإِذَا انْقَضَتْ عِدَّتُكَ فَادْنِيْنِي"، قَالَتْ: فَخَطَبَنِي خُطَابُ فِيهِمْ مُعَاوِيَةُ، وَأَبُو الْجَهْمِ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِنَّ مُعَاوِيَةَ تَرَبُّبُ خَفِيفُ الْحَالِ، وَأَبُو الْجَهْمِ يَضْرِبُ النِّسَاءَ - أَيُّ فِيهِ شِدَّةٌ عَلَى النِّسَاءِ - وَلَكِنْ عَلَيْكَ بِأَسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ"، أَوْ قَالَ: "انْكحِي أُسَامَةَ بْنَ زَيْدٍ"

Ahmed b. Hanbel, Abdurrahman b. Mehdi'den, o Sufyan'dan, o da Ebû Bekr b. Ebû'l-Cehm'den rivayet ediyor. ‘Fatıma binti Kays’ı şöyle derken işittim: ‘Kocam Ebû Amr b. Hafs b. Mugire, Ayyaş b. Ebû Rebîa aracılığıyla beni boşadığı haberini bana

yolladı. Ayrıca bana beş sa' hurma ve beş sa' arpa gönderdi. Ben: 'Benim bundan başka nafakam yok mu? Ben sizin evde iddet beklemeyecek miyim?' dedim. O: 'Hayır' dedi. Bunun üzerine elbisemi giyinip Rasûlullah'a (sav) geldim ve olanları anlattım. Rasûlullah (sav): 'Seni kaç defa boşadı?' buyurdu. Ben: 'Üç defa' dedim. Rasûlullah (sav): 'O doğru söylemiş. Senin için nafaka yoktur! Sen iddetini, amcanın oğlu İbn Ümmü Mektum'un evinde tamamla. Çünkü o gözleri görmez bir kimsedir. Onun yanında dış elbiseni çıkarırsın. İddetin tamamlanınca bana haber ver!' buyurdu. Sonrasında çok kimse bana evlenme teklifinde bulundu. Muaviye ve Ebû Cehm de onlardandı. Allah Rasûlü (sav): 'Muaviye hiç malı olmayan, durumu zayıf bir adamdır! Ebû Cehm ise kadınları döver –yani kadınlara karşı şiddet kullanır-. Fakat Usame bin Zeyd senin için uygundur' ya da 'sen Üsame b. Zeyd ile evlen!' buyurdu."²¹⁴

Hadisi ayrıca, Müslim, Nesâî, İbn Hibbân ve Taberânî de zikretmiş²¹⁵, bunlara ait ravi isnad zinciri tablosu aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 2.

Fatıma Bint Kays hadisi isnad zinciri tablosu

1	2	3	4	5	6
Ebû Bekr b. Ebû'l-Cehm	Ebû Bekr b. Ebû'l-Cehm	Ebû Bekr b. Ebû'l-Cehm	Ebû Bekr b. Ebû'l-Cehm	Ebû Bekr b. Ebû'l-Cehm	Ebû Bekr b. Ebû'l-Cehm
Süfyan es-Sevrî	Süfyan es-Sevrî	Süfyan es-Sevrî	Süfyan es-Sevrî	Süfyan es-Sevrî	Süfyan es-Sevrî
Abdurrahman b. Mehdi	Abdurrahman b. Mehdi	Abdurrahman b. Mehdi	Abdurrahman b. Mehdi	Abdurrahman b. Mehdi	Muhammed b. Kesir
Ahmed b. Hanbel (ö.241)	İshak b. Mansur	Ubeydullah b. Saîd	Amr b. Ali	Ebû Hayseme	Ebû Müslim el-Keşşî ve Yusuf el-Gadî
	Müslim (ö.261)	Nesâî (ö.303)	Nesâî (ö.303)	Ahmed b. Ali b. el-Müsennâ	Taberânî (ö.360)
<i>Müsned, XLV/303, (Hadis no: 27320)</i>	Talak, 6, (Hadis no: 48)	<i>Sünen (Suğra), Talak, 15, (Hadis no: 3418)</i>	<i>es-Sünenü'l-Kübra, VIII/294, (Hadis no: 9200)</i>	İbn Hibbân (ö.354) <i>Sahih, X/66, (Hadis no: 4254)</i>	<i>el-Mu'cemü'l-Kebir, XXIV/376, Hadis no: 929</i>

Bu rivayetlere ait Arapça metinler için bkz. Ek 2

²¹⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XLV/303, (Hadis no: 27320).

²¹⁵ Müslim, Talak, 6, (Hadis no: 48); Nesâî, Talak, 15, (Hadis no: 3418); *es-Sünenü'l-Kübra*, VIII/294, (Hadis no: 9200); İbn Hibbân, Ebû Hatim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî (ö. 354), *Sahih*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1414/1993, X/66, (Hadis no: 4254); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebir*, XXIV/376, (Hadis no: 929).

Değerlendirme:

Fatıma bint Kays hadisi; bir defada söylenen üç talakın, üç talak olarak gerçekleşeceğini öne sürenlerin delili olarak karşımıza çıkmaktadır. Şöyle ki; hadiste Allah Rasülü (sav), Fatıma bint Kays'a, kocasının kendisini kaç defa boşadığını sorduğunda, Fatıma “üç defa boşadı” cevabını vermişti. Bu görüş sahipleri, Fatıma'nın “üç defa boşadı” sözünü, “bir defada üç talakla boşadı” şeklinde anlamışlar ve Allah Rasülü'nün de bu boşamayı onayladığını ifade ederek, bir defada yapılan üç boşamanın geçerli olduğunu öne sürmüşlerdir.

İncelediğimiz altı rivayetten -Taberânî rivayeti hariç- beş tanesi, Ebû Bekr b. Ebû'l-Cehm → Süfyan → Abdurrahman b. Mehdi yoluyla rivayet edilmişken, Taberânî rivayetinin Ebû Bekr b. Ebû'l-Cehm → Süfyan → Muhammed b. Kesir yoluyla rivayet edildiğini görmekteyiz. Mevcut rivayetlerin içerisinde senedi en kısa ve bu sebeple de en kuvvetli olanının, hadisi Abdurrahman b. Mehdi'den alan Ahmed b. Hanbel rivayeti olduğunu görüyoruz. Abdurrahman b. Mehdi yoluyla gelen beş rivayetten -Nesâî'nin *Sünen-i Suğra*'da muhtasar olarak rivayet ettiği hadis hariç- dört tanesi, büyük oranda aynı lafızlarla rivayet edilmiş, geriye kalan bir tanesi de muhtasar olarak nakledilmiştir. Bu rivayetlerde manayı değiştirecek herhangi bir farklılığa rastlanmamıştır. Taberânî rivayetinde ise diğerlerinden farklı olarak hadisin baş tarafının Ebû Bekr b. Ebu'l-Cehm'in, Ebû Seleme b. Abdurrahman'la birlikte Fatıma bint Kays'a gittiği ayrıntısıyla başladığı ve hadisin son kısmında kendisine talip olanlardan bahsettiği bölümün de zikredilmeyerek kısmen muhtasar olarak rivayet edildiği görülmektedir.

İncelediğimiz rivayetler içerisinde Taberânî'nin rivayetindeki raviler hariç diğer raviler hakkında her hangi bir cerhe rastlayamadık. Taberânî rivayetinde ise Muhammed b. Kesir hakkında, Ebû Bekr b. Ebû Hayseme'nin Yahyâ b. Maîn'den rivayetle “O'ndan hadis yazmayınız zira o sika değildir” dediği rivayet edilse de²¹⁶ diğer rivayetler onun sika olduğu yönündedir. Yine Taberânî'nin ravilerinden Yusuf el-Kadî'nin Fıkıhta zayıf olduğu için kadılıktan uzaklaştırıldığı bildirilmiş²¹⁷ ancak hadiste sika olduğu ifade edilmiştir. Bu durumda genel olarak ravilerin sika, senedinin muttasıl ve metninin de şâz

²¹⁶ Mizzî, Yusuf b. Abdurrahman (ö. 742), *Tehzîbü'l-Kemal*, Müessesetü'r-Risale, Altıncı Baskı, 1410/1994, XXVI/334-335, (md. 557).

²¹⁷ Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali (ö. 463), *el-Müttefik ve'l-Müfterik*, c. 1-3, Daru'l-Kâdirî, Birinci Baskı, Beyrut, 1417/1997, XIV/314, (md.7631)

ve illetten ârî olması sebebiyle hadisin sahih olduğunu söyleyebiliriz.

Burada dikkatleri yöneltmemiz gereken önemli bir hususu zikretmek büyük önem arz etmektedir. Hadiste Allah Rasûlü'nün Fatıma bint Kays'a “كَمْ طَلَّقَكَ؟” “seni kaç talakla boşadı?” diye sorduğu onun da “ثَلَاثًا” “üç defa” şeklinde cevap verdiği zikredilmektedir. Burada zikredildiği şekliyle hadisin mücmel²¹⁸ olduğunu ifade etmemiz gerekir. Buradaki lafızdan “bir defada üç talakla boşadı” sonucunu çıkarmak ya da hadisi bu şekilde anlamak mümkün olmayacağı gibi “ayrı ayrı boşadı” hükmünü çıkarmak da mümkün değildir. Zira burada genel bir lafız kullanılmış ve bunu daraltan ya da hususileştiren bir tafsilat ve ayrıntı zikredilmemiştir. Diğer taraftan hadisin diğer bazı varyantlarında, bu genel ifadeyi daraltan ve hususileştiren tafsilat ve açıklamalara yer verilmiştir. Bunları dört grupta toplayabiliriz.

Birinci Grup: Konuyla alakalı olarak nakledilen üç rivayet, yukarıdaki hadiste zikredilen üç boşamanın farklı zamanlarda meydana geldiğine işaret etmektedir. Bu rivayetlerin ilgili bölümleri aşağıdaki gibidir:

- 1- “...قَدْ طَلَّقَنِي تَطْلِيقَيْنِ، ثُمَّ إِنَّهُ سَارَ مَعَ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ إِلَى الْيَمَنِ حِينَ بَعَثَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَيْهِ، فَبَعَثَ إِلَيَّ بِتَطْلِيقَتِي الثَّالِثَةِ...”

“...Beni iki talakla boşamıştı. Sonra Allah Rasûlü onu Ali b. Ebû Talip ile birlikte Yemen'e gönderdi ve oradan benim üçüncü talakımı gönderdi.”²¹⁹

- 2- “...فَاطِمَةُ بِنْتُ قَيْسٍ أَنَّهَا أَخْبَرَتْهُ، أَنَّهَا كَانَتْ تَحْتَ أَبِي عَمْرِو بْنِ حَفْصٍ بْنِ الْمُغِيرَةِ فَطَلَّقَهَا آخِرَ ثَلَاثِ تَطْلِيقَاتٍ...”

“Fatıma bint Kays'ın haber verdiği göre o, Ebû Amr b. Hafs el-Muğire'nin nikahı altındayken, Ebû Amr onu üç talakın sonuncusuyla boşamıştı.”²²⁰

²¹⁸ Sözü'n sahibi tarafından bir açıklama yapılmadıkça kendisiyle neyin kastedildiği anlaşılmayan lafız manasında usûl-i fıkıh terimi. Geniş bilgi için bkz. Koca, Ferhat, “Mücmel” *DİA*, XXXI/453-454.

²¹⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XLV/318, (Hadis no: 27334).

²²⁰ Müslim, Talak, 6, (Hadis no: 40); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XLV/327, (Hadis no:27341, 27347); Ebû Dâvûd, Talak, 39, (Hadis no: 2289); Ebû Avâne, Yakub b. İshak b. İbrahim en-Nisabûrî, *Müstahrec*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1419/1998, III/177, (Hadis no: 4592, 4593); Dârakutnî, *Sünen*,

3- "...أَنَّ أَبَا عَمْرٍو بْنَ حَفْصِ بْنِ الْمُغِيرَةِ خَرَجَ مَعَ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ إِلَى الْيَمَنِ، فَأَرْسَلَ إِلَى امْرَأَتِهِ فَاطِمَةَ بِنْتِ قَيْسٍ بِتَطْلِيقَةٍ كَانَتْ بَقِيَّتُ مِنْ طَلَاقِهَا..."

"Amr b. Hafsa b. el-Muğire, Ali b. Ebû Talip ile birlikte Yemen'e çıktıktan sonra, karısı Fatıma bt. Kays'a, talakından geriye kalan bir talakını da gönderdi..."²²¹

Yukarıda verilen 1 no'lu Ahmed b. Hanbel hadisinde²²² Fatıma bint Kays, kocasının daha önce kendisini iki kez boşadığını, daha sonra Yemen'e gidince oradan üçüncü talakını da gönderdiğini ifade ederek bu üç boşamanın ayrı zamanlarda meydana geldiğine işaret etmiştir. Hemen arkasından zikrettiğimiz Müslim, Ahmed b. Hanbel, Ebû Dâvûd, Ebû Avâne ve Dârakutnî'de zikredilen 2 no'lu hadiste de "فَطْلَقَهَا آخِرَ ثَلَاثٍ" "üç talakın sonuncusuyla boşadı" ifadesine yer verilmiştir²²³. Buradan anlaşılan, kocası Fatıma'yı, üç talak hakkının sonuncusunu kullanarak boşadı şeklindedir. Üçüncü sırada zikrettiğimiz Müslim, Ahmed, Ebû Dâvûd, Beyhakî, Ebû Avâne ve Taberânî'de geçen hadise gelince, bu hadiste "فَأَرْسَلَ إِلَى امْرَأَتِهِ فَاطِمَةَ بِنْتِ قَيْسٍ بِتَطْلِيقَةٍ كَانَتْ بَقِيَّتُ مِنْ طَلَاقِهَا" "(kocası), karısı Fatıma bt. Kays'a, talakından geriye kalan bir talakını da gönderdi"²²⁴ şeklinde tafsilatlı bir ifade kullanılmıştır. Bu ifade de üç talak hakkından ikisinin daha önce kullanıldığına işaret etmekte ve olayda anlatılan boşamanın son talak hakkı olduğunu açıklamaktadır.

İkinci Grup: Müslim, Ahmed, Ebû Dâvûd ve Ebû Avâne'de zikredilen ve

Müessesetü'r-Risale, Birinci Baskı, 1424/2004, V/52-53, (Hadis no:3970).

²²¹ Müslim, Talak, 6, (Hadis no: 41); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XLV/322, (Hadis no:27337); Ebû Dâvûd, Talak, 39, (Hadis no: 2284); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Üçüncü Baskı, Beyrut, 1424/2003, VII/777, (Hadis no: 15717); Ebû Avâne, *Müstahrec*, III/179, (Hadis no: 4601); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebir*, XXIV/372, (Hadis no: 924).

²²² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XLV/318, (Hadis no: 27334).

²²³ Müslim, Talak, 6, (Hadis no: 40); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XLV/327, (Hadis no:27341, 27347); Ebû Dâvûd, Talak, 39, (Hadis no: 2289); Ebû Avâne, *Müstahrec*, III/177, (Hadis no: 4592, 4593); Dârakutnî, *Sünen*, V/52-53, (Hadis no:3970).

²²⁴ Müslim, Talak, 6, (Hadis no: 41); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XLV/322, (Hadis no:27337); Ebû Dâvûd, Talak, 39, (Hadis no: 2284); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübra*, VII/777, (Hadis no: 15717); Ebû Avâne, *Müstahrec*, III/179, (Hadis no: 4601); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebir*, XXIV/372, (Hadis no: 924).

metinleri aşağıda verilen hadiste ise “الْبَيْتَةُ” “elbette” ifadesi kullanılmıştır.²²⁵

“... عَنْ فَاطِمَةَ بِنْتِ قَيْسٍ، أَنَّ أَبَا عَمْرٍو بْنَ حَفْصٍ طَلَّقَهَا الْبَيْتَةَ...” (Müslim metni)

“... أَنَّ أَبَا عَمْرٍو بْنَ حَفْصٍ طَلَّقَهَا الْبَيْتَةَ...” (Ebû Dâvûd metni)

“... حَدَّثَنِي فَاطِمَةُ بِنْتُ قَيْسٍ، أَنَّ زَوْجَهَا طَلَّقَهَا الْبَيْتَةَ...” (Ahmed b. Hanbel metni)

“... أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَمْرٍو بْنَ عُثْمَانَ طَلَّقَ، وَهُوَ " غُلَامٌ شَابٌّ فِي إِمَارَةِ مَرْوَانَ بِنْتُ سَعِيدِ بْنِ زَيْدٍ وَأُمُّهَا ابْنَةُ قَيْسٍ، فَطَلَّقَهَا الْبَيْتَةَ...” (Ebû Avâne metni)

“Fatıma bt. Kays’ın haber verdiğine göre kocası Ebû Amr Abdullah b. Amr onu kesin olarak (الْبَيْتَةُ) boşamıştı...”²²⁶

Bu kelime (الْبَيْتَةُ) genel olarak üç talakla boşama (beynûnet-i kübra) için kullanılan bir ifadedir. Bu üç boşama bir defada söylenmiş olabileceği gibi ayrı zamanlarda söylenmiş de olabilir.

Üçüncü Grup: Hadisin aşağıda metnini verdiğimiz bir başka varyantında herhangi bir sayı belirtilmediği gibi tafsilat da yapılmamış sadece boşamanın Allah Rasülü (sav) zamanında gerçekleştiği bilgisine yer verilmiştir.

“... عَنْ فَاطِمَةَ بِنْتِ قَيْسٍ، أَنَّهُ طَلَّقَهَا زَوْجَهَا فِي عَهْدِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ...”

“Fatıma bt. Kays’ın haber verdiğine göre kocası onu Allah Rasülü (sav) zamanında boşamıştı...”²²⁷

Dördüncü Grup: Rivayetin Dârakutnî’de zikredilen varyantına gelince, bu

²²⁵ Müslim, Talak, 6, (Hadis no: 34); Ahmed, *Müsned*, XLV/326, (Hadis no:27340); Ebû Dâvûd, Talak, 39, (Hadis no: 2284); Ebû Avâne, *Müstahrec*, III/180, (Hadis no: 4602).

²²⁶ Müslim, Talak, 6, (Hadis no: 34); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XLV/326, (Hadis no:27340); Ebû Dâvûd, Talak, 39, (Hadis no: 2284); Ebû Avâne, *Müstahrec*, III/180, (Hadis no: 4602).

²²⁷ Müslim, Talak, 6, (Hadis no: 37).

rivayette “طَلَّقَ حَفْصُ بْنُ عَمْرٍو بْنِ الْمُغِيرَةِ فَاطِمَةَ بِنْتَ قَيْسٍ بِكَلِمَةٍ وَاحِدَةٍ ثَلَاثًا” “Hafs b. Amr b. Muğîre, Fatıma bint Kays’ı bir kelimedede üç talakla boşamıştı” şeklinde tafsilatlı bir ifade kullanılmıştır. Metnin ilgili kısmı aşağıdaki gibidir:

”...طَلَّقَ حَفْصُ بْنُ عَمْرٍو بْنِ الْمُغِيرَةِ فَاطِمَةَ بِنْتَ قَيْسٍ بِكَلِمَةٍ وَاحِدَةٍ ثَلَاثًا , فَلَمْ يَبْلُغْنَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَابَ ذَلِكَ عَلَيْهِ...”

“... Hafs b. Amr b. Muğîre, Fatıma bint Kays’ı bir kelimedede üç talakla boşamıştı ve bize Allah Rasûlü’nün (sav) bunu ayıpladığına dair bir bilgi ulaşmadı...”²²⁸

Fatıma bint Kays olayını anlatan hadislerin içerisinde bu rivayetten başka üç talakın aynı anda yapıldığına işaret eden başka bir rivayet bulunmadığından bu hadis fert kalmakta, hatta üç talakın ayrı zamanlarda verildiğine işaret eden hadislerle muhalefet etmektedir. Bu yönüyle hadis şâz kabul edilmelidir. Ayrıca hadisin ravilerinden Nuaym b. Hammâd’ın bir süre Cehmiyye ve Mürchie’ye intisap ettiği, ancak hadis ilminde derinleşince bu fırkalardan ayrılarak Cehmiyye’ye reddiye mahiyetinde eserler yazdığı bildirilmekte, onun Irak fıkıh ekolüne karşı olduğu, bu sebeple Ebû Hanîfe ve Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî’nin aleyhinde bulunduğu kaydedilmektedir. “Nuaym b. Hammâd’ın hadis rivayetinde güvenilirliği farklı şekillerde değerlendirilmiştir. Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn, Ebû Hâtim er-Râzî onun şahsiyetli, âbid ve sâlih bir kişi olduğunu söylemekle beraber hemen bütün hadis münekkittleri zayıf ve münker hadis rivayet etmekle tanındığını, rivayetlerinde çokça yanlış bunları birbirine karıştırdığını belirtmişler, rivayetleri pek kabul görmeyen İsa b. Yûnus, Nûh b. Ebû Meryem, Bakıyye b. Velîd, Velîd b. Müslim gibi muhaddislerden hadis rivayet ettiği için de kendisini eleştirmişlerdir. Rivayetlerinin delil olarak kullanılamayacağı ileri sürülmüş, sünneti koruma gayretiyle hadis uydurduğunu söyleyenler de olmuştur.”²²⁹ Ebû Dâvûd es-Sicistânî, Nuaym’ın nezdinde Hz. Peygamber’le ilgisi olmayan yirmi kadar hadis bulunduğunu ifade etmiştir.”²³⁰

Seleme b. Ebî Seleme hakkında rical kitaplarında herhangi bir bilgiye rastlayamadık. Ayrıca hadiste Seleme’nin talebesi olarak görülen Muhammed b. Raşid

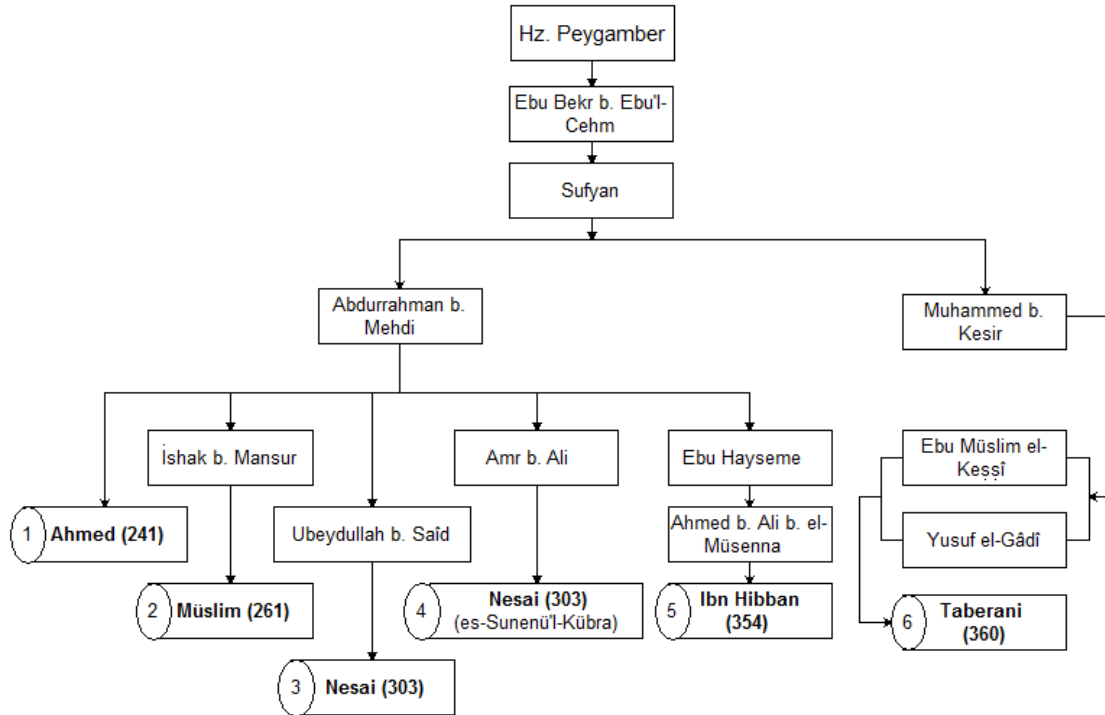
²²⁸ Dârakutnî, *Sünen*, V/20, (Hadis no: 3917).

²²⁹ Zehebî, *Mizânü’l-i’tidâl*, IV/269.

²³⁰ Çelik, Ali, “Nuaym b. Hammad”, *DİA*, XXXIII/219.

ile Seleme arasında her hangi bir hoca-talebe ilişkisine de rastlayamadık.²³¹

Verilen bilgiler ışığında Dârakutnî’de geçen hadisin büyük ihtimalle munkatı’ olduğu, içerisinde zayıf ve meçhul raviler bulunduğu görülmektedir. Bu durumda diğer hadislerde de işaret edildiği gibi bu hadiste üç boşamanın bir defada değil de ayrı zamanlarda gerçekleştiği kuvvetle muhtemeldir.

Şekil 3. Fatıma Bint Kays hadisi isnad şeması

3.3. Rifâa el-Kurazî veya Temime Hadisi

Rivayet edilen hadis; ashabdan Rifâa el-Kurazî’nin, karısı Temime’yi boşaması ve Temime’nin başka bir erkekle evlendikten sonra onunla münasebette bulunmadan tekrar eski kocasına dönmeyi arzu etmesinden bahsetmektedir. Hadis, kaynaklarda genel olarak “talak” ya da “nikah” başlıkları altında zikredilmiştir. Söz konusu rivayet şu şekildedir.

حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، جَاءَتْ امْرَأَةً رِفَاعَةَ الْقُرَظِيِّ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ: " إِنِّي كُنْتُ عِنْدَ رِفَاعَةَ فَطَلَّقَنِي فَبَتَّ طَلَاقِي، فَتَزَوَّجْتُ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ الزَّيْبِرِ، وَإِنَّمَا مَعَهُ مِثْلُ هُدْبَةِ النَّوْبِ، فَتَبَسَّمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَقَالَ: " تُرِيدِينَ أَنْ

²³¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, XXV/186-188, (md. 5208). Muhammed b. Raşid’in talebeleri arasında Seleme’nin ismi zikredilmemektedir.

تَرْجِعِي إِلَى رِفَاعَةَ، لَا حَتَّى تَذُوقِي عُسَيْلَتَهُ، وَيَذُوقَ عُسَيْلَتِكَ " وَأَبُو بَكْرٍ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَخَالِدُ بْنُ سَعِيدٍ بْنِ الْعَاصِ عَلَى الْبَابِ يَنْتَظِرُ أَنْ يُؤَدَّنَ لَهُ، فَسَمِعَ كَلَامَهُمَا، فَقَالَ: يَا أَبَا بَكْرٍ، أَلَا تَسْمَعُ هَذِهِ مَا تَجْهَرُ بِهِ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ وَقَالَ مَرَّةً: مَا تَرَى هَذِهِ تَرْفُتُ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

Ahmed b. Hanbel Süfyan'dan, Süfyan Zührî'den, Zührî Urve'den, Urve de Hz. Aişe'den rivayet etmiştir: Rifâa el-Kurazî'nin karısı (Temime) Allah Rasülü'ne (sav) gelerek dedi ki: "Ben Rifâa'nın yanındaydım, o beni boşadı ve boşamamı da kesin kıldı (bâin talakla boşadı). Ben de Abdurrahman b. ez-Zebîr ile evlendim fakat onun erkekliği elbise saçığı gibidir (erkekliğe mecâli yoktur)" dedi. Bunun üzerine Allah Rasülü (sav) tebessüm etti ve: "Sen Rifâa'ye geri dönmek istiyorsun (öyle mi?), ama hayır! Sen onun balcağızından, o da senin balcağızından tatmadıkça dönemezsin" buyurdular. O sırada Ebû Bekr, Allah Rasülü'nün (sav) yanında duruyor, Halid b. Said b. el-Âs da kapıda kendisine izin verilmesini bekliyordu. Halid onların bu konuşmasını işitince: "Ey Ebû Bekr! Allah Rasülü'nün yanında bu kadının alenen konuştuklarını duymuyor musun?" dedi. Bir kere de: "bu kadının Allah Rasülü'nün (sav) yanında müstehcen tavrını görmedin mi?" dedi."²³²

Hadisi ayrıca, Darimî, Buharî, Müslim, İbn Mace, Tirmizî ve Ebû Avâne de zikretmiş²³³, bunlara ait ravi isnad zinciri tablosu aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 3.

Rifâa el-Kurazî veya Temime hadisi isnad zinciri tablosu

1	2	3(a)	3(b)	4	5	6	7
Aişe	Aişe	Aişe	Aişe	Aişe	Aişe	Aişe	Aişe
Urve b. Zübeyr	Urve b. Zübeyr	Urve b. Zübeyr	Urve b. Zübeyr	Urve b. Zübeyr	Urve b. Zübeyr	Urve b. Zübeyr	Urve b. Zübeyr
İbn Şihâb ez-Zührî	İbn Şihâb ez-Zührî	İbn Şihâb ez-Zührî	İbn Şihâb ez-Zührî	İbn Şihâb ez-Zührî	İbn Şihâb ez-Zührî	İbn Şihâb ez-Zührî	İbn Şihâb ez-Zührî
Sufyan b. Uyeyne	Sufyan b. Uyeyne	Ukayl	Şuayb b. Dînar	Sufyan b. Uyeyne	Sufyan b. Uyeyne	Sufyan b. Uyeyne	Sufyan b. Uyeyne

²³² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XL/117, (Hadis no: 24098).

²³³ Darimî, *Sünen*, Talak, 4, (Hadis no: 2313); Buharî, Talak, 4, (Hadis no: 5260); Libas, 6, (Hadis no: 5792); Müslim, Nikah, 17, (Hadis no: 111); İbn Mace, *Sünen*, Nikah, 32, (Hadis no: 1932); Tirmizî, Nikah, (Hadis no: 1118); Ebû Avâne, *Müstahrec*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1419/1998, III/91, (Hadis no: 4318).

Ahmed b. Hanbel (ö.241)	Muhammed b. Yusuf	Leys	Ebû'l-Yeman	Ebû Bekr b. Ebî Şeybe ve Amr en-Nâkîd (lafız Amr'a ait)	Ebû Bekr b. Ebî Şeybe	İbn Ebî Ömer (Muhammed b. Yahyâ) ve İshak b. Mansur	Ahmed b. Şeyban, Muhammed b. İsa el-Medâinî ve Yunus b. Abdi'l-A'lâ
	Darimî (ö.255)	Said b. Ufeyr	Buharî (ö.256)	Müslim (ö.261)	İbn Mace (ö.273)	Tirmizî (ö.279)	Ebû Avâne (ö.316)
<i>Müsned</i> , XL/117, (Hadis no: 24098)	<i>Sünen</i> , Talak, 4, (Hadis no: 2313)	<i>Buharî</i> (ö.256) Talak, 4, (Hadis no: 5260)	Libas, 6, (Hadis no: 5792)	Nikah, 17, (Hadis no: 111)	<i>Sünen</i> , Nikah, 32, (Hadis no: 1932)	<i>Sünen</i> , Nikah, (Hadis no: 1118)	<i>Müsned</i> (Müstahrec), III/91, (Hadis no: 4318)

Bu rivayetlere ait Arapça metinler için bkz. Ek 3

Değerlendirme:

Bilindiği üzere İslam Hukukunda kocanın, üç talak hakkını kullanarak boşadığı eşiyle normal evlilik hayatına devam edebilmesi sadece, karısının başka bir erkekle sahih bir evlilik yapıp onunla zifafa girdikten sonra bu eşinin kendisini boşaması veya ölmesi durumunda mümkün olabilmektedir.²³⁴ Aslında bu hadis, daha önce “Beynûnet-i kübra” bahsinde de ifade ettiğimiz gibi ikinci eşle sahih bir evlilik yaptıktan sonra onunla “zifafa girme” şartını düzenleyen hükmün kaynağını teşkil etmektedir. Ancak içerisinde geçen “بَتَّ” “bette” kelimesi sebebiyle, bir defada söylenen üç talakın, üç talak olarak gerçekleşeceğini öne sürenler bu hadisi kendilerine delil olarak kullanmışlardır.

Şöyle ki; hadiste geçen ve Temime'ye ait olan “رِفَاءَةُ طَلَّقَنِي فَبَتَّ طَلَّاقِي” “Rifâa beni boşadı ve talakımı da kesin kıldı” ifadesinde geçen “فَبَتَّ” kelimesi, genel olarak üç talakla boşama (beynûnet-i kübra) için kullanılan bir ifadedir. Bu görüş sahipleri, burada kullanılan bu kelimeyi “bir defada üç talakla boşadı” şeklinde anlamışlar ve bu şekilde yorumlamışlardır. Ancak daha önce de zikrettiğimiz gibi bu kelime ile ifade edilen boşama bir defada söylenmiş olabileceği gibi ayrı zamanlarda söylenmiş de olabilir.

İncelediğimiz sekiz rivayetten –Buharî'nin iki rivayeti hariç- altı tanesi, Aişe → Urve b. Zübeyr → İbn Şihâb ez-Zührî → Sufyan b. Uyeyne yoluyla rivayet edilmişken, Buharî rivayetlerinin, Aişe → Urve b. Zübeyr → İbn Şihâb ez-Zührî'den sonra Ukayl ve Şuayb tarikleriyle rivayet edildiğini görmekteyiz. Mevcut rivayetlerin

²³⁴ Kuleysî, *Ahkâmü'l-Üsra*, II/79; Acar, *İslam Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi*, s.71.

içerisinde senedi en kısa ve bu sebeple de en kuvvetli olanının, hadisi Sufyan b. Uyeyne'den alan Ahmed b. Hanbel rivayeti olduğunu görüyoruz. Bu rivayetlerin tamamında konumuzla alakalı kısımlar büyük oranda aynı lafızlarla rivayet edilmiş, manayı değiştirecek herhangi bir farklılığa rastlanmamıştır. Yukarıdaki metinde zikredildiği üzere, olayın meydana geldiği sırada kapıda bekleyen ve bu konuşmalara şahit olan Halit b. Saîd'in, kadının açık sözlü konuşmalarından rahatsız olduğu ve Hz. Peygamberin yanında duran Hz. Ebû Bekir'e; "Allah Rasûlü'nün yanında bu kadının neler konuştuğunu duymuyor musun? Ona mani olmayacak mısın?" dediği ayrıntıya, 3(a), 5 ve 6 numaralı (Buharî'nin Ukayl yoluyla rivayet ettiği hadis ile İbn Mace ve Tirmizî'nin rivayet ettiği) hadislerde yer verilmemiştir.

İncelediğimiz rivayetler içerisinde Ebû Avâne'nin rivayetindeki Muhammed b. İsa el-Medâinî hariç diğer raviler hakkında herhangi bir cerhe rastlayamadık. Muhammed b. İsa el-Medâinî, bir çok kişi tarafından cerh edilmiş bir ravidir. Kaynaklarda sadece Berkânî'nin sika olarak tanımladığı raviyi, Dârakutnî ve Hakim, "zayıf" ve "metruk" lafızlarını kullanarak cerh etmişlerdir.²³⁵ Ancak bu ravinin zayıf olması, Ebû Avâne'nin hadisine ciddi bir zarar vermemektedir. Çünkü Ebû Avâne rivayet ettiği hadisi, Muhammed b. İsa el-Medâinî'nin yanı sıra aynı anda Ahmed b. Şeyban ve Yunus b. Abdi'l-A'lâ'dan da duymuştur. Muhammed b. İsa zayıf olsa da diğer iki ravinin sika olduğunu görüyoruz. Bu durumda rivayetlerde ismi geçen ravilerin -Muhammed b. İsa hariç- sika, senetlerinin muttasıl ve metinlerinin de şâz ve illetten ârî olması sebebiyle hadisin sahih olduğunu söyleyebiliriz.

Hadisin mana yönünden incelemesine gelince; yukarıda da zikrettiğimiz gibi bir defada söylenen üç talakın geçerli olduğunu söyleyenler, hadiste Temime'ye ait olan "رِفَاةٌ طَلَّقَنِي فَبَتَّ طَلَّقِي..." "Rifâa beni boşadı ve talakımı da kesin kıldı" ifadesinde geçen "فَبَتَّ" kelimesini, "bir defada üç talakla boşadı" şeklinde anlamışlar ve bu şekilde yorumlamışlardır. Oysaki bu hadis de tıpkı Fatıma bint Kays hadisinde olduğu gibi mücmel bir yapıya sahiptir. Literatürde "الْبَتَّةُ" "elbette" kelimesi ya da bu kelimenin türevleri ile yapılan boşamanın, beynûnet-i kübra'ya (üç talak hakkının kullanılmasına) delalet ettiğini ancak bu üç boşamanın bir kerede gerçekleşme ihtimali bulunduğu kadar farklı zamanlarda söylenmiş olma ihtimalinin de bulunduğunu zikretmiştik. Bu hadiste geçen "فَبَتَّ طَلَّقِي" ifadesinden tam olarak neyin kastedildiğini anlamak zordur. Hadisin

²³⁵ Zehebî, Şemsüddin Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz (ö. 748), *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1402/1982, XII/21, (md. 12).

ulaşılabildiğimiz diğer varyantlarından bazıları da bunu destekler mahiyettedir. Şöyle ki;

Aşağıda birinci ve ikinci maddelerde zikrettiğimiz hadislerde konuyu açıklayan bir ayrıntı bulunmazken, üçüncü sırada zikrettiğimiz hadislerde, “فَطَلَّقَهَا آخِرَ ثَلَاثِ تَطْلِيقَاتٍ” “Rifâa beni üç talakın sonuncusu ile boşadı” ve “إِنَّ رِفَاعَةَ طَلَّقَنِي آخِرَ ثَلَاثِ تَطْلِيقَاتِ الْبَتَّةِ” “Rifâa beni üç talakın sonuncusu ile kesin olarak (elbette lafzı ile) boşadı” ibarelerine yer verilmiştir. Bu ayrıntı, hadislerde geçen “فَبَتَّ طَلَّاقِي” ifadesini tafsil etmekte ve bu üç boşamanın farklı zamanlarda meydana geldiğine işaret etmektedir.

Rifâa el-Kurazî hadisinin diğer varyantları:

1- Yukarıdaki hadislerden farklı olarak Buharî ve Nesâî’de geçen iki rivayette, “فَطَلَّقَنِي فَبَتَّ طَلَّاقِي” kelimesi yerine onunla aynı kökten gelen ve aynı manaya sahip, “فَطَلَّقَنِي الْبَتَّةِ” kelimesi kullanılmıştır²³⁷ ki her üçü de “kesin olarak boşamak” manasına gelmektedir.

2- Ahmed b. Hanbel’in, Enes b. Mâlik tarikiyle yaptığı rivayette, “فَطَلَّقَهَا ثَلَاثًا” “üç talakla boşadı” ifadesi kullanılmıştır.²³⁸

3- Buharî, Müslim, Ahmed b. Hanbel, İshak b. Râhûyeh ve Ebû Avâne’nin yine Hz. Aîşe’den (ra) rivayet ettikleri bir başka hadiste de “فَطَلَّقَهَا آخِرَ ثَلَاثِ تَطْلِيقَاتٍ” “üç talakın sonuncusu ile boşadı” lafzı kullanılmıştır.²³⁹ Ayrıca Ebû Avâne’nin yaptığı rivayetlerin birinde, ilk maddede zikredilen “الْبَتَّةِ” lafzı ile “آخِرَ ثَلَاثِ تَطْلِيقَاتٍ” lafızlarının birleştiği ve “إِنَّ رِفَاعَةَ طَلَّقَنِي آخِرَ ثَلَاثِ تَطْلِيقَاتِ الْبَتَّةِ” şeklinde rivayet edildiği görülmüş,²⁴⁰ bir başka rivayetinde ise “... فَطَلَّقَهَا قَالَ ابْنُ جُرَيْجٍ ثَلَاثَ تَطْلِيقَاتٍ قَالَ مَعْمَرٌ: آخِرَ ثَلَاثِ تَطْلِيقَاتٍ...” denilmek suretiyle İbn Cüreyc’in “üç talak ile...”, ve Ma’mer’in “üç talakın sonuncusu ile...” manasına gelen lafızları beraberce zikredilmiştir.²⁴¹

Bu durumda hadisin diğer bazı varyantlarında da işaret edildiği gibi bu hadiste

²³⁶ Buharî, Şehadât, 3, (Hadis no: 2639); Nesâî, Nikah, 44, (Hadis no: 3283); Talak, 12, (Hadis no: 3411).

²³⁷ Nesâî, Talak, 10, (Hadis no: 3409); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XL/63, (Hadis no: 24058).

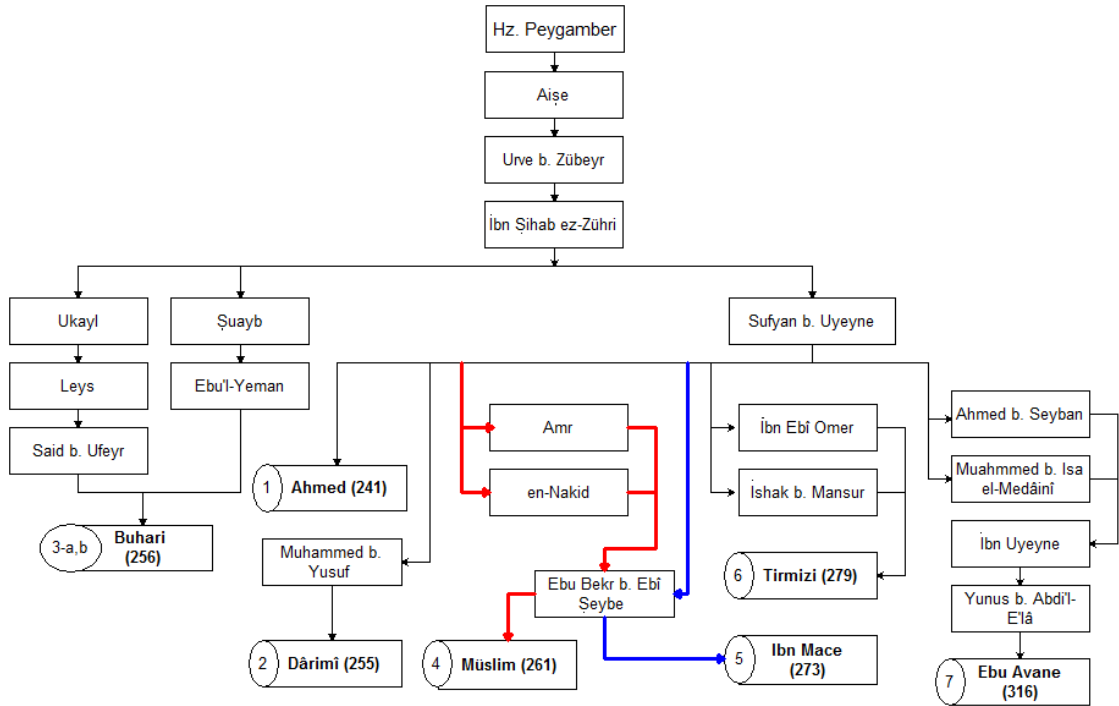
²³⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXI/422, (Hadis no: 14024).

²³⁹ Buharî, Edeb, 44, (Hadis no: 6084); Müslim, Nikah, 17, (Hadis no: 112); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XLIII/70, (Hadis no: 25892); İshak b. Râhûyeh, el-Hanzalî, *Müsned*, Mektebetü'l-İman, Medine, 1412/1991, II/210, (Hadis no: 716); Ebû Avâne, *Müstahrec*, III/91, (Hadis no: 4320).

²⁴⁰ Ebû Avâne, *Müstahrec*, III/155, (Hadis no: 4544).

²⁴¹ Ebû Avâne, *Müstahrec*, III/92, (Hadis no: 4523).

geçen “الْبَيْتَةُ” lafzı ile kastedilen üç boşamanın bir defada değil de ayrı zamanlarda gerçekleştiği kuvvetle muhtemeldir.

Şekil 4. Rifâa el-Kurazî veya Temime hadisi isnad şeması

3.4. Hz. Aişe Hadisi

İçerik itibariyle biraz önce zikrettiğimiz Rifâa el-Kurazî hadisiyle büyük benzerlik arz eden rivayet, Hz. Aişe'den nakledilmesi sebebiyle bu isimle meşhur olmuştur. Rivayette bahsi geçen olayın kiminle alakalı olduğuna dair her hangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak tıpkı Rifâa hadisinde olduğu gibi üç talakla boşanan bir kadının, başka bir kocayla evlenmesi ve onunla münasebette bulunmadan tekrar ilk kocasına dönmek istemesinden bahsetmesi sebebiyle biz bu hadisin Rifâa el-Kurazî ile alakalı olduğunu düşünüyoruz. Hadis, kaynaklarda genel olarak “talak”, “ric’at” ya da “nikah” başlıkları altında zikredilmiştir. Buharî, hadisi “talak” kitabı içerisinde “üç talaka cevaz verenler” babında zikretmiştir. Rivayete ait sened ve metin şu şekildedir.

أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سُلَيْمَانَ، نَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ، عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ رَجُلٍ طَلَّقَ امْرَأَتَهُ ثَلَاثًا أَوْ الْبَيْتَةَ فَتَزَوَّجَهَا آخَرَ ثُمَّ طَلَّقَهَا قَبْلَ أَنْ يَدْخُلَ بِهَا أَتَرَجِعُ إِلَى زَوْجِهَا الْأَوَّلِ فَقَالَ لَا حَتَّى يَذُوقَ الْآخَرَ مِنْ عُسَلَيْتِهَا كَمَا ذَاقَ الْأَوَّلُ

Abde b. Süleyman’ın Ubeydullah b. Ömer’den, Ubeydullah’ın Kasım b. Muhammed’den, Kasım’ın da Hz. Aişe’den haber verdiğine göre “Allah Rasülü’ne (sav)

bir adamın durumu soruldu. Bu adam karısını üç talakla ya da elbette lafzıyla boşadı, karısı da başka biriyle evlendi. Sonra bu adam da kadınla cinsel münasebette bulunmadan kadını boşadı. Bu durumda ilk kocası kadına dönebilir mi? Rasûlüllah: ‘Hayır, tıpkı ilk kocasının tattığı gibi (ikinci kocası da) onun balcağızından tadıncaya kadar olmaz’ cevabını verdi.’²⁴²

Hadisi ayrıca, Ahmed b. Hanbel, Buharî, Müslim, Nesâî ve Beyhakî de zikretmiş²⁴³, bunlara ait ravi isnad zinciri tablosu aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 4.

Hiz. Aîşe hadisi isnad zinciri tablosu

1	2	3	4	5	6
Aîşe	Aîşe	Aîşe	Aîşe	Aîşe	Aîşe
el-Kasım b. Muhammed	el-Kasım b. Muhammed	el-Kasım b. Muhammed	el-Kasım b. Muhammed	el-Kasım b. Muhammed	el-Kasım b. Muhammed
Ubeydullah b. Ömer	Ubeydullah b. Ömer	Ubeydullah b. Ömer	Ubeydullah b. Ömer	Ubeydullah b. Ömer	Ubeydullah b. Ömer
Abde b. Süleyman	Yahyâ b. Said el-Kattân	Yahyâ b. Said el-Kattân	Ali b. Müshir	Yahyâ b. Said el-Kattân	Yahyâ b. Said el-Kattân
İshak b. Râhûyeh (ö.238)	Ahmed b. Hanbel (ö.241)	Muhammed b. Beşşar	Ebû Bekr b. Ebî Şeybe	Muhammed b. el-Müsennâ	Muhammed b. Beşşar ve Muhammed b. el-Müsennâ
		Buharî (ö.256)	Müslim (ö.261)	Nesâî (ö.303)	Ahmed b. Seleme
					Ebu'l-Fadl b. İbrahim
					Muhammed b. Abdillâh el-Hafız
					Beyhakî (ö.458)
<i>Müsned</i> , II/375, (Hadis no: 920)	<i>Müsned</i> , XLII/386, (Hadis no: 25604)	Talak, 4, (Hadis no: 5261)	Nikah, 17, (Hadis no: 115)	Nesâî, Talak, 12, (Hadis no: 3412); <i>es-Sünenü'l-Kübra</i> , V/257, (Hadis no: 5575)	Es-Sünenü'l-Kübra, VII/614, (Hadis no: 15195);

Bu rivayetlere ait Arapça metinler için bkz. Ek 4

Değerlendirme:

²⁴² İshak b. Râhûyeh, *Müsned*, II/375, (Hadis no: 920).

²⁴³ Ahmed, *Müsned*, XLII/386, (Hadis no: 25604); Buharî, Talak, 4, (Hadis no: 5261); Müslim, Nikah, 17, (Hadis no: 115); Nesâî, Talak, 12, (Hadis no: 3412); *es-Sünenü'l-Kübra*, Müessesetü'r-Risale, 1421/2001, V/257, (Hadis no: 5575); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII/614, (Hadis no: 15195).

Bir defada söylenen üç talakın, üç talak olarak gerçekleşeceğini öne sürenler, Hadiste geçen “طَلَّقَ امْرَأَتَهُ ثَلَاثًا” “karısını üç talakla boşadı” ibaresinin zahirinden, “bir defada üç kez boşadı” sonucunun çıktığını beyan ederek, bu hadisi kendilerine delil olarak kullanmışlardır.

İncelediğimiz altı rivayetin hepsi, Aişe → Kasım b. Muhammed → Ubeydullah b. Ömer silsilesiyle başlamış, Ubeydullah’tan sonra hadis, Müslim’de Ali b. Müşir, İshak’ın *Müsned*’inde Abde b. Süleyman, diğerlerinde ise Yahyâ b. Saîd el-Kattân kanalıyla nakledilmiştir. Mevcut rivayetlerin içerisinde senedi en kısa ve bu sebeple de en kuvvetli olanının, hadisi Abde b. Süleyman’dan alan İshak b. Râhûyeh rivayeti ile Yahyâ b. Saîd el-Kattân’dan alan Ahmed b. Hanbel rivayeti olduğunu görüyoruz.

Rivayetler incelendiğinde en kısa metnin Buharî metni olduğunu görüyoruz. Hadisin, Buharî dışındaki diğer rivayetlerinde, ikinci kocanın kadını, kendisiyle münasebette bulunmadan boşadığı bilgisi verilirken, Buharî metninde bu bilgi bulunmamaktadır. Rivayetlerdeki ikinci bir farklılık da Müslim metninde geçen; “فَارَادَ... رَوَّجَهَا الْأَوَّلُ أَنْ يَنْزَوَّجَهَا...” “...(ikinci kocası da onu boşayınca) ilk kocası onunla yeniden evlenmek istedi...” ziyadesidir.

İncelediğimiz rivayetler içerisinde Nesâî’nin hocası Muhammed el-Müsennâ hariç diğer raviler hakkında her hangi bir cerhe rastlayamadık. Muhammed el-Müsennâ Kütüb-i Sitte müellifleri başta olmak üzere çok sayıda hadisçinin kendisinden rivayette bulunduğu bir ravidir. Yahyâ b. Maîn, Muhammed b. Yahyâ, Ebû Hatim ve Hatîb el-Bağdâdî gibi pek çok alim kendisini sika olarak değerlendirmiştir. Ancak talebesi olan Nesâî’nin, ravi hakkında “Lâ be’s bihi” tabirini kullandığı, ayrıca onun hadisleri topladığı kitabında değişiklikler yaptığını söylediği²⁴⁴ rivayet edilmiş, İbn Hibbân’ın da onun, kitaptan okuyarak hadis rivayet ettiğini söylediği nakledilmiştir.²⁴⁵ Ravi hakkında yapılan bu küçük çaplı eleştiriler onun güvenilirliğini zedeleyecek kadar önemli sayılmamış ve râvilerin tenkidinde görüşlerine başvurulmasına engel teşkil etmemiştir.²⁴⁶ Hadisin diğer tariklerinde sened ve metin açısından her hangi bir sorunun bulunmaması sebebiyle hadisin sahih olduğunu söyleyebiliriz.

Hadisin içerik itibarıyla Rifâa hadisine mutabık olduğunu hatta aynı olayla

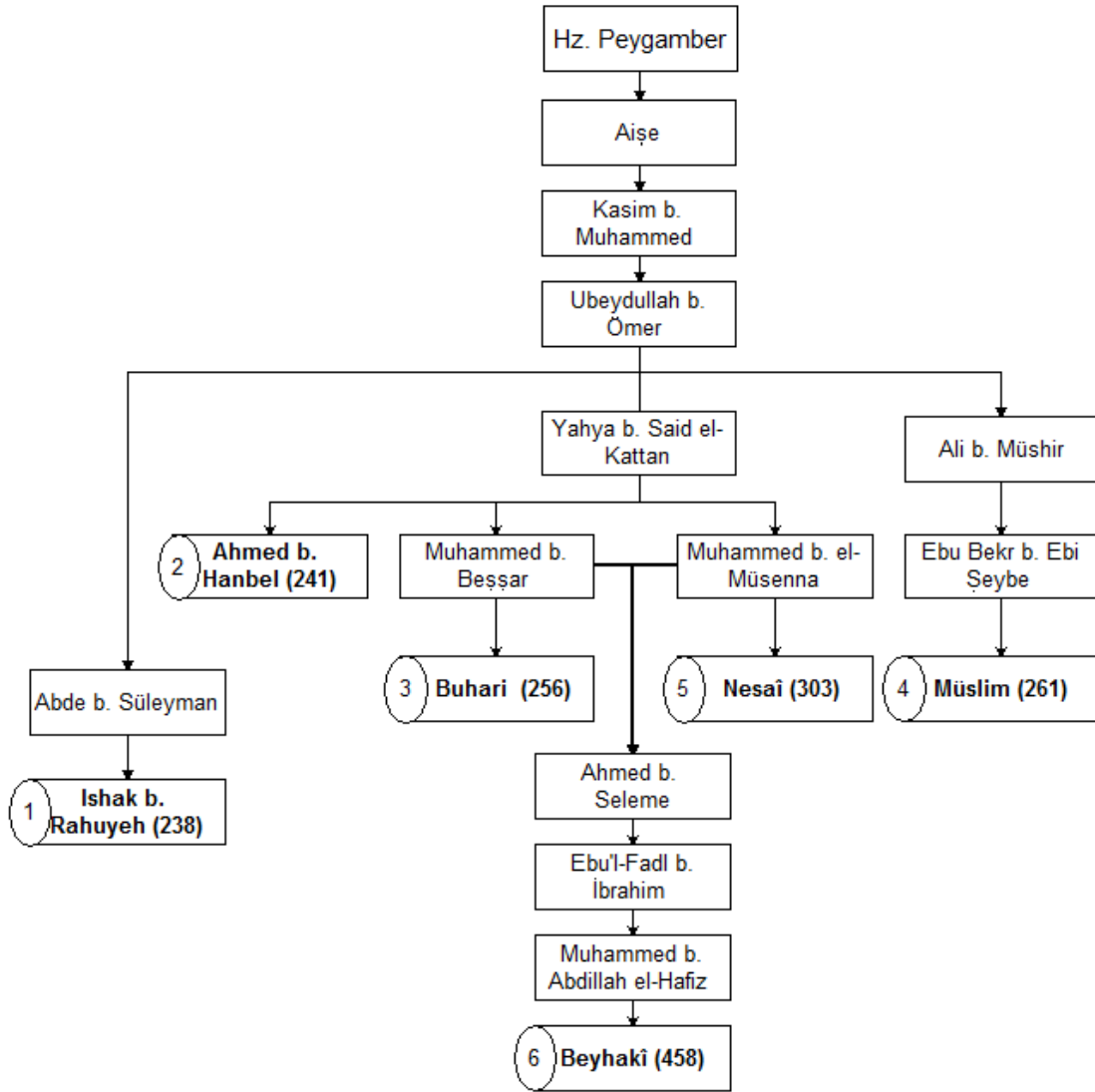
²⁴⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, XXVI/359-363, (md. 5579).

²⁴⁵ Zehebî, Şemsüddin Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz (ö. 748), *Dîvânü'd-Duafâ*, İkinci Baskı, Mektebetü'n-Nehdati'l-Hadîse, Mekke, 1387/1967, IV/24, (md. 8115).

²⁴⁶ Toksarı, Ali, “İbnü'l-Müsennâ”, *DİA*, XXI/160.

alakalı olduğunu düşündüğümüzü daha önce söylemiştik. Esasen biz Rifâa hadisiyle ilgili değerlendirmemizi yukarıda yapmıştık. Ancak burada kullanılan ibaredeki farklılık sebebiyle kısa bir değerlendirme yapmanın faydalı olacağını düşünüyoruz. Şöyle ki; Hadiste geçen “طَلَّقَ امْرَأَتَهُ ثَلَاثًا” “karısını üç talakla boşadı” ibaresinin zahirinden, “bir defada üç kez boşadı” sonucunu çıkarmak mümkündür ama kesin değildir. Çünkü bu ibareden boşamanın bir defada olduğu sonucunu çıkarmak mümkün olduğu kadar, boşamaların farklı zamanlarda olduğu sonucunu çıkarmak da mümkündür.

İbarede geçen “طَلَّقَ امْرَأَتَهُ ثَلَاثًا” “karısını üç talakla boşadı” ibaresindeki “ثَلَاثًا” kelimesi, adet bildiren mef’ûl-ü mutlak hükmündedir. İbarenin aslı ya da olması gereken şekli “طَلَّقَ امْرَأَتَهُ ثَلَاثَ تَطْلِيقَاتٍ” veya “طَلَّقَ امْرَأَتَهُ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ” şeklindedir. Tıpkı “وَسَلَّمَ عَلَيْهِ ثَلَاثًا” “ona üç kez selam verdi” cümlesinde olduğu gibi, boşamanın sayısını bildirmekte ve üç kez yapıldığına işaret etmektedir. Ama bu üç sayısı, bunların aynı anda yapıldığına delalet edebileceği gibi, farklı zamanlarda yapıldığına da delalet edebilir. Kaldı ki Rifâa hadisinin bazı farklı varyantlarında, bu boşamaların farklı zamanlarda gerçekleştiğine dair tafsilatlı bilgiyi yukarıda vermiştik. Ayrıca hadiste asıl dikkat çekilen ya da çekilmesi istenen nokta, üç boşamanın bir kerede mi yoksa farklı zamanlarda mı olduğu konusu değil, üç boşamadan sonra başka bir kocayla evlenen kadının bu kocayla münasebette bulunmadan eski kocasına helal olup olmayacağı konusudur. Bu durumda hadisteki üç boşama olayının bir defada yapıldığına delalet eden her hangi bir karine bulunmamaktadır.

Şekil 5. Hz. Aişe hadisi isnad şeması

3.5. İbn Ömer Hadisi

İnceleyeceğimiz rivayet, Hz. Ömer’in oğlu Abdullah’ın, karısını hayızlı iken boşamasından ve bu durumu haber alan Allah Rasülü’nün (sav), onu sünnete uygun olmayan bu davranışı sebebiyle uyararak sünnete uygun boşamanın nasıl yapılacağını ona anlatmasından bahsetmektedir. Bu mesele; Kur’an-ı Kerim’de geçen; “*Ey peygamber! Kadınları boşamak istediğinizde onları iddetlerini dikkate alarak (temizlik halinde) boşayın ve iddeti sayın.*”²⁴⁷ ayet-i kerimesinin nüzul sebepleri arasında zikredilmektedir. Bu sebeple de kaynaklarda genel olarak “talak kitabı” içerisinde “hayızlı iken boşama” başlığı altında zikredilen rivayet şu şekildedir.

²⁴⁷ Talak, 65/1.

نا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ عُبَيْدِ الْحَافِظِ , نا مُحَمَّدُ بْنُ شَادَانَ الْجَوْهَرِيِّ , نا مُعَلَّى بْنُ مَنْصُورٍ , نا شُعَيْبُ بْنُ رُزَيْقٍ , أَنَّ عَطَاءَ الْخُرَاسَانِيِّ حَدَّثَهُمْ , عَنِ الْحَسَنِ , قَالَ: نا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ , أَنَّهُ طَلَّقَ امْرَأَتَهُ تَطْلِيقَةً وَهِيَ حَائِضٌ ثُمَّ أَرَادَ أَنْ يُتْبِعَهَا بِتَطْلِيقَتَيْنِ أُخْرَاوَيْنِ عِنْدَ الْفَرَتَيْنِ فَبَلَغَ ذَلِكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ , فَقَالَ: «يَا ابْنَ عُمَرَ مَا هَكَذَا أَمَرَكَ اللَّهُ إِنَّكَ قَدْ أَخْطَأْتَ السُّنَّةَ، وَالسُّنَّةُ أَنْ تَسْتَقْبِلَ الطُّهْرَ فَيُطْلَقَ لِكُلِّ قُرْوَةٍ» , قَالَ: فَأَمَرَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَرَجَعْتُهَا , ثُمَّ قَالَ: «إِذَا هِيَ طَهَّرَتْ فَطَلَّقْ عِنْدَ ذَلِكَ أَوْ أَمْسِكْ» , فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ رَأَيْتَ لَوْ أَنِّي طَلَقْتُهَا ثَلَاثًا كَانَ يَحِلُّ لِي أَنْ أُرَاجِعَهَا؟ , قَالَ: «لَا كَأَنْتَ تَبِينُ مِنْكَ وَتَكُونُ مَعْصِيَةً»

Dârakutnî'nin Ali b. Muhammed b. Ubeyd el-Hafız'dan, onun Muhammed b. Şâzân el-Cevherî'den, onun Muallâ b. Mansur'dan, onun Şuayb b. Ruzeyk'ten, onun Atâ el-Horasânî'den, onun Hasan (b. Yesar)'dan, onun da Abdullah b. Ömer'den rivayet ettiğine göre; Abdullah karısını hayızlı iken boşamış, daha sonraki iki temizlik döneminde de geriye kalan diğer iki talak hakkını da kullanmayı istemişti. Bu durum Rasûlullah'a (sav) ulaşınca; “Ey İbn Ömer! Allah'ın sana emrettiği şey bu değildir, sen sünnette hata ettin. Sünnet olan, temizlik devresini takip ederek her temizlik devresinde bir defa boşamandır” buyurdu. Abdullah b. Ömer; “Allah Rasûlü (sav) bana karıma dönmemi emretti, ben de döndüm. Allah Rasûlü (sav) yine buyurdular ki: ‘Kadın temizlenince, o zaman kendisini ya boşar, ya da elinden tutarsın’ buyurdu. Ben: ‘Ey Allah'ın Rasûlü! Ne buyurursun? Eğer onu üç defa boşasaydım, kendisine dönmek bana helal olur muydu?’ dedim. Allah Rasûlü (sav); ‘Hayır, senden bâin talakla ayrılırdı ve bu davranışın günah olurdu’ buyurdular.”²⁴⁸

Hadisi ayrıca Beyhakî de zikretmiş²⁴⁹ ve bunlara ait ravi isnad zinciri tablosu aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 5.

İbn Ömer hadisi isnad zinciri tablosu

1	2 (a)	2 (b)
Abdullah b. Ömer	Abdullah b. Ömer	Abdullah b. Ömer
Hasan b. Yesar	Hasan b. Yesar	Hasan b. Yesar
Ata el-Horasânî	Ata el-Horasânî	Ata el-Horasânî
Şuayb b. Ruzeyk	Şuayb b. Ruzeyk	Şuayb b. Ruzeyk

²⁴⁸ Dârakutnî, *Sünen*, V/56, (Hadis no: 3974);

²⁴⁹ Beyhakî, *es-Sünenü's-Sâğır*, Camiatü'd-Dirâsâtî'l-İslamiyye, Birinci Baskı, 1410/1989, III/115, (Hadis no: 2664); *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII/546, (Hadis no: 14939); VII/546, (Hadis no: 14955).

Muallâ b. Mansur	Muallâ b. Mansur	Muallâ b. Mansur
Muhammed b. Şazân el-Cevherî	Ebû Ümeyye et-Tarsusî	Muhammed b. İshak es-San'anî
Ali b. Muhammed b. Ubeyd el-Hafız	Ebu'l-Abbas Muhammed b. Yakub	Ebu'l-Abbas Muhammed b. Yakub
Dârakutnî (ö.385)	Ebû Abdillâh el-Hafız (İsmail) ve Ebû Bekr Ahmed b. el-Hasen	Ebû Abdillâh el-Hafız (İsmail), Ebû Bekr Ahmed b. el-Hasen ve Ebû Said b. Ebû Amr
	Beyhakî (ö.458)	Beyhakî (ö.458)
	<i>es-Sünenü's-Sağîr</i> , III/115, (Hadis no: 2664);	
<i>Sünen</i> , Talak, V/56, (Hadis no: 3974)	<i>es-Sünenü'l-Kübrâ</i> , VII/546, (Hadis no: 14955)	<i>es-Sünenü'l-Kübrâ</i> , VII/546, (Hadis no: 14939)

Bu rivayetlere ait Arapça metinler için bkz. Ek 5

Değerlendirme:

Abdullah b. Ömer'in karısını hayızlı iken boşaması olayını anlatan bu hadis bir defada söylenen üç talakın üç talak olarak gerçekleşeceğini söyleyenlerin delili olarak karşımıza çıkmaktadır.

Abdullah b. Ömer → Hasan b. Yesar → Atâ el-Horasanî → Şuayb b. Ruzeyk → Muallâ b. Mansur tarikiyle rivayet edilen hadis daha sonra üç kola ayrılmıştır. Oldukça uzun bir senede sahip olan hadis, metnindeki fazlalık sebebiyle muhaddisler tarafından eleştirilmiştir. Hadisi, yukarıda üçüncü tarikte (2-b) aktardığımız şekilde *es-Sünenü'l-Kübrâ*'sında rivayet eden Beyhakî, hadisi zikrettikten sonra “هَذِهِ الزِّيَادَاتُ الَّتِي أَتَى بِهَا عَنْ “عَطَاءِ الْخُرَّاسَانِيِّ لَيْسَتْ فِي رِوَايَةٍ غَيْرِهِ، وَقَدْ تَكَلَّمُوا فِيهِ “Atâ el-Horasanî'den getirilen bu fazlalıklar, bunun dışındakilerin rivayetinde yoktur, onun hakkında da çokça konuşulmuştur” ifadesine yer vermiştir. Burada kastedilen fazlalık; hadisteki “...Ben: ‘Ey Allah'ın Rasülü! Ne buyurursun? Eğer onu üç defa boşasaydım, kendisine dönmek bana helal olur muydu?’ dedim. Allah Rasülü (sav); ‘Hayır, senden bâin talakla ayrılırdı ve günah olurdu’ buyurdular” kısmıdır. Dolayısıyla Atâ'nın bu rivayetinde yalnız kaldığı ve diğer sika ravilerin Nafi' tarikiyle rivayet ettiği asıl hadise ters düştüğü ifade edilmiştir. Asıl hadis ise şu şekildedir:

مَالِكٌ، عَنْ نَافِعٍ؛ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ، طَلَّقَ امْرَأَتَهُ، وَهِيَ حَائِضٌ عَلَى عَهْدِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. فَسَأَلَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، عَنْ ذَلِكَ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَرْءٌ فَلْيُرَاجِعْهَا، ثُمَّ يُمَسِّكُهَا، حَتَّى تَطْهُرَ، ثُمَّ تَحِيضَ، ثُمَّ تَطْهُرَ، ثُمَّ إِنْ شَاءَ أَمْسَكَ بَعْدُ،

وَإِنْ شَاءَ طَلَّقَ، قَبْلَ أَنْ يَمَسَّ، فَبِئْسَ الْوَعْدُ الَّذِي أَمَرَ اللَّهُ أَنْ يُطَلَّقَ لَهَا النِّسَاءُ.

Mâlik b. Enes'in Nafi''den rivayet ettiğine göre Abdullah b. Ömer, Allah Rasülü (sav) döneminde karısını hayızlı iken boşamıştı. Ömer b. Hattab bu durumu Rasûlüllah'a (sav) sordu, Allah Rasülü (sav) de; "Ona emret karısına dönsün. Ardından temizleninceye sonra hayız görüp tekrar temizleninceye kadar beklesin. Bu vakitten sonra dilerse onu kendisiyle münasebette bulunmadan boşar dilerse de tutar (boşamaz). Allah'ın, kadınların boşanmasıyla ilgili olarak emrettiği iddet işte budur" buyurdu.²⁵⁰

Nâfi' tarihiyle gelen İbn Ömer hadisini ayrıca Ahmed b. Hanbel, Darimî, Buharî, Müslim, İbn Mace, Ebû Dâvûd ve Nesâî de nakletmiş²⁵¹, bunlara ait isnad zinciri tablosu aşağıda verilmiştir.

Tablo 6.

İbn Ömer hadisi'nin Nafi' tarihiyle isnad zinciri tablosu

1	2	3	4	5	6	7	8
Ömer b. el-Hattab	Ömer b. el-Hattab	Ömer b. el-Hattab	Ömer b. el-Hattab	Ömer b. el-Hattab	Ömer b. el-Hattab	Ömer b. el-Hattab	Ömer b. el-Hattab
Abdullah b. Ömer	Abdullah b. Ömer	Abdullah b. Ömer	Abdullah b. Ömer	Abdullah b. Ömer	Abdullah b. Ömer	Abdullah b. Ömer	Abdullah b. Ömer
Nafi'	Nafi'	Nafi'	Nafi'	Nafi'	Nafi'	Nafi'	Nafi'
Mâlik b. Enes (ö.179)	Mâlik b. Enes	Mâlik b. Enes	Mâlik b. Enes	Mâlik b. Enes	Ubeydullah	Mâlik b. Enes	Mâlik b. Enes
	Abdurrahman b. Mehdi	Halid b. Mahled	İsmail b. Abdullah	Yahyâ b. Yahyâ et-Temimi	Abdullah b. İdris	Abdullah b. Mesleme el-Ka'nebî	İbnü'l-Kasım
	Ahmed b. Hanbel (ö.241)	Darimî (ö.255)	Buharî (ö.256)	Müslim (ö.261)	Ebû Bekr b. Ebî Şeybe	Ebû Dâvûd (ö.275)	Muhammed b. Seleme
					İbn Mace (ö.273)		Nesâî (ö.303)
<i>Muvatta</i> , Talak, 21, (Hadis no: 2139/517)	<i>Müsned</i> , IX/221, (Hadis no: 5299)	<i>Sünen</i> , Talak, 1, (Hadis no: 2262)	Talak, 1, (Hadis no: 5251)	Talak, 1, (Hadis no: 1471)	Talak, 2, (Hadis no: 2019)	Talak, 5, (Hadis no: 2179)	Talak, 1, (Hadis no: 3390)

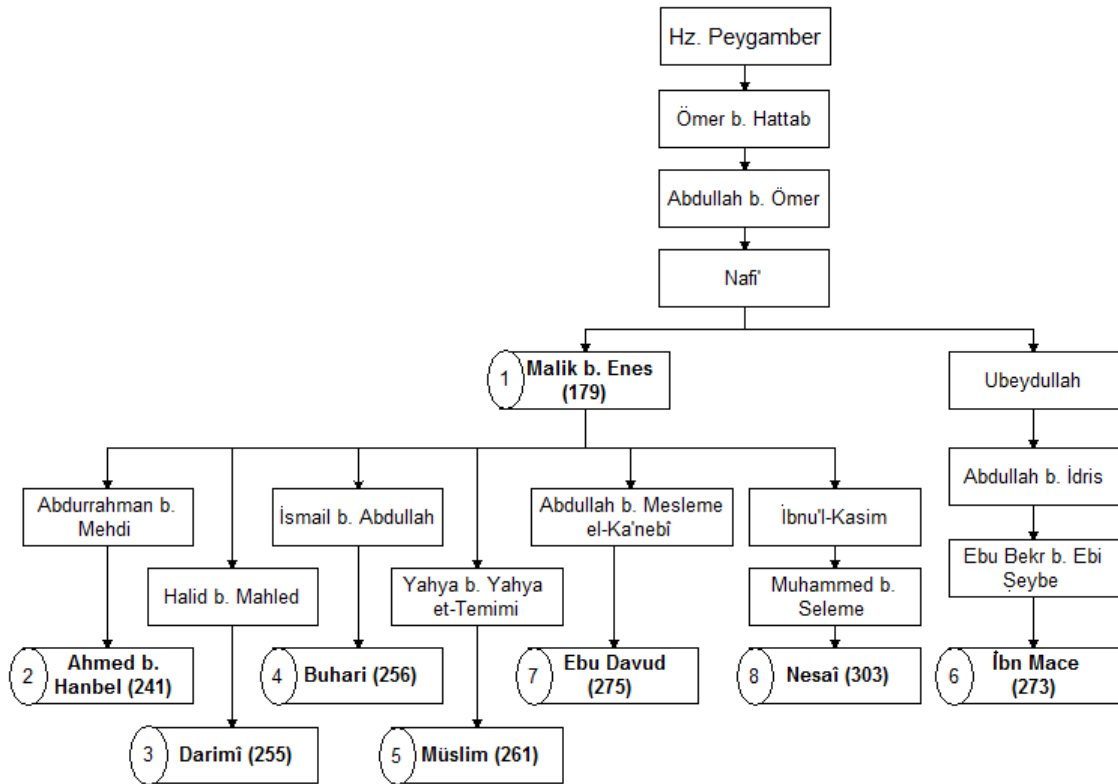
Nafi' yoluyla rivayet edilen bu hadis incelendiğinde, sened yönüyle ilk hadisten çok daha kısa ve kuvvetli olduğu görülür. Hatta bu senedin; Buharî'nin '*Senetlerin en sahihi*' olarak isimlendirdiği ve altın silsile olarak adlandırılan Mâlik b. Enes → Nafi'

²⁵⁰ Mâlik b. Enes, *Muvatta*, Talak, 21, (Hadis no: 2139/517).

²⁵¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IX/221, (Hadis no: 5299); Darimî, *Sünen*, Talak, 1, (Hadis no: 2262); Buharî, Talak, 1, (Hadis no: 5251); Müslim, Talak, 1, (Hadis no: 1); İbn Mace, Talak, 2, (Hadis no: 2019); Ebû Dâvûd, Talak, 5, (Hadis no: 2179); Nesâî, Talak, 1, (Hadis no: 3390), Metin Mâlik b. Enes'e aittir.

→ İbn Ömer senedi²⁵² olduğu görülmektedir. Senedin en kısa olduğu Mâlik b. Enes rivayetinde Mâlik b. Enes'ten önce senedde sadece iki ravi varken, birinci hadiste bu sayı altıya çıkmaktadır.

Bu hadiste dikkat çeken ikinci bir nokta da metin kısmındadır. İlk hadiste yer alan ve Beyhakî tarafından fazlalık olarak adlandırılan “eğer üç talakla boşasaydım...” kısmı bu rivayette bulunmamaktadır. Bu haliyle hadis aslında bir kadının hayızlı iken boşanması, bunun sünnete aykırı oluşu ve sünnete uygun boşamanın nasıl yapılacağı konularını içermekte, üç talakla ilgili her hangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Şekil 6. İbn Ömer hadisi'nin Nafi' tarihiyle isnad şeması

Olayı anlatan rivayetler sadece bu iki varyantla sınırlı değildir. Metinlerindeki farklılıklar ve sahih hadislere olan tearuzu ile dikkat çeken bu rivayetlerin birinde, İbn Ömer'in, karısını hayızlı iken üç talakla boşadığından ve bunun bir ric'î talak kabul edildiğinden bahsedilmektedir. Ancak hadisi rivayet eden Dârakutnî bu hadisi zikrettikten sonra “bunların hepsi Şia kaynaklıdır. Zira doğru olan İbn Ömer'in karısını bir talakla boşadığıdır” açıklamasını yapmaktadır.²⁵³

²⁵² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, XXIX/298-304, (md. 6373).

²⁵³ Dârakutnî, *Sünen*, V/13, (Hadis no: 3902). Hadisin metni şu şekildedir:

”نا مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ يُونُسَ بْنِ زَيْدِ الْكُوفِيِّ أَبُو بَكْرٍ بَيْعَدَادَ , وَأَبُو بَكْرٍ أَحْمَدُ بْنُ أَبِي دَارِمٍ , قَالَ: نا أَحْمَدُ بْنُ مُوسَى بْنِ

Bir diğer rivayette İbn Ömer'in, karısı hayızlı iken yaptığı bu boşamanın geçersiz sayıldığından²⁵⁴ bahsedilirken, bir başkasında da kendisine bu talakın sayılıp sayılmadığı sorulduğunda; "Elbette sayıldı. İbn Ömer ahmaklık edecek ve bu onun aleyhine sayılmayacak öyle mi?"²⁵⁵ dediğinden bahsedilmektedir.

Ancak bu iki rivayetin her ikisi de şâz kabul edilmelidir ve edilmiştir de. Çünkü mevcut sahih rivayetler, İbn Ömer'in, karısını üç talakla değil tek talakla boşadığını ve bu boşamanın geçerli sayıldığını haber vermektedir.

Hadisin yukarıda zikrettiğimiz birinci (Atâ) rivayeti ile "bu talakın sayılıp sayılmadığı sorulduğunda; "Elbette sayıldı. İbn Ömer ahmaklık edecek ve bu onun aleyhine sayılmayacak öyle mi?" ifadesinin bulunduğu rivayetler, bir defada söylenen üç talak üç talak olarak kabul edenlerin delili olurken, İbn Ömer'in, karısı hayızlı iken yaptığı bu boşamanın geçersiz sayıldığından bahseden rivayet, üç talakla boşamanın bid'at olması sebebiyle geçersiz olduğunu savunanların delili olarak karşımıza çıkmaktadır. Karısını hayızlı iken üç talakla boşadığından ve bunun bir ric'î talak kabul edildiğinden bahseden rivayet ise bir defada söylenen üç talak tek talak sayanların delilidir. Bunların hepsi, bu hadislerden kıyas yoluyla hüküm istinbat ederek rivayetleri kendilerine delil kabul etmişlerdir. Şöyle ki;

Bir defada söylenen üç talakın, üç talak olarak gerçekleşeceğini öne sürenler, birinci hadisteki²⁵⁶ fazlalığı delil olarak almışlar, "eğer üç talakla boşasaydı Allah

إِسْحَاقُ , نَا أَحْمَدُ بْنُ صَبِيحٍ الْأَسَدِيُّ , نَا طَرِيفُ بْنُ نَاصِحٍ , عَنْ مُعَاوِيَةَ , عَنْ عَمَّارِ الدُّهْنِيِّ , عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ , قَالَ: سَأَلْتُ ابْنَ عُمَرَ عَنْ رَجُلٍ طَلَّقَ امْرَأَتَهُ ثَلَاثًا وَهِيَ حَائِضٌ , فَقَالَ: أَتَعْرِفُ ابْنَ عُمَرَ؟ , قُلْتُ: نَعَمْ , قَالَ: «طَلَّقْتُ امْرَأَتِي ثَلَاثًا عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهِيَ حَائِضٌ, فَرَدَّهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى السَّنَةِ». هُوَ لَا يَكُلُهُمْ مِنَ الشَّيْعَةِ , وَالْمَحْفُوظُ أَنَّ ابْنَ عُمَرَ طَلَّقَ امْرَأَتَهُ وَاحِدَةً فِي الْحَيْضِ

²⁵⁴ Ebû Dâvûd, Talak, 4, III/508-509, (Hadis no: 2185). Hadis metninin ilgili kısmı şu şekildedir:

"...إِنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ طَلَّقَ امْرَأَتَهُ وَهِيَ حَائِضٌ, قَالَ عَبْدُ اللَّهِ: فَرَدَّهَا عَلَيَّ وَلَمْ يَرَهَا شَيْئًا, وَقَالَ: "إِذَا طَهَّرْتَ فَلْيَطْلُقْ أَوْ لِيُمْسِكْ"

²⁵⁵ Buharî, Talak, 2, (Hadis no: 5252); Müslim, Talak, 1, (Hadis no: 7); Ebû Dâvûd, Talak, 4, III/508, (Hadis no: 2184); Nesâî, Talak, 5, (Hadis no: 3399); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IX/67, (Hadis no: 5025). Hadisin metni şu şekildedir: (Metin Buharî'ye aittir.)

"حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ, حَدَّثَنَا شُعْبَةُ, عَنْ أَنَسِ بْنِ سَبْرِينَ, قَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ عُمَرَ, قَالَ: طَلَّقَ ابْنُ عُمَرَ امْرَأَتَهُ وَهِيَ حَائِضٌ, فَذَكَرَ عُمَرُ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: «لَا تَزِجْهَا» قُلْتُ: تُحَسِّبُ؟ قَالَ: فَمَهْ؟ وَعَنْ قَتَادَةَ, عَنْ يُونُسَ بْنِ جُبَيْرٍ, عَنْ ابْنِ عُمَرَ, قَالَ: «مَرَّةً فَلَا تَزِجْهَا» قُلْتُ: تُحَسِّبُ؟ قَالَ: أَرَأَيْتَ إِنْ عَجَزَ وَاسْتَحَقَّ,

²⁵⁶ Dârakutnî ve Beyhakî'nin, Muallâ b. Mansur, Şuayb ve Atâ el-Horasânî tarikiyle rivayet ettikleri

Rasûlü'nün de ifade ettiği gibi bu geçerli olacak ve karısı kendisinden bâin talakla ayrılmış olacaktı” demişlerdir. Bunlar ayrıca birinci hadiste geçen “...مُرَّةٌ فَلْيَرْاجِعْهَا...” “ona emret karısına dönsün...” ibaresinden, hayızlı iken yapılan talakın geçerli olduğu hükmünü çıkarmışlar ve “eğer hayızlı iken yapılan bu boşama geçersiz olsaydı Allah Rasûlü ona karısına dönmeyi emretmezdi çünkü ric’at (dönüş) ancak talaktan sonra gerçekleşir” demişler ve bu görüşlerine “bu talakın sayılıp sayılmadığı sorulduğunda; “Elbette sayıldı. İbn Ömer ahmaklık edecek ve bu onun aleyhine sayılmayacak öyle mi?” ifadesinin bulunduğu rivayeti de mesnet göstermişlerdir. Ardından da ulaştıkları bu hükme kıyas yaparak; “nasıl ki karısını hayızlı iken boşayanın talakı bid’at olduğu halde geçerli ise bir defada söylenen üç talak da bid’at olmakla birlikte geçerlidir” sonucuna ulaşmışlardır.

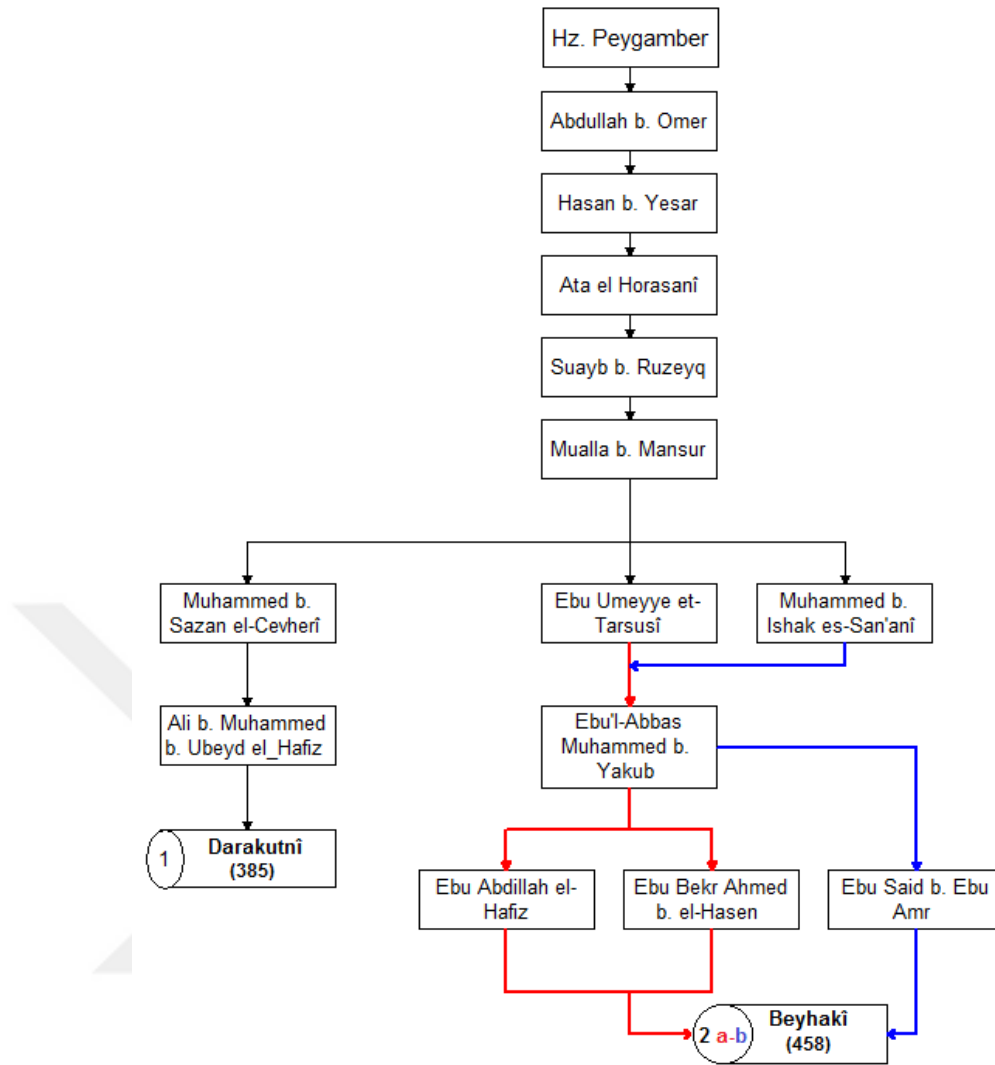
Ancak bu rivayet, metin kısmında yer alan “Eğer onu üç defa boşasaydım, kendisine dönmek bana helal olur muydu?...” şeklindeki fazlalık sebebiyle diğer rivayetlerle tenakuz arz etmiş ve bu rivayetinde tek kalan Atâ el-Horasanî sebebiyle tenkit edilmiştir. Ayrıca raviler hakkında yaptığımız araştırmada, her üç tarikinde de yer alan Muallâ b. Mansur’un rey ekolüne mensup olduğu ve buna uygun rivayetlerde bulunduğu bildirilir. Hatîb el-Bağdâdî onun kadı Ebû Yusuf’tan ders aldığını, rey ekolünün fakihlerinden ve sika olduğunu zikreder.²⁵⁷ Ahmed b. Hanbel’in; “Muallâ’dan tek harf bile olsa hiçbir şey yazmadım” dediği, sebebini de “rey ekolünün görüşlerine uygun hadisler rivayet ediyordu...” şeklinde açıkladığı bildirilir. Kendisine Muallâ sorulduğunda, cevap vermeyip sustuğu da gelen rivayetler arasındadır.²⁵⁸

Bu durumda mevcut rivayetlerden Nafî’ rivayeti ile “bu talakın sayılıp sayılmadığı sorulduğunda; “Elbette sayıldı. İbn Ömer ahmaklık edecek ve bu onun aleyhine sayılmayacak öyle mi?” ifadesinin bulunduğu rivayetler sahih olmakla birlikte, üç talak konusunda kıyas yoluyla delil gösterilmesinin yeterli olmayacağı kanaatindeyiz.

hadis. Dârakutnî, *Sünen*, V/56, (Hadis no: 3974); Beyhakî, *es-Sünenü’s-Sâğîr*, III/115, (Hadis no: 2664); *es-Sünenü’l-Kübrâ*, VII/546, (Hadis no: 14939); VII/546, (Hadis no: 14955).

²⁵⁷ Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali (ö. 463), *Târîhu Bağdât (Târîhu Medineti’s-Selâm)*, Dâru’l-Ğarbi’l-İslâmî, Birinci Baskı, 1422/2001, XV/235, (md. 7118).

²⁵⁸ Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, VIII/426, (md. 1632).

Şekil 7. İbn Ömer hadisi isnad şeması

3.6. Ubade b. Samit Hadisi

Rivayet edilen hadis; ashabdan Ubade b. Samit'in babasının, karısını bin talakla boşaması ve bu olay üzerine oğullarının konuyu Rasûlullah'a (sav) götürerek bir çıkış yolu bulma çabasını anlatır. Kaynaklarda “üç talakla boşama” başlığı altında zikredilen rivayet şu şekildedir.

عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا يَحْيَى بْنُ الْعَلَاءِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْوَلِيدِ الْعَجَلِيِّ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ دَاوُدَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الصَّامِتِ قَالَ: طَلَّقَ جَدِّي امْرَأَةً لَهُ أَلْفَ تَطْلِيقَةٍ، فَانْطَلَقَ أَبِي إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَذَكَرَ ذَلِكَ لَهُ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ”أَمَا اتَّقَى اللَّهُ جَدُّكَ، أَمَا ثَلَاثُ فَلَةٍ، وَأَمَا تَسْعُ مِائَةً وَسَبْعَةً وَتَسْعُونَ فَعُدُّوا نِ وَظَلَمْتُ، إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى عَذْبَهُ، وَإِنْ شَاءَ غَفَرَ لَهُ.“

Abdurrezzak'ın Yahyâ b. el-Alâ'dan, onun Ubeydullah b. el-Velîd el-İclî'den,

onun İbrahim'den, onun da Dâvûd b. Ubade b. Samit'ten rivayet ettiğine göre (Dâvûd) şöyle dedi: “Dedem karısını bin talakla boşamıştı. Babam (Ubade) Allah Rasûlü'ne (sav) giderek olup bitenleri O'na anlattı. Nebi (sav); ‘Deden Allah’tan korkmadı mı? Üç tanesi ona yeterliydi. Geriye kalan 997’si ise düşmanlık ve zulümdür. Allah ona dilerse azap eder, dilerse de bağışlar’ buyurdu.”²⁵⁹

Hadisi ayrıca Dârakutnî de zikretmiş²⁶⁰ ve bunlara ait ravi isnad zinciri tablosu aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 7.

Ubade b. Samit hadisi isnad zinciri tablosu

1	2
Ubade b. Samit	Ubade b. Samit
Dâvûd b. Ubade b. Samit	Ubeydullah b. Ubade b. Samit
İbrahim b. Ubeydullah b. Ubade b. Samit	İbrahim b. Ubeydullah b. Ubade b. Samit
Ubeydullah b. el-Velîd el-Vassâfî el-İclî	Abdullah b. el-Velid el-Vassâfî ve Sadaka b. Ebû Imrân
Yahyâ b. Alâ el-Becelî	Muhammed b. Uyeyne el-Hilâlî
Abdurezzak (ö.211)	Amr b. Abdullah b. el-Felah es-San’ânî
	Muhammed b. Abdullah b. Kasım es-San’ânî
	Yahyâ b. Abdûlbâkî el-Ezenî
	Osman b. Ahmed b. ed-Dakkâk ve Ebû Muhammed b. Sâid
	Dârakutnî (ö.385)
<i>Musannef</i> , VI/393, (Hadis no: 11339)	<i>Sünen</i> , V/36, (Hadis no:3943)
Bu rivayetlere ait Arapça metinler için bkz. Ek 6	

Değerlendirme:

Bir defada söylenen üç talakın, üç talak olarak gerçekleşeceğini öne sürenler bu hadisi kendilerine delil olarak kullanmışlardır.

Rivayetler üzerinde yaptığımız inceleme neticesinde, her iki rivayetinde ciddi derecede zayıf olduğunu gördük. Hadisin Dârakutnî rivayetinin son kısmında

²⁵⁹ Abdurrezzak, Ebû Bekr Abdurrezzak b. Hemmam es-San’ânî, *Musannef*, el-Mektebetü'l-İslâmî, İkinci Baskı, Beyrut, 1403/1983, *Musannef*, VI/393, (Hadis no: 11339).

²⁶⁰ Dârakutnî, *Sünen*, V/36, (Hadis no: 3943).

Dârakutnî'nin yaptığı açıklama dikkat çekicidir. Kendisi bu rivayeti kitabında zikrettikten sonra “رَوَاهُ مَجْهُولُونَ وَضَعَاءٌ إِلَّا شَيْخَنَا وَابْنُ عَبْدِ الْبَاقِي” “hocamız ve İbn Abdülbâki hariç, hadisın ravileri zayıf ve meçhuldür” ibaresini kullanmıştır. Yaptığımız araştırma neticesinde Dârakutnî rivayetinde yer alan ravilerden Sadaka b. Ebû Imrân, Yahyâ b. Abdülbâkî e-Ezenî ve Ebû Muhammed b. Sâid'in sika, Muhammed b. Uyeyne el-Hilâlî'nin zayıf diğerlerinin de meçhul oldukları bilgisine ulaştık.

Abdürrezzak rivayeti de bundan farklı değil hatta daha zayıftır. Onun ravilerinden Dâvûd b. Ubade hakkında bir bilgiye rastlayamazken, diğer iki ravisinin zayıf hatta münker olduklarını tespit ettik. Onlardan Ubeydullah hakkında Ahmed b. Hanbel, onun hadiste sağlam olmadığını ve tanınmak için hadis yazdığını, Yahyâ b. Maîn ve Ebû Hatim onun “zayıf” olduğunu, Nesâî hadisinin alınamayacağını (metrûkü'l-hadis), Ebû Ca'fer el-Ukaylî ise hadislerinde münkerler olduğunu ve birçok hadisine tabi olunamayacağını bildirmişlerdir.²⁶¹ Yahyâ hakkında ise Ahmed b. Hanbel, onu “yalancı” (kezzâb) olmakla ve “hadis uydurmakla” nitelemiş, Amr b. Ali, Nesâî ve Ezdî “hadis alınamaz” (metrûkü'l-hadis) demiş, Dârakutnî “zayıf” olarak nitelendirmiş, İbn Hıbbân ise maklûbâtı²⁶² sebebiyle “sika olmadığını ve kendisiyle ihticac edilemeyeceğini” söylemiştir.²⁶³ Buharî *et-Târîhu'l-Kebîr*'inde Vekî'in onun hakkında çok konuştuğunu, ifade etmiş,²⁶⁴ Mizzî de Vekî'in onun hakkında; “yalan söyler, nalinlerin çıkartılması konusunda yirmi civarında hadis nakletmiştir” dediğini rivayet etmiştir.²⁶⁵ Bu bilgiler ışığında hadisın her iki varyantının da zayıf olduğunu söylememiz gerekir.

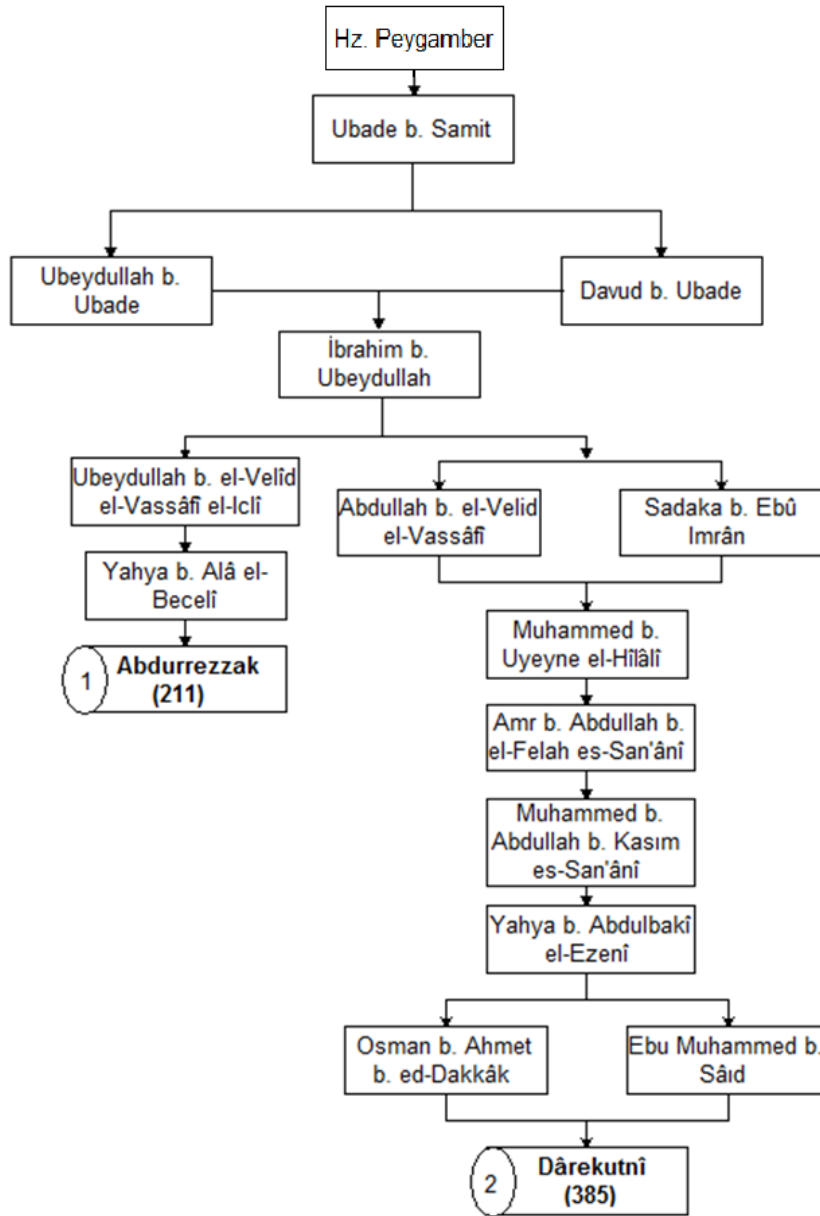
²⁶¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, IXX/173-176, (md. 3694); İbn Ebî Hatim, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1372/1953, V/336-337, (md.1590).

²⁶² **Maklûb:** Bir veya birkaç ravisi aynı tabakadan başka ravilerle değiştirilmiş veya senet ve/veya metindeki kelime veya cümlelerde yer değiştirmeler, takdim-tehirler yapılmış veya senet ve metinleri birbiriyle değiştirilmiş hadislerdir. Bkz. Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, MÜİFY, No.233, Altıncı Baskı, İstanbul 2012, s.168-169.

²⁶³ İbnü'l-Cevzî, Cemalüddin Ebû'l-Ferac (ö. 597), *Kitabü'd-Duafâ ve'l-Metrûkîn*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Birinci Baskı, Beyrut, 1406/1986, III/200, (md: 3743).

²⁶⁴ Buharî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1407/1987, VIII/297, (md. 3069).

²⁶⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, XXXI/484-488, (md. 6895).

Şekil 8. Ubade b. Samit hadisi isnad şeması

3.7. Mahmud b. Lebîd Hadisi

Allah Rasûlü'nün, karısını üç talakla birden boşayan bir adamın haberi kendisine ulaştığında bu duruma kızarak böyle bir uygulamanın Allah'ın kitabıyla oynamak manasına geldiğini söylediğinden bahseden rivayet, olayı anlatan sahabinin (Mahmud b. Lebîd) adıyla meşhur olmuştur. Rivayet şu şekildedir.

”أَخْبَرَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ دَاوُدَ، عَنْ ابْنِ وَهْبٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي مَخْرَمَةُ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: سَمِعْتُ مَحْمُودَ بْنَ لَبِيدٍ، قَالَ: أَخْبَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ رَجُلٍ طَلَّقَ امْرَأَتَهُ ثَلَاثَ تَطْلِيقَاتٍ جَمِيعًا، فَقَامَ غَضْبَانًا ثُمَّ قَالَ: «أَيْلَعُبُ بِكِتَابِ اللَّهِ وَأَنَا بَيْنَ أَظْهُرِكُمْ؟» حَتَّى قَامَ رَجُلٌ وَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَلَا

أَقْتُلُهُ؟“

”قَالَ أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ: لَا أَعْلَمُ أَحَدًا رَوَى هَذَا الْحَدِيثَ غَيْرَ مَخْرَمَةٍ.“

Nesâî'nin Süleyman b. Dâvûd'dan, onun Abdullah b. Vehb'den, onun Mahrame'den rivayet ettiğine göre o, babasının (Bükeyr b. Abdullah), Mahmud b. Lebîd'i şöyle derken işittiğini nakletmiştir: “Rasûlüllah'a (sav), bir adamın karısını üç talakla birden topluca boşadığı haber verildi. Bunun üzerine Allah Rasülü (sav) öfke ile kalkıp: ‘Daha ben aranızda iken Allah’ın kitabıyla mı oynanıyor?’ buyurdu. Derken birisi kalkıp: ‘Ey Allah’ın Rasülü, onu öldürmeyeyim mi?’ dedi.”²⁶⁶

Nesâî'nin *es-Sünenü'l-Kübrâ*'daki ziyadesi: “Bu hadisi Mahrame'den başka rivayet eden kimseyi duymadım.”²⁶⁷

Tablo 8.

Mahmud b. Lebîd hadisi isnad zinciri tablosu

1
Mahmud b. Lebîd
Bükeyr b. Abdullah
Mahrame
Abdullah b. Vehb
Süleyman b. Dâvûd
Nesâî (ö.303)
<i>Sünen</i> , Talak (27), 6, (Hadis no: 3401); <i>es-Sünenü'l-Kübra</i> , Talak (22), 7, (Hadis no: 5564)

Değerlendirme:

Bir defada söylenen üç talakın, üç talak olarak gerçekleşeceğini öne sürenler bu hadisi kendilerine delil olarak kullanmışlardır. Rivayette belirtildiği üzere Allah Rasülü'nün kızması, bu talakın geçerli olduğunu gösterir, eğer geçersiz olsaydı Allah Rasülü bunu söylerdi demişlerdir.

Hadis sadece Nesâî tarafından nakledilmiş olup her hangi bir mütabi²⁶⁸ veya

²⁶⁶ Nesâî, Talak, 6, (Hadis no: 3401).

²⁶⁷ Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübra*, Müessesetü'r-Risale, 1421/2001, Talak, 7, (Hadis no: 5564).

²⁶⁸ **Mütabi**: Sözlükte “peşinden gitmek, uymak, takip etmek” anlamındaki teba‘ kökünden türeyen mütâbaat kelimesinin ism-i failidir. Terim olarak “ferd veya garîb olduğu sanılan bir hadisin râvisine, hadisi tahrîc edilmeye elverişli başka bir râvi tarafından muvâfakat edilmesi ve hadisin aynı şeyhten yahut senedin daha üst kısmında yer alan başka bir râvisinden benzer ifadelerle

şahidi²⁶⁹ bulunmamaktadır. Nesâî hadisi aynı tarikle *es-Sünenü'l-Kübrâ*'da da zikretmiş ve buradaki rivayetin sonunda “ لَا أَعْلَمُ أَحَدًا رَوَى هَذَا الْحَدِيثَ غَيْرَ مُحَرَّمَةً ” “Bu hadisi Mahrame'den başka rivayet eden kimseyi duymadım” açıklamasını yapmıştır. Bu sebeple hadis fert kalmıştır.

Hadisin ravileri incelendiğinde iki açıdan eleştirilmiştir. Bunlardan birincisi; Mahmud b. Lebîd, Allah Rasülü'nün (sav) vefatından on üç yıl önce dünyaya gelmiş olması sebebiyle ondan hadis rivayetinde bulunması mümkün görülmemiş, Mahmud b. Lebîd'in burada irsal²⁷⁰ yaptığı bildirilmiştir. İbn Sa'd onu Allah Rasülü (sav) döneminde dünyaya gelen birinci tabaka Medineli tabiin arasında zikretmiştir. İclî de onu aynı şekilde tabiin olarak nitelendirmiştir. Buna karşılık İbn Hibbân'ın kendisini sahabeden saydığı ancak rivayet ettiği hadislerin çoğunu –Allah Rasülünden değil de sahabeden duyduğunu söylediği nakledilmiştir.²⁷¹ Onun küçük yaşta da olsa Allah Rasülünü gördüğü için sahabe olduğunu söyleyenler çoğunluktadır. Sahabenin mürseli de çoğunluk tarafından kabul gördüğünden, Mahmud b. Lebîd'in irsal yapması hadisin sıhhatine engel değildir.

İkinci eleştiri noktası ise Mahrame b. Bükeyr hakkındadır. Buharî, *Tarih*'inde onun Medine ehlinden sayıldığını ve bir gün babasının kitaplarını çıkararak “bunlar babamın kitaplarıdır ve ben babamdan hiçbir şey duymadım” dediğini nakleder.²⁷²

nakledilmesi” demektir. Geniş Bilgi için bkz. Polat, Salahattin, “Mütâbaat”, *DİA*, XXXII/180.

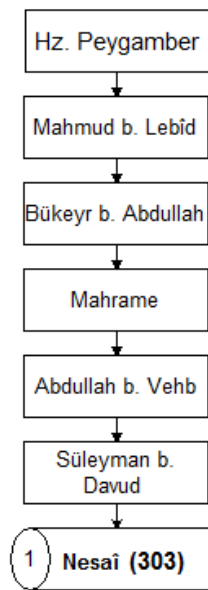
²⁶⁹ **Şâhid:** Sözlükte “bir olayın meydana gelişini gören kimse, tanık” anlamındadır. Tek bir isnadla gelen ferd veya garîb bir hadisin başka bir isnadla gelip gelmediğinin araştırılması (i'tibar) sonucunda ikinci bir isnadla da geldiği belirlenirse hem bu ikinci rivayete hem de onun râvisine şâhid, böyle bir rivayeti delil olarak zikretmeye istişhâd denir. Geniş Bilgi için bkz. Polat, Salahattin, “Şahid”, *DİA*, XXXVIII/273.

²⁷⁰ **İrsal:** Sözlükte “göndermek, salıvermek, bırakmak” manasına gelir. İrsâl masdarından türeyen mürsel kelimesi terim olarak “tâbiinden bir râvinin, kendisiyle Hz. Peygamber arasındaki sahâbînin ismini atlayarak naklettiği hadis” manasına gelir. Usul âlimleri ve fıkıhçıların kullanımına göre “münkati‘, mu‘dal, müdelles ve muallak gibi senedinin herhangi bir yerinden bir veya birden çok râvisi düşen hadis” demektir. Sahâbenin doğrudan Rasül-i Ekrem'den değil başka bir sahâbîden duyduğu, ancak Rasûlullah'tan işitmiş gibi naklettiği hadise sahâbe mürseli, bir râvinin, çağdaşı olmakla beraber görüştüğü bilinmeyen bir kişiden yaptığı rivayete el-mürselü'l-hafî denilmiş, mürsel hadis rivayet eden râvi için mürsil, bu şekilde rivayette bulunma eylemi için ise “irsâl” terimi kullanılmıştır. Geniş Bilgi için bkz. Polat, Salahattin, “Mürsel” *DİA*, XXXII/52.

²⁷¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, XXVII/310-311, (md. 5820), Geniş bilgi için bkz. s.311, (1) no'lu dipnot.

²⁷² Buharî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, VIII/16, (md. 1984).

Ahmed b. Hanbel de “Mahrame sikadır ancak babasından hiçbir şey duymamıştır, o sadece babasının kitabında olanları nakleder” demiştir. Nesâî ravi hakkında *la be’sse bih* (sorun yok) derken, Abbas ed-Dûrî, Yahyâ b. Maîn’in “Mahrame b. Bükeyr zayıftır. Onun babasından rivayet ettiği hadisler babasının kitabından ibarettir, kendisinden herhangi bir şey duymamıştır” dediğini nakleder. Buharî, Müslim, Ebû Dâvûd ve Nesâî gibi hadisçilerin kendisinden rivayette bulunduğu raviyi İbn Hibbân da *es-Sikât* isimli eserinde zikretmiştir.²⁷³ Hakkında sadece Yahyâ b. Maîn “zayıftır” diyerek cerhte bulunmuş ve bunu da babasından bir şey duymadığı halde onun kitabında olanları sanki işitmiş gibi rivayet etmesine bağlamıştır. Mahrame’nin bu gerçeği bizzat kendisinin zaten itiraf ve ifade ettiğini göz önüne alırsak, kendisi gibi sika olarak tarif edilen babasının kitabından rivayette bulunmasının onun güvenilirliğine bir zarar vermeyeceğini söyleyebiliriz. Bu durumda hadisin ferd (ğarîb) olduğunu söylememiz gerekir.

Şekil 9. Mahmud b. Lebîd hadisi isnad şeması

3.8. Hz. Ali Hadisi

Bir önceki maddede zikrettiğimiz Mahmud b. Lebîd hadisiyle benzerlik arz eden rivayet; Allah Rasûlü’ne, karısını ‘elbette’ lafzını kullanarak boşayan bir adamın haberi ulaştığında O’nun bu duruma kızarak, böyle bir uygulamanın Allah’ın kitabıyla oynamak manasına geldiğini ve hanımını ‘elbette’ lafzı ile boşayan birisinin bu sözünün üç talak olarak kabul edileceğini söylediğinden bahsetmektedir. Rivayet şu şekildedir.

²⁷³ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemal*, XXVII/325-328, (md. 5829).

نا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ سَعِيدٍ , نا أَحْمَدُ بْنُ يَحْيَى الصُّوفِيُّ , نا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي أُمَيَّةَ الْقُرَشِيِّ , نا عُثْمَانُ بْنُ مَطَرٍ , عَنْ عَبْدِ الْغَفُورِ , عَنْ أَبِي هَاشِمٍ , عَنْ زَادَانَ , عَنْ عَلِيٍّ , قَالَ: سَمِعَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلًا طَلَّقَ الْبَتَّةَ فَغَضِبَ , وَقَالَ: «تَتَّخِذُونَ آيَاتِ اللَّهِ هُزُوءًا , أَوْ دِينَ اللَّهِ هُزُوءًا وَلَعِبًا , مَنْ طَلَّقَ الْبَتَّةَ أَلَزَمْنَاهُ ثَلَاثًا لَا تَحِلُّ لَهُ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ». إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي أُمَيَّةَ هَذَا كُوفِيٌّ ضَعِيفٌ الْحَدِيثِ.

Dârakutnî'nin Ahmed b. Muhammed b. Saîd'den, onun Ahmed b. Yahyâ es-Sûfî'den, onun İsmail b. Ebû Ümeyye el-Kuraşî'den, onun Osman b. Matar'dan, onun Abdulğafûr'dan, onun Yahyâ b. Dinar (Ebû Haşim)'dan, onun da Zâzân'dan rivayet ettiğine göre Hz. Ali şöyle dedi: “Nebi (sav) bir adamın hanımını ‘elbette’ lafzı ile boşadığını duyunca buna kızdı ve: ‘Allah’ın ayetlerini kendinize eğlence ediniyorsunuz - veya Allah’ın dinini kendinize eğlence ve oyun ediniyorsunuz.- Kim ‘elbette’ lafzını kullanarak hanımını boşarsa onu üç talakla yükümlü tutarız ve artık hanımı başka bir erkekle nikâhlanıncaya kadar ona helal olmaz’ buyurdu.”²⁷⁴

Hadisin sonunda Dârakutnî : “إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي أُمَيَّةَ هَذَا كُوفِيٌّ ضَعِيفٌ الْحَدِيثِ” : “İsmail b. Ebû Ümeyye Kûfelidir ve hadiste zayıftır” açıklamasını yapmıştır.

Tablo 9.

Hz. Ali hadisi isnad zinciri tablosu

1
Hz. Ali
Zâzân el-Kindî
Yahyâ b. Dinar (Ebû Haşim)
Abdulğafûr
Osman b. Matar
İsmail b. Ebû Ümeyye
Ahmed b. Yahyâ
Ahmed b. Muhammed b. Saîd
Dârakutnî (ö.385)
<i>Sünen, Talak, V/37 Hadis no: 3945</i>

Değerlendirme:

Bir defada söylenen üç talakın, üç talak olarak gerçekleşeceğini öne sürenlerin delili olarak karşımıza çıkan hadis sadece Dârakutnî tarafından nakledilmiş olup her

²⁷⁴ Dârakutnî, *Sünen*, V/37, (Hadis no: 3945).

hangi bir mütabi veya şahidi bulunmamaktadır. Bu sebeple hadis fert kalmıştır.

Delil sahipleri; rivayette belirtildiği üzere Allah Rasülü, ‘elbette’ lafzı ile yapılan boşamayı açık bir şekilde üç talak olarak kabul edeceğini beyan etmiştir. Eğer bir defada üç talakla boşamak geçersiz olsaydı elbette lafzı ile yapılan boşama da geçersiz olurdu ya da üç talak olarak kabul edilmezdi demişlerdir.

Dârakutnî hadisi zikrettikten sonra “إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي أُمَيَّةَ هَذَا كُوفِيٌّ ضَعِيفٌ الْحَدِيثِ” “İsmail b. Ebû Ümeyye Kûfî’dir ve hadiste zayıftır” açıklamasını yapmıştır. Hadisin ravilerini incelediğimizde ilk iki kademedeki raviler (Zâzân el-Kindî ve Yahyâ b. Dinâr) ile Ahmed b. Yahyâ hariç diğer ravilerin de zayıf hatta bazılarının münker olduklarını görüyoruz. Şöyle ki;

Abdulğafûr b. Abdulaziz el-Vâsıtî, muhaddisler tarafından cerh edilmiş bir ravidir. Buharî, alimlerin onu terk ettiğini ve onun metrûkû’l-hadis olduğunu söyler.²⁷⁵ Yahyâ b. Maîn’in, “leyse hadîsuhû bişey” (onun hadisinin bir değeri yoktur) dediği nakledilir.²⁷⁶ Ravi hakkında Nesâî’nin “metrûkû’l-hadis”, Dârakutnî’nin “münkeru’l-hadis”, İbn Hıbbân’ın da “sikalar üzerine hadis uydurur, onun hadisinin yazılması helal değildir” dedikleri nakledilmektedir.²⁷⁷

Ebû’l-Fadl Osman b. Matar da cerh edilmiş ravilerdendir. Ravi hakkında Yahyâ b. Maîn’in “zayıftır, hadisi yazılmaz”, Ebû Zür’a’nın “zayıf”, Ebû Hatim’in “zayıf ve münkeru’l-hadis”, Salih b. Muhammed el-Bağdâdî’nin “hadisi yazılmaz”, Ebû Dâvûd, Nesâî ve Ali el-Medinî’nin “zayıf” dedikleri nakledilmektedir.²⁷⁸

İsmail b. Ebû Ümeyye hakkında Dârakutnî, naklettiğimiz hadisin sonunda, “İsmail b. Ebû Ümeyye Kûfelidir ve hadiste zayıftır” açıklamasını yapmıştır.²⁷⁹ Ebû Ali Salih b. Muhammed’e İsmail b. Ebû Ümeyye’nin rivayet ettiği bir hadis sorulduğunda “bu batıldır ve yalandır” ravi hakkında ise “onu tanımıyoruz” dediği, Hatîb el-Bağdâdî’nin de “İsmail Basra ehli dendir, münker hadisler rivayet eder” dediği

²⁷⁵ Buharî, *et-Târîhu’l-Kebîr*, VI/137, (Md: 1948).

²⁷⁶ Cürcanî, Ebû Ahmed b. Adiy (ö. 365), *el-Kamil Fî Duafâi’r-Ricâl*, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, ts., VII/21, (Md: 1481).

²⁷⁷ İbnü’l-Cevzî, *Kitabü’d-Duafâ ve’l-Metrûkîn*, II/112, (Md: 1968).

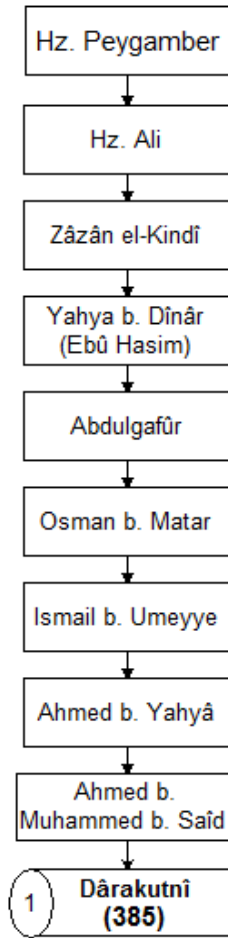
²⁷⁸ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemal*, XIX/496-497, (md. 3863).

²⁷⁹ Dârakutnî, *Sünen*, V/37, (Hadis no: 3945).

nakledilir.²⁸⁰

Dârakutnî'nin hadisi kendisinden rivayet ettiği ravi olan Ahmed b. Muhammed b. Saîd ise hafız ve ilim sahibi olmasına rağmen özellikle Bağdat meşâyîhi tarafından kötülenmiş ve cerh edilmiş bir ravidir.²⁸¹ Tanınmamış hocalardan ve taraflı hadis rivayet etmekle itham edilir.²⁸² Dârakutnî'nin, onun Rafizîliğe işaret eden kötü biri olduğunu, dinde kuvvetli olmadığını ve hadis uydurmakla itham edilenlerin en yalancısı olduğunu söylediği nakledilir.²⁸³

Bu bilgiler ışığında hadisin şedidü'd-da'f derecesinde zayıf olduğunu ifade etmemiz gerekir.

Şekil 10. Hz. Ali hadisi isnad şeması

²⁸⁰ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Müttefik ve'l-Müfterik*, I/335-337, (md. 134).

²⁸¹ Cürcanî, *el-Kamil*, I/338, (md. 53).

²⁸² Halîlî, Ebû Ya'lâ Halil b. Abdullah el-Kazvîni (ö. 446), *el-İrşâd fî Ma'rifeti Ulemai'l-Hadis*, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1409/1989, II/579.

²⁸³ Zehebî, *Mizanü'l-İ'tidâl*, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, ts., I/138, (md. 548.)

3.9. Muaz b. Cebel Hadisi

Rivayet edilen hadiste Allah Rasûlü (sav) Muaz b. Cebel'e, her hangi bir olay ya da kendisine yöneltilen bir soru olmaksızın, karısını bid'at (sünnete uygun olmayan) bir şekilde bir veya iki veya üç talakla boşayan birisinin bu sözünün kendisi aleyhine bağlayıcı olacağını söylediğinden bahsetmektedir. Rivayet şu şekildedir.

نا مُحَمَّدُ بْنُ مَخْلَدٍ , نا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْحَدَّادُ , نا أَبُو الصَّلْتِ إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي أُمَيَّةَ الدَّارِغُ ح. وَنا عَبْدُ الْبَاقِي بْنُ قَانِعٍ , نا عَبْدُ الْوَارِثِ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الْعَسْكَرِيُّ , نا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي أُمَيَّةَ , نا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ , نا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ صُهَيْبٍ , عَنْ أَنَسٍ , قَالَ: سَمِعْتُ مُعَاذَ بْنَ جَبَلٍ , قَالَ: قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يَا مُعَاذُ مَنْ طَلَّقَ فِي بِدْعَةٍ وَاحِدَةٍ أَوْ اثْنَتَيْنِ أَوْ ثَلَاثًا أَلَزَمْنَاهُ بِدْعَتَهُ».

إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي أُمَيَّةَ الْفُرَشِيُّ ضَعِيفٌ مَثْرُوكُ الْحَدِيثِ.

Dâraikutnî Muhammed b. Mahled'den, o Ahmed b. Abdullah el-Haddâd'dan, Dâraikutnî ayrıca Abdalbâkî b. Kâni'den, o Abdülvaris b. İbrahim el-Askerî'den, Ahmed ve Abdolvâris İsmail b. Ebû Ümeyye'den, o Hammâd b. Zeyd'den, o Abdulaziz b. Suheyb'den, o da Enes b. Mâlik'ten rivayet etmiştir. Enes: Muaz b. Cebel'i şöyle derken işittim: “Allah Rasûlü (sav) bana: ‘Ey Muaz! Kim bid’at (sünnete aykırı) olarak bir veya iki veya üç talakla hanımını boşarsa onu söylediği bid’at sözle yükümlü tutarız.’ buyurdu.”²⁸⁴

İsmail b. Ebû Ümeyye el-Kuraşî zayıftır, hadisi alınmaz (metrûkü'l-hadis)” açıklamasını yapmıştır.

Hadisi Dâraikutnî üç farklı tarikle zikrederken, daha farklı bir tarikle Beyhakî de zikretmiştir²⁸⁵. Rivayetlere ait isnad zinciri tablosu aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 10.

Muaz b. Cebel hadisi isnad zinciri tablosu

1-a	1-b	1-c	2
Muaz b. Cebel	Muaz b. Cebel	Muaz b. Cebel	Muaz b. Cebel
Enes b. Mâlik	Enes b. Mâlik	Enes b. Mâlik	Enes b. Mâlik

²⁸⁴ Dâraikutnî, *Sünen*, V/37 (Hadis no: 3944); *Sünen*, V/81, (Hadis no: 4020); *Sünen*, V/81, (Hadis no: 4021).

²⁸⁵ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII/536, (Hadis no: 14932).

Abdulaziz b. Suheyb	Abdulaziz b. Suheyb	Humeyd et-Tavîl	Abdulaziz b. Suheyb
Hammâd b. Zeyd	Hammâd b. Zeyd	Said b. Râşid	Hammâd b. Zeyd
İsmail b. Ebî Ümeyye	İsmail b. Ebî Ümeyye	İsmail b. Ebî Ümeyye	İsmail b. Ebî Ümeyye
Abdülvaris b. İbrahim el-Askerî	Ahmed b. Abdullah el-Haddâd	Abdülvaris b. İbrahim el-Askerî	Ahmed b. Abdullah el-Haddâd
Abdulbâkî b. Kâni'	Muhammed b. Mahled	Abdulbâkî b. Kâni'	Muhammed b. Mahled
Dârakutnî (ö.385)	Dârakutnî (ö.385)	Dârakutnî (ö.385)	Ebû Ca'fer b. Muhammed b. Yusuf
			Ebû Bekr Ahmed b. Ca'fer b. Muhammed
			Ebû'l-Fevâris Hasan b. Ahmed
			Beyhakî (ö.458)
			<i>es-Sünenü'l-Kübrâ</i> , VII/536, Hadis no: 14932
<i>Sünen</i> , V/37 (Hadis no: 3944)	<i>Sünen</i> , V/81, 4020	<i>Sünen</i> , V/81, 4021	

Bu rivayetlere ait Arapça metinler için bkz. Ek 7

Değerlendirme:

Bir defada söylenen üç talakın, üç talak olarak gerçekleşeceğini öne sürenler bu hadisi kendilerine delil olarak kullanmışlardır. Zira Allah Rasülü burada, bid'at üzere yapılan boşamaların, sayısı birden fazla bile olsa geçerli olacağını ve söylediği sözden yükümlü tutulacağını bildirmektedir. Eğer bid'at (sünnete aykırı) bir şekilde ya da bir defada birden fazla talakla boşamak geçersiz olsaydı Allah Rasülü (sav) böyle bir uyarıda bulunmazdı demişlerdir.

Hadis Dârakutnî tarafından üç, Beyhakî tarafından da bir olmak üzere toplam dört farklı senedle rivayet edilmiştir. Bütün senedlerin İsmail b. Ebû Ümeyye'de kesiştiği görülmektedir.

Dârakutnî hadisi zikrettikten sonra, tıpkı sekizinci sırada zikrettiğimiz Hz. Ali hadisindekine benzer bir ilaveyle açıklama yapmış ve “إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي أُمَيَّةَ الْفُرَشِيِّ ضَعِيفٌ” “İsmail b. Ebî Ümeyye el-Kuraşî zayıftır ve hadisi alınmaz (metrûkû'l-hadis)” bilgisini vermiştir. Hadisin ravilerini incelediğimizde çoğunun zayıf hatta bazılarının münker olduklarını görüyoruz. Şöyle ki;

Bütün tariklerin kendisinde kesiştiği İsmail b. Ebû Ümeyye hakkında Dârakutnî, naklettiğimiz hadisin sonunda, “إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي أُمَيَّةَ الْفُرَشِيِّ ضَعِيفٌ مَثْرُوكُ الْحَدِيثِ” “İsmail b. Ebû Ümeyye el-Kuraşî zayıftır ve hadisi alınmaz (metrûkû'l-hadis)” açıklamasını

yapmıştır.²⁸⁶ Ayrıca Ebû Ali Salih b. Muhammed'e İsmail b. Ebû Ümeyye'nin rivayet ettiği bir hadis sorulduğunda “bu batıldır ve yalandır” ravi hakkında ise “onu tanımıyoruz” dediği, Hatîb el-Bağdâdî'nin de “İsmail Basra ehlindendir, münker hadisler rivayet eder” dediği nakledilir.²⁸⁷

Humeyd et-Tavîl hakkında İbn Sa'd onun sika ve çok hadis rivayet eden birisi olduğunu söylemiş ancak Enes b. Mâlik'ten tedlis²⁸⁸ yapma ihtimaline dikkat çekmiştir.²⁸⁹ Yahyâ b. Maîn, Ebû Hatim, Dârimî ve pek çok muhaddis onun sika ve sadûk olduğunu belirtirken, Abdurrahman b. Yusuf onun sika olduğunu ancak Enes'ten yaptığı rivayetlerin tamamını Sabit'ten duyduğunu belirtmiştir. Yeğeni Hammâd'ın da aynı bilgiyi verdiği görülür. Bazıları ise onun Enes'ten çok az hadis işittiğini ama birçok hadisi sanki ondan duymuş gibi tedlis yaparak naklettiğini belirtir.²⁹⁰ Bu bilgiler ışığında ravinin sika olduğunu kabul etmekle beraber Enes'ten yaptığı rivayetlerde tedlis yaptığı ihtimalinin oldukça kuvvetli olduğunu göz ardı etmemeliyiz.

Saîd b. Raşid el-Mâzinî de mecruh ravilerdendir. Buharî onu “münkeru'l-hadis”, Nesâî de “metrûkü'l-hadis” olarak tanımlamışlardır.²⁹¹ Zehebî'nin de kendisini *Dîvânü'd-Duafâ*'da zikrettiği²⁹² ravinin sika olmadığını söylememiz gerekir.

²⁸⁶ Dârakutnî, *Sünen*, V/37, (Hadis no: 3944).

²⁸⁷ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Müttefik ve'l-Müfterik*, I/335-337, (md. 134).

²⁸⁸ **Tedlis:** Sözlükte “bir şeyin kusurunu gizlemek” anlamına gelir. Terim olarak “râvinin, görüşmediği ya da görüştüğü halde kendisinden hadis işitmediği hocasından işittiği zannını uyandıracak biçimde rivayette bulunması” demektir. Tedlis yapan râviye müdellis, tedlisle rivayet edilen hadise müdelles denir. Hadis rivayetinde râvilerin “semi'tü” (işittim), “haddesenî” (bana söyledi) ve “ahberenî” (bana haber verdi) gibi hadisi hocasından kesin olarak işittiğine ve onunla görüştüğüne delâlet eden edâ sîgaları kullanması gerekir. Hiç görüşmediği veya kendisinden hadis duymadığı hocasından bu lafızlarla nakilde bulunan râvi yalancı konumuna düşer, bu durum onun bütün rivayetlerinin reddine yol açar. Bu sebeple müdellisler daha çok “an fülânin” (falandan) ve “kâle fülânün” (falan dedi) gibi lafızlar kullanır. Çünkü bu lafızlar semâa delâlet ettiği kadar hadisin bizzat hocadan işitilmeden rivayet edildiğini de gösterir. Geniş bilgi için bkz. Erul, Bünyamin, “Tedlis”, *DİA*, XL/262-264.

²⁸⁹ İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed el-Basrî (ö. 230), *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, Dâru Sâdır, Beyrut, 1968, VII/252.

²⁹⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, VII/359-365, (md. 1525).

²⁹¹ Buharî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, III/471, (md. 1572); Cürcanî, *el-Kamil*, IV/430, (md. 809); Zehebî, *Mizanü'l-İ'tidâl*, II/135, (md. 3169).

²⁹² Zehebî, *Dîvânü'd-Duafâ*, s. 158, (md. 1597).

Abdolvâris b. İbrahim el-Askerî hakkında geniş bir bilgiye ulaşamamakla birlikte muasır alimlerden Ebû't-Tayyip Nâyif b. Salâh b. Ali el-Mansûrî, Heysemî'nin ravi hakkında “onu tanımıyorum” dediğini nakletmiş ve kendisi de raviyi meçhul olarak tanımlamıştır.²⁹³

Dârakutnî'nin kendisinden rivayette bulunduğu Abdalbâkî b. Kânî hakkında Hatîb el-Bağdâdî, Berkânî'ye Abdalbâkî'yi sorduğunda “Bağdatlılar onu sika olarak kabul eder ama bana göre zayıftır” dediğini nakleder ve arkasından da “Berkânî onu neden zayıf olarak nitelendirdi bilmiyorum. Oysaki Abdalbâkî, ilim ehliendir, bütün hocalarımın onu sika kabul ettiklerini gördüm. Ancak o ömrünün sonuna doğru değişti” açıklamasını yapmıştır. Bağdâdî ayrıca, Ebû'l-Hasen b. El-Furât'ın “Abdübâkî ölümünden yaklaşık iki sene öncesinden itibaren hadisleri karıştırmaya başlamıştı. Biz ondan hadis dinlemeyi bıraktık ama bazıları bu dönemde ondan hadis dinledi” dediğini, Dârakutnî'nin ise “o hafız ve alim birisiydi ama hata ederdi ve hatasında ısrar ederdi” dediğini nakletmiştir.²⁹⁴ Zehebî ise raviyi tanıtmaya “imam, hafız, bârî, sadûk - inşâallah-” sözleriyle başlamıştır.²⁹⁵ Bu durumda ravinin hata etmesi ve hatasında ısrar etmesi sebebiyle zabt yönünden cerhedildiğini hatırlatarak ihtiyatlı davranmanın uygun olacağı kanaatindeyiz.

Beyhakî'nin ravilerinden Ebû Ca'fer b. Muhammed b. Yûsuf'un ismine kaynaklarda rastlayamadık. Ancak bazı kaynaklar bu ismi Ca'fer b. Muhammed b. Yûsuf el-Ezrak el-Vâsıtî olarak zikretmişlerdir. İbn Hacer, Dârakutnî'nin bu ravi hakkında zayıftır dediğini nakletmiştir.²⁹⁶

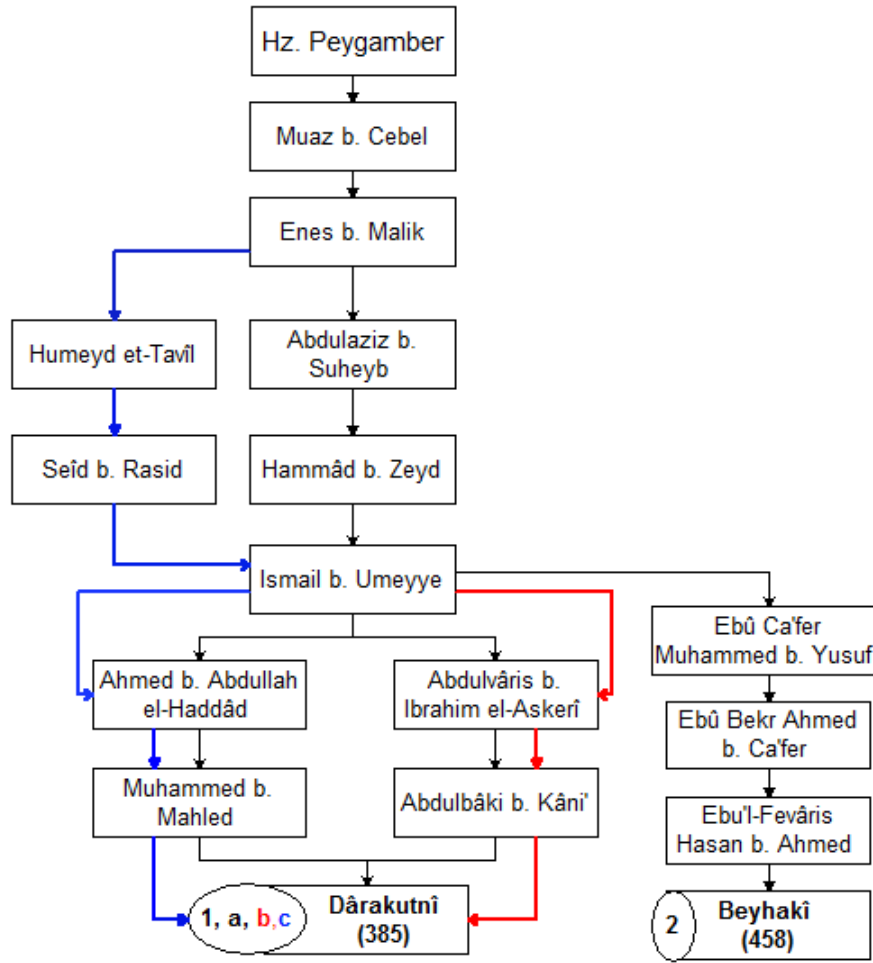
Bu bilgiler ışığında hadisin şedidü'd-da'f derecesinde zayıf olduğunu ve aynı zamanda Dârakutnî'nin Humeyd et-Tavîl tarikiyle naklettiği (c) bendindeki rivayetin müdelles olduğunu ifade etmemiz gerekir.

²⁹³ Mansûrî, Ebû't-Tayyip Nâyif b. Salâh b. Ali, *İrşâdü'l-Kâsî ve 'd-Dânî*, Birinci Baskı, Daru'l-Keyân, Riyad, 1427/2006, s.402, (md. 623).

²⁹⁴ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdât*, XII/375-376, (md. 5728).

²⁹⁵ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, XV/526.

²⁹⁶ İbn Hacer, Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî (ö. 852), *Lisânu'l-Mîzân*, Mektebü'l-Matbûâtî'l-İslamiyye, Beyrut, 1423/2002, II/469, (md. 1902).

Şekil 11. Muaz b. Cebel hadisi isnad şeması

3.10. Rukane Hadisi

Allah Rasülü (sav) döneminde Rukane isimli sahabenin, hanımını bir mecliste üç talakla boşaması ve Hz. Peygamberin de bunu tek talak olarak kabul etmesinden bahsetmektedir. Rivayet şu şekildedir.

حَدَّثَنَا سَعْدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا أَبِي، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، حَدَّثَنِي دَاوُدُ بْنُ الْحَصِينِ، عَنْ عِكْرِمَةَ، مَوْلَى ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: " طَلَّقَ رُكَانَةُ بْنُ عَبْدِ يَزِيدَ أَخُو بَنِي الْمُطَّلِبِ امْرَأَتَهُ ثَلَاثًا فِي مَجْلِسٍ وَاحِدٍ، فَحَزَنَ عَلَيْهَا حُزْنًا شَدِيدًا، قَالَ: فَسَأَلَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " كَيْفَ طَلَّقْتَهَا؟ " قَالَ: طَلَّقْتُهَا ثَلَاثًا، قَالَ: فَقَالَ: " فِي مَجْلِسٍ وَاحِدٍ؟ " قَالَ: نَعَمْ قَالَ: " فَإِنَّمَا تِلْكَ وَاحِدَةٌ فَأَرْجِعْهَا إِنْ شِئْتَ " قَالَ: فَرَجَعَهَا فَكَانَ ابْنُ عَبَّاسٍ: " يَرَى أَنَّ الطَّلَاقَ عِنْدَ كُلِّ طَهْرٍ "

Ahmed b. Hanbel'in Sa'd b. İbrahim'den, onun babasından (İbrahim b. Sa'd), onun Muhammed b. İshak'tan, onun Dâvûd b. el-Husayn'dan, onun İkrime'den, onun da İbn Abbas'tan rivayet ettiğine göre Muttalib oğullarının kardeşi Rukane b. Abdiyezid

karısını bir mecliste üç talakla boşamış, daha sonra da yaptığı bu davranışa çok üzülmüştü. Allah Rasülü (sav) ona “hanımını nasıl boşadın?” diye sordu, o da “ üç talakla boşadım” dedi. Allah Rasülü “bir mecliste mi?” diye sordu, o “evet” cevabını verdi. Bunun üzerine Allah Rasülü (sav) “bu ancak bir boşamadır, dilerse hanımına dön” buyurdular, o da karısına ric’at etti. İbn Abbas boşamanın temizlik dönemlerinde yapılması gerektiği görüşünde idi.²⁹⁷

Hadisi Ahmed b. Hanbel’in yanı sıra Ebu Ya’lâ el-Mevsilî de zikretmiştir²⁹⁸. Rivayetlere ait isnad zinciri tablosu aşağıda gösterilmiştir. Bu ikisi dışında hadisi Beyhakî de zikretmiş ancak o, hadisi Ahmed b. Hanbel’in metin ve senediyle doğrudan naklettiğinden araştırmamıza dahil edilmemiştir.

Tablo 11.

Rukane Hadisi rivayet zinciri tablosu

1	2
İbn Abbas	İbn Abbas
İkrime	İkrime
Dâvûd b. el-Husayn	Dâvûd b. el-Husayn
Muhammed b. İshak	Muhammed b. İshak
İbrahim b. Sa’d	Yunus b. Bükeyr
Sa’d b. İbrahim	Ukbe b. Mükram
Ahmed b. Hanbel (ö.241)	Ebû Ya’lâ (ö.307)
<i>Müsned</i> , IV/215, Hadis no: 2387	<i>Müsned</i> , IV/379, Hadis no: 2500
Bu rivayetlere ait Arapça metinler için bkz. Ek 8	

Değerlendirme:

Bir defada söylenen üç talakın, tek talak olarak gerçekleşeceğini öne sürenler bu hadisi kendilerine delil olarak kullanmışlardır. Zira hadisin metninde Allah Rasülü’nün, Rukane’ye açık bir şekilde bu boşamanın bir mecliste mi yapıldığını sorduğu ve “evet” cevabını aldıktan sonra “bu ancak bir boşamadır, dilerse hanımına dön” buyurduğundan bahsedilmektedir. Bu gayet açık ve net bir şekilde ortadadır. Eğer bir mecliste üç talakla yapılan boşama üç sayılıysaydı, Allah Rasülü bunun tek talak olacağını söylemezdi demişlerdir.

²⁹⁷ Ahmed b Hanbel, *Müsned*, IV/215, (Hadis no: 2387). Beyhakî de hadisi Ahmed b. Hanbel’den aynı senedle rivayet etmiştir. Bkz. *es-Sünen-ü’l-Kübra*, VII/555, (Hadis no: 14987).

²⁹⁸ Ebû Ya’lâ, *Müsned*, IV/379, (Hadis no: 2500);

Rukane olayını anlatan bu hadis İbn Abbas ⇨ İkrime ⇨ Dâvûd b. Husayn ⇨ Muhammed b. İshak tarikiyle nakledilmiş, Muhammed'den sonra iki kola ayrılmıştır.

Rivayetler üzerinde yaptığımız inceleme neticesinde, ravilerden Muhammed b. İshâk, Dâvûd b. el-Husayn, İkrime ve kısmen de Yunus b. Bükeyr'in bazı muhaddislerce cerhedildiğini görüyoruz. Şöyle ki:

Muhammed b. İshâk hakkında Yahyâ b. Said el-Kattân'ın "onun hadisini Allah rızası için terk ettim", Hammâd b. Seleme'nin "zaruret olmasaydı İbn İshak'tan bir şey rivayet etmezdim", Malik b. Enes'in "o deccallerden bir deccaldır" bir başka rivayette "o yalancıdır", Firyâbî'nin "zındık",²⁹⁹ Nesâî'nin "kuvvetli değil", Dârakutnî'nin "onunla ihticac edilmez", İbnü'l-Medîni'nin "onda münker hadisler dışında bir şey bulamadım", Ebû Dâvûd'un "Kaderî ve Mu'tezilî'dir", Süleyman b. Teymî ve Hişam b. Urve'nin "yalancıdır" dedikleri, buna karşılık Ahmed b. Hanbel'in "hadiste iyidir", Yahyâ b. Maîn'in "sıkadır ama huccet değildir", Ali b. el-Medîni'nin "bizim katımızda hadisi sahihtir", Şu'be'nin "o hadiste müminlerin emiridir" ve "sadûktur" dedikleri bildirilmiştir.³⁰⁰ İbn Hıbbân onu *es-Sikât* isimli eserinde zikrederek, Hişam b. Urve ve Malik b. Enes'in onu cerhettiklerini söylerken,³⁰¹ İbnü'l-Cevzî onu *Duafâ*'sında zikretmiştir.³⁰² Onun ayrıca rivayetlerinde tedlis yaptığı da bildirilmektedir.³⁰³

Dâvûd b. el-Husayn, hakkında lehte ve aleyhte değerlendirmelerin yapıldığı bir muhaddistir. İbn Sa'd ve İclî kendisini sika olarak tanımlamış,³⁰⁴ İbn Hıbbân da *es-Sikât* isimli eserinde zikretmiştir.³⁰⁵ "Dâvûd'un rivayetleri konusunda münekkitler başlıca iki gruba ayrılmışlardır. Hâricîler'in görüşünü benimsemesi ve onlara yakınlığı ile tanınan İkrime'den rivayette bulunması bazı münekkitleri olumsuz yönde etkilemiştir. Süfyân b. Uyeyne onun rivayetlerinden uzak durduklarını, Ali b. Medîni ise İkrime'den naklettiği rivayetlerinin "münker" olduğunu söylemektedir. Ebû Zür'a er-Râzî ile Ebû Hâtim Muhammed b. İdris er-Râzî, Dâvûd'un rivayetlerinin araştırmaya tâbi tutulmak üzere

²⁹⁹ Cürcani, *el-Kamil*, VII/254-255, (md. 1623).

³⁰⁰ Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl*, III/468-469.

³⁰¹ İbn Hıbban, *Kitabü's-Sikât*, VII/380-381, (md. 10534).

³⁰² İbnü'l-Cevzî, *Kitabü'd-Duafâ ve'l-Metrûkîn*, III/41, (md: 2882).

³⁰³ Fayda, Mustafa, "İbn İshak", *DİA*, XX/94.

³⁰⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübra*, I/317; İclî, *Kitabü's-Sikât*, s. 147.

³⁰⁵ İbn Hıbban, *Kitabü's-Sikât*, VI/284, (md. 7748).

yazılabileceğini belirtmişlerdir. Ayrıca Ebû Hâtim er-Râzî, ‘Mâlik b. Enes ondan hadis almasaydı rivayetlerine kimse değer vermezdi’ demektedir.”³⁰⁶

İkrime’nin hadis yönü bazı tartışmalara sahne olmuştur. Buharî, Yahyâ b. Maîn, Ebu’l-Hasen el-İclî, Ebû Hâtim er-Râzî ve Nesâî gibi hadis otoritelerinin de içinde olduğu bir grup onun sika olduğunu kabul ederken,³⁰⁷ Müslim’in çekimser davrandığı ve kendisinden çok az rivayette bulunduğu, Malik b. Enes’in ondan hadis almaktan yüz çevirdiği, Yahyâ b. Saîd el-Ensârî’nin kendisi hakkında “kezzâb” dediği, İbn Ebî Zî’b’in “İkrime’yi gördüm, o sika değildir”, Muhammed b. Sa’d’ın da “İkrime ilim ve hadis sahibi denizlerden bir denizdir, ancak onun hadisiyle huccet edilmez çünkü insanlar onun hakkında çok konuşmuşlardır” dedikleri nakledilir. Buna karşılık Saîd b. Cübeyr’e “senden daha alim birisi var mı, tanıyor musun?” diye sorulduğunda “evet, İkrime” cevabını verdiği nakledilmiş, Zehebî onun hakkında yapılan eleştirilerin aslında onun hıfzından değil, Hârici görüşlere sahip olmakla itham edildiğinden kaynaklandığını söylemiştir.³⁰⁸

Yunus b. Bükeyr’e gelince, Yahyâ b. Maîn ve Ebû Hâtim’in, onun hakkında “sika” ve “sadûktur” dediklerini gördük. Ebu Dâvûd onu, İbn İshak’ın sözlerini alıp onları hadislere bitştirdiği için eleştirmiş ve “benim nezdimde huccet değildir” demiştir. Nesâî’nin de bir rivayete göre “kuvvetli değildir”, bir başka yerde de “zayıftır” dediği nakledilmiştir. İbn Hıbbân’ın kendisini *es-Sikât*’ta zikrettiği³⁰⁹ raviyi Zehebî de “imam, hafız, sadûk, megâzî ve siyer sahibi” sözleriyle tanıttıktan sonra yukarıda belirtilenlere ilave olarak, Yahyâ b. Maîn’in “Yunus sikadır ancak mürcîdir, sultana tabi olur”, Ali b. el-Medînî’nin “ondan hadis yazdım ama tahdîs etmedim (rivayette bulunmadım)”, Yahyâ el-Hımmânî’nin de “Yunus’tan rivayeti caiz görmüyorum” dediklerini nakletmiştir.³¹⁰ Bu bilgiler ışığında hadisin zayıf olduğu hükmüne ulaşıyoruz.

Bu hadis ile ilgili olarak birkaç ayrıntıyı zikretmenin faydalı olacağını düşünüyoruz. Esasen Rukâne’nin hanımını boşamasıyla ilgili olarak hem senet hem de metin yönünden farklı rivayetler de mevcuttur. Bu rivayetleri muhteva yönüyle üç

³⁰⁶ Terzi, Mustafa Zeki, “Dâvûd b. Husayn”, *DİA*, IX/28.

³⁰⁷ Altıkulaç, Tayyar, “İkrime el-Berberî”, *DİA*, XXII/41.

³⁰⁸ Zehebi, *Mizanü’l-İ’tidâl*, III/93-95, (md. 5716).

³⁰⁹ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemal*, XXXII/495-497, (md. 7171).

³¹⁰ Zehebi, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, IX/246-247, (md. 71).

kısımda toplayabiliriz.

Bunlardan birincisi; “üç talakla boşadı” ibaresinin bulunduğu rivayettir ki bunu yukarıda zikrettik.

İkincisi; Rukâne’nin, hanımını “elbette” lafzı ile boşadığının bildirildiği rivayetlerdir. Bu rivayetin çok sayıda şahit ve mütabii vardır. Bunların içerisinde İmam Şafî’nin *Müsned*’inde geçen rivayetin sened ve metni şu şekildedir:

أَخْبَرَنَا عَمِّي، مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ بْنِ شَافِعٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَلِيٍّ بْنِ السَّائِبِ، عَنْ نَافِعِ بْنِ عُجَيْرٍ بْنِ عَبْدِ يَزِيدَ، أَنَّ رُكَانَةَ بْنَ عَبْدِ يَزِيدَ، طَلَّقَ امْرَأَتَهُ سُهَيْمَةَ الْمُزَنِيَّةَ الْبُتَّةَ ثُمَّ أَتَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنِّي طَلَقْتُ امْرَأَتِي سُهَيْمَةَ الْبُتَّةَ، وَاللَّهِ مَا أَرَدْتُ إِلَّا وَاحِدَةً، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِرُكَانَةَ: «وَاللَّهِ مَا أَرَدْتُ إِلَّا وَاحِدَةً؟» فَقَالَ رُكَانَةُ: وَاللَّهِ مَا أَرَدْتُ إِلَّا وَاحِدَةً، فَرَدَّهَا إِلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَطَلَّقَهَا الثَّانِيَةَ فِي زَمَانِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، وَالثَّلَاثَةَ فِي زَمَانِ عُثْمَانَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ.

Amcam Muhammed b. Ali b. Şafî’nin Abdullah b. Ali b. es-Sâib’den, onun da Nafi’ b. Uceyr b. Abdiyezid’den haber verdiğine göre Rukane b. Abdiyezid, karısı Süheyme el-Müzeniyye’yi elbette lafzı ile boşamıştı. Sonra Allah Rasûlü’ne (sav) gelerek “Ey Allah’ın Rasûlü! Ben karım Süheyme’yi elbette ile boşadım. Ama Allah’a yemin olsun ki (bu sözümle) bir talaktan başkasını kastetmedim” dedi. Allah Rasûlü (sav) Rukane’ye “bir talaktan başkasını kastetmediğine dair Allah’a yemin mi ediyorsun?” diye sordu. Rukane “Allah’a yemin olsun ki bir talaktan başkasını kastetmedim” diye cevap verince Allah Rasûlü (sav) karısını ona geri döndürdü. Rukane hanımını ikinci kez Hz. Ömer (ra) zamanında, üçüncü kez de Hz. Osman (ra) zamanında boşadı.³¹¹

Üçüncüsü de; Rukane’nin babası Abdüyezid’in, hanımını boşayıp başka bir kadınla evlenmesi ve Allah Rasûlü’nün “karına dön” diye emretmesinden bahseden rivayettir. Dört farklı kaynaktan geçen rivayetlerden Ebû Dâvûd’un *Sünen*’inde zikredilen

³¹¹ Şafî, *Müsned*, Mektebetü İbn Teymiye, Kahire, Birinci Baskı, 1416/1996, II/74, (Hadis no: 118); Said b. Mansur, *Sünen*, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1399/1979, I/384, (Hadis no: 1671); İbn Ebî Şeybe, Abdullah b. Muhammed (ö.235), *Musannef*, Dâru’s-Selefiyye, Birinci Baskı, Hindistan, 1400/1980, V/65; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IXL/532; İbn Mace, Talak, 19, I/661, (Hadis no: 2051); Ebu Dâvûd, Talak, 14, III/529, (Hadis no: 2206); Tirmizi, Talak, 2, III/472, (Hadis no: 1177); Ebû Ya’lâ, Ahmed b. Ali b. El-Müsennâ el-Mevsılî (ö.307), *Müsned*, Dâru’s-Sekafeti’l-Arabiyye, İkinci Baskı, Beyrut, 1412/1992, III/107, (Hadis no: 1537).

rivayetin sened ve metni şu şekildedir:

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ صَالِحٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ، أَخْبَرَنِي بَعْضُ بَنِي أَبِي رَافِعٍ، مَوْلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، عَنْ عِكْرِمَةَ مَوْلَى ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: طَلَّقَ عَبْدُ يَزِيدَ أَبُو رُكَانَةَ، وَإِخْوَتَهُ أُمَّ رُكَانَةَ، وَنَكَحَ امْرَأَةً مِنْ مُزَيْنَةَ، فَجَاءَتِ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَتْ: مَا يُغْنِي عَنِّي إِلَّا كَمَا تُغْنِي هَذِهِ الشَّعْرَةَ، لِشَعْرَةٍ أَخَذْتُهَا مِنْ رَأْسِهَا، فَفَرَّقَ بَيْنِي وَبَيْنَهُ، فَأَخَذَتِ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَمِيئَةً، فَدَعَا بِرُكَانَةَ، وَإِخْوَتِهِ، ثُمَّ قَالَ لَجُلَسَائِهِ: «أَتَرُونَ فُلَانًا يُشَبِّهُ مِنْهُ كَذَا وَكَذَا؟»، مِنْ عَبْدِ يَزِيدَ، وَفُلَانًا يُشَبِّهُ مِنْهُ كَذَا وَكَذَا؟» قَالُوا: نَعَمْ، قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِعَبْدِ يَزِيدَ: «طَلَّقُهَا» فَفَعَلَ، ثُمَّ قَالَ: «رَاجِعِ امْرَأَتَكَ أُمَّ رُكَانَةَ وَإِخْوَتَهُ» قَالَ: إِنِّي طَلَقْتُهَا ثَلَاثًا يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَالَ: «قَدْ عَلِمْتُ رَاجِعُهَا» وَتَلَا: {يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلُّوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ} [الطلاق: 1]، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَحَدِيثُ نَافِعِ بْنِ عُجَيْرٍ، وَعَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَلِيٍّ بْنِ يَزِيدَ بْنِ رُكَانَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، أَنَّ رُكَانَةَ، طَلَّقَ امْرَأَتَهُ الْبَتَّةَ، فَرَدَّهَا إِلَيْهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «أَصْحُحُ، لِأَنَّ وَلَدَ الرَّجُلِ، وَأَهْلَهُ أَعْلَمُ بِهِ، إِنَّ رُكَانَةَ إِنَّمَا طَلَّقَ امْرَأَتَهُ الْبَتَّةَ، فَجَعَلَهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَاحِدَةً»

Ebû Dâvûd Ahmed b. Salih'ten, o Abdürrezzâk'tan, o İbn Cüreyc'den nakletmiştir. O (İbn Cüreyc): “Nebi'nin (sav) mevlası Ebû Râfî'in oğullarından birisi, İbn Abbas'ın mevlası İkrime'den rivayetle İbn Abbas'ın şöyle dediğini bana anlattı. ‘Rukane ve kardeşlerinin babası Abdüyezîd, (karısı) Ümmü Rukane'ye boşamış, Müzeyne kabilesinden bir kadınla evlenmişti. Kısa bir süre sonra bu kadın Allah'ın Elçisine gelmiş ve (Abdüyezîd'in iktidarsız olduğunu ima etmek için) başından aldığı bir kılı göstererek; ‘onun bana ancak şu kıl kadar faydası olabilir, benimle onun arasını ayır’ demişti. Allah Rasülü'nü (sav) bir hamiyet (acıma ve koruma duygusu) aldı. Rukane'yi ve kardeşlerini çağırdı. Sonra orada bulunanlara o çocukları göstererek: ‘Bunun şu ve şu bakımlardan, diğerinin de şu ve şu bakımlardan Abdüyezîd'e benzediğini görüyor musunuz?’ diye sordu. ‘Evet’ dediler. Bunun üzerine Allah Rasülü (sav) Abdüyezîd'e: ‘Onu boş’a diye emretti, o da isteneni yaptı. Sonra, ‘Önceki eşine yani Rukane ve kardeşlerinin annesine dön’ dedi. Abdüyezîd: ‘Ama Ey Allah'ın Rasülü! Ben onu üç talakla boşadım’ dedi. Allah Rasülü: ‘Biliyorum, sen ona dön’ dedi ve ‘Ey Nebi! Kadınları boşadığınız zaman onları iddetleri içinde boşayın’ (Talak:1) ayetini okudu.” Ebû Dâvûd dedi ki: “Nâfi' b. Uceyr'in Abdullah b. Ali b. Yezid b. Rukane'den, babası ve dedesi yoluyla naklettiği, Rukane'nin, karısını “elbette” ile boşadığı ve Allah Rasülü'nün de (sav) onu karısına geri döndürdüğü rivayet daha sahih ve doğrudur. Çünkü adamın çocukları ve ailesi, Rukane'nin, karısını “elbette” ile boşadığını ve Allah

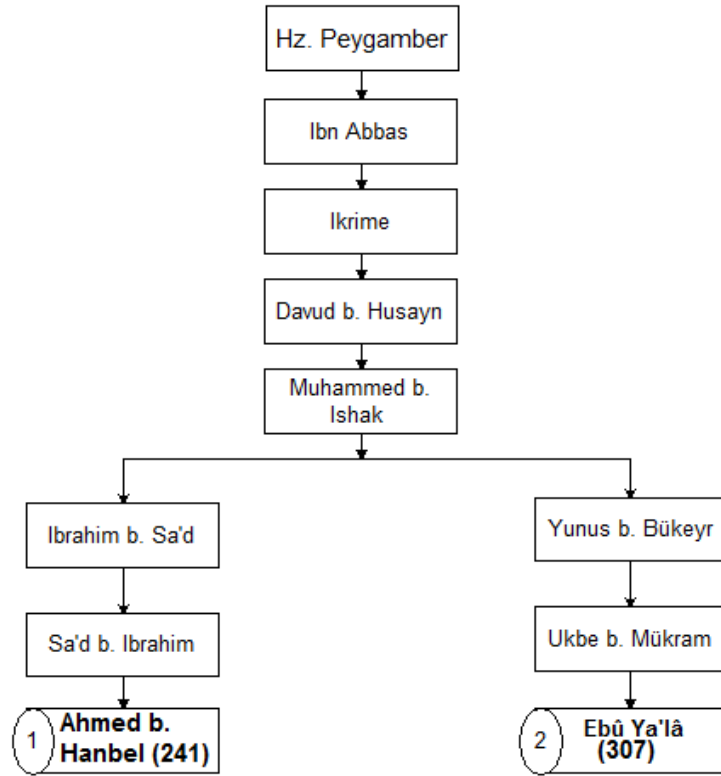
Rasûlü'nün (sav) onu bir saydığını daha iyi bilirler.”³¹²

Bu rivayetlerden birinci ve üçüncü sırada zikrettiklerimiz İbn Abbas ve İkrime tarikiyle nakledilirken ikinci sırada verdiğimiz rivayet Nafi' b. Uceyr tarikiyle Rukane'nin çocuklarından ve torunlarından zikredilmiştir. Üçüncü sırada zikrettiğimiz hadiste “Nebi'nin (sav) mevlası Ebû Râfi'in oğullarından birisi” ibaresindeki kişinin ismi verilmemiş ancak Hakim'in *el-Müstedrek*'inde bu ismin Muhammed b. Ubeydullah b. Ebî Râfi' olduğu bildirilmiştir. Yukarıda da bildirdiğimiz gibi üçüncü rivayetin sonunda Ebû Dâvûd, Uceyr tarikiyle Rukane'nin çocuklarından ve torunlarından zikredilen rivayetin daha doğru olduğunu çünkü adamın çocukları ve ailesinin konuyu daha iyi bileceklerini ifade etmiştir.

Hadislerin senedlerindeki meçhul ve zayıf raviler ile metinlerdeki “üç talakla boşadı” ve “elbette ile boşadı” rivayetlerinin farklılık arz etmesi, ayrıca hanımını boşayan kişinin bazı rivayetlerde Rukane, bazılarında ise Rukane'nin babası Abdüyezîd olduğunun bildirilmesi gibi sebeplerden dolayı hadis muzdarib³¹³ kabul edilmelidir.

³¹² Ebu Dâvûd, Talak, 10, III/519, (Hadis no: 2196); Abdürrezzak, *Musannef*, VI/390, (Hadis no: 11334); Hakim, *el-Müstedrek*, II/533, (Hadis no: 3817); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII/555, (Hadis no: 14986).

³¹³ Sözlükte “vurmak, dövmek, çarpmak” anlamındaki darb kökünün “iftiâl” kalıbından ism-i fâili olan muzdarib, “çeşitli şekillerde rivayet edilen sened veya metinlerinden biri diğerine tercih edilemeyen hadis” demektir. Geniş bilgi için bkz. Tekineş, Ayhan, “Muztarib”, *DİA*, XXXI/423.

Şekil 12. Rukane hadisi isnad şeması

BÖLÜM IV

SONUÇ

4.1. Sonuç

Bir önceki bölümün giriş kısmında Kur'an-ı Kerim'in boşamayla ilgili genel hükümleri belirlediğini, boşama işleminin usul ve esaslarını açıkladığını, konunun sistematik ve periyodik yönünü ortaya koyduğunu ifade etmiş ve boşama sayısının üç kezle sınırlandırıldığını söylemiştik.

Boşamayla alakalı olarak Kur'an-ı Kerim'in irşat buyurduğu hükümler ışığında, boşama sayısının üç ile sınırlandırılmasının, aslında erkeğin boşama hakkıyla alakalı değil, boşama neticesinde eşine yeniden dönme hakkıyla alakalı olduğunu düşünüyoruz. Kur'an- Kerim'de Bakara Suresi'nin 229'uncu ayet-i kerimesinde Şarî'in “الطَّلَاقُ مَرَّتَانٍ” “فَلَمَّا سَكَتَ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٍ بِإِحْسَانٍ” “Talak iki keredir, bundan sonra ya iyilikle tutmak ya da güzellikle salıvermek gerekir” hitabı da bu gerçeğe işaret ediyor olsa gerektir. Zira ayette, ric'at hakkının ilk iki talaktan sonra olabileceğine işaret edilmiş, bu iki dönüş akabinde ya iyilikle evliliğe devam edilmesi ya da evliliğin devamı mümkün görülüyorsa üçüncü talakın kullanılarak evlilik hayatının iyilikle sonlandırılması tavsiye edilmiştir. Bu iki dönüş de ancak ayrı ayrı kullanılan talaklardan sonra gerçekleşebilir. Bu durumda erkeğe verilmiş gibi görünen üç talak hakkı, aslında bir defada kullanılabilecek bir hak olarak değil, ilk iki boşamanın ardından pişmanlık vb. gibi sebeplerle eşine yeniden dönme ve evliliğin devamını yeniden deneme hakkı olarak anlaşılmalıdır.

Bu bağlamda biz, boşamaların her birinin kendi içinde ayrı ayrı değerlendirilmesi ve her bir boşamanın ardından, Kur'an'da öngörülen iddet süresinin takip edilmesi gerektiği kanaatindeyiz. Bu durumda üç talak konusunda Kur'an'ın belirlediği usul ve esasların yeterli olduğunu, bu usul ve esaslar çerçevesinde bir defada söylenen üç talakın tek sayılmasının, Kur'an'ın irşad buyurduğu hükümlere ve bu hükümlerde gözetilen maslahata daha uygun olacağını düşünüyoruz.

Bu aşamada zihnimize, “madem Kur'an'ın ortaya koyduğu usul ve esaslar üç talak konusunda yeterliyse, bu durumda konuyla ilgili hadisleri nereye koyacağız ve nasıl yorumlayacağız?” gibi bir soru gelmesi muhtemel ve olağandır. Bu soruya cevabımız da şu şekilde olacaktır.

Bir önceki bölümde hem sened hem de metin yönünden ciddi bir şekilde incelemeye tabi tuttuğumuz rivayetlerin bir kısmının delil olamayacak kadar zayıf, bir kısmının da sahih olmakla birlikte ya başka konularla alakalı olması ya da konuyla alakalı olmakla birlikte mücmel ifadelerin yeterince araştırılmadan ifadenin ortaya koyduğu zâhirî mana ile yetinilmesi sebebiyle delil olmaktan uzak olduklarını gördük.

Şöyle ki; yaptığımız araştırma neticesinde sahih oldukları sonucuna ulaştığımız rivayetlerden Sehl b. Sa'd hadisinin, genel olarak mülâane konusundan bahsettiğini gördük. Rivayeti incelerken de belirttiğimiz üzere, aynı olayı şahıs ismi zikretmeden ve muhtasar olarak sadece mülâane kısmını anlatan çok sayıda rivayetin bulunması da bu gerçeği ortaya koymaktadır. Daha önce “Liân” bahsinde de ifade ettiğimiz üzere, mülâane işleminin tamamlanmasından sonra Ebû Hanîfe ve Ahmed b. Hanbel'e göre hâkim eşleri birbirinden ayırır. İmam Mâlik ve Züfer'e³¹⁴ göre mülâaneden sonra böyle bir tefrik kararına gerek olmaksızın evlilik kendiliğinden sona erer. İmam Şâfiî ise bu sona eriş için sadece kocanın liân yapmasını yeterli görür. Ayrılığın kendiliğinden olacağını söyleyenlere göre bu bir fesih, hâkim hükmüyle olacağını söyleyenlere göre ise bâin talâktır.³¹⁵ Bu hükümler doğrultusunda mülâaneden sonra evlilik zaten sona ermiş ve eşler birbirinden ayrılmış demektir. Bu vakitten sonra yapılan boşama işleminin geçerliliği ve gerekliliği tartışmalıdır. Bu durumda hadisin, üç talak konusuna delaletinin zannî olduğu kanaatindeyiz.

İkinci sırada zikrettiğimiz Fatıma bint Kays hadisi ile Üçüncü ve dördüncü sırada incelediğimiz Rifâa el-Kurazî ve Hz. Aişe hadisleri, delalet yönünden benzerlik arz etmektedir. Hadislerde zikredilen “üç talak” ve “elbette” lafızları mücmel ifadelerdir. İncelememiz esnasında, “elbette” kelimesi ya da bu kelimenin türevleri ile yapılan boşamanın, beynûnet-i kübra'ya delalet ettiğini ancak bu üç boşamanın bir kerede gerçekleşme ihtimali bulunduğu kadar farklı zamanlarda söylenmiş olma ihtimalinin de bulunduğunu zikretmiştik. Dolayısıyla bu lafızlardan, bir defada üç talakla boşadığı sonucunu çıkarmanın mümkün olamayacağı gibi ayrı ayrı boşadığı hükmünü çıkarmanın da mümkün olamayacağını düşünüyoruz. Kaldı ki hadislerin diğer bazı varyantlarında, bu mücmel ifadeleri daraltan tafsilat ve açıklamalara yer verilmiş, rivayetlerde zikredilen üç boşamanın farklı zamanlarda meydana geldiğine işaret edilmiştir. Bu sebeple rivayetlerin bir defada söylenen üç talakın üç talak sayılacağı konusundaki delâletinin

³¹⁴ Serahsî, *Mebhut*, VII/65.

³¹⁵ Aktan, Hamza, “Kazf”, *DİA*, XXV/148.

kat'î olmadığı düşüncesindeyiz.

Beşinci sırada verdiğimiz İbn Ömer hadisine gelince; konunun başında verdiğimiz hadis, metnindeki Atâ el-Horasânî'ye ait fazlalık sebebiyle şâz kabul edilmiştir. İbn Ömer'in hanımını boşamasıyla alakalı olarak nakledilen rivayetlerden en sahihi; hem senedinin daha kısa ve kuvvetli olması hem de şahidinin daha fazla olması sebebiyle Nafi' tarikiyle zikredilen hadistir. Bu hadiste İbn Ömer karısını hayızlı iken bir talakla boşamış, Allah Rasülü (sav) de kendisine, karısına dönmesini emretmiştir. Bu olayla ilgili olarak rivayet edilen ve anlam yönüyle bunlardan farklı olan diğer rivayetler de hem sened itibariyle zayıftır hem de sahih kabul edilen Nafi' hadisine tearuz gösterdiğinden şâz kabul edilmelidir. Bu durumda sahih olan Nafi' rivayeti esas alındığında hadisin, ne üç talaka, ne tek talaka ne de üç talakın geçersiz sayılacağına delil gösterilemeyeceği kanaatindeyiz.

Altıncı sırada verdiğimiz Ubade b. Samit, sekizinci sırada verdiğimiz Hz. Ali ve dokuzuncu sırada verdiğimiz Muaz b. Cebel hadislerinin senedlerinde zayıf, meçhul ve metrûk raviler bulunması sebebiyle zayıf oldukları sonucuna ulaştık. Bu durumda rivayetlerin huccet kabul edilmesinin mümkün olmadığını düşünüyoruz.

Yedinci sırada verdiğimiz Mahmud b. Lebîd hadisi, sadece Nesâî tarafından nakledilmiş olup her hangi bir şahid veya mütabii bulunmamaktadır. Bu sebeple hadis fert kalmıştır. Hadis ayrıca Mahmud b. Lebîd'in irsal yapma ihtimali ve Mahrame b. Bükeyr'in babasından hadis işitmediği ve onun kitabından nakilde bulunduğu halde işitmiş gibi rivayette bulunması sebebiyle eleştirilmiştir. Tüm bu olumsuzlukları görmezden gelsek ya da bu eleştirilerin hadisin sıhhatine engel teşkil etmediğini kabul etsek bile, hadisin mana itibariyle de üç talakın geçerli olduğuna hamledilemeyeceği kanaatindeyiz. Zira rivayette, Allah Rasülü'nün bir defada söylenen üç talaka kızdığı ve bunu Allah'ın kitabıyla oynamak olarak nitelendirdiği bildirilmektedir. Allah Rasülü'nün kızma nedeni ise yapılan bu işin Kur'an ve sünnete uygun olmamasıdır. Buna rağmen rivayetin, üç talakın geçerli olacağına delil gösterilmesinin çok uzak bir ihtimal olduğunu, hatta tam aksine tek talakın geçerli olacağına delaletinin daha kuvvetli olduğunu düşünüyoruz.

Son sırada zikrettiğimiz Rukane hadisine gelince, ravilerinin muhaddislerce cerhedilmiş olması sebebiyle rivayetin zayıf olduğu sonucuna ulaştık. Diğer yandan hadisin Uceyr tarikiyle Rukane'nin çocuklarından ve torunlarından zikredilen farklı bir varyantında, Rukâne'nin hanımını üç talakla değil de "elbette" ile boşadığı yönünde bilgi verilmiştir. Çok sayıda şahit ve mütabii bulunan bu rivayeti nakledenlerden birisi

olan Ebû Dâvûd, Uceyr tarikiyle Rukane'nin çocuklarından ve torunlarından zikredilen bu rivayetin daha doğru olduğunu çünkü adamın çocukları ve ailesinin konuyu daha iyi bileceklerini ifade etmiştir. Ancak hadislerin senedlerindeki meçhul ve zayıf raviler ile metinlerindeki “üç talakla boşadı” ve “elbette ile boşadı” lafızlarının farklılık arz etmesi, ayrıca hanımını boşayan kişinin bazı rivayetlerde Rukane, bazılarında ise Rukane'nin babası Abdüyezîd olduğunun bildirilmesi gibi sebeplerden dolayı hadis muzdarib kabul edilmelidir. Uceyr tarikiyle zikredilen hadisin sahih olduğu düşünülse bile buradaki ifadede “elbette” ile boşadığı belirtildiğinden bu rivayetin de üç talakın tek sayılacağına yönelik delaletinin kat'î olmadığını düşünüyoruz.

Sonuç olarak; üç talak konusunda mevcut rivayetlerden daha çok, Kur'an ayetleri üzerinde yapılacak derinlemesine bir çalışmanın daha faydalı olacağı kanaatindeyiz. Zira elimizde sübut ve delalet yönünden kat'î bir delil olan Kur'an-ı Kerim varken, gerek sübut gerekse delalet yönünden zannîlik arz eden rivayetler üzerine hüküm bina etmenin doğru olmayacağı kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

Abdulhamid, Muhammed Muhyiddin, *el-Ahvalü's-Şahsiyye fi's-Şerîati'l-İslâmiyye*, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut 1424/2003.

Abdürrezzak, Ebu Bekr Abdurrezzak b. Hemmam es-San'ânî, *Musannef*, el-Mektebetü'l-İslâmî, İkinci Baskı, Beyrut, 1403/1983.

Acar, H. İbrahim, *İslam Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi*, Kültür Eğitim Vakfı Yayınevi, Erzurum 2000.

-----, "Tefrîk". *DİA*, XL.

Ahmed b. Hanbel, el-*Müsned*, Tahk. Şuayb el-Arnâvud, Müessesetü'r-Risale, c.1-50, Birinci Baskı, Beyrut 1421/2001.

Akçay, Mustafa, "Vahiyde Fetret Problemi Üzerine Bir İnceleme", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2000, sayı 2.

Aktan, Hamza, "Kazf", *DİA*, XXV.

Altıkulaç, Tayyar, "Hammâd b. Zeyd" *DİA*, XV.

-----, Tayyar, "İkrime el-Berberî", *DİA*, XXII.

Atar, Fahrettin, "Muhâlea", *DİA*, XXX.

Ateş, Ali Osman, *İslam'a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Adetleri*, Beyan Yayınları 216, İstanbul 1996.

Aydın, Mehmet Akif, "Liân" *DİA*, XXVII.

Aydınlı, Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, MÜİFY, No:233, Altıncı Baskı, İstanbul 2012.

Bâcî, Süleyman b. Halef, *et-Ta'dîl ve't-Tecrîh limen Harace anhü'l-Buhari fi'l-Cami's-Sahih*, c. 1-3, yy., ts.

Bağdâdî, Ebu Bekr Muhammed b. Abdulğânî (ö. 629), *et-Takyîd li Ma'rîfeti Ruvâti's-*

Süneni ve'l-Mesânîd, Hindistan, 1983.

-----, *Tekmiletü'l-İkmâl*, Camiatü Ümmü'l-Kurâ, Birinci Baskı, Mekke-i Mükkerreme, 1408/1987.

Bakkaloğlu, Abdussamet, “Tefvîz” *DİA*, XL.

Beğavî, Ebu Muhammed el-Huseyn, *Mealimü't-Tenzil fî Tefsiri'l-Kur'ân (Tefsîru Beğavî)*, Daru Tayyibe li'n-Neşri ve't-Tevzî', c.1-8, Riyad 1412 h.

Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Üçüncü Baskı, c. 1-11, Beyrut, 1424/2003.

-----, *es-Sünenü's-Sâğîr*, Camiatü'd-Dirâsâtî'l-İslamiyye, Birinci Baskı, c.1-4, 1410/1989.

Bilmen, Ömer Nasûhî, *Hukuki İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, c.1-8, İstanbul, 1985.

Birişik, Abdülhamit, “Sûre”, *DİA*, XXXVII.

Buharî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil (ö. 256); *Sahîhu'l-Buharî*, Daru Tavkı'n-Necat, c.1-9, Beyrut 1422.

-----, *et-Târîhu'l-Kebîr*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1407/1987.

Cürcani, Ebu Ahmed b. Adiy (ö. 365), *el-Kamil Fî Duafâi'r-Ricâl*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ts.

Çeker, Orhan, “Halvet”, *DİA*, XV.

Çelik, Ali, “Nuaym b. Hammad”, *DİA*, XXXIII.

Çelikkaya, Hasan, *Ayetlerin İnîş Sebepleri ve Sonuçları Üzerine Bir Araştırma*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1982.

Dârakutnî, *Sünen*, Müessesetü'r-Risale, Birinci Baskı, c. 1-6, 1424/2004h.

Döndüren, Hamdi, “Îlâ”, *DİA*, XXII.

- Dönmez, İbrahim Kâfî, “Muhammed/B-İbadet Hayatı ve Hukuktaki Yeri”, *DİA*, XXX.
- Ebu Avane, Yakub b. İshak b. İbrahim en-Nisabûrî, *Müstahrec*, Dâru'l-Ma'rife, c. 1-5, Beyrut, 1419/1998.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. eş-Eş'ab el-Ezdî es-Sicistânî, *Sünen*, Tahk. Şuayb el-Arnâvud, Daru'r-Risaleti'l-Alemiyye, c.1-7, Beyrut 1430/2009.
- Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali b. El-Müsennâ el-Mevsılî (ö.307), *Müsned*, Dâru's-Sekafeti'l-Arabiyye, İkinci Baskı, c.1-13, 1412/1992.
- Ebu Zehra, Muhammed, *İslam Hukuk Metodolojisi (Fıkıh Usulü)*, Çeviren: Abdulkadir ŞENER, Fecr Yayınevi, Ankara 1997.
- Elbânî, Muhammed Nasıruddin, *İrvâü'l-Ğalîl*, el-Mektebü'l-İslâmî, 1. Baskı, c.1-9, Beyrut, 1399/1979.
- Erul, Bünyamin, “Tedlis”, *DİA*, XL.
- Fayda, Mustafa, “Cahiliye”, *DİA*, VII.
- , Mustafa, “İbn İshak”, *DİA*, XX.
- Görgülü, H. Ali, *İslam Hukukunda Kadının Mesken Hakkı*, S.D.Ü. İlahiyat Fak. Dergisi, 1994, Sayı: 1.
- Hakim, Ebu Abdullah Muhammed b. Abdullah en-Nisabûrî (ö. 405), *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*, Dâru'l-Marife, Beyrut, ts.
- Halîlî, Ebû Ya'lâ Halil b. Abdullah el-Kazvînî (ö. 446), *el-İrşâd fî Ma'rifeti Ulemai'l-Hadis*, Mektebetü'r-Rüşd, c. 1-3, Riyad, 1409/1989.
- Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi*, Çeviren Salih TUĞ, İrfan Yayıncılık, Beşinci Baskı, c.1-2, İstanbul 1995.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali (ö. 463), *el-Müttefik ve'l-Müfterik*, Daru'l-Kâdirî, Birinci Baskı, c. 1-3, Beyrut, 1417/1997.
- , *Târîhu Bağdât (Târîhu Medineti's-Selâm)*, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Birinci

Baskı, c.1-17, 1422/2001.

Iclî, Ebu'l-Hasen Ahmed b. Abdullah el-Kûfî (ö. 261), *Tarihu's-Sikât*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Birinci Baskı, Beyrut, 1405/1984.

İbn Abidin, Muhammed Emin, *Hâşiyetu İbn Abidin (Reddü'l-Muhtar ale'd-Dürri'l-Muhtar)*, Dâru Alemlî'l-Kütüb, c.1-14, Riyad 1423/2003.

İbn Asâkir, Ebu'l-Kasım Ali b. el-Hasen, *Târîh-u Dimeşk*, Daru'l-Fikr, c.1-80, Beyrut, 1415/1995.

İbn Ebî Hatim, Ebu Muhammed Abdurrahman b. Muhammed (ö. 327), *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, c. 1-9, Beyrut, 1372/1953.

İbn Ebî Şeybe, Abdullah b. Muhammed (ö.235), *Musannef*, Dâru's-Selefiyye, Birinci Baskı, c.1-15, Hindistan, 1400/1980

İbn Hacer, Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî (ö. 852), *Fethu'l-Bâri Şerhu Sahihi'l-Buharî*, Dâru'l-Marife, c.1-13, Beyrut 1379 h.

-----, *Lisânu'l-Mîzân*, c. 1-10, Mektebü'l-Matbûâtî'l-İslamiyye, Beyrut, 1423/2002.

-----, *Takrîbü't-Tehzîb*, Dâru'r-Reşîd, Üçüncü Baskı, Halep, 1991 h.

İbn Hibban, Ebû Hatim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî (ö. 354), *Kitabü's-Sikât*, Matbaatü Meclis-i Dâirati'l-Meârif, Hindistan, 1393/1973.

-----, Ebû Hatim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî (ö. 354), *Sahih*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1414/1993.

İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, Şeriketü ve Mektebetü ve Matbaatü Mustafa el-Babî, c. 1-2, Mısır, 1375/1955.

İbn Kayyım el-Cevziyye, Zâdü'l-Meâd, Terc. Muzaffer Can, Cantaş Yayınları, c.1-6, İstanbul 1991.

İbn Kesir, Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dimaşkî eş-Şâfî (ö. 774), *Tabakâtü'l-Fukahâi's-*

Şâfiyyin, Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyye, yy., 1413/1993.

İbn Kudame, Ebu Muhammed b. Abdullah, *el-Muğnî*, Daru Aleml-i-Kütüb, 3. Baskı, c.1-15, Riyad 1417/1997.

İbn Mace, *Sünen*, Daru İhyaü'l-Kütübi'l-Arabiyye, c.1-2, ts.

İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed el-Basrî (ö. 230), *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, Dâru Sâdır, c. 1-8, Beyrut, 1968.

İbnü'l-Cevzî, Cemalüddin Ebu'l-Ferac (ö. 597), *Kitabü'd-Duafâ ve'l-Metrûkîn*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Birinci Baskı, c. 1-3, Beyrut, 1406/1986h.

İsfahânî, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah (ö. 430), *Zikru Ahbari'l-İsbahân*, Dâru'l-Kitabi'l-İslâmî, Kahire, ts.

İshak b. Râhûyeh, el-Hanzalî, Müsned, Mektebetü'l-İman, c. 1-5, Medine, 1412/1991.

Kadı İyaz, Ebu'l-Fadl el-Kadî İyaz b. Musa el-Yahsubî, *Tertîbü'l-Medârik ve Takrîbü'l-Mesâlik*, Tahk. Abdulkadir es-Sahrâvî, Fas Evkaf Bakanlığı, 1403/1983.

Kallek, Cengiz, "Fukahâ-i Seb'a", *DİA*, XIII.

Karaman, Hayrettin, *Mukayeseli İslam Hukuku*, Nesil Yayınları, c. 1-3, İstanbul 1996.

Koca, Ferhat, "Mücmel", *DİA*, XXXI.

Koçkuzu, Ali Osman, "Firyâbî", *DİA*, XIII.

Koçyiğit, Talat, *Hadis Tarihi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları No.134, Ankara Üniversitesi Basımevi 1977.s.10;

Köse, Saffet, "Hülle", *DİA*, XVIII.

-----, "İbn Vehb", *DİA*, XX.

Kuleysî, Ali Ahmed, *Ahkamü'l-Üsra fi's-Şeriatî'l-İslamiyye*, Mektebetü'l-Ceylü'l-Cedid, İkinci Baskı, c.1-2, San'a 1414/1993.

Makdisî, el-Mutahhir b. Tahir, *el-Bed'ü ve't-Tarih*, Mektebetü's-Sekafeti'd-Diniyye, c.1-6, yy., ts.

Malik b. Enes, *Muvatta*, Tahkik: Muhammed Mustafa el-A'zamî, Birinci Baskı, Müessesetü Ziyad b. Sultan, c.1-8, Abu Dabi 1425/2004.

Mansûrî, Ebu't-Tayyip Nâyif b. Salâh b. Ali, *İrşâdü'l-Kâsî ve'd-Dânî*, Birinci Baskı, Daru'l-Keyân, Riyad, 1427/2006.

Mevsîlî, Abdullah b. Mahmud b. Mevdûd, *el-İhtiyar li Ta'lîli'l-Muhtâr*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, c.1-5, Beyrut, ts.

Meydânî, Abdülğanî, *el-Lübâb fî Şerhi'l-Kitâb*, Dersaadet, c.1-4, İstanbul, ts.

Mizzî, Yusuf b. Abdurrahman (ö. 742), *Tehzîbü'l-Kemal fî Esmâi'r-Rical*, Müessesetü'r-Risale, Altıncı Baskı, c. 1-35, 1410/1994.

Müslim, Ebu'l-Huseyn Müslim b. Haccac el-Kuşeyrî en-Nisaburî, *Sahih*, Tahk. Muhammed Fuad Abdülbâkî, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1412/1991.

Nesaî, Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali, *Sünen (es-Sünenü's-Suğrâ)*, Beytü'l-Efkâr ed-Devliyye, yy., ts.

-----, Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali, *es-Sünenü'l-Kübra*, Müessesetü'r-Risale, c. 1-10, 1421/2001.

Okiç, M. Tayyib, *İslamiyette İlk Nüfus Sayımı*, İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara 1958/9, s.11-20.

Polat, Salahattin, "Mürsel" *DİA*, XXXII.

-----, "Mütâbaat", *DİA*, XXXII.

-----, "Şahid", *DİA*, XXXVIII.

Serahsî, Ebu Sehl Ebu Bekr Muhammed b. Ahmed, *Mebsut*, Editör:Mustafa Cevat AKŞİT, Terc. Kurul, Gümüşev Yayıncılık, c.1-31, İstanbul 2008.

Sâbûnî, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefâsîr*, Dâru'l-Kur'âni'l-Kerim, Beyrut,

1402/1971.

Suyutî, Celalüddin Abdurrahman ve Mahallî, Muhammed b. Ahmed, *Tefsîru'l-Celâleyn*, Salah Bilici Kitabevi, İstanbul, ts.

Şa'bân, Zekiyyüddin, *İslam Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l-Fıkh)*, TDVY/45, Ankara 1996.

Sâid b. Mansur, *Sünen*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, c.1-2, Beyrut, 1399/1979.

Şâfîî, Muhammed b. İdris, *el-Ümm*, Daru'l-Marife, c.1-8, Beyrut Ts.

-----, *Müsned*, c.1-2, Mektebetü İbn Teymiye, Kahire, Birinci Baskı, 1416/1996.

Şevkani, Muhammed b. Ali, *Neylû'l-Evtar min esrari Münteka'l-Ahbar*, Daru İbni'l-Kayyim ve Daru İbn Affan, c.1-12, Riyad 1426/2005.

Taberânî, Süleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, Mektebetü İbn Teymiye, İkinci Baskı, c.1-25, Kahire 1404/1983.

Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, *Camîu'l-Beyan an Te'vîl-i Âyi'l-Kur'ân*, Tahk. Dr. Abdullah b. Abdu'l-Muhsin et-Türkî, Dâru Hicr li't-Tabaa ve'n-Neşr ve't-Tevzî ve'l-İlân, Birinci Baskı, c.1-26, Kahire 1422/2001.

Tekineş, Ayhan, "Muztarib", *DİA*, XXXI.

Terzi, Mustafa Zeki, "Dâvûd b. Husayn", *DİA*, IX.

Tirmizi, Ebu İsa Muhammed b. İsa, *Sünen (el-Camîu's-Sahih)*, Tahk. Muhammed Fuad Abdülbâkî, Şeriketü Mektebe ve Matbaa Mustafa el-Bâbi el-Halebî, İkinci Baskı, c.1-5, Mısır 1388/1968.

Toksarı, Ali, "İbnü'l-Müsennâ", *DİA*, XXI.

Uludağ, Süleyman, "Hasan-ı Basrî", *DİA*, XVI.

Üzüm, İlyas, "Hüküm", *DİA*, XVIII.

Yaman, Ahmet, *İslam Aile Hukuku*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı

Yayınları Nu:220, İstanbul 2013.

-----, Ahmet, “Zihâr”, *DİA*, XLIV.

Yazır, Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Akçağ Yayınları, c.1-9, Ankara ts.

Yılmaz, Muhammet, “Mevkûf Hadisler ve Hükmen Merfû‘ Kavramı”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 1, c.1, s.161-179, Adana, 2001.

Zebîdî, Seyyid Muhammed Murtezâ el-Huseynî, *Tâcü'l-Arûs min Cevahiri'l-Kamus*, et-Türasü'l-Arabî, c. 1-40, Kuveyt, 1385/1965.

Zehebi, Şemsüddin Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz (ö. 748), *Dîvânü'd-Duafâ*, İkinci Baskı, Mektebetü'n-Nehdati'l-Hadîse, Mekke, 1387/1967.

-----, *el-Kâşif*, Müessesetü Ulûmi'l-Kur'ân, Cidde, ts.

-----, *Mizanü'l-İ'tidâl*, Daru'l-Ma'rife, c. 1-4, Beyrut, ts.

-----, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1402/1982.

-----, *Tarihu'l-İslam ve Vefâyâtü'l-Meşâhîri ve'l-E'lâm*, Daru'l-Kütübi'l-Arabî, Birinci Baskı, c. 1-52, Beyrut, 1411/1990.

Zuhaylî, Vehbe, *Fıkıh Usulü*, Çeviren: Ahmet EFE, Risale Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2014.

EKLER

RİVAYETLERİN DİĞER KAYNAKLARDA GEÇEN METİNLERİ

EK 1. Sehl b. Sa'd veya Uveymir hadisinin diğer kaynaklarda geçen metinleri

مَالِكُ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ؛ أَنَّ سَهْلَ بْنَ سَعْدٍ السَّاعِدِيَّ، أَخْبَرَهُ أَنَّ عُوَيْمِرَ الْعَجَلَانِيَّ، جَاءَ إِلَى عَاصِمِ بْنِ عَدِيٍّ الْأَنْصَارِيِّ. فَقَالَ لَهُ: يَا عَاصِمُ، أَرَأَيْتَ رَجُلًا وَجَدَ مَعَ امْرَأَتِهِ رَجُلًا، أَيْقَنُوهُ، فَتَقْتُلُونَهُ؟ أَمْ كَيْفَ يَفْعَلُ؟ سَلْ لِي، يَا عَاصِمُ، عَنْ ذَلِكَ رَسُولُ اللَّهِ، فَسَأَلَ عَاصِمُ رَسُولَ اللَّهِ عَنْ ذَلِكَ. فَكَّرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، الْمَسَائِلَ، وَعَابَهَا، حَتَّى كَبُرَ عَلَى عَاصِمٍ مَا سَمِعَ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ. فَلَمَّا رَجَعَ عَاصِمٌ إِلَى أَهْلِهِ، جَاءَهُ عُوَيْمِرُ، فَقَالَ: يَا عَاصِمُ، مَاذَا قَالَ لَكَ رَسُولُ اللَّهِ؟ فَقَالَ عَاصِمُ، لِعُوَيْمِرٍ: لَمْ تَأْتِنِي بِخَيْرٍ. قَدْ كَرِهَ رَسُولُ اللَّهِ الْمَسْأَلَةَ الَّتِي سَأَلْتُهُ عَنْهَا فَقَالَ عُوَيْمِرُ: وَاللَّهِ، لَا أَنْتَهِيَ حَتَّى أَسْأَلَهُ عَنْهَا. فَأَقْبَلَ عُوَيْمِرُ، حَتَّى أَتَى رَسُولَ اللَّهِ، وَسَطَّ النَّاسُ. فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَرَأَيْتَ رَجُلًا وَجَدَ مَعَ امْرَأَتِهِ رَجُلًا، أَيْقَنُوهُ، فَتَقْتُلُونَهُ؟ أَمْ كَيْفَ يَفْعَلُ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «قَدْ أَنْزَلَ فِيكَ، وَفِي صَاحِبَتِكَ. فَادْهَبْ، فَأْتِ بِهَا». قَالَ سَهْلٌ: فَتَلَاعَنَّا، وَأَنَا مَعَ النَّاسِ، عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ. فَلَمَّا فَرَّغَا مِنْ تَلَاُعِهِمَا. قَالَ عُوَيْمِرُ: كَذَبْتُ عَلَيْهَا، يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ أُمْسَكْتُهَا. فَطَلَقَهَا ثَلَاثًا. قَبْلَ أَنْ يَأْمُرَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. قَالَ مَالِكٌ: قَالَ ابْنُ شِهَابٍ: فَكَانَتْ تِلْكَ، بَعْدُ، سُنَّةَ الْمُتَلَاعِنِينَ.	Mâlik b. Enes (ö.179)	1
... قَالَ سَهْلُ بْنُ سَعْدٍ: فَتَلَاعَنَّا، وَأَنَا مَعَ النَّاسِ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَلَمَّا فَرَّغَا. قَالَ عُوَيْمِرُ: كَذَبْتُ عَلَيْهَا يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ أُمْسَكْتُهَا فَطَلَقَهَا ثَلَاثًا قَبْلَ أَنْ يَأْمُرَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ	Ahmed b. Hanbel (ö.241)	2
... قال سهل: فتلاعنا وأنا مع الناس عند رسول الله صلى الله عليه وسلم، فلما فرغا، قال عويمر: كذبت عليها يا رسول الله إن أمسكتها، فطلقها ثلاثا، قبل أن يأمره رسول الله صلى الله عليه وسلم قال ابن شهاب: «فكانت تلك سنة المتلاعنين»	Buharî (ö.256)	3
... قَالَ سَهْلٌ: فَتَلَاعَنَّا وَأَنَا مَعَ النَّاسِ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَلَمَّا فَرَّغَا، قَالَ عُوَيْمِرُ: كَذَبْتُ عَلَيْهَا يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ أُمْسَكْتُهَا، فَطَلَقَهَا ثَلَاثًا قَبْلَ أَنْ يَأْمُرَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ ابْنُ شِهَابٍ: «فَكَانَتْ سُنَّةَ الْمُتَلَاعِنِينَ»،	Muslim (ö.261)	4

... قال سهل: فتلاعنا وأنا مع الناس عند رسول الله - صلى الله عليه وسلم -، فلما فرغا قال عويمر: كذبتُ عليها يا رسول الله إن أمسكتُها، فطَلَقَهَا عُويمِرُ ثلاثاً قَبْلَ أَنْ يَأْمُرَهُ رسول الله - صلى الله عليه وسلم -، قال ابنُ شهابٍ: فكانت تلك سنة المتلاعنين	Ebû Dâvûd (ö.275)	5
... قَالَ سَهْلٌ: فَتَّلَاعَنَا وَأَنَا مَعَ النَّاسِ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَلَمَّا فَرَغَ عُويمِرُ قَالَ: كَذَبْتُ عَلَيْهَا يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ أَمْسَكْتُهَا، فَطَلَقَهَا ثَلَاثًا قَبْلَ أَنْ يَأْمُرَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ	Nesâî (ö.303)	6

EK 2. Fatıma bint Kays hadisinin diğer kaynaklarda geçen metinleri

حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ أَبِي بَكْرِ بْنِ أَبِي الْجَهْمِ قَالَ: سَمِعْتُ فَاطِمَةَ بِنْتَ قَيْسٍ تَقُولُ: أُرْسِلَ إِلَيَّ زَوْجِي أَبُو عَمْرٍو بْنُ حَفْصِ بْنِ الْمُغِيرَةِ عَيَّاشُ بْنُ أَبِي رَبِيعَةَ بَطْلَاقِي، وَأُرْسِلَ إِلَيَّ خَمْسَةَ أَصْعِ تَمْرٍ وَخَمْسَ أَصْعِ شَعِيرٍ، فَقُلْتُ: مَا لِي نَفَقَةٌ إِلَّا هَذَا؟ وَلَا أَعْتَدُ إِلَّا فِي بَيْتِكُمْ؟ قَالَ: لَا، فَشَدَدْتُ عَلَى ثِيَابِي، ثُمَّ أَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لَهُ فَقَالَ: "كَمْ طَلَّقَكَ؟" قُلْتُ: ثَلَاثًا، قَالَ: "صَدَقَ لَيْسَ لَكَ نَفَقَةٌ، وَاعْتَدِي فِي بَيْتِ ابْنِ عَمِّكَ ابْنِ أُمِّ مَكْنُومٍ فَإِنَّهُ ضَرِيرُ الْبَصَرِ، تُلْقِيَنَّ ثِيَابَكَ عَنْكَ، فَإِذَا انْقَضَتْ عِدَّتُكَ فَأَذِنِيَنِي"، قَالَتْ: فَخَطَبَنِي خُطَابٌ فِيهِمْ مُعَاوِيَةُ، وَأَبُو الْجَهْمِ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِنَّ مُعَاوِيَةَ تَرَبُّ خَفِيفُ الْحَالِ، وَأَبُو الْجَهْمِ يَضْرِبُ النِّسَاءَ - أَيُّ فِيهِ شِدَّةٌ عَلَى النِّسَاءِ - وَلَكِنْ عَلَيْكَ بِأَسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ"، أَوْ قَالَ: "انْكحِي أُسَامَةَ بْنَ زَيْدٍ"	Ahmed b. Hanbel (ö.241) 1
وَحَدَّثَنِي إِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ أَبِي بَكْرِ بْنِ أَبِي الْجَهْمِ، قَالَ: سَمِعْتُ فَاطِمَةَ بِنْتَ قَيْسٍ، تَقُولُ: أُرْسِلَ إِلَيَّ زَوْجِي أَبُو عَمْرٍو بْنُ حَفْصِ بْنِ الْمُغِيرَةِ، عَيَّاشُ بْنُ أَبِي رَبِيعَةَ بَطْلَاقِي، وَأُرْسِلَ مَعَهُ بِخَمْسَةِ أَصْعِ تَمْرٍ، وَخَمْسَةِ أَصْعِ شَعِيرٍ، فَقُلْتُ: أَمَا لِي نَفَقَةٌ إِلَّا هَذَا؟ وَلَا أَعْتَدُ فِي مَنْزِلِكُمْ؟ قَالَ: لَا، قَالَتْ: فَشَدَدْتُ عَلَى ثِيَابِي، وَأَتَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. فَقَالَ: «كَمْ طَلَّقَكَ؟» قُلْتُ: ثَلَاثًا، قَالَ: «صَدَقَ، لَيْسَ لَكَ نَفَقَةٌ، اعْتَدِي فِي بَيْتِ ابْنِ عَمِّكَ ابْنِ أُمِّ مَكْنُومٍ، فَإِنَّهُ ضَرِيرُ الْبَصَرِ، تُلْقِيَنَّ ثَوْبَكَ عَنْدَهُ، فَإِذَا انْقَضَتْ عِدَّتُكَ فَأَذِنِيَنِي» قَالَتْ: فَخَطَبَنِي خُطَابٌ مِنْهُمْ مُعَاوِيَةُ، وَأَبُو الْجَهْمِ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ مُعَاوِيَةَ تَرَبُّ، خَفِيفُ الْحَالِ، وَأَبُو الْجَهْمِ مِنْهُ شِدَّةٌ عَلَى النِّسَاءِ - أَوْ يَضْرِبُ النِّسَاءَ، أَوْ نَحْوَ هَذَا -، وَلَكِنْ عَلَيْكَ بِأَسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ»،	Muslim (ö.261) 2
أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَعِيدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ أَبِي بَكْرِ وَهُوَ ابْنُ أَبِي الْجَهْمِ، قَالَ: سَمِعْتُ فَاطِمَةَ بِنْتَ قَيْسٍ، تَقُولُ: أُرْسِلَ إِلَيَّ زَوْجِي بَطْلَاقِي، فَشَدَدْتُ عَلَى ثِيَابِي ثُمَّ أَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: «كَمْ طَلَّقَكَ؟» قُلْتُ: ثَلَاثًا، قَالَ: «لَيْسَ لَكَ نَفَقَةٌ، وَاعْتَدِي فِي بَيْتِ ابْنِ عَمِّكَ ابْنِ أُمِّ مَكْنُومٍ، فَإِنَّهُ ضَرِيرُ الْبَصَرِ تُلْقِيَنَّ ثِيَابَكَ عَنْدَهُ، فَإِذَا انْقَضَتْ عِدَّتُكَ فَأَذِنِيَنِي» مُخْتَصَرٌ،	Nesâi (ö.303) (Sünen-i Süğra) 3

4	Nesâi (ö.303) (Sünen-i Kübra)	أَخْبَرَنَا عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ أَبِي بَكْرٍ بْنِ أَبِي الْجَهْمِ قَالَ: سَمِعْتُ فَاطِمَةَ بِنْتَ قَيْسٍ قَالَتْ: أُرْسِلَ إِلَيَّ زَوْجِي أَبُو عَمْرٍو بْنُ حَفْصِ بْنِ الْمُغِيرَةِ عِيَّاشُ بْنُ أَبِي " رَبِيعَةَ بَطْلَاقِي وَأُرْسِلَ إِلَيَّ بِخَمْسَةِ أَصْعٍ شَعِيرٍ وَخَمْسَةِ أَصْعٍ مِنْ تَمْرٍ فَقُلْتُ: مَا لِي غَيْرُ هَذَا وَلَا أَعْتَدُ فِي بَيْتِكُمْ قَالَ: لَا فَسَدْتُ عَلَى ثِيَابِي، ثُمَّ أَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: «كَمْ طَلَّقَكَ؟» قُلْتُ: ثَلَاثًا قَالَ: «صَدَقَ وَلَيْسَ لَكَ نَفَقَةٌ اِعْتَدِي فِي بَيْتِ ابْنِ عَمِّكَ ابْنِ أُمِّ مَكْتُومٍ، فَإِنَّهُ ضَرِيرُ الْبَصَرِ تُلْقِينَ ثِيَابَكَ عَنْكَ فَإِذَا انْقَضَتْ عِدَّتُكَ فَادْنِ بِنِي، فَخَطَبَنِي خُطَابٌ مِنْهُمْ مُعَاوِيَةُ وَأَبُو الْجَهْمِ» فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَمَّا مُعَاوِيَةُ تَرَبُّ خَفِيفُ الْحَالِ، وَأَبُو الْجَهْمِ يَضْرِبُ النِّسَاءَ، أَوْ فِيهِ شِدَّةٌ عَلَى النِّسَاءِ، وَلَكِنْ عَلَيْكَ بِأَسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ» أَوْ قَالَ: «انْكحِي أَسَامَةَ بْنَ زَيْدٍ»
5	İbn Hibbân (ö.354)	أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَلِيٍّ بْنِ الْمُثَنَّى، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو حَيْثَمَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ مَهْدِيٍّ، قَالَ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ أَبِي بَكْرٍ بْنِ أَبِي الْجَهْمِ، قَالَ: سَمِعْتُ فَاطِمَةَ بِنْتَ قَيْسٍ تَقُولُ: أُرْسِلَ إِلَيَّ زَوْجِي أَبُو عَمْرٍو بْنُ حَفْصِ بْنِ الْمُغِيرَةِ عِيَّاشُ بْنُ أَبِي رَبِيعَةَ بَطْلَاقِي، وَأُرْسِلَ إِلَيَّ بِخَمْسَةِ أَصْعٍ مِنْ شَعِيرٍ، وَخَمْسَةِ أَصْعٍ مِنْ تَمْرٍ، فَقُلْتُ: مَا لِي نَفَقَةٌ إِلَّا هَذَا، وَلَا أَعْتَدُ فِي مَنْزِلِكُمْ؟ قَالَ: لَا، قَالَتْ: فَسَدْتُ عَلَى ثِيَابِي، ثُمَّ أَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لَهُ، فَقَالَ: «كَمْ طَلَّقَكَ؟» قُلْتُ: ثَلَاثَةً، قَالَ: «صَدَقَ، لَيْسَ لَكَ نَفَقَةٌ، وَاعْتَدِي فِي بَيْتِ ابْنِ عَمِّكَ ابْنِ أُمِّ مَكْتُومٍ، فَإِنَّهُ ضَرِيرُ الْبَصَرِ، تُلْقِينَ ثَوْبَكَ عِنْدَهُ، فَإِذَا انْقَضَتْ عِدَّتُكَ فَادْنِ بِنِي»، قَالَتْ: فَخَطَبَنِي خُطَابٌ مِنْهُمْ: مُعَاوِيَةُ وَأَبُو جَهْمٍ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ مُعَاوِيَةَ خَفِيفُ الْحَالِ وَأَبُو جَهْمٍ فِيهِ شِدَّةٌ عَلَى النِّسَاءِ، - أَوْ يَضْرِبُ النِّسَاءَ، أَوْ نَحْوَ هَذَا - وَلَكِنْ عَلَيْكَ بِأَسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ»
6	Taberânî (ö.360)	حَدَّثَنَا أَبُو مُسْلِمٍ الْكُشَيْ، وَيُوسُفُ الْقَاضِي، قَالَا: ثنا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، ثنا سُفْيَانُ، عَنْ أَبِي بَكْرٍ بْنِ أَبِي الْجَهْمِ، قَالَ: جِئْتُ أَنَا وَأَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ إِلَى فَاطِمَةَ بِنْتَ قَيْسٍ أُخْتِ الضَّحَّاكِ بْنِ قَيْسٍ، وَقَدْ أَخْرَجَتْ بِنْتَ أَخِيهَا ظُهُرًا، فَقُلْتُ: مَا حَمَلَكَ عَلَى هَذَا؟ قَالَتْ: كَانَ زَوْجِي أَبُو حَفْصِ بْنِ الْمُغِيرَةِ بَعَثَ إِلَيَّ مَعَ عِيَّاشِ بْنِ أَبِي رَبِيعَةَ بَطْلَاقِي ثَلَاثًا، وَبَعَثَ إِلَيَّ بِخَمْسَةِ أَصْعٍ مِنْ شَعِيرٍ، وَخَمْسَةِ أَصْعٍ مِنْ تَمْرٍ، فَقُلْتُ: وَمَا لِي نَفَقَةٌ إِلَّا هَذَا؟ فَجَمَعْتُ عَلَى ثِيَابِي، فَأَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: «كَمْ طَلَّقَكَ؟» قُلْتُ: ثَلَاثًا، قَالَ: «فَإِنَّهُ صَدَقَ لَا نَفَقَةَ لَكَ، وَاعْتَدِي فِي بَيْتِ ابْنِ أُمِّ مَكْتُومٍ تَضْعِي عَنْكَ ثِيَابَكَ»

EK 3. Rifâa el-Kurazî veya Temime hadisinin diğer kaynaklarda geçen metinleri

24098 - حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، جَاءَتْ امْرَأَةً رِفَاعَةَ الْقُرْظِيِّ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ: "إِنِّي كُنْتُ عِنْدَ رِفَاعَةَ فَطَلَّقَنِي فَبَتَّ طَلَاقِي، فَتَزَوَّجْتُ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ الزُّبَيْرِ، وَإِنَّمَا مَعَهُ مِثْلُ هُدْبَةِ الثَّوْبِ، فَتَبَسَّمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَقَالَ: "تُرِيدِينَ أَنْ تَرْجِعِي إِلَى رِفَاعَةَ، لَا حَتَّى تَذُوقِي عُسَيْلَتَهُ، وَيَذُوقَ عُسَيْلَتَكَ" وَأَبُو بَكْرٍ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَخَالِدُ بْنُ سَعِيدٍ بْنُ الْعَاصِ عَلَى الْبَابِ يَنْتَظِرُ أَنْ يُؤَدَّنَ لَهُ، فَسَمِعَ كَلَامَهُمَا، فَقَالَ: يَا أَبَا بَكْرٍ، أَلَا تَسْمَعُ هَذِهِ مَا تَجْهَرُ بِهِ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ وَقَالَ مَرَّةً: مَا تَرَى هَذِهِ تَرْفُتُ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ	Ahmed b. Hanbel (ö.241)	1
2313 - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ، حَدَّثَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، قَالَ سَمِعْتُ عُرْوَةَ بِنَ الزُّبَيْرِ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: جَاءَتْ امْرَأَةً رِفَاعَةَ الْقُرْظِيِّ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَعِنْدَهُ أَبُو بَكْرٍ، وَخَالِدُ بْنُ سَعِيدٍ بْنُ الْعَاصِ عَلَى الْبَابِ يَنْتَظِرُ، أَنْ يُؤَدَّنَ لَهُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي كُنْتُ عِنْدَ رِفَاعَةَ فَطَلَّقَنِي فَبَتَّ طَلَاقِي، قَالَ: «أَتُرِيدِينَ أَنْ تَرْجِعِي إِلَى رِفَاعَةَ؟ لَا، حَتَّى يَذُوقَ عُسَيْلَتَكَ، وَتَذُوقِي عُسَيْلَتَهُ» فَادَّى خَالِدُ بْنُ سَعِيدٍ أَبَا بَكْرٍ أَلَا تَرَى مَا تَجْهَرُ بِهِ؟ هَذِهِ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟	Darimî (ö.255)	2
5260 - حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ عُفَيْرٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي اللَّيْثُ، قَالَ حَدَّثَنِي عُقَيْلٌ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ بِنَ الزُّبَيْرِ، أَنَّ عَائِشَةَ، أَخْبَرَتْهُ: أَنَّ امْرَأَةً رِفَاعَةَ الْقُرْظِيِّ جَاءَتْ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ رِفَاعَةَ طَلَّقَنِي فَبَتَّ طَلَاقِي، وَإِنِّي نَكَحْتُ بَعْدَهُ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ الزُّبَيْرِ الْقُرْظِيَّ، وَإِنَّمَا مَعَهُ مِثْلُ الْهُدْبَةِ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَعَلَّكَ تُرِيدِينَ أَنْ تَرْجِعِي إِلَى رِفَاعَةَ؟ لَا، حَتَّى يَذُوقَ عُسَيْلَتَكَ وَتَذُوقِي عُسَيْلَتَهُ»	Buharî (ö.256)	3(a)
5792 - حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ، أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ بِنَ الزُّبَيْرِ، أَنَّ عَائِشَةَ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا زَوْجَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَتْ: جَاءَتْ امْرَأَةً رِفَاعَةَ الْقُرْظِيِّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا جَالِسَةٌ، وَعِنْدَهُ أَبُو بَكْرٍ، فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنِّي كُنْتُ تَحْتَ رِفَاعَةَ فَطَلَّقَنِي فَبَتَّ طَلَاقِي، فَتَزَوَّجْتُ بَعْدَهُ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ الزُّبَيْرِ، وَإِنَّهُ وَاللَّهُ مَا مَعَهُ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِلَّا مِثْلُ هَذِهِ الْهُدْبَةِ، وَأَخَذْتُ هُدْبَةً مِنْ جِلْبَابِهَا، فَسَمِعَ خَالِدُ بْنُ سَعِيدٍ قَوْلَهَا وَهُوَ بِالْبَابِ لَمْ يُؤَدَّنْ لَهُ، قَالَتْ: فَقَالَ خَالِدٌ: يَا أَبَا بَكْرٍ، أَلَا تَنْهَى هَذِهِ عَمَّا تَجْهَرُ بِهِ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ فَلَا وَاللَّهِ مَا يَزِيدُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى التَّبَسُّمِ، فَقَالَ لَهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَعَلَّكَ تُرِيدِينَ أَنْ تَرْجِعِي إِلَى رِفَاعَةَ، لَا، حَتَّى يَذُوقَ عُسَيْلَتَكَ وَتَذُوقِي عُسَيْلَتَهُ» فَصَارَ سَنَةً بَعْدُ	Buharî (ö.256)	3(b)

4	Müslim (ö.261)	111 - (1433) حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَعَمْرُو النَّاقِذُ، وَاللَّفْظُ لِعَمْرٍو، قَالَا: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: جَاءَتْ امْرَأَةً رِفَاعَةَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَتْ: كُنْتُ عِنْدَ رِفَاعَةَ، فَطَلَّقَنِي، فَبَتَّ طَلَاقِي، فَتَزَوَّجْتُ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ الزُّبَيْرِ، وَإِنَّ مَا مَعَهُ مِثْلُ هَذِهِ الثُّوبِ، فَتَبَسَّمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: «أَتُرِيدِينَ أَنْ تَرْجِعِي إِلَى رِفَاعَةَ؟ لَا، حَتَّى تَذُوقِي عُسَيْلَتَهُ، وَيَذُوقَ عُسَيْلَتُكَ»، قَالَتْ وَأَبُو بَكْرٍ عِنْدَهُ وَخَالِدٌ بِالْبَابِ يَنْتَظِرُ أَنْ يُؤَدَّنَ لَهُ، فَقَادَى: يَا أَبَا بَكْرٍ، أَلَا تَسْمَعُ هَذِهِ مَا تَجْهَرُ بِهِ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟
5	İbn Mace (ö.273)	1932 - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ: أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّ امْرَأَةً رِفَاعَةَ الْقُرْظِيَّ جَاءَتْ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَتْ: إِنِّي كُنْتُ عِنْدَ رِفَاعَةَ فَطَلَّقَنِي فَبَتَّ طَلَاقِي، فَتَزَوَّجْتُ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ الزُّبَيْرِ، وَإِنَّ مَا مَعَهُ مِثْلُ هَذِهِ الثُّوبِ، فَتَبَسَّمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: «أَتُرِيدِينَ أَنْ تَرْجِعِي إِلَى رِفَاعَةَ؟ لَا، حَتَّى تَذُوقِي عُسَيْلَتَهُ، وَيَذُوقَ عُسَيْلَتُكَ»
6	Tirmizî (ö.279)	1118 - حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عُمَرَ، وَإِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: جَاءَتْ امْرَأَةً رِفَاعَةَ الْقُرْظِيَّ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَتْ: إِنِّي كُنْتُ عِنْدَ رِفَاعَةَ فَطَلَّقَنِي، فَبَتَّ طَلَاقِي، فَتَزَوَّجْتُ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ الزُّبَيْرِ وَمَا مَعَهُ إِلَّا مِثْلُ هَذِهِ الثُّوبِ، فَقَالَ: «أَتُرِيدِينَ أَنْ تَرْجِعِي إِلَى رِفَاعَةَ؟ لَا، حَتَّى تَذُوقِي عُسَيْلَتَهُ وَيَذُوقَ عُسَيْلَتُكَ» وَفِي الْبَابِ عَنْ ابْنِ عُمَرَ، وَأَنَسٍ، وَالرُّمَيْصَاءِ أَوْ الْغُمَيْصَاءِ، وَأَبِي هُرَيْرَةَ: «حَدِيثُ عَائِشَةَ حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ»، " وَالْعَمَلُ عَلَى هَذَا عِنْدَ عَامَّةِ أَهْلِ الْعِلْمِ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَغَيْرِهِمْ: أَنَّ الرَّجُلَ إِذَا طَلَّقَ امْرَأَتَهُ ثَلَاثًا فَتَزَوَّجَتْ زَوْجًا غَيْرَهُ فَطَلَّقَهَا قَبْلَ أَنْ يَدْخُلَ بِهَا أَنَّهُ لَا تَحِلُّ لِلزَّوْجِ الْأَوَّلِ إِذَا لَمْ يَكُنْ جَامِعَ الزَّوْجِ الْآخَرَ "
7	Ebû Avâne (ö.316)	4318 - حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ عَبْدِ الْأَعْلَى، قَالَ: أَنبَأ ابْنُ عُيَيْنَةَ، ح وَحَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ شَيْبَانَ، وَمُحَمَّدُ بْنُ عِيسَى الْمَدَائِنِيُّ، قَالَا: ثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: جَاءَتْ امْرَأَةً رِفَاعَةَ الْقُرْظِيَّ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ: إِنِّي " كُنْتُ عِنْدَ رِفَاعَةَ، فَطَلَّقَنِي فَبَتَّ طَلَاقِي، وَإِنِّي تَزَوَّجْتُ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ الزُّبَيْرِ، وَإِنَّمَا مَعَهُ مِثْلُ هَذِهِ الثُّوبِ، فَقَالَ: «أَتُرِيدِينَ أَنْ تَرْجِعِي إِلَى رِفَاعَةَ؟ لَا حَتَّى تَذُوقِي عُسَيْلَتَهُ وَيَذُوقَ عُسَيْلَتُكَ» زَادَ يُونُسُ وَالْمَدَائِنِيُّ وَأَبُو بَكْرٍ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَخَالِدُ بْنُ سَعِيدٍ بِالْبَابِ يَنْتَظِرُ أَنْ يُؤَدَّنَ لَهُ فَقَالَ: يَا أَبَا بَكْرٍ، أَلَا تَسْمَعُ هَذِهِ مَا تَجْهَرُ بِهِ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ زَادَ يُونُسُ، إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيِي مِنَ الْحَقِّ،

EK 4. Hz. Aişe hadisinin diğer kaynaklarda geçen metinleri

920 - أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سُلَيْمَانَ، نَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ، عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ سُئِلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ رَجُلٍ طَلَّقَ امْرَأَتَهُ ثَلَاثًا أَوْ الْبَتَّةَ فَتَزَوَّجَهَا آخَرَ ثُمَّ طَلَّقَهَا قَبْلَ أَنْ يَدْخُلَ بِهَا أَتُرْجِعُ إِلَى زَوْجِهَا الْأَوَّلِ فَقَالَ لَا حَتَّى يَذُوقَ الْآخِرُ مِنْ عُسَيْلَتِهَا كَمَا ذَاقَ الْأَوَّلَ	İshak b. Râhûyeh (ö.238)	1
25604 - حَدَّثَنَا يَحْيَى، حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ، قَالَ: سَمِعْتُ الْقَاسِمَ، أَوْ حَدَّثَنِي عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّ رَجُلًا طَلَّقَ امْرَأَتَهُ ثَلَاثًا، فَتَزَوَّجَهَا آخَرَ فَطَلَّقَهَا قَبْلَ أَنْ يَمْسَهَا، فَسُئِلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَتَحِلُّ لِلأَوَّلِ؟ فَقَالَ: «لَا حَتَّى يَذُوقَ عُسَيْلَتَهَا كَمَا ذَاقَ الْأَوَّلَ»	Ahmed b. Hanbel (ö.241)	2
5261 - حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ، قَالَ: حَدَّثَنِي الْقَاسِمُ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّ رَجُلًا طَلَّقَ امْرَأَتَهُ ثَلَاثًا، فَتَزَوَّجَتْ فَطَلَّقَ، فَسُئِلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَتَحِلُّ لِلأَوَّلِ؟ قَالَ: «لَا، حَتَّى يَذُوقَ عُسَيْلَتَهَا كَمَا ذَاقَ الْأَوَّلَ»	Buharî (ö.256)	3
115 (1433) - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: طَلَّقَ رَجُلٌ امْرَأَتَهُ ثَلَاثًا، فَتَزَوَّجَهَا رَجُلٌ، ثُمَّ طَلَّقَهَا قَبْلَ أَنْ يَدْخُلَ بِهَا، فَأَرَادَ زَوْجُهَا الْأَوَّلُ أَنْ يَتَزَوَّجَهَا، فَسُئِلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ ذَلِكَ، فَقَالَ: «لَا، حَتَّى يَذُوقَ الْآخِرُ مِنْ عُسَيْلَتِهَا مَا ذَاقَ الْأَوَّلَ»	Muslim (ö.261)	4
3412 - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى، قَالَ: حَدَّثَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ، قَالَ: حَدَّثَنِي الْقَاسِمُ، عَنْ عَائِشَةَ: أَنَّ رَجُلًا طَلَّقَ امْرَأَتَهُ ثَلَاثًا فَتَزَوَّجَتْ زَوْجًا فَطَلَّقَهَا قَبْلَ أَنْ يَمْسَهَا، فَسُئِلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَتَحِلُّ لِلأَوَّلِ؟ فَقَالَ: «لَا، حَتَّى يَذُوقَ عُسَيْلَتَهَا كَمَا ذَاقَ الْأَوَّلَ»	Nesâî (ö.303) (Sünen)	5
5575 - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى هُوَ الْقَطَّانُ، قَالَ: حَدَّثَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ يَعْنِي ابْنَ عُمَرَ، قَالَ: حَدَّثَنِي الْقَاسِمُ هُوَ ابْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّ رَجُلًا، طَلَّقَ امْرَأَتَهُ ثَلَاثًا، فَتَزَوَّجَتْ رَجُلًا فَطَلَّقَهَا قَبْلَ أَنْ يَمْسَهَا فَسُئِلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَتَحِلُّ لِلأَوَّلِ؟ فَقَالَ: «لَا حَتَّى يَذُوقَ عُسَيْلَتَهَا كَمَا ذَاقَ الْأَوَّلَ»	Nesâî (ö.303) (Sünen-i Kübra)	
15195 - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْحَافِظُ، أَنَا أَبُو الْفَضْلِ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، نَا أَحْمَدُ بْنُ سَلَمَةَ، نَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، وَمُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى قَالَا: نَا يَحْيَى، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ، نَا الْقَاسِمُ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ رَجُلًا طَلَّقَ امْرَأَتَهُ ثَلَاثًا فَتَزَوَّجَتْ زَوْجًا فَطَلَّقَهَا قَبْلَ أَنْ يَمْسَهَا، فَسُئِلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَتَحِلُّ لِلأَوَّلِ؟ قَالَ: " لَا حَتَّى يَذُوقَ عُسَيْلَتَهَا كَمَا ذَاقَ الْأَوَّلَ"	Beyhakî (ö.458) (Sünen-i Kübra)	6

EK 5. İbn Ömer hadisinin diğer kaynaklarda geçen metinleri

3974 - نا عليُّ بنُ مُحَمَّدٍ بنِ عُبَيْدِ الْخَافِظِ , نا مُحَمَّدُ بنُ شَادَانَ [ص:57] الْجَوْهَرِيُّ , نا مُعَلَّى بنُ مَنْصُورٍ , نا شُعَيْبُ بنُ رَزِيْقٍ , أَنَّ عَطَاءَ الْخُرَاسَانِيَّ حَدَّثَهُمْ , عَنِ الْحَسَنِ , قَالَ: نا عَبْدُ اللَّهِ بنُ عُمَرَ , أَنَّهُ طَلَّقَ امْرَأَتَهُ تَطْلِيقَةً وَهِيَ حَائِضٌ ثُمَّ أَرَادَ أَنْ يُتْبِعَهَا بِتَطْلِيقَتَيْنِ أُخْرَاوَيْنِ عِنْدَ الْقُرْنَيْنِ فَبَلَغَ ذَلِكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ , فَقَالَ: «يَا ابْنَ عُمَرَ مَا هَكَذَا أَمَرَكَ اللَّهُ إِنَّكَ قَدْ أَخْطَأْتَ السُّنَّةَ , وَالسُّنَّةُ أَنْ تَسْتَقْبَلَ الطُّهْرَ فَيُطْلَقَ لِكُلِّ فُرْءٍ» , قَالَ: فَأَمَرَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَرَجَعْتُهَا , ثُمَّ قَالَ: «إِذَا هِيَ طَهَّرَتْ فَطَلَّقْ عِنْدَ ذَلِكَ أَوْ أَمْسِكْ» , فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ رَأَيْتَ لَوْ أَنِّي طَلَّقْتُهَا ثَلَاثًا كَانَ يَحِلُّ لِي أَنْ أَرَجِعَهَا؟ , قَالَ: «لَا كَأَنْتَ تَبِينُ مِنْكَ وَتَكُونُ مَعْصِيَةً»	Dârakutnî (ö.385)	1
2664 - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الْخَافِظُ , وَأَبُو بَكْرِ أَحْمَدُ بنُ الْحَسَنِ , قَالَا: ثنا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بنُ يَعْقُوبَ , ثنا أَبُو أُمَيَّةَ الطَّرْسُوسِيُّ , ثنا مُعَلَّى بنُ مَنْصُورٍ الرَّازِيُّ , ثنا شُعَيْبُ بنُ رَزِيْقٍ , أَنَّ عَطَاءَ الْخُرَاسَانِيَّ , حَدَّثَهُمْ عَنِ الْحَسَنِ , قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بنُ عُمَرَ , أَنَّهُ طَلَّقَ امْرَأَتَهُ تَطْلِيقَةً وَهِيَ حَائِضٌ , ثُمَّ أَرَادَ أَنْ يُتْبِعَهَا بِتَطْلِيقَتَيْنِ أُخْرَاوَيْنِ عِنْدَ الْقُرْنَيْنِ الْبَاقِيَيْنِ , فَبَلَغَ ذَلِكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: يَا ابْنَ عُمَرَ «مَا هَكَذَا أَمَرَكَ اللَّهُ إِنَّكَ قَدْ أَخْطَأْتَ السُّنَّةَ , وَالسُّنَّةُ أَنْ تَسْتَقْبَلَ الطُّهْرَ فَيُطْلَقَ لِكُلِّ فُرْءٍ» , قَالَ: فَأَمَرَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَرَجَعْتُهَا ثُمَّ قَالَ: «إِذَا هِيَ طَهَّرَتْ فَطَلَّقْ عِنْدَ ذَلِكَ أَوْ أَمْسِكْ» , فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ , أَفَرَأَيْتَ لَوْ أَنِّي طَلَّقْتُهَا ثَلَاثًا كَانَ يَحِلُّ لِي أَنْ أَرَجِعَهَا؟ قَالَ لِي: «لَوْ كَأَنْتَ تَبِينُ مِنْكَ فَتَكُونُ مَعْصِيَةً»	Beyhakî (ö.458) es- Sünenü's- Sağîr	2(a)
14955 - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الْخَافِظُ , وَأَبُو بَكْرِ أَحْمَدُ بنُ الْحَسَنِ , قَالَا: نا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بنُ يَعْقُوبَ نا أَبُو أُمَيَّةَ الطَّرْسُوسِيُّ , نا مُعَلَّى بنُ مَنْصُورٍ الرَّازِيُّ , نا شُعَيْبُ بنُ رَزِيْقٍ , أَنَّ عَطَاءَ الْخُرَاسَانِيَّ حَدَّثَهُمْ , عَنِ الْحَسَنِ , نا عَبْدُ اللَّهِ بنُ عُمَرَ , أَنَّهُ طَلَّقَ امْرَأَتَهُ تَطْلِيقَةً وَهِيَ حَائِضٌ ثُمَّ أَرَادَ أَنْ يُتْبِعَهَا بِتَطْلِيقَتَيْنِ أُخْرَاوَيْنِ عِنْدَ الْقُرْنَيْنِ الْبَاقِيَيْنِ فَبَلَغَ ذَلِكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ , فَقَالَ: " يَا ابْنَ عُمَرَ مَا هَكَذَا أَمَرَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى إِنَّكَ قَدْ أَخْطَأْتَ السُّنَّةَ وَالسُّنَّةُ أَنْ تَسْتَقْبَلَ الطُّهْرَ فَتُطْلَقَ لِكُلِّ فُرْءٍ " , قَالَ: فَأَمَرَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَرَجَعْتُهَا ثُمَّ قَالَ لِي: " إِذَا هِيَ طَهَّرَتْ فَطَلَّقْ عِنْدَ ذَلِكَ أَوْ أَمْسِكْ " , فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَفَرَأَيْتَ لَوْ أَنِّي طَلَّقْتُهَا ثَلَاثًا كَانَ يَحِلُّ لِي أَنْ أَرَجِعَهَا؟ قَالَ: " لَا كَأَنْتَ تَبِينُ مِنْكَ وَتَكُونُ مَعْصِيَةً "	Beyhakî (ö.458) es- Sünenü'l- Kübrâ	

14939 - وَأَمَّا الْحَدِيثُ الَّذِي أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الْحَافِظُ، وَأَبُو بَكْرِ بْنُ الْحَسَنِ الْقَاضِي وَأَبُو سَعِيدِ بْنِ أَبِي عَمْرٍو قَالُوا: نَا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ نَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ الصَّنْعَائِي، نَا مُعَلَّى بْنُ مَنْصُورٍ، نَا شُعَيْبُ بْنُ رُزَيْقٍ أَنَّ عَطَاءَ الْخُرَاسَانِيَّ حَدَّثَهُ، عَنِ الْحَسَنِ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ أَنَّهُ طَلَّقَ امْرَأَتَهُ تَطْلِيقَةً وَهِيَ حَائِضٌ ثُمَّ أَرَادَ أَنْ يُثْبِعَهَا تَطْلِيقَتَيْنِ أُخْرَاوَيْنِ عِنْدَ الْقُرْنَيْنِ الْبَاقِيَيْنِ فَبَلَغَ ذَلِكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: " يَا ابْنَ عُمَرَ مَا هَكَذَا أَمَرَكَ اللَّهُ إِنَّكَ قَدْ أَخْطَأْتَ السُّنَّةَ وَالسُّنَّةُ أَنْ تَسْتَقِيلَ الطُّهْرَ فَتُطْلَقَ لِكُلِّ قُرْءٍ " قَالَ: فَأَمَرَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَرَأَجَعْتُهَا ثُمَّ قَالَ: " إِذَا طَهَرْتَ فَطَلِّقِي عَنْ ذَلِكَ أَوْ أَمْسِكِي " , فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَفَرَأَيْتَ لَوْ أَنِّي طَلَّقْتُهَا ثَلَاثًا كَانَ يَجِلُّ لِي أَنْ أَرَأِجَعَهَا؟ قَالَ: " كَانَتْ تَبِينُ مِنْكَ وَتَكُونُ مَعْصِيَةً " هَذِهِ الزِّيَادَاتُ الَّتِي أُتِيَ بِهَا عَنْ عَطَاءِ الْخُرَاسَانِيِّ لَيْسَتْ فِي رِوَايَةِ غَيْرِهِ، وَقَدْ تَكَلَّمُوا فِيهِ، وَيُسَبِّهُ أَنْ يَكُونَ قَوْلُهُ: " وَتَكُونُ مَعْصِيَةً " رَاجِعًا إِلَى إِيقَاعِ مَا كَانَ يُوقِعُهُ مِنَ الطَّلَاقِ الثَّلَاثِ فِي حَالِ الْحَيْضِ وَاللَّهُ أَعْلَمُ	<i>Beyhakî (ö.458) es- Sünenü'l- Kübrâ</i> 2(b)
---	---

EK 6. Ubade b. Samit hadisinin diğerkaynaklarda geçen metinleri

11339 - عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا يَحْيَى بْنُ الْعَلَاءِ، عَنْ عُبيدِ اللَّهِ بْنِ الْوَلِيدِ الْعُجْلِيِّ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ دَاوُدَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الصَّامِتِ قَالَ: طَلَّقَ جَدِّي امْرَأَةً لَهُ أَلْفَ تَطْلِيقَةٍ، فَأَنْطَلَقَ أَبِي إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَذَكَرَ ذَلِكَ لَهُ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَمَّا اتَّقَى اللَّهَ جَدُّكَ، أَمَّا ثَلَاثُ فَلَهُ، وَأَمَّا تِسْعُ مِائَةٍ وَسَبْعَةٌ وَتِسْعُونَ فَعُدَّوْا وَظَلُّمٌ، إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى عَذْبَهُ، وَإِنْ شَاءَ غَفَرَ لَهُ»	Abdurrezzak (ö.211)	1
3943 - نا أَبُو مُحَمَّدٍ بْنُ صَاعِدٍ , نا يَحْيَى بْنُ عَبْدِ الْبَاقِي الْأَذَنِيُّ ح. وَنا عُثْمَانُ بْنُ أَحْمَدَ الدَّقَّاقُ , نا يَحْيَى بْنُ عَبْدِ الْبَاقِي الْأَذَنِيُّ , نا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْقَاسِمِ الصَّنْعَانِيُّ , نا عَمْرُو بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ فَلَاحٍ الصَّنْعَانِيُّ , نا مُحَمَّدُ بْنُ عُيَيْنَةَ , عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْوَلِيدِ الْوَصَّافِيِّ , وَصَدَقَهُ بْنُ أَبِي عِمْرَانَ , عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ عُبيدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الصَّامِتِ , عَنْ أَبِيهِ , عَنْ جَدِّهِ , قَالَ: طَلَّقَ بَعْضُ آبَائِي امْرَأَتَهُ أَلْفًا فَأَنْطَلَقَ بِئُوهُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ , فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ أَبَانَا طَلَّقَ أَمَّا أَلْفًا فَهَلْ لَهُ مِنْ مَخْرَجٍ؟ , فَقَالَ: «إِنَّ أَبَاكُمْ لَمْ يَتَّقِ اللَّهَ فَيَجْعَلْ لَهُ مِنْ أَمْرِهِ مَخْرَجًا , بَانتْ مِنْهُ بِنَاتٌ عَلَى غَيْرِ السُّنَّةِ , وَتِسْعُمِائَةٌ وَسَبْعَةٌ وَتِسْعُونَ إِنْ فِي عُنُقِهِ». رَوَاهُ مَجْهُولُونَ وَضَعْفَاءُ إِلَّا شَيْخُنَا وَابْنُ عَبْدِ الْبَاقِي	Dârakutnî (ö.385)	2

EK 7. Muaz b. Cebel hadisinin diğer kaynaklarda geçen metinleri

3944 - نا مُحَمَّدُ بْنُ مَخْلَدٍ , نا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْحَدَّادُ , نا أَبُو الصَّلْتِ إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي أُمَيَّةَ الدَّارِغُ ح. وَنا عَبْدُ الْبَاقِي بْنُ قَانِعٍ , نا عَبْدُ الْوَارِثِ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الْعَسْكَرِيُّ , نا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي أُمَيَّةَ , نا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ , نا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ صُهَيْبٍ , عَنْ أَنَسٍ , قَالَ: سَمِعْتُ مُعَاذَ بْنَ جَبَلٍ , قَالَ: قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يَا مُعَاذُ مَنْ طَلَّقَ فِي بَدْعَةٍ وَاحِدَةٍ أَوْ اثْنَتَيْنِ أَوْ ثَلَاثًا أَلْزَمَنَاهُ بِدَعْتِهِ». إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي أُمَيَّةَ الْفَرَشِيُّ ضَعِيفٌ مَثْرُوكُ الْحَدِيثِ	Dârakutnî (ö.385) (a)	
4020 - نا مُحَمَّدُ بْنُ مَخْلَدٍ , نا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ زِيَادٍ الْحَدَّادُ , نا أَبُو الصَّلْتِ إِسْمَاعِيلُ بْنُ أُمَيَّةَ الدَّارِغُ , نا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ , نا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ صُهَيْبٍ , عَنْ أَنَسٍ , قَالَ: سَمِعْتُ مُعَاذَ بْنَ جَبَلٍ , يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «يَا مُعَاذُ مَنْ طَلَّقَ لِلْبِدْعَةِ وَاحِدَةً أَوْ اثْنَتَيْنِ أَوْ ثَلَاثًا أَلْزَمَنَاهُ بِدَعْتِهِ»	Dârakutnî (ö.385) (b)	1
4021 - نا مُحَمَّدُ بْنُ مَخْلَدٍ , نا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ زِيَادٍ الْحَدَّادُ , نا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أُمَيَّةَ , نا سَعِيدُ بْنُ رَاشِدٍ , عَنْ حُمَيْدِ الطَّوِيلِ , عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ , قَالَ: سَمِعْتُ مُعَاذَ بْنَ جَبَلٍ , يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يَا مُعَاذُ مَنْ طَلَّقَ لِلْبِدْعَةِ أَلْزَمَنَاهُ بِدَعْتِهِ»	Dârakutnî (ö.385) (c)	
14932 - أَخْبَرَنَا أَبُو الْفَوَارِسِ الْحَسَنُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ أَبِي الْفَوَارِسِ أَخُو الشَّيْخِ أَبِي الْفَتْحِ الْحَافِظِ رَحِمَهُ اللَّهُ بِبَغْدَادَ نا أَبُو بَكْرٍ أَحْمَدُ بْنُ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ سَلَمٍ نا أَبُو جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ يُونُسَ , ثنا أَبُو الصَّلْتِ إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي أُمَيَّةَ الدَّرَّاعُ مِنْ حِفْظِهِ ثنا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ , نا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ صُهَيْبٍ , عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: سَمِعْتُ مُعَاذَ بْنَ جَبَلٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " مَنْ طَلَّقَ لِلْبِدْعَةِ أَلْزَمَنَاهُ بِدَعْتِهِ "	Beyhakî (ö.458) (Sünen-i Kübra)	2

EK 8. Rukane hadisinin diğer kaynaklarda geçen metinleri

2387 - حَدَّثَنَا سَعْدُ بْنُ إِبرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا أَبِي، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، حَدَّثَنِي دَاوُدُ بْنُ الْحَصِينِ، عَنْ عِكْرِمَةَ، مَوْلَى ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: " طَلَّقَ رُكَانَهُ بْنُ عَبْدِ يَزِيدَ أَخُو بَنِي الْمُطَّلِبِ امْرَأَتَهُ ثَلَاثًا فِي مَجْلِسٍ وَاحِدٍ، فَحَزِنَ عَلَيْهَا حُزْنًا شَدِيدًا، قَالَ: فَسَأَلَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " كَيْفَ طَلَّقْتَهَا؟ " قَالَ: طَلَّقْتُهَا ثَلَاثًا، قَالَ: فَقَالَ: " فِي مَجْلِسٍ وَاحِدٍ؟ " قَالَ: نَعَمْ قَالَ: " فَإِنَّمَا تِلْكَ وَاحِدَةٌ فَأَرْجِعْهَا إِنْ شِئْتَ " قَالَ: فَرَجَعَهَا فَكَانَ ابْنُ عَبَّاسٍ: " يَرَى أَنَّهَا الطَّلَاقُ عِنْدَ كُلِّ طَهْرٍ "	Ahmed (ö.241)	1
2500 - حَدَّثَنَا عُقْبَةُ بْنُ مُكْرَمٍ، حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ بُكَيْرٍ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ، عَنْ دَاوُدَ بْنِ الْحَصِينِ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: " طَلَّقَ رُكَانَهُ بِنْتُ عَبْدِ يَزِيدَ - أَخُو بَنِي عَبْدِ الْمُطَّلِبِ - فِي مَجْلِسٍ ثَلَاثًا فَحَزِنَ عَلَيْهَا حُزْنًا شَدِيدًا، فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «كَمْ طَلَّقْتَهَا يَا رُكَانَةُ؟» فَقَالَ: ثَلَاثًا فِي مَجْلِسٍ وَاحِدٍ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «فَإِنَّهَا وَاحِدَةٌ»	Ebû Ya'lâ (ö.307)	2

RİVAYETLERDE İSMİ GEÇEN RAVİLER

Bu kısımda, çalışmamızın ana konusu olan üç talakla ilgili hadislerin ravileri hakkında kısa bilgiler verilecek, başta *Kütüb-i Tis'a* olmak üzere mezkur rivayetleri bünyesinde barındıran eserlerin müellifleri araştırmaya dahil edilmeyecektir. Özellikle üzerinde durulacak nokta ise râvilerin cerh ve ta'dil açısından durumları olacaktır. Buna ilave olarak ilk başta alfabetik biçimde râvilerin isimleriyle birlikte yaşadığı veya uzun süre bulunduğu coğrafyanın adları ile vefat tarihleri parantez içerisinde kaydedilecektir. Yaşadığı bölge veya vefat tarihi bilinmeyen râvilerin bu durumu soru işareti (?) ile belli edilecektir. Ravilerle ilgili bu değerlendirmeleri yaparken mümkün olduğunca en erken ricâl kaynaklarından istifade edilecek, bunların yanı sıra sonraki dönemde özellikle Mizzî, Zehebî ve İbn Hacer gibi müelliflerin yazdıkları geniş kapsamlı eserler de yoğun olarak kullanılacaktır.

EK 9. Rivayetlerde ismi geçen raviler.

1. Abde b. Süleyman (Kûfeli, ö. 188):

Abde b. Süleyman b. Hâcib el-Kilâbî, künyesi Ebû Muhammed olup asıl ismi Abdurrahman'dır. İbn Sa'd, *et-Tabakât*'ında "Abde onun lakabıdır ve isminin önüne geçmiştir. 188'de Kûfe'de vefat etmiştir ve sikadır"¹ bilgisini vermiştir. Ravi hakkında Ahmed b. Hanbel'in "sikadır, sikadır" dediği ve çok fakir biri olduğunu söylediği, Darimî'nin de sikadır ve salih birisidir dediği nakledilmiştir.² Bu bilgiler ışığında ravinin sika olduğunu söylememiz gerekir.

2. Abdulbâkî b. Kâni' (Bağdatlı, ö. 351):

Ebû'l-Hüseyn Abdulbâkî b. Kâni', Dârakutnî'nin kendisinden rivayette bulunduğu ravilerdendir. Hatîb el-Bağdâdî, Berkânî'ye Abdulbâkî'yi sorduğunda "Bağdatlılar onu sika olarak kabul eder ama bana göre zayıftır" dediğini nakleder ve arkasından da "Berkânî onu neden zayıf olarak nitelendirdi bilmiyorum. Oysaki

¹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübra*, VI/390.

² Zehebî, Şemsüddin Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz (ö. 748), *Tarihu'l-İslam ve Vefâyâtü'l-Meşâhîri ve'l-E'lâm*, Daru'l-Kütübi'l-Arabî, Birinci Baskı, Beyrut, 1411/1990, XVIII/533, (md. 3613).

Abdübâkî, ilim ehliendir, bütün hocalarımın onu sika kabul ettiklerini gördüm. Ancak o ömrünün sonuna doğru değişti” açıklamasını yapmıştır. Bağdâdî ayrıca, Ebû'l-Hasen b. El-Furât'ın “Abdübâkî ölümünden yaklaşık iki sene öncesinden itibaren hadisleri karıştırmaya başlamıştı. Biz ondan hadis dinlemeyi bıraktık ama bazıları bu döneminde ondan hadis dinledi” dediğini, Dârakutnî'nin ise “o hafız ve alim birisiydi ama hata ederdi ve hatasında ısrar ederdi” dediğini nakletmiştir.³ Zehebî ise raviyi tanıtmaya “imam, hafız, bâri”, sadûk –inşâallah-” sözleriyle başlamıştır.⁴ Bu durumda raviyi sika olarak kabul etmekle beraber ihtiyatlı davranmanın uygun olacağı kanaatindeyiz.

3. Abdulğafûr b. Abdulaziz (Vâsıtî, ö. ?):

Ebû's-Sabâh Abdulğafûr b. Abdulaziz el-Vâsîtî, muhaddisler tarafından cerh edilmiş bir ravidir. Buharî, alimlerin onu terk ettiğini ve onun metrûkü'l-hadis olduğunu söyler.⁵ Yahyâ b. Maîn'in, “leyse hadîsuhû bişey” (onun hadisinin bir değeri yoktur) dediği nakledilir.⁶ Ravi hakkında Nesâî'nin “metrûkü'l-hadis”, Dârakutnî'nin “münkeru'l-hadis”, İbn Hıbbân'ın da “sikalar üzerine hadis uydurur, onun hadisinin yazılması helal değildir” dedikleri nakledilmektedir.⁷ Bu durumda ravinin sika olmadığını söylememiz gerekir.

4. Abdullah b. el-Velid el-Vassâfî (?, ö.?):

Ravi hakkında çok fazla bilgiye ulaşamadık. Dârakutnî senedinde Abdullah b. el-Velid el-Vassâfî'nin de bulunduğu bir hadisi rivayet ettikten sonra, hocası İbn Abdülbaki hariç, hadisin ravilerinin zayıf ve meçhul olduklarını bildirmiştir.⁸ Dolayısıyla ravi meçhul olduğundan sika değildir diyebiliriz.

³ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdât*, XII/375-376, (md. 5728).

⁴ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, XV/526.

⁵ Buharî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, VI/137, (md. 1948).

⁶ Cürcanî, *el-Kamil*, VII/21, (md. 1481).

⁷ İbnü'l-Cevzî, *Kitabü'd-Duafâ ve'l-Metrûkîn*, II/112, (Md: 1968).

⁸ Dârakutnî, *Sünen*, V/36, (Hadis no:3943).

5. Abdullah b. İdris b. Yazid el-Evdî (Kûfeli, ö.192):

Künyesi Ebû Muhammed'dir. Aslen Kûfeli olup daha sonra Bağdat'a gelmiş ve orada hadis ilmiyle meşgul olmuştur. Osman b. Saîd ed-Dârimî, Yahyâ b. Maîn'e; "*İbn İdris'i mi yoksa İbn Nemir'i mi daha çok seversin?*" diye sorduğunda, "*her ikisi de sikadır ancak İbn İdris daha üstündür çünkü o her konuda sikadır*" dediği rivayet edilir. Ravi hakkında Ebû Hatim ve Nesâî'nin de sika dedikleri bildirilmiştir.⁹

6. Abdullah b. Mesleme b. Ka'neb el Ka'nebî (Medineli-Basralı, ö. 221):

Künyesi Ebû Abdurrahman'dır. Aslen Medineli olup önce Basra'da sonrasında da Mekke'de ikamet etmiştir. İbn Sa'd kendisini dokuzuncu tabakada zikretmiş ve âbid ve fazilet sahibi olarak tanıtmıştır. İclî ve İbn Ebî Hatim, ravinin sika olduğunu zikretmişlerdir. Yahyâ b. Maîn'in; 'Nafi' ve Ka'nebî dışında Allah için hadis rivayet eden görmedim' dediği rivayet edilir. 221 yılında Mekke'de vefat etmiştir.¹⁰ Bu bilgiler ışığında ravinin güvenilir olduğunu söylememiz gerekir.

7. Abdullah b. Vehb (Mısırlı, ö. 197):

Ebû Muhammed, Abdullah b. Vehb b. Müslim el-Kuraşî el-Fihri el-Mısıri, İmam Mâlik'in önde gelen talebelerinden, fakih ve muhaddistir. Takva sahibi olarak tanınan İbn Vehb'in hayatını ribâtlarda cihad etmekle, ayrıca öğretimle ve hacca geçirdiği kaydedilir. Bir ara kendisine teklif edilen kadılığı reddetmesinin temelinde onun bu kişiliğinin etkisini görmek mümkündür. İbn Sa'd, Yahyâ b. Maîn, Nesâî, İbn Adî ve Zehebî gibi hadis münekkitleri tarafından sika kabul edilmekle beraber bazıları onun zayıf kişilerden hadis rivayet ettiğine dikkat çekmişlerdir. Ahmed b. Hanbel, İbn Vehb'in sâlih bir âlim, fakih ve çok bilgili bir kişi olduğunu söylerken Ebû Zûr'a er-Râzî onun rivayet ettiği 30.000 hadisi incelediğini, bunların içinde mevzû hadis bulunmadığı gibi münker bir hadise bile rastlamadığını, Zehebî de onun huccet, hâfız ve müctehid bir âlim olduğunu belirtir.¹¹ Hakkında övgüyle söz edilen ravinin sika olduğunu söyleyebiliriz.

⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, XIV/293-300, (md. 3159).

¹⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, XVI/136-142, (md. 3571).

¹¹ Köse, Saffet, "İbn Vehb", *DİA*, XX/441.

8. Abdullah b. Yusuf (Dimeşkli, ö.218):

Künyesi Ebû Muhammed'dir. Mısırlı, Dimeşkli ve Tunuslu olarak zikredilen Abdullah b. Yusuf'un aslen Dimeşkli olduğu ve Tunus'ta ve Mısır'da ikamet ettiği bildirilir. Ebû Bekr b. Huzeyme, Yahyâ b. Maîn'den rivayetle; “*Muvatta*’nın ravilerinden yeryüzünde Abdullah b. Yusuf’tan başka sika ravi kalmadı” dediğini rivayet etmiştir. 218 yılında Mısır’da vefat etmiştir.¹² Bu durumda ravinin sika olduğunu söyleyebiliriz.

9. Abdulvâris b. İbrahim el-Askerî (? , ö. 289):

Ebû Ubeyde Abdulvâris b. İbrahim el-Askerî, ravinin durumunu ortaya koyacak geniş bir bilgiye ulaşamadık. Kendisinden Ebû'l-Kasım et-Taberânî, İbn Kâni' ve Heysem b. Muhammed b. el-Fadl el-Askerî rivayette bulunmuştur. Muasır alimlerden Ebû't-Tayyip Nâyif b. Salâh b. Ali el-Mansûrî, Heysemî'nin ravi hakkında “onu tanımıyorum” dediğini nakletmiş ve kendisi de raviyi meçhul olarak tanımlamıştır.¹³ Bu bilgiler ışığında ravinin meçhul olduğunu söylememiz gerekir.

10. Abdurrahman b. Mehdî (Basralı, ö. 198¹⁴):

Künyesi Ebû Saîd'dir. Süfyan es-Sevrî, Mâlik b. Enes ve Şu'be gibi hadisçilerden rivayette bulunmuş, kendisinden de Abdullah b. Mübarek, Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn, Ebû Hayseme ve İshak b. Râhûyeh gibi alimler rivayet etmişlerdir. Aslen Basralı olup daha sonra Bağdat'a yerleşmiş ve orada hadisle meşgul olmuştur. Hafız ve huccettir. Ahmed b. Hanbel'in; ‘Veki’ ve Abdurrahman, Süfyan es-Sevrî'nin hadislerinden elli kadarında ayrılığa düşmüşlerdi. Daha sonra baktık ki doğru olanların hepsi Abdurrahman'ın elindeydi’ dediği rivayet edilir. Bir başka rivayette ise; ‘Abdurrahman bir kimseden tahdiste bulunmuşsa o huccettir’ demiştir. İbn Sa'd'ın da *Tabakât*’ında onun hakkında sika ve kesiru'l-hadis'tir dediği nakledilmektedir.¹⁵ Bu

¹² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, XVI/333-336, (md. 3673).

¹³ Mansûrî, *İrşâdü'l-Kâsî ve'd-Dânî*, s. 402, (md. 623).

¹⁴ Buharî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, V/354, (md. 1123).

¹⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, XVII/430-442, (md. 3969).

bilgiler ışığında ravinin sika olduğunu söylememiz gerekir.

11. Abdülaziz b. Suheyb (Basralı, ö. 130):

Abdulaziz b. Suheyb el-Bennânî el-Basrî, Enes b. Mâlik'in Mevlâsı olup ondan hadis işitmiştir. İbn Sa'd kendisine el-abd denildiğini ve sika olduğunu bildirir.¹⁶ Ahmed b. Hanbel onun sika olduğunu, ondan en fazla rivayette bulunanın Abdullah b. Vâris olduğunu söylemiş hatta Yahyâ b. Ebû İshâk'tan daha sika olduğunu belirtmiştir. Yahyâ b. Maîn de raviyi sika olarak tadil etmiştir.¹⁷ Hicretin 130'uncu yılında vefat eden¹⁸ ravinin sika olduğunu söylememiz gerekir.

12. Ahmed b. Abdullah b. Ziyâd el-Haddâd (Bağdatlı, ö. 265):

Ebû Ca'fer, Ahmed b. Abdullah b. Ziyâd el-Haddâd, Muhammed b. Mahled ve İbn Ukde gibi muhaddislerin kendisinden rivayette bulunduğu hafız muhaddislerdendir. Bağdâdî onun sika olduğu bilgisini verir. 265 yılında Mekke yolunda iken vefat ettiği bildirilir.¹⁹ Hakkında çok fazla bilgiye ulaşamamakla birlikte her hangi bir cerhe rastlamadığımız ravinin sika olduğunu söyleyebiliriz.

13. Ahmed b. Ali b. El-Müsennâ (Musullu, ö. 307):

Ebû Ya'lâ künyesiyle meşhur olan Ahmed b. Ali b. El-Müsennâ et-Temîmî el-Mevsilî oldukça meşhur bir hadisçidir ve Musul'da dünyaya gelmiştir.²⁰ Hadis ilmi için Bağdat, Basra ve Kûfe gibi birçok beldeyi ziyaret eden Ebû Ya'lâ; Ebû Hayseme, Yahyâ b. Maîn gibi hocalardan ders almıştır. Sika olduğu konusunda ittifak edildiği bildirilen ravinin Müsned ve Mu'cem'i vardır. 307 yılında Bağdat'ta vefat eden²¹

¹⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübra*, VII/182, (md. 3-189).

¹⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, XVIII/148-149, (md. 3453).

¹⁸ Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, III/455, (md. 209).

¹⁹ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, V/354, (md.2181).

²⁰ İbn Hibbân, *Kitabü's-Sikât*, Matbaatü Meclis-i Dâirati'l-Meârif, Hindistan, 1393/1973., VIII/55, (md. 12228).

²¹ Bağdâdî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdulğani, (ö. 629), *et-Takyîd li Ma'rifeti Ruvâti's-Süneni ve'l-Mesânîd*, Hindistan, 1983, s. 163-165, (md. 174).

ravinin güvenilir olduğunu söylememiz gerekir.

14. Ahmed b. Muhammed b. Said (Kûfeli, ö. 332):

Ebû'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Said b. Abdurrahman, hafız ve ilim sahibi olmasına rağmen özellikle Bağdat meşâyîhi tarafından kötülenmiş ve cerh edilmiş bir ravidir.²² Tanınmamış hocalardan ve taraflı hadis rivayet etmekle itham edilir.²³ Dârakutnî'nin, onun Rafizîliğe işaret eden kötü biri olduğunu, dinde kuvvetli olmadığını ve hadis uydurmakla itham edilenlerin en yalancısı olduğunu söylediği nakledilir.²⁴ Bu bilgiler ışığında ravinin sika olmadığını söylememiz gerekir.

15. Ahmed b. Seleme (Nisaburlu, ö. 286):

Ahmed b. Seleme b. Abdullah Ebû'l-Fadl el-Bezzâr el-Muaddel en-Nisâbûrî, Müslim'in Kuteybe b. Said'e yaptığı yolculuk ile Basra'ya yaptığı ikinci yolculuğunda kendisine arkadaşlık ettiği rivayet edilir. Hatîb el-Bağdâdî kendisini işini sağlam yapan hafızlardan biri olarak tarif etmiş,²⁵ Zehebî de raviyi huccet, adl ve me'mûn sigalarıyla ta'dil etmiştir.²⁶ Bu durumda ravinin sika olduğunu söylememiz gerekir.

16. Ahmed b. Şeybân (?, ö. 268)

Ahmed b. Şeybân b. Velid b. Hayyân er-Ramlî büyük bir muhaddis olup sadûktur ve künyesi Ebû Abdülmümin er-Ramlî'dir. Süfyan b. Uyeyne, Abdulmecid b. Ravvad gibi muhaddislerden rivayette bulunmuş, Yusuf el-Mervezî ve Ebû'l-Abbas el-Esam gibi muhaddisler de kendisinden rivayet etmişlerdir. Ebû Abdillâh el-Hakim raviyi sika olarak zikrederken, İbn Hibbân onun sadûk olduğunu ama hata ettiğini söylemiştir.²⁷ Zehebî *Mizanü'l-İ'tidâl* isimli eserinde “sadûk bir ravi de hata edebilir”

²² Cürcani, *el-Kamil*, I/338, (md. 53).

²³ Halîlî, *el-İrşâd*, II/579.

²⁴ Zehebî, *Mizanü'l-İ'tidâl*, I/138, (md. 548).

²⁵ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, V/302, (md.2142).

²⁶ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, XIII/373, (md. 174).

²⁷ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, X/52, (md. 2104).

diyerek onu savunmuş ve bir hadiste hata etmesinin ona hâlel getirmeyeceğine işaret etmiştir.²⁸

17. Ahmed b. Yahyâ (Kûfeli, ö. 264):

Ebû Ca'fer Ahmed b. Yahyâ b. Zekerîyya el-Kûfî es-Sûfî, hakkında çok fazla bilgi bulamamakla beraber her hangi bir cerhe de rastlamadık. Ebû Hatim'in "sika", Nesâî'nin de "lâ be'se bih" ifadeleriyle tadil ettiği raviyi sika olarak kabul edebiliriz.²⁹

18. Ali b. Muhammed b. Ubeyd (Bağdatlı, ö. 330):

Ebû'l-Hasen el-Bezzâr, Ali b. Muhammed b. Ubeyd b. Abdullah b. Hısâb, Dâraikutnî'nin kendisinden rivayette bulunduğu hadisçilerdendir. Hatîb el-Bağdâdî kendisini *sika*, *emîn*, *hafız* ve *ârif* olarak ta'dil etmiştir.³⁰ Hakkında çok fazla bilgiye ulaşamadığımız ve her hangi bir cerhe rastlamadığımız ravinin sika olduğunu söyleyebiliriz.

19. Ali b. Müshir (Kûfeli, ö. 189):

Ebu'l-Hasen Ali b. Müshir el-Kuraşî el-Kûfî, Musul kadılığı da yapmış hadis alimlerinden biridir. Bir ara İrmîniyye kadılığı da yapan Ali b. Müshir buraya gelince gözlerinden rahatsız olmuş ve kendisini tedavi eden tabip, daha önceki kadının "onun gözlerini kör edersen sana mal veririm" demesi üzerine Ali b. Müshir'in gözlerini kör etmiştir. İbn Müshir daha sonra Kûfe'ye âmâ olarak dönmüştür. İbn Nümeyr, âmâ olduktan sonra onun bütün kitaplarını gömdüğünü nakleder. Ahmed b. Hanbel onun hadiste Ebû Muaviye'den daha iyi olduğunu ifade etmiş, İbn Maîn kendisini sebt olarak tadil etmiş,³¹ Ahmed b. Abdullah el-İclî ise onun hadis ve fikhî cemenlerden olduğunu söyledikten sonra sika olduğunu beyan etmiştir.³² Bu bilgiler ışığında ravinin

²⁸ Zehebî, *Mizanü'l-İ'tidâl*, I/103, (md. 405).

²⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, I/518, (md. 124).

³⁰ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîh-u Bağdât*, XIII/545, (md. 6433).

³¹ Zehebî, *Târîhu'l-İslam*, IV/931.

³² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, XXI/138, (md. 4137).

sika olduğunu söylememiz gerekir.

20. Amr b. Abdullah b. el-Felah es-San'ânî (San'alı, ö.):

Ravi hakkında her hangi bir bilgiye ulaşamadık. Dârakutnî senedinde Amr b. Abdullah b. el-Felah es-San'ânî'nin de bulunduğu bir hadisi rivayet ettikten sonra, hocası İbn Abdülbaki hariç, hadisin ravilerinin zayıf ve meçhul olduklarını bildirmiştir.³³

21. Amr b. Ali (Basralı, ö. 249):

Künyesi Ebû Hafs olan ravinin tam ismi Amr b. Ali b. Bahr b. Küneyz'dir. Ebû Hatim'in ravi hakkında sadûktur dediği rivayet edilmiş, Nesâî de kendisini sika ve hadis hafızı olarak nitelendirmiştir.³⁴ Amr b. Ali, 249 yılında *Asker*³⁵ şehrinde vefat etmiştir.³⁶

22. Amr en-Nâkîd (Bağdatlı, ö. 202):

Amr b. Muhammed b. Bükeyr b. Sâbûr en-Nâkîd el-Bağdâdî, Ebû Osman künyesiyle anılır. İbn Sa'd *Tabakât* isimli eserinde raviyi sika, sahibü'l-hadis, sebt ifadeleriyle tadil etmiş ve Bağdatlıların kendisinden çok sayıda kitap yazdıklarını belirtmiştir. Sayılı hafızlardan ve aynı zamanda fakih olduğu bilgisini veren İbn Sa'd, ravinin 202 yılında vefat ettiğini bildirir.³⁷ Ahmed b. Hanbel, Ebû Hatim ve Huseyn b. Fehm gibi hadisçiler de kendisini sika olarak tanımlamışlardır.³⁸

23. Atâ el-Horasânî (Belhli, Horasanlı, ö. 135):

Ebû Eyyûb/Ebû Osman/ Ebû Muhammed/Ebû Salih Atâ b. Ebû

³³ Dârakutnî, *Sünen*, V/36, (Hadis no:3943).

³⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, XII/165, (md. 4416).

³⁵ İbn Hibbân, *Kitabü's-Sikât*, VIII/487, (md. 14584).

³⁶ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, Dâru'r-Reşîd, Üçüncü Baskı, Halep, 1991, s.424.

³⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübra*, V/255, (md.3588).

³⁸ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, IX/172, (md. 1851).

Müslim/Abdullah/Meysera, el-Horasanî, aslen Belhli olup Şam'da yaşamıştır.³⁹ Bir ara Horasan'a intikal ettiği için Horasanlı denildiği bildirilmiştir.⁴⁰ Ebu'd-Derdâ, İbn Abbas ve Muğîre'den Mürsel rivayette bulunduğu bildirilmiştir.⁴¹ İbn Sa'd onun sika olduğunu bildirmiştir.⁴² Atâ hakkında İbn Maîn *sika*, Ebû Hatim *sika* ve *sadûk*, Nesâî *leyse bişey'*, Dârakutnî *sika* tabirlerini kullanmıştır.⁴³ Bu bilgiler ışığında ravinin sika olduğunu söyleyebiliriz.

24. Bükeyr b. Abdullah (Medineli, ö. 122):

Ebû Abdullah, Bükeyr b. Abdullah el-Eşec, tabiinden olup uzun süre Mısır'da yaşamıştır. İbn Sa'd onun sika ve çok hadis rivayet ettiğini söyler.⁴⁴ Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn, İclî, Nesâî ve Ebû Hatim'in ravi hakkında sika dedikleri nakledilir. Ali b. El-Medeni de "Medine'de tabiinin büyüklerinden sonra İbn Şihâb, Yahyâ b. Saîd ve Bükeyr b. Abdullah'tan daha alim hiç kimse olmadı" diyerek kendisinden övgüyle bahsedildiği nakledilir.⁴⁵ Hakkında her hangi bir cerhe rastlamadığımız ravinin sika olduğunu söylememiz gerekir.

25. Dâvûd b. el-Husayn (Medineli, ö. 135):

Ebû Süleyman Dâvûd b. el-Husayn el-Medînî el-Ümevî, hakkında lehte ve aleyhte değerlendirmelerin yapıldığı bir muhaddistir. İbn Sa'd ve İclî kendisini sika olarak tanımlamış,⁴⁶ İbn Hıbbân da *es-Sikât* isimli eserinde zikretmiştir.⁴⁷ "Dâvûd'un rivayetleri konusunda münekkitler başlıca iki gruba ayrılmışlardır. Hâricîler'in görüşünü benimsemesi ve onlara yakınlığı ile tanınan İkrime'den rivayette bulunması

³⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, XX/106-107, (md. 3941).

⁴⁰ Halîlî, *el-İrşâd*, I/221-222.

⁴¹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, VI/142, (md. 52).

⁴² İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübra*, VII/261.

⁴³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, XX/109-110, (md. 3941).

⁴⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübra* (Medineli Tabiînün mütemmim kısmı), s. 308, (md. 208).

⁴⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, IV/245, (md. 765).

⁴⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübra*, I/317; İclî, *Kitabü's-Sikât*, s. 147.

⁴⁷ İbn Hıbban, *Kitabü's-Sikât*, VI/284, (md. 7748). Mustafa Zeki Terzi

bazı münekkittleri olumsuz yönde etkilemiştir. Süfyân b. Uyeyne onun rivayetlerinden uzak durduklarını, Ali b. Medînî ise İkrime'den naklettiği rivayetlerinin “münker” olduğunu söylemektedir. Ebû Zür'a er-Râzî ile Ebû Hâtim Muhammed b. İdris er-Râzî, Dâvûd'un rivayetlerinin araştırmaya tâbi tutulmak üzere yazılabileceğini belirtmişlerdir. Ayrıca Ebû Hâtim er-Râzî, 'Mâlik b. Enes ondan hadis almasaydı rivayetlerine kimse değer vermezdi' demektedir.⁴⁸

26. Dâvûd b. Ubade b. Samit (?, ö.?):

Ravi hakkında bilgiye ulaşamadık. Mizzî Ubade b. Samit bahsinde Ubade'den rivayette bulunanları zikrederken, “oğlu Dâvûd b. Samit” ibaresini kullanmıştır,⁴⁹ ancak kendisi hakkında her hangi bir bilgi vermemiştir. Dolayısıyla ravi meçhuldür.

27. Ebû Bekr Ahmed b. el-Hasen (Nisaburlu, ö. 421):

Ebû Bekr Ahmed b. El-Hasen b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Hafs b. Müslim b. Yezid, Nisabur, Bağdat, Mekke, Kûfe ve Cürcan'da bir çok muhaddisten hadis rivayet etmiştir. Devrinin ünlü hocalarından fıkıh ve kelam okumuştur. Şâfiî Mezhebinin önde gelen imamlarından. 325 yılında dünyaya gelen ravi hakkında Ebû Bekr Muhammed b. Mansur es-Sem'ânî “hadiste sikadır” demiştir. Abdulğâfir el-Fârisî de, hayatının sonuna doğru kulaklarının duymadığını, akranları arasında semâ' yönünden en sağlam, işini en güzel yapan, din ve itikad yönünden en iyisi olduğunu ifade etmiştir.⁵⁰ Hakkında her hangi bir cerhe rastlamadığımız ravinin sika olduğunu söyleyebiliriz.

28. Ebû Bekr b. Ebî Şeybe (Kûfeli, ö.235):

Asıl ismi Abdullah b. Muhammed b. İbrahim b. Osman'dır. Hicrî 159 yılında doğmuştur. Zehebî, ravinin yaş ve hadis ezberleme yönüyle Ahmed b. Hanbel, İshak b. Râhûyeh ve Ali b. El-Medînî ile akran olduğunu ifade eder.⁵¹ Ahmed b. Hanbel, İclî ve

⁴⁸ Terzi, Mustafa Zeki, “Dâvûd b. Husayn”, *DİA*, IX/28.

⁴⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, XIV/184, (md. 3107).

⁵⁰ Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, IX/357.

⁵¹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, XI/122, (md. 44).

Ebû Hatim'in ravi hakkında "sadûktur" dedikleri rivayet edilir.⁵²

29. Ebû Bekr, Ahmed b. Ca'fer b. Muhammed (Bağdatlı, ö. 365):

Ebû Bekr, Ahmed b. Ca'fer b. Muhammed b. Selm b. Raşid, el-Huttulî nisbesiyle anılan Bağdatlı bir alimdir. Kıraat ve Tefsir alanında yazdığı nakledilir.⁵³ Hatîb el-Bağdâdî, raviyi salih, müksir, sika ve sebt lafızlarıyla tadil etmiş, aynı zamanda Muhammed b. Ebû'l-Fevâris'in de ravi hakkında sika dediğini nakletmiştir.⁵⁴ Bu bilgiler ışığında, hakkında herhangi bir cerhe rastlamadığımız ravinin sika olduğunu söyleyebiliriz.

30. Ebû Ca'fer b. Muhammed b. Yûsuf (?, ö.?):

Kaynaklarda bu isme rastlayamadık. Ancak bazı kaynaklar bu ismi Ca'fer b. Muhammed b. Yûsuf el-Ezrak el-Vâsitî olarak zikretmişlerdir. İbn Hacer, Dâraakutnî'nin bu ravi hakkında zayıftır dediğini nakletmiştir.⁵⁵ Bu bilgiler ışığında ravinin zayıf, en azından meçhul olduğunu söylememiz gerekir.

31. Ebû Hâşim, Yahyâ b. Dinâr (Vâsitî, ö. 122):

Ebû Hâşim, Yahyâ b. Dinâr er-Rummânî el-Vâsitî, tabiinden olup Enes b. Mâlik'i gördüğü nakledilir. Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn, Ebû Zûr'a ve Nesâî ravinin sika olduğunu söylemişler, Ebû Hatim de fakih ve sadûk olduğu bilgisini vermiştir. İbn Hibbân'ın kendisini *es-Sikât* isimli eserinde zikrettiği nakledilir.⁵⁶ İbn Sa'd da kendisinin sika olduğunu söyler.⁵⁷

32. Ebû Hayseme Züheyr b. Harb (Nesâhî/Bağdatlı, ö. 234):

⁵² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, XVI/35-41, (md. 3526).

⁵³ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, XVI/83.

⁵⁴ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdât*, V/113, (md. 1963).

⁵⁵ İbn Hacer, *Lisânu'l-Mîzân*, II/469, (md. 1902).

⁵⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, XXXIV/362-363, (md. 7680).

⁵⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübra*, VII/226, (md. 3409).

Aslen Nesâlı olan ravi daha sonra Bağdat'a yerleşmiştir.⁵⁸ Ahmed b. Hanbel'in akranlarından olduğunu haber veren İbn Hibbân raviyi mutkin ve zâbit olarak tarif ederken,⁵⁹ bir çok alimin de kendisini hâfız, sebt, sika, sadûk ve me'mûn gibi övgü ifade eden sözlerle tanıttıkları görülmektedir.⁶⁰ Ravi 234 yılında Bağdat'ta vefat etmiştir.

33. Ebû Muhammed b. Sâid (Bağdatlı, ö. 318):

Tam ismi; Yahyâ b. Muhammed b. Sâid b. Katib'dir. Künyesi Ebû Muhammed'dir. Kendisinin; “ ben 228 yılında doğdum ve henüz 11 yaşındayken 239 yılında ilk defa yazmaya başladım ve tasnif ettim. Benim yanımda 5 veya 6 cüz vardı” dediği rivayet edilmektedir.⁶¹ Hatîb el-Bağdâdî, Bergani'den rivayetle, Ebû'l-Hasen Dârakutnî'nin, İbn Sâid'in Ebû Dâvûd'dan daha yaşlı olduğunu söylediğini, Hamza b. Yusuf'tan rivayetle de, İbn Abdân'ın, dirayetü'l-hadiste⁶² İbn Sâid'in önüne kimsenin geçemeyeceğini söylediğini rivayet eder.⁶³ Zehebî ise Dârakutnî'nin, İbn Sâid hakkında “sikadır, adalet ve zabt sahibidir (ثبَّت) ve hafızdır” dediğini nakleder.⁶⁴ Dârakutnî'nin, senesinde Ebû Muhammed b. Sâid'in de bulunduğu bir hadisi rivayet ettikten sonra, hocası İbn Abdülbâki hariç, hadisin ravilerinin zayıf ve meçhul olduklarını bildirmiş⁶⁵ olması ise biraz önceki bilgiyle tearuz arz etmektedir. Zira Dârakutnî, İbn Sâid'i tanımaktadır ve onun hakkında sika hükmü vermiştir. Bu durumda muhtemeldir ki Dârakutnî, hadisi bizzat kendisinden aldığı İbn Sâid'i değerlendirme dışında tutmuş ve

⁵⁸ Bâcî, Süleyman b. Halef, *et-Ta'dîl ve't-Tecrîh limen Harace anhü'l-Buhârî fi'l-Camî's-Sahih*, yy., ts., II/627, (md. 411).

⁵⁹ İbn Hibbân, *Kitabü's-Sikât*, VIII/257, (md. 13314).

⁶⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, IX/405, (md. 2010).

⁶¹ İbn Asâkîr, Ebû'l-Kasım Ali b. el-Hasen, *Târîh-u Dımeşk*, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1415/1995, LXIV/358; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdât*, XVI/341.

⁶² **Dirayetü'l-Hadis:** Müttekaddimunun tarifine göre; “Dil kurallarına ve din esaslarına uygun olarak hadisin lafzından anlaşılan/anlaşılması gereken manayı araştıran ilimdir.” Bkz. Aydın, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s. 54.

⁶³ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîh-u Bağdât*, XVI/341.

⁶⁴ Zehebî, *Târîhu'l-İslam*, XXIII/575.

⁶⁵ Dârakutnî, *Sünen*, V/36, (Hadis no:3943).

(hocası İbn Abdülbâki hariç) diğer ravilerin zayıf ve meçhul olduklarını bildirmiştir. Ravi hakkında edinilen bu bilgiler ışığında, İbn Sâid'in sika olduğu ortaya çıkmaktadır.

34. Ebû Müslim el-Keşşî (Basralı, ö. 292)

İbrahim b. Abdullah b. Müslim b. Mâiz b. Muhacir Ebû Müslim el-Keşşî Basralı olup hicrî 200 yılında dünyaya gelmiş, 292 yılında vefat etmiştir. Bağdâdî kendisinin sika ravilerden olduğunu haber vermiştir.⁶⁶

35. Ebû Saîd b. Ebû Amr (Nisaburlu, ö. 421):

Ebû Saîd b. Ebû Amr, Muhammed b. Musa b. El-Fadl b. Şâzân en-Nisâbûrî es-Sayrafî, Nisabur'daki meşhur sika ravilerdendir. Beyhakî, Hatîb el-Bağdâdî, Ebu Abdullah es-Sakafî ve Ebû'l-Kasım b. Mende gibi alimlerin kendisinden rivayette bulunduğu ravi⁶⁷ hakkında her hangi bir cerhe rastlayamadık. Bu durumda ravinin sika olduğunu söyleyebiliriz.

36. Ebû Ümeyye et-Tarsusî (Bağdatlı, ö. 273):

Ebû Ümeyye Muhammed b. İbrahim b. Müslim, aslen Bağdatlı olup Tarsus'ta ikamet ettiği için bu nisbeyle meşhur olmuştur. Ebû Davut onun sika olduğunu söylemiştir.⁶⁸ Ebû Bekr Ahmed el-Hilal onun gerçek manada yüksek mevkide olduğunu ve zamanının öne çıkan hadis imamlarından olduğunu söylemiştir.⁶⁹ İbn Hibbân'ın da kendisini *es-Sikât*'ında⁷⁰ zikrettiği ravimizin sika olduğunu söyleyebiliriz.

37. Ebû'l-Abbas Muhammed b. Yakub (Nisaburlu, ö. 346):

Ebû'l-Abbas Muhammed b. Yakub b. Yusuf b. Ma'kıl b. Sinan el-Emevî el-

⁶⁶ Bağdâdî, *Tekmiletü'l-İkmâl*, Camiatü Ümmü'l-Kurâ, Birinci Baskı, Mekke-i Mükkerreme, 1408/1987, I/226-227, (md. 249).

⁶⁷ Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, IX/369.

⁶⁸ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîh-u Bağdât*, II/279, (md. 316).

⁶⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, IV/330 (md. 5032).

⁷⁰ İbn Hibbân, *Kitabü's-Sikât*, IX/137, (md. 15624).

Ma'kılî en-Nisabûrî, Şâfiî hadisçilerden olup kaynaklarda esam (sağır) olduğu ve kendisine sağır denilmesinden hoşlanmadığı bildirilir. Bu sebeptendir ki bazıları onu el-Ma'kılî nisbesiyle zikreder.⁷¹ Yetmiş yıl boyunca beş vakit namazını cemaatle kıldığı ve camisinde ezan okuduğu, güzel ahlaklı ve cömert biri olduğu rivayet edilir.⁷² Şafi kaynaklarında imam, sika, hafız, dâbid ve sadûk gibi övgü dolu vasıflarla zikredilen raviyi,⁷³ hakkında her hangi bir cerhe rastlamadığımız için sika olarak kabul edebiliriz.

38. Ebû'l-Fadl b. İbrahim (Nisaburlu, ö. 347⁷⁴):

Ebû'l-Fadl Muhammed b. İbrahim b. El-Fadl, Nisabur'un büyük hocalarından olup hadis yazmada muksirûndan kabul edilmiştir. Zehebî kendisini sika olarak tanımlamıştır.⁷⁵ Hakkında çok fazla bilgiye ulaşamadığımız raviyi mevcut bilgilerle sika olarak kabul edebiliriz.

39. Ebû'l-Yemân el-Hakem b. Nâfi' (Hıms'lı, ö. 222⁷⁶):

Ebû'l-Yemân el-Hakem b. Nâfi' el-Behrânî el-Hımsî, Behranlı Ümmü seleme isimli bir kadının mevlası olup, hafız, imam, huccet gibi lafızlarla bahsedilmiştir.⁷⁷ Abdurrahman b. Ebû Hatim, babasına Ebû'l-Yeman sorulduğunda, onun Ebû'l-Yeman hakkında nebil (asil, şerefli), sika ve sadûk tabirlerini kullandığını nakleder.⁷⁸ Ebû Dâvûd ve Ebû Zür'a gibi bazı hadisçiler, onun Şuayb'dan tek kelime dışında bir şey duymadığını ifade etmişlerse de⁷⁹ başta Buharî ve Müslim olmak üzere, İbn Hanbel,

⁷¹ Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, VII/841, (md. 243).

⁷² İbn Asâkîr, *Târîh-u Dımeşk*, LVI/289.

⁷³ İbn Kesir, Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî (ö. 774), *Tabakâtü'l-Fukahâi's-Şâfiyyin*, Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyye, yy., 1413/1993, I/270.

⁷⁴ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, XV/572, (md. 346).

⁷⁵ Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, VII/856.

⁷⁶ Buharî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, II/344, (md. 2691).

⁷⁷ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, X/319, (md. 77).

⁷⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, VII/153, (md. 1448).

⁷⁹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, X/321-322, (md. 77); Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, VII/150, (md.

Yahyâ b. Maîn, Ali b. El-Medînî gibi birçok meşhur hadisçinin rivâyette bulunduğu raviyi sika olarak kabul edebiliriz.

40. el-Kasım b. Muhammed (Medineli, ö. 107):

el-Kasım b. Muhammed b. Ebî Bekr es-Siddîk el-Kuraşî et-Teymî, künyesi Ebû Muhammed olup kendisine Ebû Abdurrahman el-Medînî denilmektedir. Hz. Ebû Bekir'in (ra) torunudur. İbn Sa'd'ın kendisini ikinci tabakadan zikrettiği ve sika, rafî', alim, fakih, imam, vera sahibi ve çok hadis rivayet eder övgüleriyle tadil ettiği nakledilir.⁸⁰ Cerh ve tadil alimleri ravinin sika olduğu konusunda ittifak etmişlerdir.

41. Halid b. Mahled (Kûfeli, ö.213):

Künyesi Ebû'l-Heysem'dir. Kûfe'de Katvân olarak bilinen bir mevkiye nisbeten *el-Katvânî* denilse de kendisini *es-Sikât*'ında zikreden İbn Hibbân onun bu unvandan hoşlanmadığını belirtmiştir.⁸¹ Ebû Dâvûd'un ravi hakkında "sadûktur" dediği rivayet edilirken, Yahyâ b. Maîn'in "sorun yok" dediği, Ahmed b. Hanbel'in ise ravinin bazı hadislerinin inkar edildiği bilgisini verdiği rivayet edilmiştir.⁸²

42. Hammâd b. Zeyd (Basralı, ö. 179):

Ebû İsmail, Hammâd b. Zeyd b. Dirhem el-Ezdî, hadis hafızı ve kıraat alimidir.⁸³ Ebû Hatim ve Ebû Bekr b. Mencuyeh onun âmâ olduğunu ve bütün hadislerini ezberlediğini söylemişlerdir.⁸⁴ Abdurrahman b. Mehdî onu, en güçlü dört hadis imamı arasında saymış ve alim kişiliğinden övgüyle bahsetmiştir.⁸⁵ Yaşadığı dönemin en kuvvetli muhaddis ve fakihlerinden kabul edilen ravi, sika, sebt, huccet ve kesiru'l-

1448).

⁸⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, XXIII/430, (md. 4819).

⁸¹ İbn Hibbân, *Kitabü's-Sikât*, VIII/224.

⁸² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, VIII/163-167, (md. 1652).

⁸³ Altıkulaç, Tayyar, "Hammâd b. Zeyd" *DİA*, XV/489.

⁸⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, VII/239, (md. 1481).

⁸⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, VII/245, (md. 1481).

hadis vasıflarıyla zikredilmiştir.⁸⁶ Sık sık Hammâd b. Seleme ile kıyaslanmış ve bu ikisinden “Hammâdeyn” olarak zikretmişler, genelde Hammâd b. Zeyd’in hadiste daha sağlam ve güçlü, Hammâd b. Seleme’nin ise daha dindar bir kişi olduğunu belirtmişlerdir.⁸⁷ Hakkında her hangi bir cerhe rastlamak şöyle dursun kendisinden övgüyle bahsedilen ravinin sika olduğunu söylememiz gerekir.

43. Hasan b. Ahmed (Bağdatlı, ö. 421):

Ebû'l-Fevâris, Hasan b. Ahmed b. Muhammed b. Fâris b. Sehl, Hatîb el-Bağdâdî’nin hocalarındandır. Bağdâdî raviyi; “ondan hadis yazdık. O, (Bağdat’ın) güneydoğusunda ikamet eden sika bir raviydi” sözleriyle tanıtmıştır.⁸⁸ Hakkında çok fazla bilgiye ulaşamadığımız raviyi, mevcut bilgiler ışığında sika olarak kabul edebiliriz.

44. Hasen b. Yesâr, Hasan-ı Basrî (Basralı, ö. 110):

el-Hasen b. Ebu'l-Hasen (Yesâr), künyesi Ebû Saîd olup Zeyd b. Sabit’in mevlâsıdır. Tabîînin büyüklerinden ilim ve zühd sahibidir. el-Hasen el-Basrî olarak meşhur olmuş, on iki yaşında Kur’an’ı ezberlemiş, bir çok sahabi ile görüşmüş ve Hz. Ömer başta olmak üzere onların hayır dualarını almıştır.⁸⁹ Hakkında her hangi bir cerhe rastlamak şöyle dursun, tabakât kitaplarında sayfalarca kendisinden övgüyle bahsedilen ravinin sika olduğunu söylemek gerekir. Hatta İbn Sa’d’ın kendisinin tercemesini yaparken “Hasen hakkında dediler ki; O câmi’, alim, rafî’, 143emil, sika, me’mûn, âbid, nâsik, kesiru’l-ilim...” sözlerini kullanması dikkat çekicidir.⁹⁰

45. Humeyd et-Tavîl (Basralı, ö.142):

Ebû Ubeyde, Humeyd b. Ebû Humeyd et-Tavîl tabîîndendir. Basra ehlinden olup

⁸⁶ İbn Sa’d, *et-Tabakâtü'l-Kübra*, VII/210, (md. 3306).

⁸⁷ Altıkulaç, Tayyar, “Hammâd b. Zeyd”, *DİA*, XV/489.

⁸⁸ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdât*, VIII/221, (md. 3724).

⁸⁹ Uludağ, Süleyman, “Hasan-ı Basrî”, *DİA*, XVI/291.

⁹⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, VI/125, (md. 1216).

Hammâd b. Seleme'nin dayısı olarak zikredilir.⁹¹ Babasının adında ihtilaf vardır. İbn Sa'd Tarhân ismini verirken,⁹² Buharî Abdurrahman, Dâvûd ve Teyrûyeh isimlerini zikreder.⁹³ Mizzî ise Teyr, Teyrûyeh, Zâzûyeh, Dâvûd, Tarhân, Mihrân, Abdurrahman ve Mahled isimlerini zikrettikten sonra "ve başka isimler" demek suretiyle babasının ismi konusundaki söylentilerin çokluğuna işaret etmiştir.⁹⁴ Lakabı "uzun" (et-Tavîl) olsa da aslında kısa boylu olduğu, ellerinin uzun olması sebebiyle⁹⁵ ya da aynı isimde kendisinden daha kısa boylu bir komşusunun olması ve ondan ayrılması sebebiyle⁹⁶ bu lakapla anıldığı rivayet edilmiştir. İbn Sa'd onun sika ve çok hadis rivayet eden birisi olduğunu söylemiş ancak Enes b. Mâlik'ten tedlis yapma ihtimaline dikkat çekmiştir.⁹⁷ Yahyâ b. Maîn, Ebû Hatim, Dârimî ve pek çok muhaddis onun sika ve sadûk olduğunu belirtmişlerdir. Abdurrahman b. Yusuf onun sika olduğunu söylemiş ancak Enes'ten yaptığı rivayetlerin tamamını Sabit'ten duyduğunu belirtmiştir. Yeğeni Hammâd'ın da aynı bilgiyi verdiği görülür. Bazıları ise onun Enes'ten çok az hadis işittiğini ama birçok hadisi sanki ondan duymuş gibi tedlis yaparak naklettiğini belirtir.⁹⁸ Bu bilgiler ışığında ravinin sika olduğunu kabul etmekle beraber Enes'ten yaptığı rivayetlerde tedlis yaptığı ihtimalinin oldukça kuvvetli olduğunu göz ardı etmemeliyiz.

46. İbn Kasım (Mısırlı, ö.191):

Tam ismi Abdurrahman b. Kasım b. Halid b. Cenade, künyesi Ebû Abdullah el-Mısırî'dir. Ravi hakkında Ebû Zur'a'nın "sikadır, salih bir kimsedir, üç yüz ciltlik bir hadis birikimi vardır" dediği, Nesâî ve Hakim'in "sikadır, güvenilir bir kimsedir ve aynı zamanda fakihdir" dedikleri rivayet edilmektedir. İbn Hibbân kendisini *es-Sikât* isimli eserinde zikrettikten sonra Mâlikî mezhebinin fakihlerinden olduğunu, hayır ve fazilet

⁹¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, VII/355, (md. 1525).

⁹² İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübra*, VII/252.

⁹³ Buharî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, II/348, (md. 2704).

⁹⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, VII/355, (md. 1525).

⁹⁵ Buharî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, II/348, (md. 2704).

⁹⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, VII/359, (md. 1525).

⁹⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübra*, VII/252.

⁹⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, VII/359-365, (md. 1525).

sahibi biri olduğunu belirtmiştir.⁹⁹

47. İbn Şihâb ez-Zührî (Medineli, ö.124):

Tabiinden olan İbn Şihâb'ın tam ismi Muhammed b. Müslim b. Ubeydullah b. Abdullah b. Şihâb b. Haris ez-Zührî, künyesi ise Ebû Bekr'dir. Aslen Medineli olduğu ve otuz yaşına kadar Medine'de ikamet ettikten sonra Şam'a yerleştiği rivayet edilir. İbn Hibbân kendisini *es-Sikât* isimli eserinde zikretmiş onun, ashaptan on tanesini gördüğünü söylemiştir. Zamanının en kuvvetli hafızı olduğunu ve aynı zamanda fakih olduğunu nakletmiştir.¹⁰⁰ Bu durumda ravinin sika olduğunu söyleyebiliriz.

48. İbrahim b. Sa'd (Medineli, Bağdat'ta yaşadı, ö. 183):

İbrahim b. Sa'd b. İbrahim b. Abdurrahman b. Avf ez-Zührî, Künyesi Ebû İshak'tır. İbn Sa'd onun sika ve çok hadis rivayet eden biri olduğunu, bazen hadiste hata ettiğini söyler.¹⁰¹ İclî onun Medineli ve sika olduğu bilgisini verir.¹⁰² İbn Ebî Hatim de ravi hakkında Ahmed b. Hanbel'in "sika", Yahyâ b. Maîn'in "leyse bihi be's" dediklerini bildirmiştir.¹⁰³ İbn Hibbân'ın da kendisini *es-Sikat*'ında zikrettiği ravinin sika olduğunu söyleyebiliriz.¹⁰⁴

49. İbrahim b. Ubeydullah b. Ubade b. Samit (?, ö.?):

Ravi hakkında çok fazla bilgiye ulaşamadık. Dârakutnî senesinde İbrahim b. Ubeydullah'ın da bulunduğu bir hadisi rivayet ettikten sonra, hocası İbn Abdülbaki hariç, hadisin ravilerinin zayıf ve meçhul olduklarını bildirmiştir.¹⁰⁵ İbn Hazm'ın da (ö.

⁹⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, XVII/344-346, (md. 3930).

¹⁰⁰ İbn Hibbân, *Kitabü's-Sikât*, V/349.

¹⁰¹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, VII/322.

¹⁰² İclî, *Tarihu's-Sikât*, s. 52.

¹⁰³ İbn Ebî Hatim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, II/102, (md. 283).

¹⁰⁴ İbn Hibban, *Kitabü's-Sikât*, VI/7, (md. 6484).

¹⁰⁵ Dârakutnî, *Sünen*, V/36, (Hadis no:3943).

456) bu ravi hakkında meçhul dediği nakledilmektedir.¹⁰⁶ Dolayısıyla ravi meçhul olduğundan sika değildir diyebiliriz.

50. İkrime (Medineli, ö. 105):

Ebû Abdillâh İkrime b. Abdillâh el-Berberî el-Medînî, tabîinden olup İbn Abbas'ın talebelerindendir. Maddi sıkıntı sebebiyle hayatının çeşitli dönemlerinde Horasan, Semerkant, Nîşâbur, İsfahan, Basra, Kûfe, Mısır ve Mağrib gibi yerlere seyahatler yaptığı aynı zamanda irşad faaliyetlerinde bulunduğu bildirilir. Onun hadis yönü bazı tartışmalara sahne olmuştur. Buharî, Yahyâ b. Maîn, Ebu'l-Hasen el-İclî, Ebû Hâtîm er-Râzî ve Nesâî gibi hadis otoritelerinin de içinde olduğu bir grup onun sika olduğunu kabul ederken,¹⁰⁷ Müslim'in çekimser davrandığı ve kendisinden çok az rivayette bulunduğu, Malik b. Enes'in ondan hadis almaktan yüz çevirdiği, Yahyâ b. Saîd el-Ensârî'nin kendisi hakkında "kezzâb" dediği, İbn Ebî Zî'b'in "İkrime'yi gördüm, o sika değildir", Muhammed b. Sa'd'ın da "İkrime ilim ve hadis sahibi denizlerden bir denizdir, ancak onun hadisiyle huccet edilmez çünkü insanlar onun hakkında çok konuşmuşlardır" dedikleri nakledilir. Buna karşılık Saîd b. Cübeyr'e "senden daha alim birisi var mı, tanıyor musun?" diye sorulduğunda "evet, İkrime" cevabını verdiği nakledilmiş, Zehebî onun hakkında yapılan eleştirilerin aslında onun hıfzından değil, Hâricî görüşlere sahip olmakla itham edildiğinden kaynaklandığını söylemiştir.¹⁰⁸

51. İshak b. İsa (Bağdathî, ö.215):

Künyesi Ebû Yakup'tur. Ezene'de ikamet etmiştir.¹⁰⁹ Buharî *et-Târîhu'l-Kübra*'sında onun meşhur bir hadisçi olduğunu açıklar.¹¹⁰ Salih b. Muhammed ve Ebû Hatim'in, ravinin güvenilir olduğunu söyledikleri rivayet edilmiştir. 215 yılında

¹⁰⁶ İbn Hacer, Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, *Lisânu'l-Mîzân*, I/316, (md. 201).

¹⁰⁷ Altıkulaç, Tayyar, "İkrime el-Berberî", *DİA*, XXII/41.

¹⁰⁸ Zehebî, *Mizanü'l-İ'tidâl*, III/93-95, (md. 5716).

¹⁰⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, II/462, (md. 374).

¹¹⁰ Buharî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, I/399, (md. 1268).

Ezene’de vefat eden¹¹¹ ravinin sika olduğunu söyleyebiliriz.

52. İshak b. Mansur (Mervli, ö.251):

Tam ismi İshak b. Mansur b. Behram olan ravinin künyesi Ebû Yakup’tur. Merv’de dünyaya gelmiş, Nisabur’a yerleşmiş ve orada vefat etmiştir.¹¹² Ravi hakkında Müslim’in “hadis ehli imamlarından sika ve güvenilir biridir” dediği, Nesâî’nin “sikadır” dediği, Ebû Hatim’in “sadûktur” dediği rivayet edilmektedir.¹¹³ Bu durumda ravinin sika olduğunu söylememiz gerekir.

53. İsmail b. Abdullah (Medineli, ö. 226-227):

Künyesi Ebû Abdullah’tır. İmam Mâlik’in kız kardeşinin oğludur. Dayısı İmam Mâlik’ten ve Süleyman b. Bilal gibi alimlerden rivayette bulunmuştur.¹¹⁴ Buharî, Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, İbn Mace, Ahmed b. Hanbel ve bir çok hadisçi kendisinden rivayette bulunmuştur. Ahmed b. Hanbel’in, ravi hakkında ‘sorun yok’ dediği, Ahmed b. Ebû Hayseme’nin, Yahyâ b. Maîn’den rivayette ‘sadûktur ama akli zayıftır. Yani kitaptan okuma dışında hadis rivayetini beceremez’ dediği, Nesâî’nin ‘zayıf’, başka bir defada da ‘sika değil’ dediği, İbn Adiyy’in ‘dayısından kimsenin nakletmediği garip rivayetlerde bulunur, babasından daha iyidir’ dediği rivayet edilmektedir.¹¹⁵ Bu durumda ravi hakkında ihtiyatlı olmamız gerekir.

54. İsmail b. Abdullah (Medineli, ö.227):

Tam ismi İsmail b. Abdullah b. Abdullah b. Üveys b. Mâlik b. Ebû Amir el-İsbahî, künyesi ise Ebû Abdullah b. Ebû Üveys el-Medinî’dir. Mâlik b. Enes’in kız kardeşinin oğludur. Ahmed b. Hanbel ile Yahyâ b. Maîn’in, ravi hakkında sorun olmadığını söyledikleri rivayet edilirken, Yahyâ’dan yapılan farklı rivayetlerde, sadûk

¹¹¹ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemal*, II/464, (md. 374).

¹¹² İbn Hibbân, *Kitabü’s-Sikât*, VIII/118.

¹¹³ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemal*, II/476, (md. 383).

¹¹⁴ Buharî, *et-Târîhu’l-Kebîr*, I/364, (md. 1152).

¹¹⁵ Zehebî, *Tarihu’l-İslam*, XVI/91-93.

olduğu ancak kitaptan okuma dışında düzgün rivayette bulunamadığı, zayıf olduğu, hatta hadis çaldığı bilgilerine yer verilmiştir. Nesâî ravinin zayıf olduğunu, bir başka yerde ise sika olmadığını söylemiştir. Ebû Hatim ise sadûk olduğunu beyan etmiştir. Buharî ve Ahmed b. Hanbel dahil pek çok muhaddis kendisinden hadis rivayet etmiş ancak Nesâî kendisinden rivayette bulunmamıştır. 227 yılında vefat etmiştir.¹¹⁶

55. İsmail b. Ebû Ümeyye (Kûfeli, ö. ?)

İsmail b. Ebû Ümeyye, cerh edilmiş ravilerdendir. Dârakutnî, rivayet ettiği hadisin sonunda, “İsmail b. Ebû Ümeyye Kûfelidir ve zayıftır” açıklamasını yapmıştır.¹¹⁷ Ebû Ali Salih b. Muhammed’e İsmail b. Ebû Ümeyye’nin rivayet ettiği bir hadis sorulduğunda “bu batıldır ve yalandır” ravi hakkında ise “onu tanımıyoruz” dediği, Hatîb el-Bağdâdî’nin de “İsmail Basra ehliendendir, münker hadisler rivayet eder” dediği nakledilir.¹¹⁸ Bu durumda ravinin sika olmadığını söylememiz gerekir.

56. Leys b. Sa’d (Mısırlı, ö. 175):

Leys b. Sa’d b. Abdurrahman el-Fehmî Mısırlı olup künyesi Ebû’l-Haris’tir. İsfahânî Onun İsfahanlı olduğunu ve Mısır’da ikamet ettiğini bildirir.¹¹⁹ Abdurrahman b. Halid b. Müsafir’in mevlâsıdır. Abdurrahman’ın dedesi İbn Sabit b. Zâin’in mevlası olduğu da söylenir. İbn Sa’d onu beşinci tabakada ve Mısırlı olarak zikreder ve sika olduğunu belirtir. Ahmed b. Sa’d b. İbrahim ez-Zührî, Ebû Dâvûd, İshak b. Mansur ve Yahyâ b. Maîn gibi alimler, çoğunluğu Ahmed b. Hanbel’den rivayetle onun ilim sahibi ve sika bir ravi olduğunu belirtmişlerdir.¹²⁰

57. Mahrame b. Bükeyr (Medineli, ö. 159)

Ebû’l-Misver, Mahrame b. Bükeyr b. Abdullah, babası Bükeyr ve Amir b.

¹¹⁶ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemal*, III/124-129, (md. 459).

¹¹⁷ Dârakutnî, *Sünen*, V/37 (Hadis no: 3945).

¹¹⁸ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Müttetfik ve’l-Müfterik*, I/335-337, (md. 134).

¹¹⁹ İsfahânî, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah (ö. 430), *Zikru Ahbari’l-Isbahân*, Dâru’l-Kitabi’l-İslamî, Kahire, ts., II/168.

¹²⁰ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemal*, XXIV/255-279, (md. 5016).

Abdullah b. Zübeyr'den rivayette bulunmuştur.¹²¹ İbn Sa'd onun sika ve çok hadis rivayet ettiğini söyler.¹²² Buharî, *Tarih*'inde onun Medine ehlinde sayıldığını ve bir gün babasının kitaplarını çıkararak “bunlar babamın kitaplarıdır ve ben ondan hiçbir şey duymadım” dediğini nakleder.¹²³ Ebû Hatim, Mâlik b. Enes'in bazı hadislerde kullandığı “حَدَّثَنِي الثَّقَةُ” (bana sika ravi nakletti...) tabirindeki sikanın Mahrame olduğunu bildirir. Ahmed b. Hanbel de “Mahrame sikadır ancak babasından hiçbir şey duymamıştır, o sadece babasının kitabında olanları nakleder” demiştir. Nesâî ravi hakkında *la be'se bih* (sorun yok) derken, Abbas ed-Dûrî Yahyâ b. Maîn'in “Mahrame b. Bükeyr zayıftır. Onun babasından rivayet ettiği hadisler babasının kitabından ibarettir, kendisinden her hangi bir şey duymamıştır” dediğini nakleder. Buharî, Müslim, Ebû Dâvûd ve Nesâî gibi hadisçilerin kendisinden rivayette bulunduğu raviyi İbn Hibbân da *es-Sikât* isimli eserinde zikretmiştir.¹²⁴ Hakkında sadece Yahyâ b. Maîn “zayıftır” diyerek cerhte bulunmuş ve bunu da babasından bir şey duymadığı halde onun kitabında olanları sanki işitmiş gibi rivayet etmesine bağlamıştır. Mahrame'nin bu gerçeği bizzat kendisinin zaten itiraf ve ifade ettiğini göz önüne alırsak, kendisi gibi sika olarak tarif edilen babasının kitabından rivayette bulunmasının onun güvenilirliğine bir zarar vermeyeceğini söyleyebiliriz.

58. Muallâ b. Mansur (?, ö. 211):

Ebû Ya'lâ Muallâ b. Mansur er-Râzî, Hanefî fakihlerindendir. Bağdat'ta yaşadığı belirtilir ama nereli olduğu konusunda yeterli bilgi mevcut değildir. Hatîb el-Bağdâdî onun kadı Ebû Yusuf'tan ders aldığını, rey ekolünün fakihlerinden ve sika olduğunu zikreder.¹²⁵ Ahmed b. Hanbel'in; “Muallâ'dan tek harf bile olsa hiçbir şey yazmadım” dediği, sebebini de “rey ekolünün görüşlerine uygun hadisler rivayet ediyordu...” şeklinde açıkladığı bildirilir. Kendisine Muallâ sorulduğunda, cevap

¹²¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, XXVII/324, (md. 5829).

¹²² İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübra (Medineli Tabiînün mütemmim kısmı)*, s. 432, (md. 371).

¹²³ Buharî, *et-Târihu'l-Kebîr*, VIII/16, (md. 1984).

¹²⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, XXVII/325-328, (md. 5829).

¹²⁵ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîh-u Bağdât*, XV/235, (md. 7118).

vermeyip sustuğu da gelen rivayetler arasındadır.¹²⁶ Ravi hakkında Yahyâ b. Maîn ve İclî'nin sika, Yakub b. Şeybe'nin sika, mutkîn, sadûk, fakih ve me'mûn dediği rivayet edilir. İbn Sa'd ve Ebû Hatim er-Razi'nin, kendisini fıkıh, rey ve hadis sahibi olduğunu zikrederek sadûk olduğunu söyledikleri nakledilmektedir.¹²⁷

59. Muhammed b. Abdullah b. Kasım es-San'ânî (Sanalı, ö.?)

Ravi hakkında her hangi bir bilgiye ulaşamadık. Dârakutnî senedinde Muhammed b. Abdullah b. Kasım es-San'ânî'nin de bulunduğu bir hadisi rivayet ettikten sonra, hocası İbn Abdûlbaki hariç, hadisin ravilerinin zayıf ve meçhul olduklarını bildirmiştir.¹²⁸

60. Muhammed b. Abdullah el-Hafız (Nisaburlu, ö. 405):

El-Hakim Ebû Abdullah, Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. Hamdeveyh b. Nuaym ed-Dabiyy et-Tahmânî, özellikle hadis alanında bir çok eseri bulunan fazilet sahibi, hafız, alim ve arif biri olarak tanıtılır.¹²⁹ Babasının Müslim b. Haccâc'ı gördüğü nakledilir.¹³⁰ Terceme kitaplarında kendisinden övgüyle söz edilen raviyi saka olarak kabul edebiliriz.

61. Muhammed b. Beşşar (Basralı, ö. 252):

Muhammed b. Beşşar b. Osman b. Dâvûd b. Keysân, künyesi Ebû Bekr el-Abdî olup, Bündâr lakabıyla meşhur olmuştur. Hafız anlamına gelen Bündâr lakabıyla anılması, onun beldesinde kendi döneminde hadis hafızı olması sebebiyledir. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamının kendisinden rivayette bulunduğu Muhammed b. Beşşâr, Hicri 167 yılında dünyaya gelmiştir.¹³¹ Hakkında herhangi bir cerhe rastlamadığımız

¹²⁶ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, VIII/426, (md. 1632).

¹²⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, XXVIII/, 293-295 (md. 6101).

¹²⁸ Dârakutnî, *Sünen*, V/36, (Hadis no:3943).

¹²⁹ Halîfî, *el-İrşâd*, III/851; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, III/93, (md.1096).

¹³⁰ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, XVII/163.

¹³¹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, XII/144-149, (md. 52).

ravinin sika olduğunu söylememiz gerekir.

62. Muhammed b. El-Müsennâ (Basralı, ö. 252):

Ebû Mûsâ Muhammed b. El-Müsennâ b. Ubeyd el-Anezî, 167 yılında Basra’da doğdu. Bir ara felç geçirdiği için “Zemin” lakabıyla anıldı. Kütüb-i Sitte müellifleri başta olmak üzere çok sayıda hadisçi kendisinden rivayette bulunmuştur. Ravi hakkında Yahyâ b. Maîn’in “sika”, Muhammed b. Yahyâ’nın “huccet”, Ebû Hatim’in “salih ve sadûk”, Nesâî’nin de “Lâ be’sse bihi” dedikleri rivayet edilmiş, Nesâî ayrıca onun hadisleri topladığı kitabında değişiklikler yaptığını söylemiştir.¹³² İbn Hibbân onun, kitaptan okuyarak hadis rivayet ettiğini söylerken, Hatîb el-Bağdâdî ise “sika ve sebt” lafızlarını kullanmış ve imamların kendisini huccet kabul ettiklerini söylemiştir.¹³³ Ravi hakkında yapılan küçük çaplı eleştiriler onun güvenilirliğini zedeleyecek kadar önemli sayılmadığından râvilerin tenkidinde görüşlerine başvurulmasına engel teşkil etmemiştir.¹³⁴

63. Muhammed b. İsa el-Medâinî (Medâinli, ö. 274)

Muhammed b. İsa b. Hayyân el-Medâinî, bir çok kişi tarafından cerh edilmiş bir ravidir. Kaynaklarda sadece Berkânî’nin sika olarak tanımladığı raviyi, Dârakutnî ve Hakim, zayıf ve metruk lafızlarını kullanarak cerh etmişlerdir.¹³⁵ Bu durumda ravinin zayıf olduğunu söylememiz gerekir.

64. Muhammed b. İshak (Medineli, ö. 151):

Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Yesâr b. Hıyâr el-Muttalibî el-Kureşî el-Medînî, Ashabdan Enes b. Malik’i gördüğü bildirilen muhaddis ve tarihçidir. “Hadis ve siyer-megâzî sahalarında İbn İshak’ın üstadı olan İbn Şihâb ez-Zührî, ‘Megâzî ilmini öğrenmek isteyen İbn İshak’a müracaat etsin’ derdi. Zührî ve Süfyân b. Uyeyne, ‘İbn İshak yaşadığı müddetçe Medine’de ilim yok olmaz’; İmam Şâfî de, ‘Mecazide

¹³² Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemal*, XXVI/359-363, (md. 5579).

¹³³ Zehebî, *Mizanü’l-İ’tidâl*, IV/24, (md. 8115).

¹³⁴ Toksarı, “İbnü’l-Müsennâ”, *DİA*, XXI/160.

¹³⁵ Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, XII/21, (md. 12).

derinleşmek isteyen kimse Muhammed b. İshak'a muhtaçtır' diyerek kendisini övmüşlerdir.”¹³⁶ Hakkında çok farklı itham ve değerlendirmeler vardır. İbn Sa'd onun “sika” olduğunu, bir çok kimseden hadis rivayet ettiğini ve kendisinden bir çoklarının rivayette bulunduğunu, bazılarının onun hakkında ileri-geri konuştuğunu, onun Medine'den ayrıldıktan sonra Kûfe, Mısır, Rey ve Bağdat'ta ikamet ettiğini ve orada vefat ettiğini nakleder.¹³⁷ Buna karşılık bazıları onu cerhetmiş, acımasız eleştirilerde bulunmuşlardır. Ravi hakkında Yahyâ b. Said el-Kattân'ın “onun hadisini Allah rızası için terk ettim”, Hammâd b. Seleme'nin “zaruret olmasaydı İbn İshak'tan bir şey rivayet etmezdim”, Malik b. Enes'in “o deccallerden bir deccaldır” bir başka rivayette “o yalancıdır”, Firyâbî'nin “zındık”,¹³⁸ Nesâî'nin “kuvvetli değil”, Dârakutnî'nin “onunla ihticac edilmez”, İbnü'l-Medîni'nin “onda münker hadisler dışında bir şey bulamadım”, Ebû Dâvûd'un “Kaderî ve Mu'tezilî'dir”, Süleyman b. Teymî ve Hişam b. Urve'nin “yalancıdır” dedikleri, buna karşılık Ahmed b. Hanbel'in “hadiste iyidir”, Yahyâ b. Ma'în'in “sikadır ama huccet değildir”, Ali b. el-Medîni'nin “bizim katımızda hadisi sahihtir”, Şu'be'nin “o hadiste müminlerin emiridir” ve “sadûktur” dedikleri bildirilmiştir.¹³⁹ İbn Hıbbân onu *es-Sikât* isimli eserinde zikrederek, Hişam b. Urve ve Malik b. Enes'in onu cerhettiklerini söylerken,¹⁴⁰ İbnü'l-Cevzî onu *Duafâ*'sında zikretmiştir.¹⁴¹ “Hişam b. Urve, İbn İshak'ın karısından hadis rivayet etmesinin doğru olmadığını ileri sürmüş ve onu yalancılıkla suçlamış, Mâlik b. Enes de aslında onu hadis rivayeti dolayısıyla eleştirmemiş, Hz. Peygamber'in Hayber, Kurayza, Nadîr gibi gazvelerine dair bilgileri Yahudi asıllı Müslümanlardan almasını uygun bulmamıştır.”¹⁴² Rivayetlerinde tedlis yaptığı da bildirilmektedir.¹⁴³

¹³⁶ Fayda, Mustafa, “İbn İshak”, *DİA*, XX/94.

¹³⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, VII/321.

¹³⁸ Cürcani, *el-Kamil*, VII/254-255, (md. 1623).

¹³⁹ Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl*, III/468-469.

¹⁴⁰ İbn Hıbban, *Kitabü's-Sikât*, VII/380-381, (md. 10534).

¹⁴¹ İbnü'l-Cevzî, *Kitabü'd-Duafâ ve'l-Metrûkîn*, III/41, (md. 2882).

¹⁴² Fayda, Mustafa, “İbn İshak”, *DİA*, XX/94.

¹⁴³ Fayda, Mustafa, “İbn İshak”, *DİA*, XX/94.

65. Muhammed b. İshak b. Ca'fer es-San'ânî (Sanalı, ö.270):

Muhammed b. İshak b. Ca'fer, künyesi Ebû Bekr olup kendisine Muhammed b. İshak b. Muhammed de denir. Beyhakî'den rivayet ettiğimiz hadisin senedinde¹⁴⁴ kendisinden San'alı manasında “ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ الصَّنَعَانِيُّ ” olarak bahsedilirken, terceme kitaplarında “الصاغاني” *Sâğânî* nisbesi kullanılmaktadır. Bağdat'ta ikamet ettiği bilgisi verilir. İbn Sa'd kendisini, sünnette meşhur, rivayette geniş ve dinde oldukça kavi ve tavizsiz olmakla birlikte işini sağlam yapan biri olarak tanıtır. İlim yolunda sık sık seyahat ettiğini, Bağdat, Basra, Kûfe, Medine, Mekke ve Şam ehlerinden rivayette bulunduğunu zikreder. Dârakutnî kendisi hakkında “sika, hatta sikanın da üstündedir” demiştir.¹⁴⁵ İbn Hibbân kendisini *es-Sikât* isimli eserinde zikretmiş,¹⁴⁶ İbn Asâkîr onun hakkında hafız ve sika demiş,¹⁴⁷ İbn Ebî Hatim babasından rivayetle sebt ve sadûk ifadelerini kullanmış, Nesâî lâ be'se bih bir başka yerde sika, İbn Harrâş ise sika ve me'mûn kelimeleriyle ta'dil etmiştir.¹⁴⁸

66. Muhammed b. Kesîr (Basralı, ö. 223):

Muhammed b. Kesir Ebû Abdullah el-Abdî, kendinden beş büyük olan abisi Süleyman, Sevrî ve Şu'be gibi alimlerden rivayette bulunmuş, kendisinden ise Buharî, Ebû Dâvûd ve Darimî gibi hadis alimleri rivayet etmiştir. Ebû Bekr b. Ebû Hayseme'nin Yahyâ b. Maîn'den rivayetle ‘*O’ndan hadis yamayınız zira o sika değildir*’ dediği rivayet edilse de Ebû Hatim kendisi hakkında Sadûktur demiş, İbn Hibbân kendisini *es-Sikât*¹⁴⁹ isimli eserine almış, İbn Hacer de kendisinin sika olduğunu nakletmiştir.¹⁵⁰ 223 yılında ve doksan yaşındayken vefat etmiştir.¹⁵¹

¹⁴⁴ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII/540, (Hadis no: 14939).

¹⁴⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübra*, II/44, (md. 7).

¹⁴⁶ İbn Hibbân, *Kitabü's-Sikât*, IX/136.

¹⁴⁷ İbn Asâkîr, *Târîh-u Dimeşk*, LII/20, (m. 6078).

¹⁴⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, XXIV/398 (md. 5053).

¹⁴⁹ İbn Hibbân, *Kitabü's-Sikât*, IX/77-78, (md. 15273).

¹⁵⁰ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, s.504, (md. (6252).

¹⁵¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, XXVI/334-335, (md. 5571).

67. Muhammed b. Mahled (Dûrlu, ö. 331):

Ebû Abdillâh Muhammed b. Mahled b. Hafs ed-Dûrî, attâr lakabıyla anılan meşhur bir hadisçidir. Bağdat'ın kuzeydoğusunda bulunan Dûr mahallesinde doğmuştur. Hatîb el-Bağdâdî kendisini, “ilimde kendisine güvenilen anlayış sahibi, çokça hadis rivayet eden, dini yaşantısıyla meşhur, güvenilirlikle vasfedilen ve ibadeti ile anılan birisiydi” sözleriyle tanıtmış ve Dârakutnî'nin ravi hakkında sika ve me'mûn dediğini nakletmiştir.¹⁵² İbn Hacer el-Askalânî de Muhammed b. Mahled'i “sika, sika, sika, meşhur” lafızlarıyla nitelendirmiştir.¹⁵³

68. Muhammed b. Seleme (Mısırlı, ö.248):

Tam ismi Muhammed b. Seleme b. Abdullah b. Ebû Fatîma el-Muradî el-Cemelî olup künyesi Ebu'l-Haris'tir. İbn Kasım ve İbn Vehb'in arkadaşlarından olup fakihdir. Ebû Saîd b. Yunus, kendisini hadiste güvenilir birisi olarak tanımlamış ve Nesâî'nin ravi hakkında “sikadır, sikadır” dediğini nakletmiştir.¹⁵⁴

69. Muhammed b. Şa'zân el-Cevherî (Bağdatlı, ö. 286):

Ebû Bekr Muhammed b. Şa'zân b. Yezîd el-Cevherî, Hanefî fakihlerinden Muallâ b. Mansur'un talebesidir. Dârakutnî'nin kendisi hakkında *sika* ve *sadûk* dediği nakledilir.¹⁵⁵ Hakkında çok fazla bilgiye ulaşamadığımız ve her hangi bir cerhe rastlamadığımız ravinin sika olduğunu söyleyebiliriz.

70. Muhammed b. Uyeyne el-Hilâlî (Kûfeli, ö. 171-180)

Tam ismi; Muhammed b. Uyeyne b. Ebû Imrân el-Hilâlî el-Kûfî'dir. Künyesi Ebu Süfyan'dır. İbn Hibbân kendisini *es-Sikât* isimli eserine almıştır.¹⁵⁶ İbn Hacer *Tehzîbü't-Tehzîb* isimli eserinde, İclî'nin ravi hakkında “sika” dediğini, buna karşılık

¹⁵² Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdât*, IV/499, (md. 1673).

¹⁵³ İbn Hacer, *Lisânu'l-Mîzân*, VII/495, (md. 7389).

¹⁵⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, XXV/287, (md. 5254).

¹⁵⁵ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîh-u Bağdât*, III/321, (md. 894); Zehebî, *Târîhu'l-İslam*, VI/806, (md. 446).

¹⁵⁶ İbn Hibbân, *Kitabü's-Sikât*, VII/416.

Ebû Hâtim'in; "onunla ihticac edilmez, zira münker rivayette bulunur" dediğini nakletmiştir.¹⁵⁷ Zehebî ise onun rivayette bulunma zamanı gelmeden vefat ettiğini (وَمَاتَ) söylemiştir.¹⁵⁸ Bu durumda ravi hakkında ihtilaf vardır.

71. Muhammed b. Yahyâ, İbn Ebî Ömer (Adenli, ö. 243¹⁵⁹)

Muhammed b. Yahyâ b. Ebî Ömer Adenli olup Mekke'de ikamet etmiştir. Künyesi Ebû Abdullah'tır. İbn Ebî Hatim, babasından rivayetle onun salih bir insan olduğunu ancak gaflet hali bulunduğunu zira onun, kendisi sadûk olan İbn Uyeyne'den mevzu bir hadis rivayet ettiğini nakletmiştir. Hasan b. Ahmed b. Leys er-Razi'den Muhammed b. Yahyâ'nın yetmiş yedi kez haccettiği ve altmış yıl boyunca tavaf ibadetinden geri kalmadığı rivayet edilmiştir.¹⁶⁰ Müslim, Tirmizî ve İbn Mace gibi muhaddislerin kendisinden rivayette bulunduğu raviyi, İbn Hibbân da *Sahih* isimli eserinde zikretmiştir.¹⁶¹

72. Muhammed b. Yusuf (Faryâblı, ö. 212-213):

Ebû Abdillâh Muhammed b. Yûsuf b. Vâkıd el-Firyâbî, Belh yakınlarındaki Faryab'da doğmuştur. Buraya nispetle Firyâbî olarak anıldığı gibi Türk olduğu için Türkî nisbesiyle de anılır. Hadis otoriteleri tarafından sika kabul edilen Firyâbî, üstün ahlakı ve ibadete düşkünlüğü ile tanınır.¹⁶² Ravi hakkında İclî, Nesâî, Ebû Hatim ve Dârakutnî gibi pek çok hadisçi sika ve sadûk kelimelerini kullanmışlar ve kendisinden övgüyle söz etmişlerdir.¹⁶³ Bu durumda ravinin sika olduğunu söylememiz gerekir.

73. Nâfî', Ebû Abdullâh (Abdullâh b. Ömer'in Mevlası) (Eberşehrli,

¹⁵⁷ İbn Hacer, Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IV/395.

¹⁵⁸ Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, XI/352.

¹⁵⁹ Buharî, *et-Târihu'l-Kebîr*, I/265, (md. 847).

¹⁶⁰ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, XII/97, (md. 28); Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, XXVI/641-642, (md. 5691).

¹⁶¹ İbn Hibbân, *Kitabü's-Sikât*, IX/98, (md. 15397).

¹⁶² Koçkuzu, Ali Osman, "Firyâbî", *DİA*, XIII/146.

¹⁶³ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, X/116, (md. 11).

ö.116-117):

Tabiünden olup künyesi Ebû Abdullah'tır. Abdullah b. Ömer onunla bazı gazvelerde karşılaşmıştır. Ömer b. Abdülaziz'in onu, kendilerine sünneti öğretmek üzere Mısır'a gönderdiği rivayet edilir. Sika olduğu konusunda ittifak edilen Nafi', 117 yılında Hişam b. Abdülmelik'in hilafeti sırasında Medine'de vefat etmiştir.¹⁶⁴ İclî onun Medineli olduğunu söylerken,¹⁶⁵ Mizzî ise onu Medineli olarak tanıttıktan sonra, aslen Faslı ya da Nisaburlu olduğu yönünde rivayetlerin bulunduğunu ve Nisabur'un o zamanlarda Eberşehr olarak isimlendirildiğinden bahseder. Buharî'nin '*Senetlerin en sahihi*' olarak isimlendirdiği ve altın silsile olarak adlandırılan senedin, Mâlik b. Enes-Nafi' - İbn Ömer senedi olduğu bildirilmektedir.¹⁶⁶

74. Osman b. Ahmed b. ed-Dakkâk (?, ö.):

Ravi hakkında her hangi bir bilgiye ulaşamadık. Dârakutnî senedinde Osman b. Ahmed b. ed-Dakkâk'ın da bulunduğu bir hadisi rivayet ettikten sonra, hocası İbn Abdülbâki hariç, hadisin ravilerinin zayıf ve meçhul olduklarını bildirmiştir.¹⁶⁷ Dolayısıyla ravi meçhul olduğundan sika değildir diyebiliriz.

75. Osman b. Matar (Basralı, ö. ?):

Ebû'l-Fadl Osman b. Matar, cerh edilmiş ravilerdendir. Ravi hakkında Yahyâ b. Maîn'in "zayıftır, hadisi yazılmaz", Ebû Zür'a'nın "zayıf", Ebû Hatim'in "zayıf ve münkeru'l-hadis", Salih b. Muhammed el-Bağdâdî'nin "hadisi yazılmaz", Ebû Dâvûd, Nesâî ve Ali el-Medinî'nin "zayıf" dedikleri nakledilmektedir.¹⁶⁸ Bu durumda ravinin sika olmadığını söylememiz gerekir.

¹⁶⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübra (Medineli Tabiînün mütemmim kısmı)*, s. 142-145.

¹⁶⁵ İclî, Ebû'l-Hasen Ahmed b. Abdullah el-Kûfî (ö. 261), *Tarihu's-Sikât*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Birinci Baskı, Beyrut, 1405/1984. s. 447.

¹⁶⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, XXIX/298-304, (md. 6373).

¹⁶⁷ Dârakutnî, *Sünen*, V/36, (Hadis no: 3943).

¹⁶⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, XIX/496-497, (md. 3863).

76. Sa'd b. İbrahim (Bağdatlı, ö. 201):

Sa'd b. İbrahim b. Sa'd b. İbrahim b. Abdurrahman b. Avf, Ebu İshak ez-Zührî, Halife Harun zamanında Vâsıt kadılığı, Halife Me'mûn'ün ilk yıllarında da Mehdî Kadı askerliği yapmıştır. Hatîb el-Bağdâdî onu “sadûk” olarak tanıtmış, Yahyâ b. Maîn'in de kendisi hakkında “sika” dediğini nakletmiştir.¹⁶⁹ Ayrıca Ahmed b. Hanbel ve Ahmed el-Iclî'nin ravi hakkında “lâ be'se bih” yorumunu yaptıkları bildirilmiştir.¹⁷⁰ Hakkında her hangi bir cerhe rastlayamadığımız ravinin sika olduğunu söyleyebiliriz.

77. Sadaka b. Ebû Imran (Kûfeli, ö. 141-150):

Aslen Kûfeli olan Sadaka b. Ebû Imran, yaşadığı dönemde Ahvaz kadılığı görevinde bulunmuştur. Dârakutnî, senedinde Sadaka b. Ebû Imran'ın da bulunduğu bir hadisi rivayet ettikten sonra, hocası İbn Abdûlbaki hariç, hadisın ravilerinin zayıf ve meçhul olduklarını bildirmiştir.¹⁷¹ İshak b. Mansur, Yahyâ b. Maîn'e Sadaka b. Ebû Imran sorulduğunda “tanımıyorum, yani işin hakikatini bilmiyorum” cevabını verdiğini naklederken, Ebû Dâvûd ise “Yahyâ b. Maîn'e Sadaka b. Ebû Imran'ı sorduğumda “sorun yok” (leyse bişey) cevabını verdi” demiştir.¹⁷² İbn Ebî Hatim kendisi hakkında “sadûk ve salih bir hocadır ancak meşhur değildir” denildiğini söylerken,¹⁷³ İbn Hibbân da raviyi es-Sikât isimli eserine almıştır.¹⁷⁴ Zehebî *el-Kâşif*'inde, Yahyâ b. Maîn'den nakledilen “tanımıyorum” ve “sorun yok” şeklindeki iki farklı rivayetin tearuz arz etmeyeceğini söylemiş ve “bir adamın az hadis rivayetinde bulunması veya İbn Maîn'in onun hakkında “tanımıyorum” veya “sorun yok” demesi, onun sika olmadığı manasına gelmez, belki zayıflatabilir” tembihinde bulunmuştur.¹⁷⁵ Bu bilgiler ışığında raviyi sika olarak kabul edebiliriz.

¹⁶⁹ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdât*, X/179, (md. 4694).

¹⁷⁰ Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, V/87, (md. 152).

¹⁷¹ Dârakutnî, *Sünen*, V/36, (Hadis no: 3943).

¹⁷² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, XIII/140, (md. 2866).

¹⁷³ İbn Ebî Hatim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, IV/433, (md. 1897).

¹⁷⁴ İbn Hibbân, *Kitabü's-Sikât*, VII/467.

¹⁷⁵ Zehebî, Şemsüddin Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz (ö. 748), *el-Kâşif*, Müessesetü Ulûmî'l-Kur'ân, Cidde, ts., I/68.

78. Saîd b. Ufeyr (Mısırlı, ö. 226):

Tam ismi Ebû Osman Saîd b. Kesîr b. Ufeyr el-Ensârî el-Mısırî olan ravinin künyesi Ebû Osman'dır. Hadis hafızı olan ravi aynı zamanda tarihçidir. Sa'dî onun hadisleri karıştırması sebebiyle sika olmadığını söylemiş bununla birlikte bidat ehli olmadığı ve kendisine yalancılık ithamında bulunulmadığını da belirtmiştir. Buna karşılık Yahyâ b. Maîn "Mısır'da üç harikaya şahit oldum; bunlar Nil nehri, Piramitler ve Saîd b. Ufeyr'dir" diyerek Saîd'in sika olduğuna dikkat çekmiş,¹⁷⁶ Ebû Hatim de sadûk olarak tanımlamıştır.¹⁷⁷ İbn Yunus da ravi hakkında övgüyle söz etmiş ve tarih, ensab ve edebiyat gibi birçok ilim dalında insanların en bilgilisi olduğunu söylemiştir.¹⁷⁸

79. Said b. Raşid (Basralı, ö. ?)

Ebû Muhammed/Ebû Hammâd, Said b. Raşid el-Mâzinî, mecruh ravilerdendir. Buharî onu "münkeru'l-hadis", Nesâî de "metrûkü'l-hadis" olarak tanımlamışlardır.¹⁷⁹ Zehebî'nin de kendisini *Dîvânü'd-Duafâ*'da zikrettiği¹⁸⁰ ravinin sika olmadığını söylememiz gerekir.

80. Sufyan b. Uyeyne (Kûfeli, ö. 198):

107 yılında Kûfe'de dünyaya gelen, küçük yaştan itibaren hadis meclislerine katılan ve hakkında her hangi bir cerhe rastlamak şöyle dursun kendisinden övgüyle bahsedilen Sufyan b. Uyeyne'nin sika olduğunu söylemeliyiz.

¹⁷⁶ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, X/584, (md. 206).

¹⁷⁷ Kadı İyaz, Ebû'l-Fadl el-Kadî İyaz b. Musa el-Yahsubî, *Tertîbü'l-Medârik ve Takrîbü'l-Mesâlik*, Tahk. Abdulkadir es-Sahrâvî, Fas Evkaf Bakanlığı, 1403/1983, III/272.

¹⁷⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, XXI/36-40, (md. 2344).

¹⁷⁹ Buharî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, III/471, (md. 1572; Cürcanî, *el-Kamil*, IV/430, (md. 809; Zehebî, *Mizanü'l-İ'tidâl*, II/135, (md. 3169).

¹⁸⁰ Zehebî, *Dîvânü'd-Duafâ*, s. 158, (md. 1597).

81. Süfyân es-Sevrî (Kûfeli, ö. 161):

Ebû Abdillâh Süfyân b. Saîd b. Mesrûk es-Sevrî Kûfe’de dünyaya gelmiştir. Sika, hâfız, fakih, âbid, imam, huccet gibi güzel vasıflarla övülen Süfyan, 61 yaşındayken Basra’da Abdurrahman b. Mehdi’nin evinde vefat etmiş ve oraya defnedilmiştir.¹⁸¹

82. Süleyman b. Dâvûd (Mısırlı, ö. 253):

Ebû’r-Rabî’, Süleyman b. Dâvûd b. Hammâd b. Sa’d, Mâlikî mezhebine mensup fakih ve muhaddistir. Ebû Saîd b. Yunus onu zahid biri olarak tanımlamış, Nesâî onun sika olduğunu söylemiş, Ebû Dâvûd da “onun kadar faziletli gördüğüm kimseler azaldı” demiştir.¹⁸² Hakkında herhangi bir cerhe rastlamadığımız ravinin sika olduğunu söyleyebiliriz.

83. Şuayb b. Dînar (Hımslı, ö.162):

Ebû Hamza künyesiyle meşhur olan babası Dînar’a nispetle Şuayb b. Ebî Hamza ismiyle de anılmaktadır. Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn, Ebû Hatim ve Nesâî gibi alimlerin, kendisi hakkında sika dedikleri rivayet edilir. 162 yılında vefat eden ravinin sika olduğunu söyleyebiliriz.¹⁸³

84. Şuayb b. Ruzeyk (Şamlı, ö. ?):

Ebû Şeybe Şuayb b. Ruzeyk, aslen Şamlı olup, Tarsus’ta ve Filistin’de yaşamıştır.¹⁸⁴ Osman b. Ebî Sevde, Hasan Basrî ve Ata el-Horasanî’den rivayette bulunmuştur.¹⁸⁵ Ravi hakkında Dehîm ve Yahyâ b. Maîn “*lâ be’s’e bih*”, Dârakutnî “*sika*”, Ezdî de “*leyyin*” kelimelerini kullanmışlardır. İbn Hibbân’ın da kendisini *es-*

¹⁸¹ İbn Hibbân, *Kitabü’s-Sikât*, VI/402, (md. 8298).

¹⁸² Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemal*, XI/410, (md. 2508).

¹⁸³ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemal*, XII/518-520, (md. 2747).

¹⁸⁴ İbn Asâkîr, *Târîh-u Dimeşk*, XXIII/102, (md. 2743).

¹⁸⁵ Zehebî, *Mizanü’l-İ’tidâl*, II/276, (md. 3717).

Sikat'ında zikrettiği nakledilir.¹⁸⁶ Hakkında herhangi bir cerhe rastlamadığımız ravinin sika olduğunu söyleyebiliriz.

85. Ubeydullah b. el-Velid el-Vassâfi el-Iclî (Kûfeli, ö.141-150):

Künyesi Ebû İsmail'dir. Buharî onun Vassâf b. Amir el-Iclî'nin oğullarında olduğunu söyler. Tavus b. Keysân ve Atâ b. Ebî Rebah gibi sika ravilerden rivayette bulunmuş, Süfyân es-Sevrî ve Vekî' gibi muhaddisler de kendisinden rivayette bulunmuşlardır. Ahmed b. Hanbel onun hadiste sağlam olmadığını ve tanınmak için hadis yazdığını, Yahyâ b. Maîn ve Ebû Hatim onun zayıf olduğunu, Nesâî hadisinin alınamayacağını (metrûkü'l-hadis), Ebû Ca'fer el-Ukaylî ise hadislerinde münkerler olduğunu ve bir çok hadisine tabi olunamayacağını bildirmişlerdir.¹⁸⁷ Başka bir rivayette ise Yahyâ b. Maîn'in onun hakkında "beis yok" (leyse bişey) dediği ifade edilmiştir.¹⁸⁸ Edinilen bilgiler ışığında ravinin sika olmadığını söyleyebiliriz.

86. Ubeydullah b. Ömer b. Hafs b. Asım b. Ömer b. el-Hattab (Medineli, ö. 144-147):

Künyesi Ebû Osman'dır. Iclî sika olduğunu söylemiştir.¹⁸⁹ İbn Hibbân ise onun Medine halkının ve Kureyş eşrafının fazilet, ilim, ibadet, şeref, hıfz ve itkan yönünden en önde gelenlerinden olduğunu söyler.¹⁹⁰ Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn, Ebû Zür'a ve Nesâî de onun sika olduğunu söylemişlerdir.¹⁹¹

87. Ubeydullah b. Saîd (Serahşî, ö.241):

Tam ismi Ubeydullah b. Saîd b. Yahyâ el-Yeşkürî es-Serahsî olup Ebû Kudâme

¹⁸⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, XII/524-525, (md. 2751).

¹⁸⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, IXX/173-176, (md. 3694); İbn Ebî Hatim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, V/336-337, (md. 1590).

¹⁸⁸ Cürcanî, Ebû Ahmed b. Adiy, *el-Kamil Fî Duafâi'r-Ricâl*, V/520, (md. 1156).

¹⁸⁹ Iclî, *Tarihu's-Sikât*, s. 318.

¹⁹⁰ İbn Hibbân, *Kitabü's-Sikât*, VII/149.

¹⁹¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, XXIX/124-128, (md. 3668).

künyesiyle meşhur olmuştur. Serahs'ta dünyaya gelen Ubeydullah daha sonra Nişâbur'a giderek oraya yerleşmiş ve devrin hadis âlimlerinden ders almıştır. Sika bir muhaddis olarak bilinen Ebû Kudâme, fâdıl ve ehl-i sünnet birisi olarak tarif edilmiştir.¹⁹²

88. Ubeydullah b. Ubade b. Samit (?, ö.):

Ravi hakkında çok fazla bilgiye ulaşamadık. Dârakutnî senesinde Ubeydullah b. Ubade b. Samit'in de bulunduğu bir hadisi rivayet ettikten sonra, hocası İbn Abdülbaki hariç, hadisın ravilerinin zayıf ve meçhul olduklarını bildirmiştir.¹⁹³ Mizzî ise Ubade b. Samit bahsinde Ubade'den rivayette bulunanları zikrederken, “oğlu Ubeydullah b. Samit” ibaresini kullanmıştır.¹⁹⁴ Dolayısıyla ravi meçhul olduğundan sika değildir diyebiliriz.

89. Ukayl b. Halid (Eylli, ö. 144):

Ukayl b. Halid b. Ukayl el-Eylî Ebû Halid el-Emevî, Osman b. Afvân'ın azatlı kölesidir. Ahmed b. Hanbel'in oğlu Abdullah, babasının kendisi hakkında sikadır dediğini söylemiş, Nesâî'nin de aynı kanaate sahip olduğu rivayet edilmiştir.¹⁹⁵ İbn Maîn¹⁹⁶ ve Iclî de eserlerinde, ravinin sika olduğu açıklamasını yapmışlardır.¹⁹⁷ 144 yılında Mısır'ın Fustat şehrinde aniden vefat ettiği bildirilen ravinin sika olduğunu söylememiz gerekir.

90. Ukbe b. Mükram (Kûfeli , ö. 234):

Ukbe b. Mükram b. Ukbe b. Mükram ed-Dabbiyy el-Hilâlî, Ebû Mükram el-Kûfî, hakkında çok fazla bilgiye ulaşamadığımız ravi hakkında her hangi bir cerhe de rastlayamadık. Mizzî, ravi hakkında Ahmed b. Ali el-Âbâr'ın Abdullah b. Ömer el-

¹⁹² Bâcî, *et-Ta'dîl ve't-Tecrîh*, II/993, (md. 941).

¹⁹³ Dârakutnî, *Sünen*, V/36, (Hadis no: 3943).

¹⁹⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, XIV/185, (md. 3107).

¹⁹⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, XX/243, (md. 4001).

¹⁹⁶ Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, IX/223.

¹⁹⁷ Iclî, *Tarihu's-Sikât*, s.338,

Kûfî'den rivayetle “sika”, Ebû Dâvûd'un “sorun yok ama ben ondan hadis yazmadım”, Muhammed b. Abdullah el-Hadramî'nin de “sadûk” dedikleri bilgisini vermiştir.¹⁹⁸ Bu bilgiler ışığında Ukbe'nin sika olduğunu söyleyebiliriz.

91. Urve b. Zübeyr (Medineli, ö. 94):

Urve b. Zübeyr b. Avvam b. Huveylid b. Esed b. Abdüluzza Ebû Abdullah el-Medîni, Medineli tabiinden olup ikinci tabakada zikredilir. Hz. Ebû Bekr'in kızı Esma'nın oğludur. Teyzesi Hz. Aîşe başta olmak üzere birçok sahabiden rivayette bulunmuştur. Sika, çokça hadis rivayet eden, alim, fakih ve güvenilir birisi olarak övülen Urve, 94 yılında vefat etmiştir.¹⁹⁹

92. Yahyâ b. Abdülbâkî e-Ezenî (Ezeneli, ö. 291-300):

Künyesi Ebû'l-Kasım'dır. Aslen Ezeneli olup Bağdat'ta yaşadığı, orada hadis okuduğu ve rivayette bulunduğu, 292 yılında Bağdat'ta veya 293 yılında Tarsus'ta vefat ettiği, sika ve zabt sahibi olması sebebiyle insanların kendisinden çokça hadis yazdığı rivayet edilmektedir.²⁰⁰ Dârakutnî de senedinde Yahyâ b. Abdülbâkî e-Ezenî'nin de bulunduğu bir hadisi rivayet ettikten sonra, hocası İbn Abdülbaki hariç, hadisin ravilerinin zayıf ve meçhul olduklarını bildirmiştir.²⁰¹ Bu durumda ravinin sika olduğunu söyleyebiliriz.

93. Yahyâ b. Alâ el-Becelî (Medineli, ö. 161-170):

Aslen Medineli olup Rey'de ikamet etmiştir.²⁰² Künyesi Ebû Amr er-Razi'dir. Ahmed b. Hanbel, yalancı (kezzâb) olmakla ve hadis uydurmakla nitelemiş, Amr b. Ali, Nesâî ve Ezdî hadis alınamaz (metrûkü'l-hadis) demiş, Dârakutnî zayıf olarak

¹⁹⁸ Mizzî, XX/226-227, (md. 3989).

¹⁹⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, XX/11-25, (md. 3905).

²⁰⁰ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîh-u Bağdât*, XVI/335.

²⁰¹ Dârakutnî, *Sünen*, V/36, (Hadis no: 3943).

²⁰² Cürcani, *el-Kamil*, IX/23, (md. 2104).

nitelendirmiş, İbn Hıbbân ise maktûbâtı²⁰³ sebebiyle sika olmadığını ve kendisiyle ihticac edilemeyeceğini söylemiştir.²⁰⁴ Buharî *et-Târîhu'l-Kebîr*'inde Vekî'in onun hakkında çok konuştuğunu, ifade etmiş,²⁰⁵ Mizzî de Vekî'in onun hakkında; “yalan söyler, nalinlerin çıkartılması konusunda yirmi civarında hadis nakletmiştir” dediğini rivayet etmiştir.²⁰⁶ İbn Ebî Hatim ise zikredilenlere ilave olarak Yahyâ b. Maîn'in onun hakkında “beis yok” (leyse bişey) dediğini nakletmektedir.²⁰⁷ Bu bilgiler ışığında ravinin sika olmadığını söyleyebiliriz.

94. Yahyâ b. Saîd (Basralı²⁰⁸, ö. 191-200):

Yahyâ b. Saîd b. Ferrûh el-Kattân el-Basrî, künyesi Ebû Saîd olup hicrî 120 yılının başlarında doğmuştur. Büyük imamlardandır. İmam Ahmed b. Hanbel'in “gözlerim Yahyâ b. Saîd el-Kattân gibisini görmedi”, Yahyâ b. Maîn'in “Yahyâ b. Saîd 20 yıl boyunca her gece Kur'an'ı hatmederek namaz kıldı” dedikleri rivayet edilir. İbn Sa'd da sika, me'mûn, rafî' ve huccet kelimeleri ile kendisini tadil etmiştir. Hakkında her hangi bir cerhe rastlamadığımız ravinin sika olduğunu söylememiz gerekir.²⁰⁹

95. Yahyâ b. Yahyâ et-Temîmî (Nisaburlu, ö. 226²¹⁰):

Künyesi Ebû Bekr'dir. 142 yılında dünyaya gelmiştir.²¹¹ Memleketi Nisabur'da, Hicaz'da, Irak'ta, Şam'da ve Mısır'da hadis yazdığı, Kesir b. Süleyman gibi tabînin küçüklerine yettiği rivayet edilir. Buharî, Müslim ve Beyhakî gibi hadisçiler

²⁰³ **Maktûb:** Bir veya birkaç ravisi aynı tabakadan başka ravilerle değiştirilmiş veya senet ve/veya metindeki kelime veya cümlelerde yer değiştirmeler, takdim-tehirler yapılmış veya senet ve metinleri birbiriyle değiştirilmiş hadislerdir. Bkz. Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 168-169.

²⁰⁴ İbnü'l-Cevzî, *Kitabü'd-Duafâ ve'l-Metrûkîn*, III/200, (md: 3743).

²⁰⁵ Buharî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, VIII/297, (md. 3069).

²⁰⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, XXXI/484-488, (md. 6895).

²⁰⁷ İbn Ebî Hatim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, IX/180-181, (md. 744).

²⁰⁸ Buharî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, I/267, (md. 853).

²⁰⁹ Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, XIII/463-467.

²¹⁰ Buharî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, VIII/310, (md. 3131).

²¹¹ Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, XVI/460.

kendisinden rivayette bulunmuştur. İshak b. Râhûyeh'in; 'Yahyâ b. Yahyâ gibisini görmedim, onun da kendisi gibi birini gördüğünü zannetmiyorum' dediği, Ahmed b. Hanbel'in de; 'Horasan, İbn Mübarek'ten sonra Yahyâ b. Yahyâ gibisini çıkarmadı.²¹² Yahyâ bizim yanımızda imamdır, eğer imkanım olsaydı onun yanına giderdim' dediği rivayet edilir.²¹³ Hakkında her hangi bir cerhe rastlamadığımız, tam aksine kendinden övgüyle bahsedilen ravinin sika olduğunu görmekteyiz.

96. Yunus b. Abdi'l-A'lâ (Mısırlı, ö.):

Yunus b. Abdi'l-A'lâ b. Meysera b. Hafs b. Hayyân es-Sadeffî, Mısırlı olup künyesi Ebû Musa'dır. Müslim, Nesâî ve İbn Mace gibi pek çok muhaddisin kendisinden rivayette bulunduğu raviden övgüyle söz eden cerh ve tadil alimleri, onun sika olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Ravi hakkında Nesâî sika kelimesini kullanmış, İbn Ebî Hatim de babasının raviyi övüp yücelttiğinden bahsetmiştir. İmam Şâfiî'nin çok akıllı birisi olduğunu söylediği raviyi İbn Hibbân da *es-Sikât* isimli eserinde zikretmiştir.²¹⁴

97. Yunus b. Bükeyr (Kûfeli, ö. 199)

Yunus b. Bükeyr b. Vasıl, Ebu Bekr/Bükeyr el-Kûfî. Ulaştığımız kaynaklarda Yahyâ b. Maîn ve Ebû Hâtim'in, Yunus hakkında "sika" ve "sadûk'tur" dediklerini gördük. Ebu Dâvûd onu, İbn İshak'ın sözlerini alıp onları hadislere bitiştiirdiği için eleştirmiş ve "benim nezdimde huccet değildir" demiştir. Nesâî'nin bir rivayete göre "kuvvetli değildir", bir başka yerde de "zayıftır" dediği nakledilmiştir. İbn Hibbân'ın kendisini *es-Sikât*'ta zikrettiği²¹⁵ ravi hakkında Zehebî de kendisini "imam, hafız, sadûk, megâzî ve siyer sahibi" sözleriyle tanıttıktan sonra yukarıda belirtilenlere ilave olarak, Yahyâ b. Maîn'in "Yunus sikadır ancak mürcî'dir, sultana tabi olur", Ali b. el-Medîni'nin "ondan hadis yazdım ama tahdîs etmedim (rivayette bulunmadım)", Yahyâ

²¹² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, XXXII/34, (md. 6943).

²¹³ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, VIII/512-517, (md. 1704).

²¹⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, XXXII/513-515, (md. 7178).

²¹⁵ Mizzî, XXXII/495-497, (md. 7171).

el-Hımmânî'nin de “ Yunus'tan rivayeti caiz görmüyorum” dediklerini nakletmiştir.²¹⁶

98. Yusuf el-Kâdî (Basralı, ö. 297):

Yusuf b. Yakub b. İsmail b. Hammâd b. Zeyd, Ebû Muhammed el-Basrî, aslen Basralı olup Bağdat'ta ikamet etmiş ve orada hadis rivayetinde bulunmuştur. Talha b. Muhammed b. Ca'fer ravi hakkında, “Yusuf salih, iffetli ve hayırlı birisi idi, heybetli ve riyaset sahibi idi, insanlar ondan çokça hadis nakletti, o sika ve güvenilir birisi idi” dediği nakledilir. Fıkıhta zayıf olduğu için kadılıktan uzaklaştırıldığı bildirilen ravinin²¹⁷ hadiste sika olduğunu söyleyebiliriz.

99. Zâzân el-Kindî (Kûfeli, ö.82):

Ebû Abdullah/Ebû Ömer Zâzân el-Kindî, tabiînden olup, Zehebî, onun Hz. Peygamber'in (sav) sağlığında dünyaya geldiğini, Hz. Ömer'in Cabiye'de okuduğu hutbeyi dinlediğini, sika olduğunu ve Nesâî'nin ravi hakkında “leyse bihi be's” ifadesini kullandığını nakleder.²¹⁸ İbn Mes'ûd, Ali b. Ebû Talib, Ömer b. Hattâb, Ebû Hureyre ve Hz. Aişe gibi sahabilerden rivayette bulunmuştur. Yahyâ b. Maîn ve Humeyd b. Hilâl kendisi hakkında sika tabirini kullanmışlardır. Ebû Ahmed b. Adiy, “sika ravilerden rivayette bulunduğu sürece hadislerinde sorun yoktur” demiştir.²¹⁹ Hakkında her hangi bir cerhe rastlamadığımız ravinin sika olduğunu söyleyebiliriz.

²¹⁶ Zehebi, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, IX/246-247, (md. 71).

²¹⁷ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, XI/314, (md.7631).

²¹⁸ Zehebi, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, IV/280, (md. 102).

²¹⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, IX/263-265, (md. 1945).

ÖZGEÇMİŞ

1973 yılında Konya’da doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Kadınhanı’nda tamamladı. 1994 yılında Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’ne girdi. 1997 yılında İmam-Hatiplik görevine başladı. 1999 yılında fakülteden mezun oldu.

1999–2000 yıllarında kısa dönem olarak Sarıkamış’ta askerlik görevini yaptı. 2000 yılında kursiyer olarak girdiği Selçuk Yüksek İhtisas Eğitim Merkezinden 2003 yılı Nisan ayında mezun oldu.

Aynı yılın Haziran ayında Muş-Varto ilçe vaizliğine, Kasım ayında da Kahramanmaraş İli Nurhak İlçe Müftülüğü görevlerine atandı. 2005-2011 yılları arasında Burdur İli Kemer İlçe Müftülüğü ve 2011-2015 yılları arasında da Mersin İl Müftü Yardımcılığı görevlerini yürüten Güller, 27.02.2015 tarihinde Adana İli Seyhan İlçe Müftülüğü görevine başladı.

Güller, evli ve 2 çocuk babasıdır.